

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник включено
до Переліку наукових фахових видань України
у галузях
історичні науки
(наказ МОН України № 1021 від 07 жовтня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р.)

Наукові праці НБУВ мають DOI 10.15407/np

Видання індексується Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Scientific Indexing Services (SIS), Academic Resource Index (ResearchBib), WorldCat, CrossRef, Google Scholar, Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), BASE, Наукова періодика України, Україніка наукова

Редакційна колегія:

- Т. Добко*, доктор наук із соціальних комунікацій (*головний редактор*)
В. Горовий, доктор історичних наук (*заступник головного редактора*)
Т. Симоненко (*відповідальний секретар*),
кандидат наук із соціальних комунікацій
Л. Буряк, доктор історичних наук
А. Ржеуський, кандидат наук із соціальних комунікацій
Л. Яременко, кандидат історичних наук
Л. Шаріпова, доктор філософії (Велика Британія)
О. Заваліна, доктор філософії (США)
О. Мацевіцюте, доктор філософії (Швеція)
О. Онищенко, академік НАН України, доктор філософських наук
К. Лобузін, доктор наук із соціальних комунікацій
В. Попик, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України
М. Закіров, доктор політичних наук
О. Збанацька, доктор наук із соціальних комунікацій
О. Тур, доктор наук із соціальних комунікацій
В. Бабік, доктор гуманітарних наук (Польща)
Ю. Половинчак, кандидат історичних наук
Н. Іванова, кандидат історичних наук
Л. Литвинова, кандидат наук із соціальних комунікацій
В. Струнгар, кандидат наук із соціальних комунікацій
С. Ляшко, кандидат історичних наук
С. Гарагуля, кандидат наук із соціальних комунікацій

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

За науковою редакцією
доктора історичних наук, професора В. ГОРОВОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 55

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА: ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ
В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Електронна версія – на <http://www.nbuvipr.gov.ua>

Київ 2019

Затверджено до друку та опублікування в мережі Інтернет вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 8 від 10.12.2019)

Відповідальний редактор
С. Закірова, канд. іст. наук

Редактор-перекладач
англійського тексту
М. Кушнарьова, канд. філос. наук

УДК 02(477)(06)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського /
редкол.: Т. Добко (голова), В. Горвий, Т. Симоненко [та ін.]; за наук. ред. В. Горво-
вого; відп. ред. С. Закірова; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського,
Асоц. б-к України. – Київ, 2019. – Вип. 55: Наукова бібліотека: трансформаційні
виклики в умовах розвитку цифрових технологій. – 336 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких висвітлюються
актуальні питання функціонування бібліотек в умовах розвитку соціальних
інформаційних комунікацій. Розглянуто особливості процесу удосконалення
технологій інформаційного забезпечення діяльності наукових бібліотек
в Україні і світі. Особливу увагу приділено інформаційним аспектам еволюцій-
них процесів в Україні та загальним тенденціям впливу цифрових технологій
на соціально-комунікаційні процеси.

Збірник підготовлено за результатами виконання науково-дослідного проекту
«Бібліотечна, архівна та інформаційна діяльність національної бібліотеки
в сучасному науково-інформаційному просторі (1993–2018)», що отримав під-
тримку програми розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень (КПКВК
6541230).

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної
сфери, науковців і практиків у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-ко-
мунікаційних технологій.

ЗМІСТ

Розділ І. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ	7
Горовий В. Інформаційні аспекти еволюційних процесів в Україні	9
Струнгар А. Феномени вебометричної діяльності обласних бібліотек України.....	20
Іванова Н. Система соціальних правових комунікацій у процесі розвитку інформаційного суспільства	37
Клименко О., Сокур О. Чинна нормативно-правова база взаємодії українських бібліотек в умовах цифровізації.....	49
Чернявська Л. Бібліотечні установи як центри гендерної просвіти громадян в інформаційному суспільстві	64
Булахова Г. Перспективи використання інструментарію соціальних медіа для просування бібліотечних продуктів і послуг	80
Кропочева Н. Тематичний спектр публікацій з проблеми національно-патріотичного виховання в закладах вищої освіти (за матеріалами бібліографічного дослідження [2014–2018 рр.]	92
Середа Т. Бібліотека як центр соціокультурних комунікацій.....	107
Соколова І. Утвердження принципів поширення наукових матеріалів на умовах відкритого доступу в нормативно-правових документах України.....	117
Рудий Г. Київська періодична преса 1960-х рр. у контексті культурно-освітнього розвитку України	137
Ховрич С. Деякі зауваги до історії колекції Д. Бібікова – Є. Львова	153
Самсонов М. Інтернет-магазин як форма популяризації бібліотечної діяльності: нові напрями роботи веб-сайтів найбільших бібліотек світу	180

**Розділ II. УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ..... 189**

Добровольська В. Модельний підхід у дослідженні соціокомунікаційного простору культури	191
Закірова С. Закіров М. Інфотейнмент як вид новітньої технології комунікації: постановка проблеми.....	204
Лобузін К., Перенесієнко І., Вощенко О. Система організації тематичних зв'язків предметно-довідкового апарату електронної бібліотеки «Україніка»	220
Бондаренко В. Мобільні технології в системі бібліотечної соціокомунікаційної діяльності: джерельна база.....	231
Трохименко О. Цифрові технології в бібліотечній справі: німецький досвід	248
Федорчук А. Президент США в закордонних ресурсах: аналіз змісту публікацій мережі Інтернет.....	261
Онищенко Н. Особливості моніторингу й аналізу актуальних проблем суспільства на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотеки для потреб державних органів влади у сфері стратегічних комунікацій.....	272
Гриценко Н., Ключнікова О., Сандул О. Реферативна інформація як елемент дослідницької інфраструктури	283
Вдовіна О. Впровадження систем електронного документообігу в роботу державних органів влади в Україні (на прикладі Ужгородської міської ради).....	294
Глуцук Є. Е-урядування як механізм громадянської участі в умовах масштабування інформаційного поля управлінської діяльності	309
Берегельський А. Інфографічні продукти в контексті проблеми пропаганди та маніпуляцій у медійному просторі	317

Розділ I

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
БІБЛІОТЕК В УМОВАХ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ
КОМУНІКАЦІЙ**

Валерій Горвий,

д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Відповідно до положень Доктрини інформаційної безпеки України в статті розглядаються проблеми вдосконалення ефективності протистояння зовнішній інформаційній агресії в умовах застосування РФ гібридних технологій інформаційної війни, політичного лайфхаку. На основі характерного для інформаційного етапу трансформації суспільства розвитку зростаючого процесу самоусвідомлення суспільної еволюції у контексті інформаційного протистояння відзначаються запити на ідеологічні орієнтири розвитку, розглядається процес їх задоволення бібліотечними установами, що освоюють сучасні комп'ютерні технології і вводяться в структуру стратегічних комунікацій національного інформаційного простору.

Ключові слова: глобальна інформатизація, інформаційна війна, політичний лайфхакінг, нейтралізація інформаційної агресії, комп'ютеризовані бібліотечні установи, стратегічні інформаційні комунікації, політичний лайфхак, стратегічний наратив національного інформаційного комплексу.

Інформаційний етап розвитку суспільства актуалізує значно більшою мірою, ніж на всіх попередніх етапах розвитку людства, необхідність самоусвідомлення процесу його еволюції. Цей запит відображається в затребуваності ідеологічних орієнтирів. Ці орієнтири проникають в інфотворення, в процес використання суспільством інформаційних ресурсів, стають важливою складовою інформаційного протистояння в межах гібридної війни. Важливою проблемою цього процесу стає вдосконалення управління використанням інформаційних ресурсів. У її розв'язанні зростає значення бібліотечних установ, озброєних електронними інформаційними технологіями. Різні аспекти проблематики, пов'язаної із вивченням реальних закономірностей розвитку українського суспільства на основі розвитку інформатизації, досліджуються в роботах працівників Інституту історії України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса.

У контексті вивчення процесу протистояння інформаційній агресії РФ, інформаційних чинників системи інтеграторів Донбасу і Криму в загальноукраїнській єдності заслуговують на увагу доробки: О. Рафальського, який розглядає проблему консолідації українського суспільства; О. Кривицької та В. Корабльової щодо характеристик ідентичності українського пограниччя, новітніх розробок з політичного лайфхакінгу, нарративних технологій, ідеологічних особливостей сучасного соціального процесу; цикл робіт колективу дослідників НБУВ під загальним керівництвом академіка О. Онищенко щодо досліджень інформаційних обмінів, інформаційної безпеки, участі в цьому процесі комп'ютеризованих бібліотечних установ.

Метою статті є розгляд відображення в інформаційних процесах сучасності тенденцій суспільного самоусвідомлення, суспільної еволюції і, відповідно, посилення ідеологічної складової у змістовому наповненні інформаційних продуктів, використання цього фактора в інформаційних протистояннях у межах гібридної війни, участь провідних бібліотечних установ у цьому процесі.

Турбулентні потоки суспільних змін на території колишньої союзної держави, проходячи етапи політичних, економічних, технологічних та інших перетворень, нарешті зіткнулися з проблемою формування ідеологічних орієнтирів, дороговказів у майбутнє, без яких досягнення цього усвідомленого майбутнього є неможливим. У суспільній думці нинішньої Росії вже забуто відповідь В. Путіна на Валдайському форумі на запитання щодо змісту сучасних національних інтересів Росії. Адже, як зазначалося в публікації щоденної Санкт-Петербурзької електронної газети «Фонтанка.Ру», тоді В. Путін віджартувався. Мовляв, «що росіянину добре, те і є національними інтересами. Це така відповідь веселого двічника, який не знає, що сказати на екзамені. Сподівається, що пройде, – продовжувало видання. – Не пройде. Тому, що це питання з питань. Національна ідея – це усвідомлення того, хто ми зараз і куди ми маємо рухатись. І що ми будемо там робити. Це план, це наша місія...» [1].

Байдужість російського керівництва до розробки чітких публічних орієнтирів подальшого розвитку суспільства, необхідності його трансформації в умовах нових світових реалій була обумовлена задоволенням експортом багатих природних ресурсів. Однак, з певним зниженням значення цього фактора в подальшому, зниженням значення оперування вуглецевими факторами в міжнародних відносинах, при урізноманітненні джерельних баз цих ресурсів, при зростаючому заміщенні цих джерел енергії іншими, в тому числі відновлюваними, байдужість

російської еліти до ідеології в суспільній свідомості РФ, однак, поступово, на рівні соціальної інтуїції, починає викликати тривожні відчуття в соціально активній частини громадян. Інформаційний етап розвитку суспільства актуалізує значно більшою мірою, ніж на всіх попередніх етапах розвитку людства, необхідність самоусвідомлення процесу його еволюції. Цей запит відображається в затребуваності ідеологічних орієнтирів. І нині цей процес особливо наочно видно на спробах виправлення помилкових підходів у путінському ставленні до ідеології.

Сьогодні відсутність здорової творчої атмосфери в суспільстві все більше починає турбувати російську інтелігенцію та проявляється в російських ЗМІ. Певною формою реагування на цю ситуацію останнім часом у теоретичних побудовах, що оформляють суспільне життя росіян, з'являється таке поняття як «путінізм» [2], по аналогії з раніше панівним у суспільній думці колишньої радянської держави марксизмом-ленінізмом, однак із сутнісними відмінностями від нього.

Названа ідеологічна конструкція визнана РФ на державному рівні. Помічник президента Росії В. Сурков характеризує «путінізм» як «глобальний політичний лайфхак, метод управління, який добре працює» в умовах Росії. У такий спосіб, використовуваний в управлінні Росією «ідейний» метод, власне, є все ж таки не ідеологією, а запозиченим на Заході методом політичного маніпулювання з фрагментарним використанням власного історичного матеріалу. Адже лайфхак – термін, перенесений із комп'ютерного середовища, означає набір методик і прийомів, спрямованих на «зламування» існуючих стереотипів діяльності для підвищення ефективності в процесі досягнення поставлених цілей. При цьому використовуються різні, корисні саме в конкретній ситуації «поради і хитрі трюки», і що характерно – на основі наявних можливостей без створення інновацій. Якраз останнє і відрізняє «путінізм» від попередніх «ізмів», заснованих на орієнтирах перспективного розвитку. Однак слід зазначити, що навіть половинчастий крок у напрямі до розвитку ідеологічної діяльності, зроблений у Росії, навіть його практична слабка пов'язаність із «культурною гравітацією глибокого народу», уявлення про яку вводиться в обіг російськими ідеологами, заслугове – як нове явище в пропагандистській роботі в рамках інформаційної війни – на увагу вітчизняних інформаційних працівників.

Треба при цьому враховувати і, відповідно, реагувати на ту обставину, що поширення в Росії і на окупованих територіях цієї квазіідеології показує, що правляча верхівка Росії продовжує недооцінювати значення ідеології як соціального механізму розвитку [3]. Введення в політичну

практику російської дійсності нового лайфхаку може давати короткочасний результат. Однак цей результат не опирається на національну традицію, отже, не забезпечує стійкості в процесі розвитку та під впливом нових обставин суспільного життя втрачатиме свою дієвість.

Ця обставина має використовуватися вітчизняними політтехнологами в процесі вдосконалення роботи з населенням окупованих територій на Сході України. Такий підхід підтверджується останніми дослідженнями. Зокрема, О. Кривицька зауважує, що «на ціннісний простір пограниччя впливають різноманітні чинники: адміністративні кордони, культурні межі, стан свідомості регіональних спільнот, традиції символічних просторів, міфи та ін. Цінності та настанови соціуму пограниччя, закріплені в архетипах та менталітеті, здатні актуалізовуватися за специфічних (особливих, кризових, військових) реалій суспільного розвитку» [4]. Саме тому визнання факту, що українсько-російське пограниччя, яке пролягає через Донбас, є «ризикованим фактором державної безпеки, має стимулювати розробку довгострокових програм, розрахованих на різні сегменти порубіжних соціумів (етноси, різні суспільні групи)» [4]. До цього можна додати ще й тезу про те, що специфіка пограниччя об'єктивно може сприяти зниженню ефективності російського лайфхаку.

У протистоянні такого роду впливам на громадян у районах неконтрольованих сьогодні Україною територій видається ефективним, і про це вже не перший рік ведеться дискусія у вітчизняному політтехнологічному середовищі, використання аргументації із арсеналу формування української ідеології, що має бути дороговказом у перспективах національного розвитку. Останнім часом про неї, хоча б в її стартових параметрах, говорять у верхніх ешелонах української влади. Так, Президент В. Зеленський нещодавно заявив про необхідність опори на ідеологічні установки в розвитку українського суспільства. У загальних обрисах його ідеологія – «це завершення війни на Донбасі і розвиток економіки України» [5].

Однак слід зазначити, що ідеологічні основи сучасної інформаційної діяльності в нашій країні ще не набули належної чіткості, отже, поки що не стали основою загальносуспільного об'єднання. Проте формування політичної ідеологічної системи концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яке відбиває інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої громадян як об'єктивний суспільний процес, відбувається під час розвитку українського суспільства поза бажаннями тих чи інших політиків. Цей процес стимулюється також необхідністю ефективної відповіді на різноаспектні прояви інформаційної агресії в межах гібридної війни, що ведеться проти нашої держави.

Досвід показує, що лише наявність міцної ідеологічної основи національної інформаційної бази спротиву і розвитку може бути ефективним джерелом нейтралізації шкідливих для інформаційного простору України зарубіжних впливів, навіть при постійно оновлюваній їхній технологічній базі. За її відсутності некоординована в жоден спосіб, з ідеологічної точки зору, протидія інформаційній агресії ослабляється різновекторністю інтересів окремих соціальних структур суспільства, відмінностями в змісті регіональної політики, вкидам в інформаційний простір України ворожої інформації в упаковці нових технологічних рішень тощо.

У сучасних умовах протистояння інформаційній агресії залежить як від якості проведення організаційних та технологічних заходів з безпосередньої організації інформаційної безпеки, так і від ефективності змістовного використання інформаційних ресурсів, що знаходяться в розпорядженні суспільства, для відстоювання духовно-ціннісних орієнтирів, ідейних принципів суспільного розвитку у свідомості громадян, що підпадають під негативні інформаційні впливи. Для цього необхідно раціонально використовувати наявні в розпорядженні вітчизняних інформаційних структур ресурси, постійно вдосконалювати механізми управління цими ресурсами.

У процесі розвитку обмінів у національному інформаційному просторі України в умовах інформаційної війни суттєвого значення набувають бібліотечні установи, які вже пройшли стартовий етап комп'ютеризації і впроваджені в систему стратегічних інформаційних комунікацій. Саме робота бібліотек з наповнення цих комунікацій необхідною для розвитку суспільства і його протистояння негативним впливам якісної інформацією з фондів бібліотек, якісною електронною інформацією глобального інформаційного простору – сприяє ефективному інформаційному забезпеченню потреб суспільства та його імунітету проти зовнішніх загроз.

У бібліотечному середовищі робота з нейтралізації агресивної зарубіжної пропаганди в межах інформаційної війни має погоджуватися зі створенням інформаційних, інформаційно-аналітичних продуктів протистояння, які б задовольняли ускладнені інформаційні запити сучасної аудиторії, яка стає об'єктом інформаційного впливу. Орієнтири для цієї роботи дає нова Доктрина інформаційної безпеки України. Вона, зокрема, орієнтує інформаційних працівників на формування наративних [6], синтезованих інформаційних продуктів протистояння, що сьогодні є найбільш ефективними в інформаційній боротьбі. При цьому стратегічний наратив утверджується як «спеціально підготовлений текст, призначений для вербального

викладення в процесі стратегічних комунікацій з метою інформаційного впливу на цільову аудиторію»[7].

Використання інформаційних продуктів, підготовлених із застосуванням нарративного принципу організації, сприяє активізації емоційного фактора в інформаційно-аналітичних процесах, відображає сприйнятну для людини багатогранність усіх відображуваних людською свідомістю процесів навколишнього світу. У порівнянні, скажімо, із системою жанрів традиційної газетної журналістики, нарративна організація матеріалу певною мірою схожа із жанром репортажу, який поєднує в собі аналітичні та інформаційні жанрові елементи з цільовим використанням емоційності. При організації протистояння інформаційній агресії, у підготовці нарративних продуктів для застосування в інформаційній війні особливе значення має вдосконалення організації використання суверенних інформаційних ресурсів, що здебільшого знаходяться в бібліотечних фондах. Вони відображають специфіку нашої самобутності і національної інформаційної традиції [8] і є напрацюванням всіх попередніх поколінь українського народу.

Активізація бібліотечної роботи в сфері ефективного використання інформаційних ресурсів і внесення свого вкладу в організацію інформаційної безпеки суспільства має тісніше узгоджуватися також із національною системою інформаційного виробництва. Ця система з усією її багатоманітністю – від видавництв, ЗМІ на традиційних і електронних носіях – до соцмереж включно при належній організації і підтримці держави нині ще має потенціал для забезпечення інформаційного виробництва з урахуванням національної специфіки України. Виробництво цими джерелами інформованості нарративного ресурсу, тієї частини наявної у розпорядженні суспільства інформації, яка безпосередньо використовується у вирішенні актуальних проблем життєдіяльності, обумовлює необхідність встановлення оптимального (виходячи з призначення продукту) співвідношення між використовуваною частиною глобальних інформаційних ресурсів, частиною суверенних ресурсів інформації та новою інформацією власного продукування. Дотримання такого співвідношення дає змогу одержати нарративний продукт з проявом національної специфіки інформованості, врахуванням міжнародного досвіду в таких питаннях та відповідно до актуальності проблематики.

Ці продукти мають бути актуальними і спиратися на нове вітчизняне інформованості, що відображає злободенні проблеми сучасності, проблеми нинішнього інформаційного протистояння, оперативно спростовувати зарубіжну дезінформацію, аргументацію противника та забезпечувати

реалізацію власних завдань у межах інформаційної війни. Треба зазначити, що ефективність процесу підготовки нарративних продуктів на нинішньому етапі розвитку глобальних інформаційних ресурсів значною мірою залежить від оптимальної організації можливостей інформаційного середовища. Структуризація цих ресурсів на нинішньому етапі їх організації відбувається насамперед по лінії групування й координації діяльності центрів збереження інформаційних ресурсів, насамперед бібліотечних установ, архівних інституцій та потужних комплексів групування інформаційних баз, заснованих на використанні електронних інформаційних технологій. Важливим напрямом зміцнення зв'язків між ними стає розвиток електронних навігаційних інструментів.

Таким чином, на порядку денному все більше постають практичні аспекти реалізації проблеми свідомого управління інформаційними процесами, внесення в ці процеси ідеологічної складової. Значущим елементом цього управління, як це підтверджується практикою розвитку інтернет-ресурсів, мають стати центри акумуляції суспільно важливої інформації – і як джерело підготовки інформаційно-аналітичних продуктів для протистояння інформаційній агресії, і як орієнтири подальшого інфотворення, ресурсу розвитку. Якраз у такі центри, відповідно до суспільної затребуваності мають трансформуватися сучасні бібліотеки. Ця тенденція в суспільному розвитку є вірогідною і затребуваною.

Проте одночасно динамічні зміни в сучасному суспільному житті не виключають загрози втрати значення вітчизняної бібліотечної системи як основної мережі системи збереження національних інформаційних ресурсів. Ця об'єктивно невиправдана загроза обумовлена не архаїзмом бібліотеки як соціального інституту, а слабкою увагою суспільства до процесу оновлення системи цих інформаційних центрів. Водночас сьогодні актуалізуються суспільні потреби свідомого управління інформаційними процесами, необхідністю вдосконалення структури наявних ресурсів і визначенням суспільно значимих завдань їх оновлення. У зв'язку з цим перед бібліотеками інформаційного суспільства як базовими його інформаційними центрами виникають якісно нові завдання, пов'язані:

- із необхідністю професійної орієнтації у швидкозростаючих масивах електронної інформації і відборі з них необхідної для вирішення актуальних питань суспільного розвитку. Розвиток пошукових систем полегшує цей процес, але не може замінити здатність змістовно аналізувати, що властива лише людському мозку;

- із необхідністю структурної організації наявного інформаційного ресурсу під актуальні суспільні запити аж до підбору тематичних блоків

інформації, необхідних для вирішення проблем розвитку, підготовки тематично організованих сукупних інформаційних продуктів для реалізації безпекових завдань, що є продуктивним при підготовці наративних матеріалів, дистантного забезпечення користувачів необхідною інформацією;

– із необхідністю комплектування фондів якісною інформацією, знанням, необхідним для майбутнього і відсіювання неякісної, шкідливої для суспільного розвитку інформації і, таким чином, створення надійного інформаційного ресурсу протистояння негативним зарубіжним впливам на національну інфосферу.

Реалізація названих функцій має значно підняти продуктивність у сфері використання національних інформаційних ресурсів як в інтересах суспільного розвитку, так і в інтересах протистояння інформаційній агресії.

Наявні тенденції розвитку нового суспільства дають підставу для прогнозування зростаючого значення застосування якісних параметрів інформаційної сфери, еволюцію соціальної структури суспільства під трансформацію суспільних відносин. Загалом вектори розвитку нового суспільства набувають певної ідейної чіткості і найбільш далекоглядні дослідники за ними вже бачать ще не зовсім чіткі обриси наступного етапу розвитку – раціонального суспільства знань. Розвиток технологій комплексного застосування інформаційних ресурсів, у тому числі технологій, пов'язаних із використанням наративних форм організації інформації, при становленні інформаційної безпеки на рівні нових суспільних викликів, має торувати нові орієнтири до цього майбутнього.

На інформаційному етапі розвитку суспільства створюються нові можливості для самоусвідомлення ним еволюційного процесу. Це відображається в зростаючій ролі ідеологічного оформлення нового інфотворення. При цьому ідеологічні складові набувають зростаючого значення в інформаційних обмінах, в інформаційних протистояннях у межах гібридної війни. У зв'язку з цим як ефективний інструмент вдосконалення змістових параметрів інформаційних обмінів, своєчасного включення до соціальних інформаційних комунікацій змісту актуальних ідеологічних розробок, важливої для суспільного розвитку наукової інформації набувають суттєвого значення умонтовані в цю систему комп'ютеризовані бібліотечні установи.

Список використаних джерел

1. Гендиректор АЖУРа, писатель Андрей Константинов в программе «Итоги недели» высказал свою точку зрения на реплику Константина Райкина и происходящее в стране. Досталось даже президенту [Электронный ресурс] // Фонтанка. Ру. – Режим доступа: [fontanka.ru' -http://www.fontanka.ru/2016/10/29/070/](http://www.fontanka.ru/2016/10/29/070/). – Загл. с экрана.

2. Помічник Путіна назвав «путінізм» чинною ідеологією і «глобальним лайфхаком» [Електронний ресурс] // Новое время. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/countries/putinizm-ideologiya-zayava-surkova-50047733.html>. – Назва з екрана.

3. Формування стратегічного наративу інформаційного забезпечення реінтеграції тимчасово окупованих територій у загальноукраїнський контекст : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Ю. М. Половинчак та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 212 с.

4. *Кривицька О.* Ідентичність українського пограниччя: Донбас / О. Кривицька. – Наук. записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2017. – Вип. 1. – С. 310.

5. Зеленський про ідеологію: не потрібні теми, які розколюють суспільство [Електронний ресурс] // Цензор. НЕТ. – Режим доступу: <https://censor.net.ua/ua/n3153330>. – Назва з екрана.

6. *Горовий В. М.* Характерні особливості вдосконалення змістовного наповнення аналітичних продуктів в інформаційному протистоянні [Електронний ресурс] / В. М. Горовий // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2018. – № 2. – С. 6–12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2018_2_3. – Назва з екрана.

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. – Назва з екрана.

8. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 154 с.

References

1. Gendirektor AZhURa, pisatel Andrej Konstantinov v programme «Itogi nedeli» vyskazal svoju tochku zrenija na repliku Konstantina Rajkina i proishodjashhee v strane. Dostalos dazhe prezidentu [The director general of Open-work, writer Andrej Konstantinov, in the program «Results of week» said of the point of view on the remark of Konstantin Raikin and what be going on in a country. Reached even to the president]. *Fontanka. RU*. Retrieved from <http://www.fontanka.ru/2016/10/29/070/> [in Russian].
2. Pomichnyk Putina nazvav «putinizm» chynnoiu ideolohiieiu i «hlobalnym lajfkhakom» [Putin's aide calls «putinism» a valid ideology and a «global life hack»] *Novoe vremia – New Time*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/world/countries/putinizm-ideologiya-zayava-surkova-50047733.html> [in Ukrainian].
3. Horovyi, V., Onyshchenko O., Polovynchak Yu. et al. (2017). Formuvannia stratehichnoho naratyvu informatsiinoho zabezpechennia reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii v zahalnoukrainskyi kontekst [Formation of strategic narrative of information support for reintegration of temporarily occupied territories in the Ukrainian context]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kryvytska, O. (2017). Identychnist ukrainskoho pohranychchia: Donbas [The identity of the Ukrainian borderland: Donbass]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
5. Zelenskyj pro ideolohiiu: ne potribni temy, iaki rozkoliuiut suspilstvo [Zelensky about ideology: not necessary themes that break society]. *Tsenzor. NET – Censor. NET*. Retrieved from <https://censor.net.ua/ua/n3153330> [in Ukrainian].
6. Horovyj, V. (2018). Kharakterni osoblyvosti vdoskonalennia zmistovnoho napovnennia analitychnykh produktiv v informatsijnomu protystoianni [Characteristic features of perfection of the rich in content filling of analytical foods are in informative opposition]. *Informatsijna bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy – Informative Safety of Man, Society, State*, no. 2, pp. 6–12. Retrieved from <http://faqukr.ru/osvita/147404-narativ-shho-ce-take-narativni-dzherelai-tehniki.html> [in Ukrainian].
7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsijnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 47/2017 [About the decision of national security and defensive of Ukraine Council from December, 29, 2016 «About Doctrine of informative safety of Ukraine» : Decree of President of Ukraine No. 47/2017]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].
8. Onyshchenko, O. Horovyi, V. Popyk, V. et al. (2011). Natsionalnyi

informatsiyni suverenitet u konteksti rozvytku novitnikh informatsiinykh tekhnolohii [National information sovereignty in the context of the development of the latest information technologies]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.10.2019.

Valery Horovyi,

Dr. Sci. (Historical), Professor, Deputy Director,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

Information Aspects of Evolutionary Processes in Ukraine

In accordance with the provisions of the Doctrine of Information Security of Ukraine, the article deals with the problems of improving the effectiveness of confronting external information aggression in conditions of Russia application of the hybrid technologies of information war, political life hack. In the process of modern information transformations, based on the development of electronic information resources, growing process of self-awareness of social evolution takes place, and consequently, public inquiries for ideological orientations of development are manifested.

Thus, the practical aspects of the realization of the problem of conscious management of information processes, the introduction of the ideological component in these processes, are increasingly on the agenda. An important element of this management, as evidenced by the practice of Internet resources development, should be the centers which accumulate socially significant information and could be considered as a source of preparation of information and analytical products to counteract information aggression, and as a guide for further information, development resource. Modern libraries should be transformed into such centers, in accordance with the public demand. This tendency in social development is probable and in demand. Library institutions that master the modern computer technologies and are introduced into the strategic communications structure of the national information space, are becoming a basic element of the modern information system, the basic social mechanism for managing information processes in modern society.

Keywords: global informatization, information war, political life hacking, neutralization of information aggression, computerized library institutions, strategic information communications, political life hack, strategic narrative of the national information complex.

Артур Струнгар,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна

ФЕНОМЕНИ ВЕБОМЕТРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБЛАСНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Унаслідок активної взаємодії суб'єктів з навколишнім інформаційним світом на основі досліджень веб-ресурсів обласних бібліотек України представлено когнітивну карту розвитку й впливу інформаційного потоку та його взаємодію з оточуючим інтернет-простором. Виявлено ефективні методики аналізу бібліотечних веб-ресурсів та узагальнено специфіку роботи бібліотек у веб-просторі. Визначено та обґрунтовано перспективи розвитку бібліотечного представництва в інтерактивному інтернет-просторі. Запропоновано рекомендації для покращення бібліотечного представництва в інтернет-середовищі.

Ключові слова: бібліотека, вебометрика, пошукова оптимізація, ahrefs, аналітика, обласні бібліотеки України, бібліометрика, google.

Розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних та веб-технологій, безпрецедентне збільшення документальних потоків і ресурсів, конвергенція різноманітних каналів комунікації викликало трансформаційні зміни в бібліотечно-інформаційній сфері.

У контексті соціокомунікаційних тенденцій інтеграції, консолідації, агрегації, формування, упорядкування та керування інформаційними активами суспільства в межах різноманітних документальних ресурсів вельми актуальними постають питання щодо інформації, як піднесення, структуризації, розповсюдження, обробки, взаємозв'язку в мережі, видимості та вагомості, зокрема, пошукова оптимізація контенту та його поширення в інтернет-середовищі.

З огляду на ряд наукових публікацій, присвячених різним питанням вебометричної діяльності бібліотек [1, 2, 3, 4], актуальним є виявлення ефективних методик аналізу бібліотечних веб-ресурсів та узагальнення специфіки роботи бібліотек у веб-просторі. Актуальним залишається, як саме бібліотеки використовують веб-ресурси з виявленням специфіки роботи в них.

Мета статті – проаналізувати бібліотечні представництва в інтернет-середовищі, з'ясувати специфіку роботи бібліотек у веб-просторі.

Для показовості вибірки доцільно, на наш погляд, визначити доволі тривалий термін, наприклад з 2016–2019 рр., що зумовлено використанням у діяльності бібліотек новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в обслуговуванні користувачів.

Основною проблематикою дослідження був пошук необхідного аналітичного інструменту, оснований на статистичних даних, які б містили в собі усі інформаційні характеристики розвитку веб-ресурсів бібліотек. Стандартним найпопулярнішим аналітичним інструментом є Google Analytics для створення детальної статистики відвідувачів веб-сайтів, який не вирішує поставлених цілей наукової праці, оскільки містить ряд прихованих значень, які можливо спостерігати тільки при делегуванні доступу до аналітики.

Тому було прийнято за основу взяти інструмент дослідження гіпер-посилань, органічного трафіку та визначення показників рейтингу домену і веб-сторінок на основі Ahrefs.

Основними показниками якості веб-ресурсу є: Alexa Rank, яка відображає популярність в Інтернеті за рахунок відвідувань сторінок сайту за унікальними ір адресами користувачів. Сайт Google.com має показник Alexa Rank 1 у світі, 1 в США, тобто є найпопулярнішим ресурсом у світі. Ahrefs Rank, який характеризує міцність веб-ресурсу на основі гіперпосилань.

Також додатковими вагомими характеристиками визначаємо такі показники: рейтинг домену (DR), рейтинг сторінки домену (UR), ранжування сайту за кількістю органічних слів на перших десяти сторінках пошукових систем та загальний органічний трафік на сайт за ключовими запитами.

Органічний трафік вміщує в себе загальну кількість переходів на сторінки веб-ресурсу за ключовими запитами з десяти перших пошукових сторінок. Рейтинг URL (UR) показує вагомість профілю зворотного зв'язку цільової сторінки за логарифмічною шкалою від 0 до 100, причому останній є найсильнішим. При розрахунку цього показника враховуються як внутрішні, так і зовнішні посилання, що має чітку позитивну кореляцію з рейтингами Google та відображає високі сторінки UR, що мають більш високий рейтинг в органічних результатах пошуку. Схожий розрахунок використовується формулами розрахунку Google Page Rank.

URL-рейтинг або рейтинг сторінки веб-ресурсу (UR) – визначає «популярність посилання» сторінки, що є причиною її кореляції

з рейтингами Google. Рейтинг домену (DR) показує силу профілю цільового веб-сайту за логарифмічною шкалою від 0 до 100. Рейтинг домену (DR) використовують для аналізу відносної популярності посилань певного веб-сайту. Показник рейтингу домену характеризує основні надбання веб-ресурсу в пошуковій мережі Інтернет, враховуючи внутрішні та зовнішні гіперпосилання, оскільки сайти з високою популярністю посилання є більш цінними. Завдяки рейтингу домену оцінюють здатність веб-сайту отримувати пошуковий трафік від Google, адже кореляція між рейтингом домену (DR) і органічним пошуковим трафіком для доменів 200 тис. і нижче, досліджена та обґрунтована.

Для дослідження було обрано обласні бібліотеки України та структуровано за рейтингом популярності ресурсу за відвідуванням і рейтингом гіпертекстової маси. Показники, що обрані для основи фундаменту побудови структурної таблиці, змінюються щоденно, тому фіксація показників відбулася 14 липня 2019 р. і є достовірними для кожного веб-ресурсу бібліотеки України.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика сайтів обласних бібліотек України за популярністю

Назва бібліотеки	Домен веб-ресурсу	Alexa	Ahrefs
Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара	https://lib.kherson.ua	431272	2 025673
Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека	http://zounb.zp.ua	881645	3 970235
Обласна універсальна наукова бібліотека імені Д. І. Чижевського	http://library.kr.ua	899104	1 041519
Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка	http://libkor.com.ua	932381	6 078527

Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучи- телів слов'янських Кирила і Мефодія	https://libr.dp.ua	1 091008	2 606980
Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені І. Франка	http://lib.if.ua	1 125173	2 786077
Харківська обласна універ- сальна наукова бібліотека	http://library.kharkov.ua	1 283481	2 789396
Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олега Ольжича	http://lib.zt.ua	1 509033	5 500276
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Тімірязєва	http://library.vn.ua	1 509842	2981579
Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека	http://ounb.km.ua	1 561904	3 777795
Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека	http://library.te.ua	1 732702	3 396776
Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека	http://libr.rv.ua	2 493892	1 863263
Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Т. Г. Шевченка	http://library.ck.ua	3 593590	5 080472
Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського	http://biblioteka.od.ua	3 830367	8 642046

Миколаївська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені О. М. Гмирьова	http://reglibrary.mk.ua	4 306365	5 601630
Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені Івана Котляревського	https://library.pl.ua	4 442364	5 010529
Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Ф. Потушняка	http://biblioteka.uz.ua	4 760840	4 237084
Сумська обласна універсальна наукова бібліотека	http://ounb.sumy.ua	4 898913	6 298039
Луганська обласна універсальна наукова бібліотека імені О. М. Горького	http://library.lg.ua	5 683693	4 251183
Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека імені Михайла Івасюка	http://library.cv.ua	6 040985	4 819855
Львівська обласна універсальна наукова бібліотека	http://lounb.org.ua	7 957479	7 439089
Волинська державна обласна універсальна наукова бібліотека імені Олени Пчілки	http://ounb.lutsk.ua	13 732665	4 539564
Донецька обласна універсальна наукова бібліотека імені Н. К. Крупської	відсутній	відсутній	відсутній

Під час дослідження проведено детальну оцінку розвитку сайтів середньої ланки, а саме: Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки, Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки імені

Олега Ольжича, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тімірязєва; та лідерів за показниками Alexa, зокрема: Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олесея Гончара, Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки та обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д. І. Чижевського.

Харківську обласну універсальну наукову бібліотеку (ХОУНБ) відвідує більш ніж 1657 відвідувачів на місяць з органічного пошуку позицій Google ТОП-100 (рис. 1).

Харківська обласна універсальна наукова бібліотека | Офіційний сайт

library.kharkov.ua

Ahrefs Ранкⁱ

2,789,396

URⁱ

38

DRⁱ

33

Ahrefs Ранкⁱ

Today	2,789,396	17,029
avg 7 days	2,764,724	11,033
avg 1 month	3,280,408	1435,825
avg 3 months	3,563,499	151,584

Органічний трафік 1,657 /month

Рис. 1. Загальна характеристика сайту ХОУНБ (library.kharkov.ua) з початку його функціонування (липень 2016 р.) до сьогодні

Домен ХОУНБ (library.kharkov.ua) не має протоколу безпеки https, за популярністю в пошуковій системі переходи спостерігаються за такими ключовими запитами, як: «сценарій до Шевченка», де кількість запитів у пошуковій системі Google становила 450, з яких 377 переходів на сайт Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки, «орфографічний словник», де кількість запитів становила 16 000, з яких 271 переходів на сайт, «всеукраїнський тиждень дитячого читання 2017», де кількість запитів становила 1000, з яких 170 переходів на сайт, тощо. Веб-ресурс ХОУНБ налічує 307 посилань за унікальними ugl-адресами та 67 тис. зворотних гіперпосилань. Кількість ключових запитів ранжування сайту ХОУНБ у ТОП 100 становить 4092 (див. рис. 2).

Показник доменого рейтингу по шкалі 1–100 для домену library.kharkov.ua становить 33, а рейтинг сторінки – 38, що дає підстави робити висновок про сильний інформаційний ресурс у пошуковій мережі.

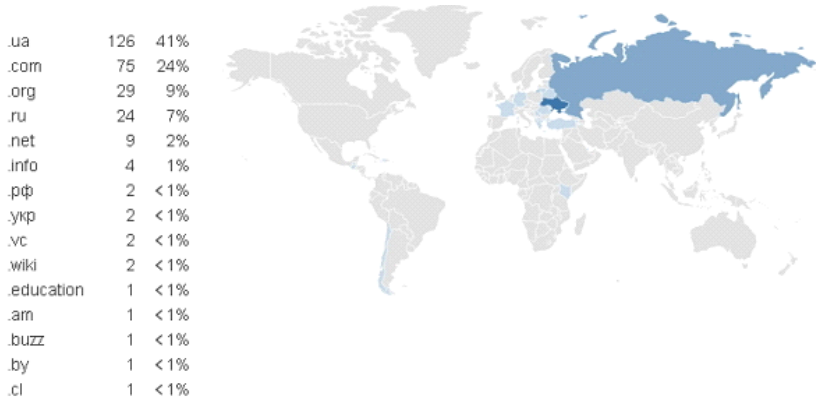

Рис. 2. Карта посилань найвищого рівня згідно з країнами світу

Водночас напрям розвитку ключових слів не дає йому змоги використовувати свої можливості донесення інформації для користувачів в інтернет-просторі, оскільки в липні «заходи до дня Валентина» читають частіше, ніж «сценарій до дня народження Шевченка», а іншими лідерами за відвідуваннями є матеріали 2017 р., коли повинні бути саме 2019 р.

ЖОУНБ: Анонси

lib.zt.ua ▾

Ahrefs Ранкⁱ

Ahrefs Ранкⁱ

5,500,276

URⁱ

9

DRⁱ

26

Today	5,500,276	↑ 2,399
avg 7 days	5,521,027	↓ 18,162
avg 1 month	5,503,300	↑ 148,828
avg 3 months	5,478,759	↓ 203,782

Органічний трафік 3,938 /month

Рис. 3. Загальна характеристика сайту ЖОУНБ (lib.zt.ua) з початку його функціонування (липень 2016 р.) до сьогодні

Саме нерозуміння технологій та незнання принципів роботи пошукових систем, відсутність фахових оплачуваних семінарів з боку бібліотечних установ призводить до того, що простежується тенденція невиправдовування зусиль щодо функціонування веб-ресурсів. Робота редакторів, навіть при високій кваліфікації керівника з потрібними вказівками, не зможе дати відповідних результатів, які диктує сучасний світ інтернет-технологій. Тому простежується тенденція невиправдовування зусиль щодо функціонування веб-ресурсів, головним чином тому, що їхня ефективність залежить від успішного поєднання бібліотечної специфіки та особливостей інтернет-технологій. Зважаючи на інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, існує потреба в навчанні бібліотечних фахівців, а саме: розуміння нових технологій і принципів роботи пошукових систем. Так, Житомирську обласну універсальну наукову бібліотеку імені Олега Ольжича (ЖОУНБ) відвідує більш ніж 3938 відвідувачів на місяць з органічного пошуку позицій Google ТОП-100 (рис. 3).

Домен ЖОУНБ (lib.zt.ua) не має протоколу безпеки https. За популярністю в пошуковій системі переходи спостерігаються за такими ключовими запитами, як: «Ніна Матвієнко», де кількість запитів у пошуковій системі Google становила 5800, з яких 345 переходів на офіційний сайт; «Ніна Матвиенко», де кількість запитів становила 5300, з яких 345 переходів на сайт; «Олександр Олесь», де кількість запитів становила 7100, з яких 107 переходів на сайт тощо. Веб-ресурс ЖОУНБ налічує 180 посилань за унікальними url-адресами та 26 750 зворотних гіперпосилань (рис. 4)

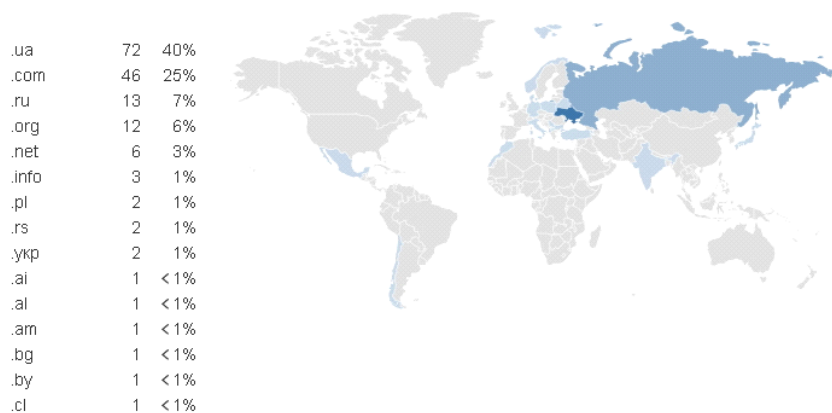

Рис. 4. Карта посилань найвищого рівня згідно країн світу

Головна - Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А. Тимірязєва

library.vn.ua

Рис. 5. Загальна характеристика сайту ВОУНБ (library.vn.ua) з початку його функціонування (липень 2016 р.) до сьогодні

Показник доменого рейтингу lib.zt.ua становить 9, а рейтинг сторінки – 26, дає підстави робити підсумок про середній інформаційний ресурс щодо стабільності пошукових запитів у пошуковій мережі. Напрямок розвитку ключових слів відповідає запитам користувачів, але відсутність протоколу, відсутність опису та основної назви головної сторінки, низький рівень оптимізації внутрішніх сторінок не дає йому змоги отримати відповідні показники якості сайту. Кількість ключових запитів ранжування сайту в ТОП 100 становить 4938. Головна сторінка сайту має дуже слабкі показники якості, вона не інформує користувача про складові сайту, відсутнє семантичне ядро сайту.

Вінницьку обласну універсальну наукову бібліотеку імені Тимірязєва (ВОУНБ) відвідує більш ніж 736 відвідувачів на місяць з органічного пошуку позицій Google ТОП-100 (рис. 5).

Домен ВОУНБ (library.vn.ua) не має протоколу безпеки https, за популярністю в пошуковій системі переходи спостерігаються за такими ключовими запитами, як: «бібліотека Тимірязєва», де кількість запитів у пошуковій системі Google становила 400, з яких 237 переходів на сайт Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тимірязєва, «вінницька обласна бібліотека», де кількість запитів становила 80, з яких 25 переходів на сайт, «українські пісні», де кількість запитів становила 66 000, з яких 24 переходів на сайт, тощо. Веб-ресурс налічує 420 посилань за унікальними url-адресами та 426 096 зворотних гіперпосилань (рис. 6).

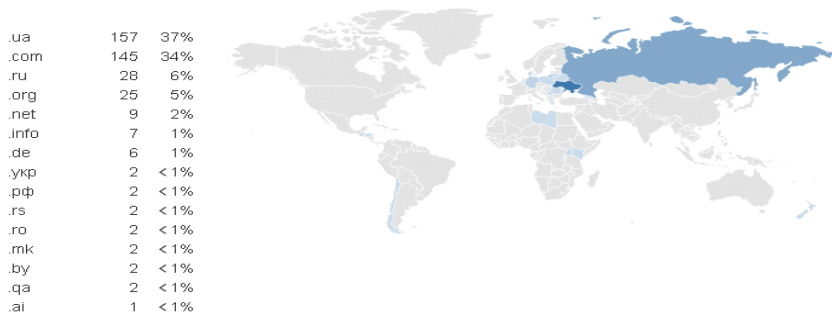

Рис. 6. Карта посилань найвищого рівня згідно з країнами світу

У результаті дослідження виявлено, що існує потреба в навчанні бібліотечних фахівців, а саме: інформаційно-технічна консультація щодо вдосконалення сайту і методів його розвитку, впровадження протоколу безпеки тощо. Зокрема веб-ресурс характеризується якісною подачею інформації на головній сторінці, а також має структурно-побудовану сторінку щодо пошукових систем Google.

Херсонську обласну універсальну наукову бібліотеку імені Олесея Гончара (ХОУНБ) відвідує більш ніж 11 946 відвідувачів на місяць з органічного пошуку позицій Google ТОП-100 (рис. 7).

Головна. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олесея Гончара
lib.kherson.ua

Рис. 7. Загальна характеристика сайту ХОУНБ (lib.kherson.ua) з початку його функціонування (липень 2016 р.) до сьогодні

Домен ХОУНБ (lib.kherson.ua) має протокол безпеки <https>. За популярністю в пошуковій системі переходи спостерігаються за такими ключовими запитами, як: «прислів'я про книгу», де кількість запитів у пошуковій системі Google становила 2800, з яких 1529 переходів на офіційний сайт; «приказки про книгу», де кількість запитів становила 400, з яких 175 переходів на сайт; «безпека в Інтернеті», де кількість запитів становила 3600, з яких 165 переходів на сайт тощо. Веб-ресурс ХОУНБ налічує 694 посилання за унікальними [url](http)-адресами та 59 337 зворотних гіперпосилань. Кількість ключових запитів ранжування сайту ХОУНБ у ТОП 100 становить 15 278 (рис. 8).

Показник доменого рейтингу по шкалі 1–100 для lib.kherson.ua становить 37, а рейтинг сторінки – 15, що характеризує бібліотеку як стабільний інформаційний ресурс у пошуковій мережі Google з розвиненим семантичним ядром, що спрямовано на цільову аудиторію. Водночас головна сторінка ресурсу потребує модернізації та зміни подачі інформації для користувачів. Показник рейтингу сторінки 15 характеризує досить низьку для лідера якість подання інформації та зацікавленість користувача. Запорізьку обласну універсальну наукову бібліотеку (ЗОУНБ) відвідує більш ніж 3103 користувачі на місяць з органічного пошуку позицій Google ТОП-100 (рис. 9).

.com	208	29%
.ua	207	29%
.ru	80	11%
.org	53	7%
.in	38	5%
.net	19	2%
.info	11	1%
.pф	5	< 1%
.by	4	< 1%
.uk	3	< 1%
.yкp	2	< 1%
.ws	2	< 1%
.wiki	2	< 1%
.website	2	< 1%
.su	2	< 1%

Рис. 8. Карта посилань найвищого рівня згідно з країнами світу

Домен ЗОУНБ zounb.zp.ua не має протоколу безпеки <https>, за популярністю в пошуковій системі переходи спостерігаються за такими ключовими запитами, як: «врші про ато до сліз», де кількість запитів у пошуковій системі Google становила 300, з яких 127 переходів на сайт Запорізької

обласної універсальної наукової бібліотеки, «вірші про героїв ато», де кількість запитів становила 150, з яких 109 переходів на сайт, «библиотека горького», де кількість запитів становила 267, з яких 150 переходів на сайт тощо. Веб-ресурс налічує 245 посилань за унікальними url-адресами та 16 655 зворотних гіперпосилань. Кількість ключових запитів ранжування сайту в ТОП 100 становить 8515. Згідно з показниками, веб-ресурс володіє цінною інформацією на головній сторінці сайту, а також і на більшості інших (рис. 10).

Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека | Всем хорошим во мне я обязан книгам © М. Горький

zounb.zp.ua

Рис. 9. Загальна характеристика сайту ЗОУНБ (zounb.zp.ua) з початку його функціонування (липень 2016 р.) до сьогодні

.com	131	32%
.ua	116	28%
.ru	43	10%
.org	36	8%
.net	12	2%
.info	7	1%
.ukp	4	<1%
.rs	3	<1%
.xyz	2	<1%
.pl	2	<1%
.nz	2	<1%
.pф	2	<1%
.by	2	<1%
.lt	2	<1%
.id	1	<1%

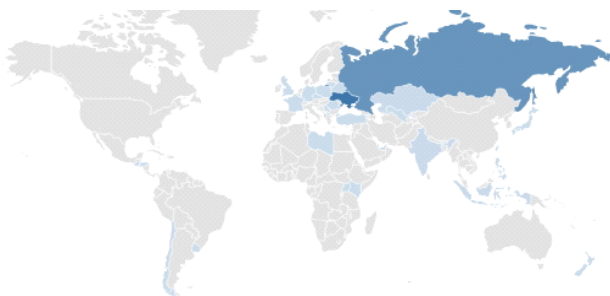

Рис. 10. Карта посилань найвищого рівня згідно з країнами світу

Обласна універсальна наукова бібліотека ім.Д.І.Чижевського, м.Кіровоград, Україна

library.kr.ua

Органічний трафік: 8,765 /month

Ahrefs Ранк

996,248

UR

12

DR

44

Ahrefs Ранк

Today 996,248 12,138

avg 7 days 1,006,856 137,059

avg 1 month 1,027,351 18,917

avg 3 months 1,019,768 184,469

Рис. 11. Загальна характеристика сайту ОУНБ (library.kr.ua) з початку його функціонування (січень 2016 р.) до сьогодні

.com	796	47%
.ua	272	16%
.ru	267	15%
.org	102	6%
.net	40	2%
.info	32	1%
.de	14	< 1%
.kz	12	< 1%
.pf	9	< 1%
.su	8	< 1%
.rs	4	< 1%
.uk	4	< 1%
.today	3	< 1%
.to	3	< 1%
.tk	3	< 1%

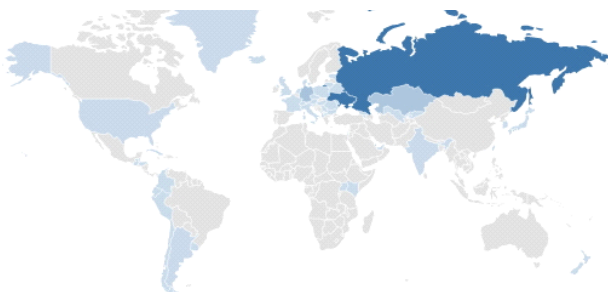

Рис. 12. Карта посилань найвищого рівня згідно з країнами світу

Показник доменого рейтингу по шкалі 1–100, для zounb.zp.ua становить 30, а рейтинг сторінки – 23, що характеризує структурно правильну побудову семантики в бібліотечному сайті. Обласну універсальну наукову бібліотеку імені Д. І. Чижевського (ОУНБ) відвідує більш ніж 3103 користувачі на місяць з органічного пошуку позицій Google ТОП-100 (рис. 11). Домен ОУНБ (library.kr.ua) не має протоколу безпеки https, що є не дуже хорошим показником. За популярністю в пошуковій системі переходи спостерігаються за такими ключовими запитами, як: «мартин боруля», де кількість запитів у пошуковій системі Google становила 12 000, з яких 742 переходів на офіційний сайт; «електронна бібліотека», де кількість

запитів становила 1800, з яких 356 переходів на сайт; «бібліотека чижевського», де кількість запитів становила 350, з яких 213 переходів на сайт тощо. Веб-ресурс ОУНБ налічує 1686 посилань за унікальними url-адресами та 827 672 зворотних гіперпосилань. Кількість ключових запитів ранжування сайту ОУНБ в ТОП 100 становить 12 222 (рис. 12).

Показник доменого рейтингу по шкалі 1–100 для zounb.zp.ua становить 44, а рейтинг сторінки – 12, що характеризує достатньо потужний інтернет-ресурс з якісною інформацією, але головна сторінка ресурсу потребує модернізації, як з інформаційного боку, так і за технологічним впровадженням.

Отже, обласні універсальні наукові бібліотеки України потребують стратегічного розвитку в інтернет-просторі. Оскільки кожна з установ має певні напрями розвитку та свою специфіку, тому потрібно дотримуватись і просувати бібліотечне представництво згідно з певними технічними та інформаційними вимогами пошукової мережі Google. Флагманом можуть бути бібліотеки загальнодержавного значення, для цього їм потрібно розуміти, що саме вони можуть представити іншим бібліотекам, а саме: проведення підвищення кваліфікації співробітників за рахунок бібліотечних установ, робота з УБА, проведення корисних конференцій та вебінарів, робота з науковою молоддю, отримання навичок з інформатизації, проведення семінарів щодо правил до інформаційного потоку в інтернет-просторі, зацікавлювати співробітників та працювати в колективних наукових роботах. Не менш важливим є незалежне оцінювання роботи своїх колег щодо веб-ресурсів, обговорення результатів, виправлення зауважень, кореляція гіперпосилань та обмін інформацією.

Результати досліджень довели, що навіть лідери списку не мають стратегічного плану розвитку веб-сайту для полегшення пошуку та обробки інформації користувачів. Тому потрібно вдосконалювати систему досліджень, впроваджувати нові технологічні рішення, підвищувати заробітні плати співробітників та створювати фахівців та патріотів своєї роботи. Зацікавленість у розвитку, колективна робота стане результатом високого трафіку запитів і переходів користувачів саме на потрібні їм ресурси. Таким чином, ми маємо можливість створити єдину систему, інформаційний організм, симбіоз техніки, людини та програмного забезпечення, одним словом – комунікацію.

Тому перспективами розвитку бібліотечного представництва в інтернет-середовищі визначено: удосконалення системи досліджень, наприклад, виявлення ефективних методик аналізу бібліотечних веб-ресурсів; впровадження нових технологічних рішень; підвищення заробітної

плати співробітників та формування фахівців та патріотів своєї роботи. Зацікавленість у розвитку, колективна робота стане результатом високого трафіку запитів і переходів користувачів саме на потрібні їм ресурси. Таким чином, ми маємо можливість створити єдину систему, інформаційний організм, симбіоз техніки, людини та програмного забезпечення, одне слово – комунікацію.

Під феноменом вебометричної діяльності бібліотек у публікації, автор наголошує, що затрачено величезну кількість людського часу без результату в пошуковій мережі. Зусилля стати кращими та підвищити відвідуваність онлайн ресурсів працюють лише на десятки відсотків, адже публікуючи певний матеріал на веб-сайті, кожен очікує, що його роботу чи матеріал побачать, прочитають та будуть обговорювати. Відсутня кінцева ланка обробки джерельної інформації – структура аналітики або інтернет-маркетингу. Мета цієї структури – навчати, передбачати та вдосконалювати, аналізуючи конкурентів, технології бібліотечних установ. У нас відсутній орган керування потоками інформації бібліотечних установ. Створення такого центру дало б змогу не конкурувати, а об'єднати бібліотечні установи, розділивши сегменти інформаційного потоку на потрібні для користувачів мережеві інтернет-ресурси.

Список використаних джерел

1. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 23. – С. 7–25.

2. *Струнгар В.* Статистичний підхід до вивчення комунікації бібліотеки і користувача через соціальні медіа / В. Струнгар // *Science and Education a New Dimension, Humanities and Social Sciences.* – 2015. – № III (11). – Issue 67. – pp. 80–85.

3. *Костенко Л.* Онлайнві ресурси бібліотеки: створення, використання / Л. Костенко // *Бібл. вісн.* – 2003. – № 1. – С. 13–17.

4. *Струнгар А.* Комунікації в бібліотечному просторі: синергетичний аспект / А. Струнгар // *Вісн. Книжк. палати.* – 2013. – № 2. – С. 19–21.

References

1. Horovyi, V. (2009). Sotsialni informatsiini komunikatsii i rozvytok bibliotechnoi diialnosti [Social information communications and development of library activity]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy*

im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 23, pp. 7–25 [in Ukrainian].

2. Strunhar, V. (2015). Statystychnyi pidkhid do vyvchennia komunikatsii biblioteky i korystuvacha cherez sotsialni media [Statistical approach in study of communication between library and user through social media]. *Science and Education a New Dimension, Humanities and Social Sciences*, no. III (11), issue 67, pp. 80–85 [in Ukrainian].

3. Kostenko, L. (2003). Onlainovi resursy biblioteky: stvorennia, vykorystannia [Library on-line resources: creation, use]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Journal*, no. 1, pp. 13–17 [in Ukrainian].

4. Strunhar, A. (2013). Komunikatsii v bibliotechnomu prostori: synerhetychnyi aspekt [Communications in library space: synergetic aspect]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of Book Chamber*, no. 2, pp. 19–21 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.10.2019.

Artur Strungar,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8702-9911>

Phenomenon of Webometrics Activity of Regional Libraries in Ukraine

On the basis of study of Ukraine regional libraries web resources, the cognitive map of development and influence of the information flow, and its interaction with the surrounding Internet space is presented. Effective methods of library web resources analysis have been identified and the specifics of libraries in the web space have been summarized. It is identified how libraries use web resources with identification of specifics of work in them.

The main focus of the study is the search for the necessary analytical tool based on statistical data, which would include all information characteristics of the development of web resources of libraries. It is determined that the basis is a tool for studying hyperlinks, organic traffic and determining the rating of domain and web pages based on Ahrefs.

The main indicators of the quality of the web resource are defined: Alexa Rank, which reflects popularity on the Internet by visiting the pages of the site with unique IP addresses of users. The following indicators are also defined as additional important characteristics: domain rating, domain page rating, ranking of the site by the number of organic words on the first ten pages of search engines and total organic traffic to the site on key requests.

Regional libraries of Ukraine were selected for the study and structured according to the rating of popularity of the attendance resource and the rating of hypertext mass. It is justified that regional universal scientific libraries of Ukraine require strategic development in the Internet space.

Prospects for the development of library representation in the interactive Internet space have been identified and justified. Recommendations for improvement of library representation in the Internet environment are offered.

Keywords: library, web-metrics, optimizations, ahrefs, analytics, regional libraries of Ukraine, bibliometrics, google.

Наталія Іванова,

канд. іст. наук, заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті характеризується система соціальних правових комунікацій; висвітлюються основні напрями, пов'язані з реалізацією цілей системи соціальної правової комунікації; наголошується на ролі інформаційних технологій у розширенні традиційного розуміння правової комунікації. Зазначається, що основою системи соціальних правових комунікацій є правове інформування, важливим аспектом якого є надання відкритого доступу до інформації правового змісту та яке відбувається в сучасних умовах через розгалужену мережу різноманітних соціальних інститутів з використанням сучасних цифрових технологій.

Ключові слова: система соціальних правових комунікацій, соціальні комунікації, інформаційні технології, інформування, держава, суспільство.

В умовах розвитку інформаційного суспільства та, зокрема, повсюдного впровадження цифрових технологій, які трансформують усталену систему поширення інформації, використання цифрових технологій поступово перетворюється на один з основних засобів отримання знань. Технологічний прорив у системі соціальних комунікацій створює нові можливості для реалізації громадянських прав, самореалізації особистості, виховання нового покоління освічених людей, що неодмінно впливає на рівень правової культури. Цей процес трансформує вимоги до поширення правової інформації та потребує розширення правового комунікативного простору.

Зростання ролі інформаційних процесів як чинників суспільного розвитку, виникнення нових стратегій удосконалення й розширення системи поширення правової інформації визначають актуальність дослідження сучасної системи соціальних правових комунікацій.

Досліджувана тема має міжгалузевий характер, різні аспекти якої одночасно є предметом досліджень у різних наукових дисциплінах, що обумовлено необхідністю вирішення комплексних завдань розвитку

суспільства. Синтез знань соціальних та правових наук, інформатики, зокрема, у контексті розроблення найефективніших методів і засобів здійснення інформаційних процесів відкриває можливості переходу до нової якості розуміння сутності окремих явищ, зокрема системи соціальних правових комунікацій.

Для розуміння складових предмета дослідження важливо згадати праці багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема Г. Лассуела [1], К. Шеннона [2], Г. Почепцова [3], О. Холода [4] та ін., де чимало уваги приділялося визначенню соціальних комунікацій. В. Різун вважає, що «під соціальними комунікаціями необхідно розуміти таку систему суспільної взаємодії, яка включає визначені шляхи, способи, засоби, принципи встановлення і підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, що спрямована на розроблення, впровадження, організацію, удосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які складаються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціальнокомунікаційні інститути, служби, з іншого – організовані спільноти (соціум, соціальні групи) як повноправні учасники соціальної взаємодії» [5, с. 306].

Проблеми правової комунікації та її ролі в суспільних процесах знайшли своє відображення в працях А. Бортняк [6], А. Токарської [7], М. Козюк [8] та інших учених. О. Макеєва визначає, що в умовах становлення інформаційного суспільства правова комунікація – це сукупність процесів та суб'єктів, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації та правових знань [9, с. 39].

У сучасному суспільстві, як зазначає Ю. Бистрова, ведучи мову як про поширення глобалізаційних, так і про необхідність консолідаційних процесів, треба розв'язати проблеми, пов'язані з поглибленням соціально-правової взаємодії в соціумі, які мають забезпечити комунікативні зв'язки та стосунки між індивідом і соціальними групами, колективами, інститутами, а також їх взаємовідносини із суспільством на рівні посилення соціально-правової комунікації [10, с. 36].

Продовжуючи цю думку, варто звернутися до дослідження комунікації як складової системи суспільно-правових відносин влади та суспільства Д. Андреевим. Він зазначає, що соціально-правова комунікація постає головною складовою взаємовідносин правового характеру, тому що вона включає в себе не лише систему владних відносин, а й оцінку та реакцію суспільства на законодавчі дії влади. На думку Д. Андреева, головними складовими соціально-правової комунікації є суспільство, влада та розгалужена мережа інститутів мас-медіа [11, с. 51–52].

Аналіз означених публікацій дає можливість говорити про те, що розвиток інформаційних технологій відіграє сполучну роль у розширенні традиційного розуміння правової комунікації як процесу передачі правової інформації від правотворчого органу до суб'єкта правозастосування, в окрему систему соціальних правових комунікацій, яка передбачає також оціночну реакцію суспільства на існуючу правову дійсність та ініціювання в цьому контексті соціального діалогу.

Така трансформація в правовій комунікації пояснюється набуттям цифровими технологіями універсального значення та їх глибинним впливом на суспільне буття й систему комунікацій загалом. «Процеси загальносуспільної інформатизації значно прискорили перебіг структурних перетворень у сучасному соціумі. Вони також стали сильним каталізатором суспільної активності в інформаційній сфері, у використанні системи вже сформованих соціальних комунікацій не лише як соціального інструмента, призначеного для забезпечення суспільно значущою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства зверху донизу, від організаційно-керівної ланки суспільства як суб'єкта інформаційної діяльності до кожного члена суспільства як об'єкта інформаційних впливів, а й у зворотному напрямі. При цьому відбувається налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування й розвитку суспільства» [12, с. 244].

Основою системи соціальних правових комунікацій є правове інформування, важливим аспектом якого є надання відкритого доступу до інформації правового змісту і яке відбувається в сучасних умовах через розгалужену мережу різноманітних соціальних інститутів з використанням сучасних цифрових технологій.

Г. Клімова виділяє такі пріоритетні форми правового інформування громадян, як правове інформування засобами масової комунікації, через Інтернет; правове інформування шляхом впливу юридичної практики; правове інформування через консультації юристів; правове інформування шляхом безпосереднього читання громадянами законів і юридичної літератури; правове інформування шляхом неофіційного міжособистісного спілкування на правові теми тощо [13, с. 200].

Будь-яка система як сукупність пов'язаних і взаємодіючих між собою елементів спрямована на виконання цільової функції, розв'язання проблеми, пов'язаної із зовнішнім середовищем. Система соціальних правових комунікацій виконує функцію підготовки та сприяння участі громадськості в суспільній діяльності. Її ефективне функціонування впливає насамперед на мотиваційну сферу розвитку суспільства,

що особливо актуально в процесі становлення в Україні демократичної правової держави, та сприяє гармонійному розвитку кожного окремого індивіда, через якого досягається загальносоціальний прогрес.

На тлі формування та постійного оновлення, осучаснення соціально-комунікативних відносин у державі потрібне усвідомлення необхідності розширення й укріплення взаємодії між правом і законом, владою і суспільством [10, с. 33]. У сучасних умовах оволодіння спектром демократичних і правових цінностей не може бути досягнуто тільки шляхом засвоєння громадянами знань чинного законодавства. Необхідна цілісна система формування правової культури українського суспільства з урахуванням досягнень теорії цінностей на всіх рівнях соціальної структури.

Сьогодні існуюча система соціальних правових комунікацій, що перебуває в процесі постійного розвитку відповідно до вимог часу, може розглядатися, зокрема, як результат становлення інститутів демократії. Сучасні комунікаційні технології в демократичному суспільстві дають громадянам можливість брати участь в обговоренні та прийнятті управлінських і політичних рішень, що дає змогу підвищувати ефективність роботи органів влади та забезпечує прозорість їхньої діяльності, відстоювати свої права і свободи, регулювати громадянські процеси. Розвиток комунікаційних технологій також вплинув на нові підходи до об'єднання як окремих індивідів, так і їхніх співтовариств, самоорганізації та розвитку громадянських ініціатив, налагодження зворотного зв'язку між усіма суб'єктами соціальної правової комунікації.

Окремо як один із структурних елементів системи соціальних правових комунікацій варто відзначити діяльність інформаційних структур, що мають ресурс фахового моделювання смислового поля спілкування і в нинішніх умовах спрямовують зусилля на широке висвітлення незаангажованої експертної думки щодо тих чи інших суспільно значущих подій та процесів, спонукаючи до певного типу поведінки.

Інтегрування в масову свідомість орієнтирів у виборі цінностей, формулювання шляхів і позитивних перспектив удосконалення основ життєдіяльності держави та суспільства на базі ефективного використання норм і цінностей стимулюють формування соціально активної позиції громадськості та правової самоідентифікації. Тобто експертне середовище здатне не лише створювати громадську думку з політико-правових питань і формулювати правові запити, а й стимулювати принаймні частину соціальної спільноти бажати бути належним або визначати свою належність до соціальної групи актуального правового розвитку,

що сповідує повагу до закону, відкритість, толерантність, сприйняття чужого вибору та провокує усвідомлення цінності права [14, с. 687].

На основі вищезазначеного спробуємо виділити основні напрями, пов'язані з реалізацією цілей системи соціальної правової комунікації:

- комунікація між владними інститутами;
- комунікація між владними й громадськими інститутами;
- комунікація між ЗМІ, сучасними інформаційними центрами, науковим середовищем та владними й громадськими інститутами.

Перший напрям має сприяти підвищенню ефективності роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування; від якості комунікації владних структур на всіх рівнях залежить ефективність законотворчого процесу, його прогнозування, планування й підготовка. Налагодження змістовної комунікації, дієвого зворотного зв'язку між усіма ланками влади місцевого та загальнодержавного рівня дає змогу підвищувати результативність законотворчого процесу через «виявлення потреби правового регулювання, зокрема, шляхом аналізу громадської думки, програм політичних партій, громадських організацій; встановлення соціальних факторів, що впливають на розвиток суспільних відносин; проведення правового моніторингу чинних нормативно-правових актів з метою виявлення прогалин і недоліків у системі законодавства» [15, с. 91].

Другий напрям – комунікація між владними й громадськими інститутами – передбачає створення умов для ефективної реалізації механізмів законодавчої ініціативи як окремих індивідів, так і добровільно сформованих організацій громадян, можливості в процесі прийняття рішень для діалогу між громадськими структурами один з одним та з представниками влади, удосконалення процедур організації спілкування, взаємодії між владою й громадянами з метою досягнення соціально-політичного консенсусу в суспільстві. Треба зазначити, що процес правового інформування – надання громадянам інформації про їхні права та обов'язки, рівень законотворчості, правореалізації та іншої соціально значущої інформації в цій сфері – розглядаємо в нашому випадку як обов'язок органів влади, що має конституційні гарантії. У його основі лежить сприйняття партнерства суспільства та влади як базису суспільного розвитку.

Третій напрям – комунікація між ЗМІ, сучасними інформаційними центрами, науковим середовищем і владними та громадськими інститутами – спрямований насамперед на забезпечення права громадян на вільний пошук, отримання, передавання, виробництво й поширення інформації. У цьому напрямі за останні кілька десятиліть відбуваються

постійні трансформації, пов'язані як з розбудовою демократії, так і з розвитком інформаційного суспільства та глобальним зростанням ролі інформаційних процесів як чинників суспільного розвитку. Це висуває на перший план діяльність інформаційних структур у правовому комунікативному просторі, з одного боку, як активного посередника, з іншого – як повноправного учасника.

Інформаційні структури виконують об'єднуючу роль у комунікації між усіма громадськими системами, утворюють специфічну інфраструктуру та завдяки своїй різноманітності виконують ряд функцій від базових – інформаційної та просвітницької до ідентифікаційної, яка дає змогу виявити причини й напрями розвитку подій і ситуацій у правовій сфері та інтегративної, тобто такої, що здійснює системоутворюючий вплив на суспільні відносини, підкреслює важливість ролі й значення цих структур у системі соціальних правових комунікацій сучасності.

Взаємодію між ЗМІ, сучасними інформаційними центрами, науковим середовищем та владними і громадськими інститутами в системі соціальних правових комунікацій можна назвати специфічним видом соціальних відносин, за допомогою яких створюються та поширюються соціально-значущі ідеї, відбувається взаємообмін, що дає змогу розкрити суть соціально-правових процесів у суспільстві й істотно збагатити механізм постановки суспільних проблем, що потребують правового врегулювання, перед владою. Якісна інформаційна інфраструктура в системі соціальних правових комунікацій характеризується як зростаючою динамікою в кількості її суб'єктів, так і використанням сучасних інформаційних технологій у процесі визначення пріоритетних методів та засобів правового інформування громадян в умовах розбудови правової держави.

Зазначена інформаційна інфраструктура має на меті задовольнити запити сучасного отримувача інформації та сприяти формуванню інформованого й активного громадянина. Окрема роль у системі соціальних правових комунікацій належить науковим установам і в тому числі інформаційно-аналітичним структурам, що в процесі взаємодії з владою та громадянським суспільством пропонують результати своєї діяльності щодо освоєння об'єктивної реальності, формуючи уявлення про процеси, які відбуваються в правовій сфері на національному й міжнародному рівнях, актуалізують події та проблемні ситуації, зокрема у формі моніторингу підготовки й реалізації законодавчих ініціатив, експертизи ефективності управлінських рішень, подання експертних пропозицій щодо ефективного вирішення ряду актуальних завдань, що стоять сьогодні перед суспільством і державою.

Варто також наголосити на тому, що реальна доступність до правової інформації широкого кола користувачів досягнута завдяки динамічному розвитку інформаційно-правових послуг бібліотек, що виконують посередницьку функцію між учасниками соціально-правової комунікації. Бібліотечні установи як сучасні інформаційні центри сьогодні ефективно реалізують одну з найважливіших функцій, притаманних соціальним інститутам – соціалізуючу, тобто сприяють розвитку правової свідомості особи. Отже, бібліотека на інтерактивному рівні комунікації, тобто організації взаємодії її учасників, та на рівні сприйняття, оцінювання, розуміння інформації виконує роль ретранслятора правової соціалізації.

Узагальнюючи уявлення про основні напрями, пов'язані з реалізацією цілей системи соціальної правової комунікації, треба зазначити, що вона, охоплюючи структурні елементи суспільства, актуалізує й обумовлює взаємодію між ними не тільки в межах, що відрізняються формально-процедурним і нормативним характером (адже соціальна складова як основа будь-якої комунікації, виступаючи як сполучний процес, забезпечує взаємодію та інтеграцію всіх суспільних інститутів у процесі розбудови правової держави).

Деонтологічні джерела правової комунікації, еволюція підходів до розуміння поняття «соціально-правова комунікація», комунікативні, діалогові аспекти правової комунікації як феномена права й держави справедливо підтверджують позицію, що ефективність соціально-правової комунікації може бути досягнута завдяки дієвості правових регуляторів: норм права та моралі, звичаїв, традицій, запитів соціальної практики, а також забезпечення конкурентоспроможності національних медіа [16, с. 3].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, систему соціальних правових комунікацій можна розглядати як взаємодію соціальних інститутів (держави, громадських інститутів та інформаційних структур усіх форм власності) щодо створення, оброблення, аналізу та поширення в просторі й часі правової та іншої соціально значущої для правової сфери інформації, що породжує сукупність процесів її обігу й застосування в процесі розвитку соціально-правових відносин.

Список використаних джерел

1. *Lasswell H. D.* The structure and function of communication in society / H. D. Lasswell // *The Communication of Ideas.* – N. Y. : Harper and Brothers, 1948.

2. *Shannon C. E. Weaver W. The Mathematical Theorie of Mass Communi- cation / C. E. Shannon // Urbana. – 1949.*

3. *Почепцов Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології / Г. Почепцов // Комунікація. – 2010. – № 1. – С. 19–26.*

4. *Холод О. Структура і види соціальних комунікацій / О. Холод // Держава та регіони: наук.-виробн. журн. [голова ред. ради В. Л. Корінев]. Сер. «Соціальні комунікації» [голов. ред. О. В. Богуславський]. – 2010. – № 3. – С. 32–36.*

5. *Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комуні- кацій / В. Різун // Психолінгвістика. – 2012. – Вип. 10. – С. 305–314. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_44. – Назва з екрана.*

6. *Бортняк А. Правова комунікація як спосіб функціонування правових знаків / А. Бортняк // Наше право. – 2014. – № 3. – С. 177–183. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_3_32. – Назва з екрана.*

7. *Токарська А. Правова комунікація: теорія і її практика / А. Токарська // Журн. східноєвроп. права : наук. юрид. журн. – 2016. – № 2. – С. 38–44.*

8. *Козюк М. Правовое пространство и правовые коммуникации / М. Козюк // Новая правовая мысль. – 2002. – № 1. – С. 30–35.*

9. *Макеєва О. Поняття і сутність правової комунікації в сучасному інформаційному просторі / О. Макеєва // Юрид. вісн. Повітряне і космічне право. – 2017. – № 3. – С. 35–41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrpauc_2017_3_7. – Назва з екрана.*

10. *Бистрова Ю. Сучасні проблеми соціально-правової комунікації через призму викликів часу / Ю. Бистрова // Право та інноваційне сусп.-во. – 2016. – № 1. – С. 33–39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_1_7. – Назва з екрана.*

11. *Андрєєв Д. Комунікація як складова системи суспільно-правових відносин влади та суспільства / Д. Андрєєв // Наук. вісн. Нац. акад. внутріш. справ. – 2013. – № 1. – С. 51–55. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkpuvs_2013_1_09. – Назва з екрана.*

12. *Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко та ін.]. – Київ, 2014. – 260 с. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/nauk-mon/so-steregi.pdf>. – Назва з екрана.*

13. *Клімова Г. Правове інформування українських громадян засобами масової комунікації / Г. Клімова // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». Сер. «Філософія, філософія права, політологія, соціологія» : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2013. – № 1 (15). – С. 198–206. –*

Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/2291>. – Назва з екрана.

14. *Іванова Н.* Проблеми формування ціннісно-правових орієнтацій у сучасних умовах / Н. Іванова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 683–693. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nrbnuimviv_2017_48_51. – Назва з екрана.

15. *Пицик І.* До питання про співвідношення понять: «Законотворчий процес» та «законодавчий процес» / І. Пицик // *Закарпат. правові читання : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (25–27 квіт. 2014 р., м. Ужгород) / за заг. ред. В. Смоланки [та ін.].* – Ужгород : Говерла. – 2014. – Т. 1. – С. 89–94. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/21069>. – Назва з екрана.

16. *Бистрова Ю.* Соціально-правова комунікація як механізм консолідації державотворчих процесів / Ю. Бистрова // *Актуальні дослідж. правової та істор. науки : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 16 квіт. 2018 р.).* – Тернопіль, 2018. – Вип. 2. – С. 3–5. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14471>. – Назва з екрана.

References

1. Lasswell, H. D. (1948). *The structure and function of communication in society*. N. Y.: Harper and Brothers [in English].

2. Shennon, C. E. (1949). *The Mathematical Theorie of Mass Communication*. *Urban* [in English].

3. Pocheptsov, H. (2010). *Sotsialni komunikatsii i novi komunikatyvni tekhnolohii* [Social communications and new communication technologies Social communications and new communication technologies]. *Komunikatsiia – Communications*, no. 1, pp. 19–26 [in Ukrainian].

4. Kholod, O. (2010). *Struktura i vydy sotsialnykh komunikatsii* [Structure and types of social communications]. *Derzhava ta rehiony: naukovo-vyrobnychi zhurnal – Derzhava ta rehiony: naukovo-vyrobnychi zhurnal*, no. 3, pp. 32–36 [in Ukrainian].

5. Rizun, V. (2012). *Nacherky do metodolohii doslidzhen sotsialnykh komunikatsii* [Outlines for the methodology of social communication research]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics*, no. 10, pp. 305–314. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_44 [in Ukrainian].

6. Bortniak, A. (2014). *Pravova komunikatsiia yak sposib funktsionuvannia pravovykh znakiv* [Legal communication as a way of functioning of legal

marks]. *Nashe pravo – Our right*, no. 3, pp. 177–183. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_3_32 [in Ukrainian].

7. Tokarska, A. (2016). Pravova komunikatsiia: teoriia i yii praktyka [Legal communication: theory and its practice]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava: naukovyi yurydychnyi zhurnal – Law Journal of Eastern European Law*, no. 2, pp. 38–44 [in Ukrainian].

8. Kozyuk, M. (2002). Pravovovoye prostranstvo i pravovyye kommuni-katsii [Legal space and legal communications]. *Novaia pravovaia mysl – New Legal Thought*, no. 1, pp. 30–35 [in Russian].

9. Makeieva, O. (2017). Poniattia i sutnist pravovoi komunikatsii v suchasnomu informatsiinomu prostori [The concept and essence of legal communication in the modern information space]. *Yurydychnyi visnyk. Povit-riane i kosmichne pravo – Legal Bulletin. Air and space law*, no. 3, pp. 35–41. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.44.12061> [in Ukrainian].

10. Bystrova, Yu. (2016). Suchasni problemy sotsialno-pravovoi komuni-katsii cherez pryzmu vyklykiv chasu [Modern problems of social and legal communication through the lens of time challenges]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and Innovation Society*, no. 1, pp. 33–39. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_1_7 [in Ukrainian].

11. Andrieiev, D. (2013). Komunikatsiia yak skladova systemy suspilno-pravovykh vidnosyn vlady ta suspilstva [Communication as a component of the system of social and legal relations of government and society]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, no. 1, pp. 51–55. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_1_09 [in Ukrainian].

12. Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadian-skoho suspilstva [Social networks as a tool of interaction between government and civil society]. (2014). O. S. Onyshchenko et al. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/socmereg.pdf>. Kyiv [in Ukrainian].

13. Klimova, H. (2013). Pravove informuvannia ukraïnskykh hromadian zasobamy masovoi komunikatsii [Legal informing of Ukrainian citizens by mass media]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: Filosofia, filosofiia prava, politohiia, sotsiologiia – Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series «Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology»*, no. 1 (15), pp. 198–206. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/2291> [in Ukrainian].

14. Ivanova, N. (2017). Problemy formuvannia tsinnisno-pravovykh oriien-tatsii u suchasnykh umovakh [Problems of formation of value-law orienta-

tions in modern conditions]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 487–494. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_48_51 [in Ukrainian].

15. Pytskyk, I. (2014) Do pytannia pro spivvidnoshennia poniat: «Zakonotvorchyi protses» ta «zakonodavchyi protses» [To the question of the relation of concepts: «Legislative process» and «legislative process»]. Proceedings from Transcarpathian legal reading '14: *VI Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia molodykh uchenykh ta studentiv (25–27 kvitnia 2014 roku, m. Uzhhorod) – 4 nd International Scientific and Practical Conference of Young Scientists and Students (April 25–27, 2014, Uzhgorod)*. Vol. 1, pp. 89–94. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/21069> [in Ukrainian].

16. Bystrova, Yu. (2018). Sotsialno-pravova komunikatsiia yak mekhanizm konsolidatsii derzhavotvorchyykh protsesiv [Social-legal communication as a mechanism of consolidation of state-building processes]. Proceedings from Current research in legal and historical science '18: *Mizhnarodna nauково-praktychna internet-konferentsiia (m. Ternopil, 16 kvitnia. 2018 r.) – International Scientific and Practical Internet Conference (Ternopil, April 16, 2018)*, issue 2, pp. 3–5. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/1-23456789/14471>. Ternopil [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.12.2019.

Natalia Ivanova,

PhD (Historical), Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>

The System of Social Legal Communications in the Process of Information Society Development

The article describes the system of social legal communications; much attention is given to the main directions related to the realization of the goals of the social legal communication system; the role of information technology in expansion of traditional understanding of legal communication is considered. It is specially noted that the basis of the system of social legal communications is legal informing, an important aspect of which is the provision of open access to legal information, and that takes place in current conditions through an extensive network of various social institutions using modern digital technologies. The system of social legal communications performs the function of preparing and promoting the participation of citizens in public

activity. Its effective functioning influences the motivational sphere of social development, which is especially important in the process of becoming a democratic rule of law in Ukraine. This promotes the harmonious development of each individual through which overall social progress is achieved.

The topic under research has a cross-sectoral nature, various aspects of which are simultaneously the subject of research in different scientific disciplines, which is conditioned by the need to solve complex problems of society's development.

The system of social legal communications can be considered as the interaction of social institutions (state, public institutes and information structures of all ownership forms), regarding the creation, processing, analysis and dissemination in the space and time of legal and other socially significant information, that generates the processes totality of circulation and application this information in social legal relations development.

Keywords: system of social legal communications, social communications, information technologies, informing, state, society.

Оксана Клименко,

канд. іст. наук, ст. наук. співроб., доцент

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Олена Сокур,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ЧИННА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У праці проаналізовано законодавство України щодо прогресу взаємодії у вітчизняній бібліотечно-інформаційній галузі задля комплексного розвитку вітчизняного науково-культурно-освітнього простору в умовах цифровізації. Досліджено галузеве та ієрархічне законодавство і підзаконні нормативно-правові акти, успішна реалізація яких сприятиме інтеграції надбань та досягнень української науки, культури, освіти у світовий інформаційний простір. Зроблено висновок, що чинної вітчизняної нормативно-правової бази недостатньо для успішної взаємодії українських бібліотек, і це актуалізує напрацювання нормативно-правового забезпечення як правових механізмів на національному рівні.

Ключові слова: законодавство України, взаємодія бібліотек, бібліотечно-інформаційна галузь, нормативно-правові акти, інформаційний простір, цифровізація.

Одним з важливих аспектів сучасної державної правової політики в Україні є євроінтеграція, що спонукає до глибинного реформування всіх сфер суспільства, а досягнення успіху в цьому процесі є передумовою для зростання наукового, культурного, освітнього та економічного потенціалу держави, забезпечення безперешкодного доступу до інформації громадян України в умовах цифровізації. У «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» визначено, що «основна мета цифровізації полягає в досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також трансформації сфер життєдіяльності в нові більш ефективні та сучасні. Такий приріст є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні,

регіональні, галузеві стратегії і програми розвитку» [2]. Тому сьогодні пріоритетним завданням для вітчизняної бібліотечно-інформаційної галузі є об'єднання зусиль професійного співтовариства у формуванні єдиного національного інформаційного простору, забезпечення інформаційного супроводу процесів модернізації та інноваційного розвитку, підвищення ролі бібліотечно-інформаційної галузі, надання соціальних гарантій бібліотекарям [1, с. 160].

Вивченню чинного законодавства в бібліотечній царині приділяли увагу такі вітчизняні вчені: О. Воскобойнікова-Гузєва, Л. Дубровіна, О. Онищенко, Ю. Половинчак, Т. Ярошенко та інші. Але актуальне питання взаємодії у вітчизняній бібліотечно-інформаційній сфері фактично залишилося поза увагою. З огляду на попередні напрацювання, здійснений аналіз нормативно-правового забезпечення взаємодії у вітчизняній бібліотечно-інформаційній галузі засвідчив несистемний характер відповідної діяльності. Крім того, на концептуальному та нормативному рівнях не розроблено окремого нормативно-правового документа чи стандарту, який би включав усі складові, необхідні для законного, обґрунтованого і вмотивованого механізму щодо закріплення та реалізації поняття «взаємодія бібліотек», який є базовим для успішного комплексного розвитку вітчизняного науково-культурно-освітнього простору та відповідав би вимогам міжнародних норм і стандартів.

Мета статті – проаналізувати законодавство України (як сукупність усіх чинних впорядкованих нормативно-правових актів) щодо прогресу та оновлення нормативно-правового забезпечення взаємодії у вітчизняній бібліотечній справі. Для реалізації поставленої мети було досліджено галузеве та ієрархічне (по юридичній чинності) законодавство і підзаконні нормативно-правові акти: закони України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України щодо комплексного розвитку бібліотек, успішна реалізація яких сприятиме інтеграції надбань та досягнень української науки, культури, освіти у світовий інформаційний простір.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995) – це базовий спеціальний закон, який містить первісні правові норми з основних питань та визначає загальні засади вітчизняної бібліотечної справи з метою задоволення інформаційних, наукових і культурних потреб суспільства, збагачення духовного потенціалу народу і має вищу юридичну силу щодо підзаконних нормативних актів. Закон чітко визначив статус вітчизняних бібліотек, правові та організаційні засади їхньої діяльності, спрямованої на реалізацію прав громадян на вільний доступ до інформації, знань,

залучення до цінностей національної та світової культури, науки, освіти, що зберігаються в бібліотечних фондах. Бібліотеки – це юридичні особи, що не підлягають приватизації, забороняється вилучення з бібліотечних фондів документів за ідеологічними чи політичними мотивами. Вперше Законом передбачено, що ратифіковані в Україні міжнародні договори встановлюють інші норми, ніж вітчизняне законодавство, то практика бібліотечної діяльності має функціонувати за міжнародними правилами. Законом регламентовано, що держава фінансує створення інформаційних мереж і телекомунікаційних систем для інформаційного обміну, входження бібліотек у світові глобальні комп'ютерні мережі та стимулює інтеграцію вітчизняних бібліотек у світовий інформаційний простір.

Головний принцип взаємодії бібліотек і взаємовикористання їхніх ресурсів було задекларовано ст. 1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», де визначення «бібліотечна система України» тлумачиться як «розгалужена мережа бібліотек різних видів, які пов'язані взаємодією і взаємовикористанням бібліотечних ресурсів». Стаття 4 Закону визначає напрями бібліотечної взаємодії, стимулюючи «взаємовикористання бібліотечних ресурсів через систему міжбібліотечного абонементу, зведених каталогів, депозитаріїв, обмінних бібліотечних фондів, інтеграцію бібліотек України у світовий інформаційний простір». Статтями 5, 10, 11, 24 встановлено органи управління процесом взаємодії з боку держави, місцевого самоврядування, визначено центральні бібліотеки, на які покладено обов'язок забезпечувати взаємодію бібліотек різних типів і видів [4].

Базовим для означених процесів став Закон України «Про науково-технічну інформацію» (1993), у якому перед національною системою науково-технічної інформації було поставлено завдання сформуванню на основі довідково-інформаційних фондів, включаючи бази і банки даних, систему інформаційного забезпечення юридичних та фізичних осіб, аналітично-синтетичну обробку першоджерел, організацію пропаганди передового виробничого досвіду та сприяння широкому використанню досягнень науки і техніки [9].

З початку 90-х років XX ст. в Україні розпочато процес формування електронних ресурсів і електронних бібліотек, чому сприяли світові тенденції інформатизації суспільства. Проблема створення національної електронної бібліотеки в Україні вперше актуалізувалася на рівні органів державної влади у 1998 р., коли Законом України «Про Національну програму інформатизації» було передбачено розробку і затвердження Державної програми «Електронна бібліотека» [10]. Документ містив

загальні засади формування, виконання та коригування Національної програми інформатизації. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» включав характеристику сучасного стану інформатизації, стратегічні цілі та основні принципи інформатизації, очікувані наслідки від реалізації [8].

Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007), зокрема, передбачено необхідність вирішення питання функціонування електронної бібліотеки [11]. У плані заходів з реалізації завдань щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні першочерговими визначено «створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля», наголошувалося на створенні національного ресурсу «Електронна бібліотека» [6].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2009 р. було схвалено «Концепцію Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» [5], яка стала складовою «Національної програми інформатизації» (далі Програма). Метою Програми визначено «підвищення ефективності використання, забезпечення доступності документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних і музейних фондах, шляхом створення єдиної інформаційної бібліотечної системи» [10].

Серед пріоритетних напрямів реалізації Програми є: визначення об'єктів зберігання в бібліотечних та архівних фондах, що мають загальнодержавне значення; переведення в електронну форму документів, які зберігаються в Державному бібліотечному, Національному архівному та Музейному фондах, фондів Державного архіву друку Державної наукової установи «Книжкова палата України імені Івана Федорова», інших бібліотечних, архівних і музейних фондів; створення єдиної бібліотечної інфраструктури. Зазначено, що виконання Програми дасть змогу підвищити рівень інформаційної культури населення та ввести в науковий обіг унікальні документи, які становлять історичну та культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти. Виконання Програми мало б сприяти налагодженню співпраці та забезпеченню координації діяльності між органами виконавчої влади, місцевим самоврядуванням, установами культури й громадськими організаціями щодо ведення обліку та систематизації документів, які зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних фондах. Кінцевою метою Програми мало бути створення умов для інтеграції особистості у світовий інформаційний простір.

Вітчизняні науковці наголошують, що розбудова загальнодержавної електронної бібліотечної системи ефективно сприятиме духовній, культурній, політичній консолідації українців усього світу завдяки зростанню доступності до духовно-культурних скарбів, суспільно-політичної та освітньо-наукової національної спадщини, а також спільній участі в її збереженні [1].

Закон України «Про інформацію» (1992) регулює інформаційну сферу, закріплює право особистості на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя країни, а також систему інформації, її джерела, визначає статус учасників інформаційних відношень, регулює доступ до інформації і забезпечує її охорону, захищає особистість і суспільство від помилкової інформації [7].

Кабінет Міністрів України в травні 2013 р. схвалив «Стратегію розвитку інформаційного суспільства країни» (далі Стратегія), яка визначила чіткий курс розвитку вітчизняної бібліотечно-інформаційної системи. Стратегією передбачено активну участь бібліотек у реалізації таких її складових, як електронна освіта, електронна культура, електронна демократія [13]. Цим документом визначено мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізми її реалізації з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України в перспективі до 2020 р. Бібліотеки України визначені базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави.

Пріоритети діяльності вітчизняних бібліотек спрямовані на: консолідацію суспільства; дотримання європейських цінностей; інтеграцію у європейське співтовариство; підвищення якості життя; рівний доступ до інформації, знань і культурного надбання. Зі свого боку держава фінансує створення інформаційних мереж і телекомунікаційних систем для інформаційного обміну, входження бібліотек у світові глобальні комп'ютерні мережі, об'єднання та забезпечення доступності розподілених бібліотечних ресурсів; стимулює взаємовикористання бібліотечних ресурсів через систему міжбібліотечного абонементу, зведених каталогів, депозитаріїв, обмінних бібліотечних фондів, інтеграцію бібліотек України у світовий інформаційний простір; створює умови для міжнародного співробітництва бібліотек. Держава зобов'язується сприяти розширенню міжнародного співробітництва в бібліотечній справі, а саме: у проведенні спільних наукових досліджень; організації міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів; участі в роботі

міжнародних організацій; документообміні; спільній видавничий діяльності. Документом закріплено право бібліотек зі статусом юридичної особи укладати договори про співробітництво з бібліотеками інших держав відповідно до чинного законодавства. Загалом, основні засади Стратегії ґрунтуються на взаємовигідній співпраці, що передбачає міжнародне співробітництво, інтеграцію, партнерство і кооперацію зусиль бібліотек та інформаційних інституцій. Як визначено в документі, актуальними проблемами розвитку бібліотечної науки залишається недостатня міжвідомча координація досліджень та участь вітчизняних фахівців у міжнародних дослідницьких програмах і обмінах.

За результатами парламентських слухань (2014) підготовлено рекомендації на тему: «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні», у яких зазначено, що в Україні закладено правові засади побудови інформаційного суспільства – прийнято закони та інші нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини щодо створення інформаційних електронних ресурсів, захисту інтелектуальної власності на ці ресурси, впровадження електронного документообігу, захисту інформації тощо. Задля наукового і науково-технічного забезпечення розвитку інформаційного суспільства Кабінету Міністрів України, Національній академії наук України і національним галузевим академіям наук України рекомендувалося, зокрема: організувати і забезпечити розробку наукових і прикладних засад трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань як інноваційну основу подальшого суспільно-економічного розвитку України; запровадити механізми стимулювання суб'єктів господарювання щодо розвитку співробітництва з науковими установами та вищими навчальними закладами з метою розробки і впровадження інформаційних технологій, ресурсів, продукції і послуг та їх правового забезпечення; створити єдиний науковий інформаційний простір, що забезпечить інтеграцію різних видів наукових ресурсів [12].

Правовою основою для розроблення та реалізації «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”» (2017) (далі Стратегія розвитку) є значна нормативно-правова база у сфері інформатизації. Крім названих вище законів, правові відносини у сфері інформатизації регулюють закони України «Про доступ до публічної інформації» (2011), «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (2004), постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації» (1998),

«Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах» (2006) тощо, відповідно до яких держава гарантує створення умов для розбудови інформаційного суспільства в Україні.

Документ містить аналіз сучасного стану та визначає проблеми бібліотечної справи в Україні; вказує на пріоритети діяльності бібліотек в умовах якісних змін; деталізує напрями розвитку бібліотечної справи, завдання та очікувані результати від їхньої реалізації; визначає план дій по реалізації Стратегії розвитку – передбачає короткострокову (2016–2017), середньострокову (2018–2020) та довгострокову перспективи (2021–2025). Стратегія розвитку для якісної реалізації потребує ще прийняття декількох законів і великої кількості розпоряджень та постанов Кабінету Міністрів України для оновлення та прогресу взаємодії у бібліотечно-інформаційній галузі.

З метою удосконалення управління бібліотеками, сприяння їхньому розвитку та задля належного функціонування бібліотечної галузі при Міністерстві культури України у 2014 р. було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань розвитку бібліотек та бібліотечної справи. Пріоритетним завданням визначено «сприяння діяльності бібліотек щодо формування бібліотечних та інформаційних ресурсів, процесам інформатизації бібліотек України, збереження документальної спадщини українського народу» [14].

Як слушно зазначають українські науковці, сучасні принципи організації інформації в електронному середовищі потребують нових підходів до керування бібліотечно-інформаційними ресурсами і сервісами на основі інтеграції розподілених інформаційних масивів, розвитку дієвої координації та міжбібліотечної взаємодії. Не менш важливим є формування широкого партнерства наукових, культурних, інформаційних, освітніх установ: бібліотек, центрів науково-технічної інформації, архівів, музеїв та інших закладів, зацікавлених у розвитку цілісного національного інформаційного простору на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів. Особливого значення набуває здійснення спільних проєктів, спрямованих на формування корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, бібліотечно-інформаційних консорціумів, електронних ресурсів і цифрових бібліотек, забезпечених єдиними програмними пошуковими системами, доступом через єдиний спеціалізований інформаційний портал [1].

Інформаційне суспільство характеризується створенням глобального інформаційного простору, збільшенням ролі інформації та знань у житті

людства. Міжнародним та національним законодавством визначено необхідність розвитку інформаційного суспільства, у якому кожна людина може мати вільний доступ до інформації. На сьогодні розроблено ряд державних документів, мета яких полягає у визначенні стратегії розвитку України в процесі побудови інформаційного суспільства, серед яких, зокрема – «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» (2018), яка відображає курс України на євроінтеграцію та поточні пріоритетні напрями державної політики. Серед національних пріоритетів і завдань, визначених державною політикою України, також передбачено «створення електронного інформаційного ресурсу з базами даних про об’єкти культурної спадщини, культурні цінності (у тому числі Музейного фонду України), створення електронного інформаційного ресурсу, який складатиметься з модулів (баз даних), з подальшою інтеграцією такої інформації у національну та міжнародні інформаційні ресурси, та забезпечення диференційованого доступу до неї цільових аудиторій» [2].

Розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності через поліпшення доступу до академічних текстів та сприянню академічній доброчесності служить Постанова Кабінету Міністрів України «Положення про Національний репозитарій академічних текстів». Документом визначено, що «Національний депозитарій – загальнодержавна розподілена електронна база даних, у якій накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти», складається з центрального і локальних репозитаріїв, які підтримуються інституціональними учасниками [3].

У «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» чітко вказано, що «Інтеграція української науки в європейський дослідницький простір забезпечить можливість розвитку передових наукових ідей, участь у міждисциплінарних проектах, що зосереджуються на перспективних ідеях, технологіях та інноваціях. Одним з важливих елементів Єдиного цифрового ринку Європи (Digital Single Market), а також складовою парадигми “Відкриті інновації – Відкрита наука – Відкритість до світу”, яка розвивається у рамках Європейського дослідницького та інноваційного простору, є розбудова Європейської мари відкритої науки та Європейської інфраструктури даних» [2].

Інтеграція України до європейських і світових систем та інфраструктур повинна стати результатом свідомого та повноцінного впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій. Сьогодні потрібно орієнтуватися на міжнародне, європейське та регіональне співробіт-

ництво. Створення українського контенту відповідно до національних або регіональних потреб сприятиме науковому, культурному, освітньому та економічному розвитку, а також зміцненню інформаційного суспільства.

Адаптація та розвиток електронного середовища, застосування електронних засобів комунікації, надання ефективного доступу до інформації, співвідношення бібліотечно-інформаційної діяльності, авторського права й електронної інформації, професійне навчання кадрів – ключові питання, які вирішує нині бібліотечно-інформаційна спільнота в контексті активізації співробітництва між Україною та Європейськими Союзом. Сучасні принципи організації інформації в електронному середовищі потребують нових підходів до керування бібліотечно-інформаційними ресурсами і сервісами на основі інтеграції розподілених інформаційних масивів, розвитку дієвої координації та міжбібліотечної взаємодії. Не менш важливим є формування широкого партнерства всього кола наукових, культурних, інформаційних, освітніх установ: бібліотек, центрів науково-технічної інформації, архівів, музеїв та інших закладів, зацікавлених у розвитку цілісного національного інформаційного простору на основі інтеграції документно-інформаційних ресурсів, що є яскравим індикатором рівня культурно-інформаційного буття. Особливого значення набуває здійснення спільних проєктів, спрямованих на формування корпоративних інформаційних мереж, зведених електронних каталогів, бібліотечно-інформаційних консорціумів, електронних ресурсів і цифрових бібліотек, забезпечених єдиними програмними пошуковими системами, доступом через єдиний спеціалізований інформаційний портал [1]. Сьогодні розвиток наукової цифрової інфраструктури є визначальним для забезпечення відкритого доступу до наукових досліджень, подальшої їх комерціалізації, створення інновацій, продуктів та послуг. Нові знання та розробки, здійснені за рахунок фінансування з державного бюджету, повинні бути у відкритому доступі та стати здобутком усього суспільства.

Отже, чинної вітчизняної нормативно-правової бази недостатньо для успішної взаємодії українських бібліотек, але вона є вирішальною передумовою функціонування сучасного громадянського суспільства, і це актуалізує напрацювання нормативно-правового забезпечення як правових механізмів на національному рівні, що повинні супроводжуватися позитивними стимулами прийняття і виконання планів і програм, спрямованих на підвищення авторитету бібліотек у суспільстві.

У сучасному світі бібліотеки, які є визначальним засобом поширення знань, піддаються суттєвим трансформаціям, що спонукають до вироб-

лення інноваційних стратегій розвитку бібліотечної галузі. Тому потребують подальшого дослідження механізми взаємодії бібліотек з усіма учасниками формування і поширення інформаційних ресурсів задля забезпечення вільного доступу до них в умовах цифровізації з метою повного задоволення потреб усіх категорій користувачів та побудови правової соціальної держави в Україні й становлення суспільства знань.

Список використаних джерел

1. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія і розвиток : [монографія] / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 184 с.

2. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>. – Дата звернення: 20.04.2019. – Назва з екрана.

3. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р. № 541 [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/250156682>. – Дата звернення: 14.06.2018. – Назва з екрана.

4. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 33/95-ВР. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Дата звернення: 17.09.2019. – Назва з екрана.

5. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI» : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2011 р. № 956 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2011-%D0%BF>. – Дата звернення: 13.12.2018. – Назва з екрана.

6. Про затвердження плану з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2007 р. № 653-р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov>.

ua/laws/show/653–2007-%D1%80. – Дата звернення: 05.08.2019. – Назва з екрана.

7. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2658–XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657–12>. – Дата звернення: 20.06.2019. – Назва з екрана.

8. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80>. – Дата звернення: 20.06.2019. – Назва з екрана.

9. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 р. № 3323–XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322–12>. – Дата звернення: 20.06.2019. – Назва з екрана.

10. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. – Дата звернення: 20.06.2019. – Назва з екрана.

11. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537–16>. – Дата звернення: 20.06.2019. – Назва з екрана.

12. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 03.07.2014 р. № 1565-VII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1565–18>. – Дата звернення: 17.09.2019. – Назва з екрана.

13. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386–2013-%D1%80/>. – Дата звернення: 17.06.2019. – Назва з екрана.

14. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку бібліотек та бібліотечної справи : наказ М-ва культури України від 20.05.2014 р. № 313 // Робота б-к наук.-дослідних установ Нац. акад. наук України в 2014 р. – Київ, 2015. – Вип. 20. – С. 126–133.

References

1. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., & Popyk, V. I. ta in. (Comps). (2013). *Informatyziatsiia i modernizatsiia sotsiokulturnoi sfery suspilstva: vzaïemodiia i rozvytok*. [Informatization and modernization of the socio-cultural sphere of society: interaction and development]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
2. Kabinet Ministriv Ukrainy (2018). Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovoi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018–2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.01.2018 No 67-r. [The Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 17, 2018]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67–2018-%D1%80> [in Ukrainian].
3. Kabinet Ministriv Ukrainy (2017). Polozhennia pro Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.07.2017 r. No 541. [Regulations on the National Repository of Academic Texts: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 19, 2017]. *kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250156682> [in Ukrainian].
4. Verhovna Rada Ukrainy (1995). Pro biblioteki i bibliotechnu spravu: Zakon Ukrainy vid 27.01.1995 r. No 33/95–VR. [On Libraries and librarianship: Law of Ukraine of January 27, 1995]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
5. Kabinet Ministriv Ukrainy (2011). Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi natsionalno-kulturnoi prohramy stvorennia yedynoi informatsiinoi bibliotechnoi systemy «Biblioteka–XXI»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17.08.2011 r. No 956. [On approval of the State Target National-Cultural Program of Creating a Unified Information Library System «Library – XXI»: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 17, 2011]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956–2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
6. Kabinet Ministriv Ukrainy (2007). Pro zatverdzhennia planu z vykonannia zavdan, peredbachenykh Zakonom Ukrainy «Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.08.2007 r. No 653-r. [On approval of the plan on completion the tasks envisaged by the Law of Ukraine «On Basic Principles of Development of the Information Society in Ukraine for 2007–2015»: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 15, 2007]. *zakon.rada.gov.ua*.

Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/653-2007-%D1%80> [in Ukrainian].

7. Verhovna Rada Ukrainy (1992). Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 2.10.1992 r. No 2657-XII [On Information: Law of Ukraine of October 2, 1992]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].

8. Verhovna Rada Ukrainy (1998). Pro Kontseptsiiu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 0402.1998 r. No 75/98-VR [On the Concept of the National Informatics Program: Law of Ukraine of February 4, 1998]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

9. Verhovna Rada Ukrainy (1993). Pro naukovu-tekhnicnu informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 25.06.1993 r. No 3323-XII [On scientific and technical information: Law of Ukraine of June 25, 1993]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12> [in Ukrainian].

10. Verhovna Rada Ukrainy (1998). Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 04.02.1998 r. No 74/98-VR [On the National Informatics Program: Law of Ukraine of February 4, 1998]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

11. Verhovna Rada Ukrainy (2007). Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky: Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 r. No 537-V [On the Basic principles of development of information society in Ukraine for 2007-2015: Law of Ukraine of January 9, 2007]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> [in Ukrainian].

12. Verhovna Rada Ukrainy (2014). Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu «Zakonodavche zabezpechennia rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini»: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 03.07.2014 r. No 1565-VII [On Parliamentary Hearing Recommendations on «Legislative Support for the Development of the Information Society in Ukraine»: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of July 3, 2014]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1565-18> [in Ukrainian].

13. Kabinet Ministriv Ukrainy (2013). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.05.2013 r. No 386-r. [On approval of the Strategy of Information Society Development in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 15, 2013]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/> [in Ukrainian].

14. Pro utvorennia Mizhvidomchoi koordynatsiinoi rady z pytan rozvytku bibliotek ta bibliotechnoi spravy: Nakaz Ministerstva kultury Ukrainy vid 20.05.2014 r. No 313 [On the establishment of the Interagency Coordination Council for Library Development and Library Affairs: Order of the Ministry of Culture of Ukraine of May 20, 2014]. *Robota bibliotek naukovo-doslidnykh ustanov Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – The work of libraries of research institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine*, issue 20, pp. 126–133 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2019.

Oksana Klymenko,

PhD (Historical), Senior Researcher, Associate Professor,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-003-4821-8503>

Olena Sokur,

Junior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>

Current Legal Basis of Collaboration of Ukrainian Libraries in the Conditions of Digitalization

The article analyzes the legislation of Ukraine on the progress of interaction in the national library and information area to provide comprehensive development of the national scientific, cultural and educational space and its successful integration into the relevant world ones. One of the important aspects of modern state legal policy in Ukraine is European integration, which leads to a profound reform of all spheres of society, and the achievement of success in this process is a prerequisite both for increasing the scientific, cultural, educational and economic potential of the state, ensuring unhindered access to information, and improving the well-being of Ukrainian citizens. Adaptation and development of the electronic environment, use of electronic communications, provision of effective access to information, correlation of library-information activity, copyright and electronic information, professional training of personnel are the key issues that are being addressed today by the library-information community in the context of intensifying cooperation between Ukraine and European Communities. Equally important is the formation of a broad partnership of the whole range of scientific cultural, information, educational institutions: libraries, centers of scientific and technical information, archives, museums and other institutions interested in the development of a coherent national information space based on the integration of brightly documented information resources. The current Ukrainian legal framework is not sufficient

for successful interaction of Ukrainian libraries, but it is a crucial prerequisite for the functioning of modern civil society, and it actualizes the development of legal support as legal mechanisms at the national level, which must be accompanied by positive incentives for adoption and implementation of plans, programs and the implementation is aimed at enhancing the credibility of libraries in society.

Keywords: legislation of Ukraine, collaboration of libraries, library and information industry, regulatory acts, information space, digitization.

Ліна Чернявська,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ ЯК ЦЕНТРИ ГЕНДЕРНОЇ ПРОСВІТИ ГРОМАДЯН В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У праці висвітлено участь бібліотечних установ як центрів освіти й просвіти громадян в інформаційному суспільстві. Акцентовано увагу на актуальності доведення до широкого загалу принципів гендерної рівності, якісної інформації з цього питання. Наголошено на протидії маніпуляціям в інформаційно-комунікаційному просторі щодо гендерних стереотипів. Розглянуто форми діяльності бібліотечних установ, які роблять їх активними учасниками виконання Цілей стійкого розвитку ООН, зокрема в питаннях створення умов для гендерної рівності та супроводу гендерної освіти. Приділено увагу формам співпраці бібліотек з громадськими організаціями, органами державної влади в питаннях формування нових соціально конструктивних підходів просування ідей гендерної рівності в суспільстві та забезпечення вільного доступу до гендерно-орієнтованої правової й соціально значущої інформації для всіх категорій населення.

Ключові слова: гендер, бібліотечні установи, інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек.

Демократичні суспільства повинні надавати однакову можливість чоловікам і жінкам брати участь у всіх сферах життя. Тому останні 50–60 років діяльність міжнародної спільноти спрямовано на привернення уваги до питання гендерної рівності. Україна продовжує свій шлях до досягнення рівності між чоловіками й жінками та розширення прав і можливостей жінок, реалізуючи Резолюцію Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, а також регіональні зобов'язання, які прописано, зокрема, у новій Стратегії гендерної рівності 2018–2023 років Ради Європи. Україна є єдиною країною, яка схвалила Резолюцію 1325 Ради Безпеки ООН під час військового конфлікту. У пріоритеті – посилення участі жінок у прийнятті рішень у сферах національної безпеки та оборони, у миротворчій діяльності, а також забезпечення

захисту жінок і дівчат, запобігання та реагування на гендерне насильство. У 2017 р. уперше гендерне бюджетування було включено до Стратегії управління державними фінансами на 2017–2021 роки, а в Урядовому плані дій на 2018 рік уперше зосереджено увагу на гендерних пріоритетах. Також затверджено Державну соціальну програму рівних прав жінок і чоловіків на період до 2021 р., на сьогодні розробляється Стратегія комунікації у сфері гендерної політики. Водночас на шляху досягнення гендерної рівності в Україні є багато перешкод, зокрема популізм, маніпуляції та дуже повільна зміна свідомості людей [1]. Подекуди чинять опір антигендерні рухи, які маніпулюють свідомістю громадян в умовах дефіциту інформації про реальні цілі та цінності гендерної політики, її змісту, напрямів. Частиною таких антигендерних ініціатив є й деякі представники академічної спільноти, погляди яких є далекими від світових стандартів та містять твердження на зразок «у сучасному суспільстві спостерігається тенденція до примусової гомосексуалізації», а ідея просування гендерної рівності називається руйнівною [2].

Науково-гуманітарна думка в основному сконцентрувала свою увагу на визначенні предмета гендерних досліджень, безпосередньо поняття «гендер», становленні теорії гендеру й основних напрямів гендерних досліджень. Цьому присвячено роботи В. Агеєвої, В. Близнюк, С. Павличко, Н. Лавріненко, Є. Луценко, О. Луценко, Л. Малес, Т. Мірошник, М. Скорик, В. Суковатої, Н. Чухим, О. Фоменко та ін. Розроблена методологічних підходів до аналізу гендерних явищ представлено в працях Т. Гундорової, С. Павличко, Т. Дороніної та ін. Основні положення теорії соціального конструювання гендеру досліджує Н. Кутова. Специфіку гендерних підходів у контексті різних культурних епох досліджували В. Бузескул, Н. Чухим та ін. Специфіку культурного конструювання маскуліності й фемінності на Заході досліджували Д. Батлер, Р. Брайдотті, К. Гіллган та ін. Проблеми гендерної рівності, функціонування гендерних стереотипів у масовій свідомості досліджували Г. Співак, І. Грабовська, О. Вороніна, Т. Власова, С. Оукін. Питання забезпечення гендерного паритету у сфері державного управління досліджують Н. Грицяк, Н. Нижник, В. Олуйко. Аналізу гендерних соціокультурних практик, зокрема феміністських мистецьких проєктів у сучасній Україні, гендерним аспектам інформатизації суспільства, літератури, зокрема поезії, соціально-демографічній ситуації присвячено праці Г. Улюри, Ю. Стебникової, О. Сизової, Л. Малес. Теми гендерних акцентів у соціологічних дослідженнях бібліотечної комунікації торкалися О. Чернишова, І. Ільяєва. Але досліджень, спрямованих на вивчення

діяльності бібліотек у гендерному напрямі, небагато. Саме тому розвиток цієї теми є актуальним.

Метою цієї праці є аналіз форм роботи бібліотечних установ як активних учасників процесу формування толерантного гендерного суспільства, провідників гендерних підходів насамперед в освітній процес сучасного українського суспільства, а також доведення до широкого загалу принципів гендерної рівності, якісної інформації з цього питання.

Оскільки однією з причин існування в нашому суспільстві проблем гендерної нерівності та стереотипів є відсутність інформації, то бібліотеки мають заповнити цю прогалину якісною неупередженою інформацією, щоб допомогти сформувати нові соціально конструктивні підходи до пояснення суспільних відносин, роз'яснення ідей та історичних передумов фемінізму як руху за рівні права й можливості жінок і чоловіків та перспектив, які надає впровадження принципів гендерної рівності кожній людині та суспільству в цілому.

На шляху до ЄС для нашої держави корисним є досвід реалізації гендерної політики у ЄС (досліджувала Т. Марценюк) [3]. У політиці забезпечення гендерної рівності Європейська комісія застосовує так званий подвійний підхід: втілення політики «гендерної пріоритетизації» (gender mainstreaming) та ініціювання спеціальних заходів (specific measures). З метою оптимізації гендерної політики в країнах ЄС було створено Європейський інститут з гендерної рівності (ЄІПР, European Institute for Gender Equality) – автономний орган Європейського Союзу, створений з метою сприяння та поширення ідеї гендерної рівності, включаючи об'єднання й організацію гендерного підходу в політиках усіх європейських країн і в результаті національної політики, боротьби проти дискримінації, базованої на основі статі, а також підвищити обізнаність громадян ЄС щодо гендерної рівності [4]. Європейський центр знань про гендерну рівність допомагає інституціям ЄС і державам, що є членами ЄС, приймати поінформовані й обґрунтовані рішення, які враховують гендерну перспективу, централізує інформацію про гендерну рівність на користь організацій громадянського суспільства, наукових кіл, міжнародних організацій та соціальних партнерів, а також координує зусилля тих, хто зацікавлений у гендерній рівності. Зокрема, ЄІПР обмінюється знаннями та онлайн-ресурсами, підтримує інституції ЄС, держав, які є членами ЄС, і зацікавлених сторін з різних сфер у їхніх зусиллях з подолання гендерної нерівності у Європі та за її межами. Створює базу даних гендерної статистики (надає факти та цифри, що ґрунтуються на гендері), глосарій і тезаурус (пояснює поняття гендерної рівності),

центр ресурсів та документації (надає онлайн-бібліотеку з 500 тис. документів, включаючи публікації, не доступні в інших публічних бібліотеках).

В усьому світі бібліотеки активно долучаються до виконання Цілей сталого розвитку ООН. Вони належать до провідних установ культури, ефективна діяльність яких сприятиме розв'язанню багатьох проблем суспільства: забезпечення здорового способу життя громадян, супровід освіти всіх рівнів, створення умов для гендерної рівності тощо.

Що стосується забезпечення гендерної рівності, то бібліотеки сприяють реалізації цієї мети, пропонуючи:

- безпечне й гостинне місце для зустрічей і спілкування;
- програми й послуги для задоволення потреб жінок і дівчат, у тому числі щодо їхнього права або здоров'я;
- доступ до інформації та інформаційно-комунікаційних технологій, які допомагають жінкам освоювати бізнес-навички.

Крім того, бібліотеки мають:

- розгалужену інфраструктуру публічних і науково-технічних бібліотек з досвідченими бібліотечними фахівцями;
- гостинний та інклюзивний публічний простір;
- доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема швидкісного Інтернету, якого може не бути в інших місцях;
- нейтральне й гостинне середовище, відкрите для навчання всіх, включаючи особливі групи, такі як мігранти, біженці, меншини, корінне населення, люди з інвалідністю;
- рівний доступ до інформації, яка підтримує соціальне, політичне та економічне залучення [5].

Як показують численні дослідження, жінки в Україні мають фактично рівні можливості у сфері освіти, доступу до медичних послуг і правосуддя, але тільки не у сферах з максимальною концентрацією фінансових та владних ресурсів. Порівняно з країнами Європи в Україні зберігається найнижчий рівень гендерного балансу у сфері політичного представництва й керівництва державними та економічними процесами. Гендерна політика в країні поступово змінюється, але, за словами фахівців, зміни ці поки що несистемні. Поліпшити ситуацію у сфері гендерної освіти покликані й окремі статті Національної стратегії у сфері прав людини. У 2018 р. Міністерство освіти і науки України включило гендерні курси до навчальних програм семи українських вишів. Є пілотна програма в дев'яти вищих навчальних закладах сектору безпеки та оборони щодо включення гендерної складової до підготовки фахівців усіх рівнів [6].

В усіх областях України реалізується проект «Академія жіночого політичного лідерства». За словами експертів, гендерну освіту наразі зосереджено в основному в університетах у вигляді гендерних студій різного профілю на різних факультетах. При цьому найчастіше вони є індивідуальними ініціативами окремих фахівців. Є нагальна потреба у відкритті магістерських програм з гендерних студій, причому максимально наближених до державного управління та аналізу державної політики. Незважаючи на те що в Україні реалізується чимало програм з гендерної освіти, вони залишаються ініціативами гендерного руху та не є пріоритетними для відповідних міністерств і відомств. Кількість державних гендерно-орієнтованих програм має збільшуватися, наголошують фахівці, та фінансуватися не тільки за рахунок ресурсів відповідних міжнародних проектів [7].

Із включенням гендерних курсів до навчальних програм українських вишів логічно очікувати активізацію роботи зі створення потужної інформаційної ресурсної бази з гендерної тематики для учасників освітньо-виховного процесу; поширення гендерних знань шляхом розроблення та впровадження новітніх інформаційно-просвітницьких технологій; проведення досліджень; підготовки й поширення інформаційних матеріалів з актуальних гендерних проблем сьогодення [8]. Зокрема, Український центр гендерної освіти при НТУУ «КПІ» має багатий досвід співробітництва з гендерної проблематики, зокрема з розроблення і впровадження міжнародних програм та проектів, а також потужну ресурсну базу [9]. В Університеті ім. Т. Шевченка створюються магістерські програми, у Києво-Могилянській академії на кількох кафедрах викладаються гендерні студії – курси, пов'язані з гендерною тематикою (зокрема, Т. Марценюк «Вступ до гендерних студій», «Гендер і політика», «Маскулінність і чоловічі студії», «Фемінізм як соціальна теорія та суспільний рух») [10].

Як свідчить практика, наукові бібліотеки вищих навчальних закладів, при яких створено центри гендерної освіти, активно долучаються до їхньої роботи й пропонують студентам і науковцям тематичні списки літератури, проводять виставки та надають перелік корисних фахових інтернет-ресурсів, де дослідники можуть отримати якісну інформацію з гендерних питань, оприлюднити результати своїх досліджень й обмінятися досвідом.

Українські дослідники створили Українську гендерну дослідну мережу як спільне поле для професійного спілкування українських академічних дослідників гендеру, практикуючих експертів та аналітиків; гендерних дослідників із-за меж України, для яких українська ситуація є предметом фахового вивчення. Започаткували мережу задля полегшення взаємного

інформування про наукові та близькі до них події щодо гендерних досліджень в Україні: українських і з-за кордону; для взаємного обміну результатами своїх праць. Також учасники мережі ставлять за мету укласти депозитарій досліджень з питань гендеру, виданих українськими вченими або тих, що стосуються України (як класичних, так і поточної аналітики, звітів, методичних розробок) [11].

Українська асоціація дослідників жіночої історії (далі – УАДЖІ) – недержавна неприбуткова громадська організація, є добровільним об'єднанням фахових істориків, які значну частину своїх наукових інтересів та освітньої діяльності зосереджують на дослідженні та/або викладанні жіночої й гендерної історії. УАДЖІ є колективним членом Міжнародної федерації дослідників жіночої історії (International Federation for Research in Women's History) та репрезентує інтереси та наукові доробки членів асоціації на міжнародній арені. Метою діяльності асоціації є підтримання, сприяння розвитку та координація досліджень і викладання жіночої та гендерної історії в Україні. На сайті організації представлено електронну бібліотеку з гендерних досліджень і посилання на інші корисні електронні ресурси [12].

На тлі значних позитивних зрушень у бібліотечно-інформаційному забезпеченні освіти й науки, зокрема, створено веб-портали та сайти бібліотек, формується повноцінний галузевий інформаційний ресурс, електронні каталоги, повнотекстові бази, електронні гендерні бібліотеки. Назріла необхідність у створенні національної бібліографії з жіночих досліджень, яка мала б стати важливою складовою державної програми з реалізації гендерної політики, стала б національним інформаційним ресурсом, що дасть змогу забезпечити культурне та інтелектуальне надбання нації, зробити його доступним сучасним і майбутнім користувачам.

Дедалі частіше бібліотечні фахівці співпрацюють з представниками державних органів і громадських організацій у роботі з просування гендерної просвіти та забезпечення вільного доступу до гендерно-орієнтованої правової й соціально значущої інформації для всіх категорій населення. Адже запорукою успішного розвитку суспільства є сприяння державних органів у реалізації прав і свобод громадян та обізнаність самих громадян про свої права. Обласні наукові бібліотеки (зокрема, Миколаївська, Хмельницька, Кіровоградська, Чернівецька ОУНБ) стають місцем освіти й просвіти громадян, надаючи базові знання з гендерних питань, у тому числі інформацію про такі поняття, як «права людини», «дискримінація за статевою ознакою», а також з інших питань гендерної проблематики, зокрема про гендерні трансформації, що відбуваються

в Україні, про український жіночий рух, діяльність громадських організацій гендерного спрямування. Так, Хмельницька ОУНБ свою інформаційно-просвітницьку кампанію з гендерних питань проводить у рамках проекту «Освіта із запобігання ксенофобії та расовій дискримінації» спільно з Благодійним фондом «Ксена». Користувачі мають змогу взяти участь у семінарах, конференціях, презентаціях, засіданнях круглих столів на теми: «Толерантність – шлях до злагоди», «Гендерний підхід у взаємозв'язку поколінь» та ін. Упродовж трьох років у бібліотеці працює сімейний клуб толерантності «Разом» для внутрішньо переміщених осіб, у складі якого батьки з дітьми у віці від двох до 14 років та люди старшого віку. Бібліотекарі систематично організують зустрічі та консультування юристів, психологів, лікарів, фахівців центру зайнятості. Проводяться диспути й обговорення документальних фільмів про значення сім'ї в житті людини; при клубі працює програма допомоги жертвам сексуального насильства, які потребують соціальної адаптації та психологічної підтримки. Цю роботу бібліотека здійснює в партнерстві з психологами Центру соціальних служб для сім'ї та молоді. У бібліотеці клубом документального кіно про права людини Docudays UA представлено для обговорення документальні стрічки з теми «Рівні рівності». Покази та обговорення фільмів відбуваються за участі експертів з прав людини. Таким чином бібліотека долучає користувачів до суспільних викликів, пов'язаних з поняттям рівності та гендерної толерантності. Крім того, у бібліотеці регулярно проводяться виставки книжок, присвячених гендерній проблематиці. Що стосується документів з гендерних питань, то в бібліотеці таких небагато. Тож найважливішим помічником є мережа Інтернет, де ці матеріали представлено значно ширше. Бібліотека використовує матеріали із сайту Музею жіночої та гендерної історії (<http://gender.at.ua>) та віртуальної версії цього музею (<http://gendermuseum.com>), гендерного інформаційно-аналітичного центру «Крона» (<http://krona.org.ua/library.html>), ресурсу «Гендер в деталях» (<https://genderindetail.org.ua/about>) та ін. [13].

Бібліотечна робота із внутрішньо переміщеними особами сьогодні дуже актуальна, оскільки в останні роки гендерна дискримінація загострилася також унаслідок військових дій на Сході України та пов'язаних із цим проблем. Жінки та діти становлять дві третини офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб; вони стикаються зі зростаючими економічними й соціальними проблемами, а також ризиками стати жертвами насильства та торгівлі людьми [14].

Обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського (ОУНБ) – одна з найстаріших в Україні, найбільша в регіоні, має універсальний фонд на традиційних та новітніх носіях, зберігає колекції цінних і рідкісних видань, є депозитарієм видань краєзнавчого характеру. На базі ОУНБ діють інформаційно-ресурсні центри: Центр європейської інформації, Інформаційно-консультаційний гендерний центр. Важливим напрямом інноваційної діяльності бібліотеки є діяльність Обласного інформаційно-консультаційного гендерного центру, який проводить заходи з інформаційної роботи проти дискримінації за ознакою статі, подолання стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві; популяризації політики рівних можливостей у соціальному, економічному, політичному й культурному житті України; дотримання права жінок і чоловіків на отримання якісної своєчасної інформації. У рамках цієї діяльності бібліотека брала участь у Міжнародній конференції «Гендер у війнах та революціях», регулярно проводила тематичні книжкові виставки: «Фемінізм і фемінологія» в рамках роботи обласного Інформаційно-консультаційного гендерного центру. У співпраці з міжнародними організаціями бібліотеки України проводять тренінги «Гендер та дискримінація» в рамках проекту «Сприяння відбудові та сталому розв'язанню проблем внутрішньо переміщених осіб та постраждалого від конфлікту населення в Україні», що впроваджує Міжнародна організація з міграції за фінансової підтримки Європейського Союзу [15]. За ініціативи та підтримки Міжнародного фонду «Відродження» створено Центр європейської інформації, поява якого зумовлена потребою в підвищенні обізнаності громадськості Кіровоградщини про різні аспекти європейської інтеграції. Центр надає широкий доступ до інформаційних ресурсів з питань європейської інтеграції та поширює знання про засади функціонування Європейського Союзу, діяльності керівних інституцій ЄС, відносин між Україною та ЄС, політики європейської інтеграції України і європейських цінностей. Центр сприяє поширенню об'єктивної інформації про ЄС, політику європейської інтеграції України та відносини між Україною і ЄС; активній суспільній дискусії щодо різних аспектів процесу європейської інтеграції України; налагодженню різних форм співпраці між громадськими організаціями й органами державної влади у формуванні, реалізації та моніторингу здійснення політики європейської інтеграції України і двосторонніх відносин між Україною та ЄС; розвитку європейських студій в Україні; встановленню довготривалих партнерських зв'язків між громадськими й просвітницькими організаціями України та країн ЄС. У центрі акумулюються інформаційні ресурси щодо

суспільного, політичного, економічного та культурного життя країн ЄС. Центр виступає координуючим центром інформації, яку зосереджено в спеціалізованих відділах Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки [16].

Бібліотеки знайомлять читачів із фондами, які можуть зацікавити дослідників з гендерних питань. Так, Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького видала покажчик, присвячений гендерним студіям у фондах наукових бібліотек Черкас. Це видання готувалося співробітниками спільно з фахівцями університетського Центру з гендерних досліджень [17].

Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського розробила Рекомендаційний бібліографічний покажчик «Гендерні відносини суспільства: сучасний вимір», присвячений висвітленню таких понять, як «гендер», «гендерна рівність» та «гендерні відносини» в різних сферах життєдіяльності, який містить такі розділи:

1. Нормативно-правове регулювання та державний механізм забезпечення гендерної рівності в Україні та світі.
2. Політичний та соціальний аспекти гендеру в сучасному суспільстві.
3. Проблеми розвитку інституту сім'ї та шлюбних відносин: гендерний аналіз.
4. Гендерні відносини в освіті, науці, культурі, літературі.
5. Забезпечення гендерної рівності на Полтавщині.
6. Інтернет-ресурси з проблем гендерних відносин [18].

Бібліотеки проводять тематичні тренінги, учасники яких обговорюють питання, що стосуються демократії та її виявів у повсякденному житті, обговорюють питання гендерних прав як складової прав людини й демократичного суспільства [19].

Бібліотеки постійно вдосконалюють форми й методи впливу на суспільну думку щодо викорінення гендерних стереотипів. Так, у Миколаївській ОУНБ ім. О. Гмирьова, на базі якої функціонує обласний гендерний центр, у форматі дискусійної трибуни проводить засідання на тему: «Пріоритети сучасної жінки: кар'єра чи сім'я». Під час дискусії представниками департаменту соціального захисту населення Миколаївської ОДА, експертами з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та психологами висловлюються думки із цього приводу. Зокрема, наголошується, що існуючі в суспільстві гендерні стереотипи перешкоджають ефективному розвитку сучасного ринку праці та викликають ряд проблем: низьку заробітну плату жінок порівняно із заробітною платою чоловіків; вікову дискримінацію, низький

соціальний статус жінки в суспільстві. Робочий день жінок довший, ніж у чоловіків, оскільки треба враховувати й те, що, крім основної роботи, жінки виконують ще й домашню. Жінки першими втрачають роботу, а відповідно, і джерела існування для себе та своєї сім'ї. Недостатньо жінок обіймають посади, на яких приймаються рішення в публічному та приватному секторах [20].

Отже, сьогодні в співпраці з органами державної влади та громадськими організаціями бібліотеки для зацікавленої аудиторії проводять широкий спектр заходів у формі тематичних семінарів, конференцій, презентацій, засідань круглих столів, організації сімейних клубів. Тобто бібліотеки стають ще й місцями зустрічі та консультування користувачів з юристами, психологами, лікарями, фахівцями центру зайнятості тощо. У підсумку таким чином бібліотеки як соціальні центри забезпечують створення платформи для інформаційної, психологічної та практичної адаптації й підтримки гендерно вразливих верств населення. Серед форм роботи такого соціального партнерства могли б бути онлайн-приймальні уповноважених осіб, регулярні відеоконференції, під час яких мешканці навіть віддалених населених пунктів могли б звернутися за правовою консультацією та отримати допомогу. Актуальною є проблема організації доступу користувачів бібліотек до ресурсів електронного урядування, різних соціальних сервісів, а також до представників державних і громадських організацій.

Усе це зробить бібліотечні установи багатофункціональними інформаційно-культурними, освітніми та просвітницькими центрами сучасного українського суспільства, де кожна людина, незалежно від статі, віку, соціального статусу, професії та освіти зможе взяти участь у різних заходах й отримати базові знання з гендерних питань, у тому числі інформацію про такі поняття, як «права людини», «дискримінація за статевою ознакою», а також з інших питань гендерної проблематики. Тобто стати центром неформальної освіти – Long Life Learning («навчання протягом життя»). Крім того, це дасть змогу бібліотечним установам реально стати місцем міжкультурної комунікації, у якому всі громадяни зможуть отримати інформацію про гендерні трансформації, що відбуваються в Україні та світі, про український жіночий рух, діяльність громадських організацій гендерного спрямування. Для науковців, які працюють у напрямі гендерних/жіночих досліджень, – частиною інформаційної мережі, яка об'єднує дослідників, майданчиком для обміну та створення спільних проектів і досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Іванна Климпуш-Цинцадзе обговорила можливості співпраці з гендерних питань зі спеціальним представником Парламентської асамблеї ОБСЄ [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2018. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ivanna-klimpush-cincadze-obgovorila-mozhливosti-spivpraci-z-gendernih-pitan-zi-specialnim-predstavnikom-parlamentskoji-asambleyi-obsye>. – Назва з екрана.

2. *Марценюк Т.* Гендерні студії в Україні із часів незалежності: чи боїться академічна спільнота фемінізму? [Електронний ресурс] / Т. Марценюк // Електрон. архів Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – 2019. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16116/Martseniuk_Henderni_studii_v_Ukraini.pdf?sequence=1&isAllowed=y. – Назва з екрана.

3. *Марценюк Т.* Ідея та цінність гендерної рівності у політиці Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Т. Марценюк // Повага : сайт кампанії проти сексизму в медіа і політиці. – 2016. – 18 берез. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu>. – Назва з екрана.

4. The site of the European Institute for Gender Equality [Electronic resource]. – Mode of access: <https://eige.europa.eu>. – Title from the screen.

5. *Бояринова О.* Українские библиотеки в поддержке Целей устойчивого развития ООН [Электронный ресурс] / О. Бояринова // День. – 2018. – 16 мая. – Режим доступа: <https://day.kyiv.ua/ru/blog/obshchestvo/ukrainskie-biblioteki-v-podderzhke-celey-ustoychivogo-razvitiya-oon>. – Загл. с екрана.

6. *Левченко К.* Навіщо нам гендерна освіта? [Електронний ресурс] / К. Левченко // Повага : сайт кампанії проти сексизму в медіа і політиці. – 2019. – 24 січ. – Режим доступу: <https://povaha.org.ua/navischo-nam-henderna-osvita>. – Назва з екрана.

7. *Курманова Т.* Гендерна освіта в Україні: куди рухаємося? [Електронний ресурс] / Т. Курманова // ZN.UA. – 2019. – 8 лют. – Режим доступу: https://dt.ua/SOCIUM/genderna-osvita-v-ukrayini-kudi-ruhayemosya-302166_.html. – Назва з екрана.

8. Гендерна рівність – ознака сучасності [Електронний ресурс] // Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського». – 2019. – 8.05. – Режим доступу: <https://kpi.ua/2018-kr30-1>. – Назва з екрана.

9. Український центр гендерної освіти НТУУ «КПІ» [Електронний ресурс] // Нац. техн. ун-т України «Київський політехнічний інститут

ім. І. Сікорського». – 2018. – 18.05. – Режим доступу: <https://kpi.ua/gender>. – Назва з екрана.

10. *Марценюк Т.* Гендерний підхід передбачає вибір [Електронний ресурс] / Т. Марценюк // *Моя Могилянка*. – 2018. – 29 жовт. – Режим доступу: <http://mykma.org/interviews/tamara-martsenyuk.html>. – Назва з екрана.

11. Українська гендерна мережа : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ugn.org.ua/#about>. – Назва з екрана.

12. Українська асоціація дослідників жіночої історії (УАДЖІ) : веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.womenhistory.org.ua/index.php>. – Назва з екрана.

13. *Маковська В.* Участь Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки у формуванні гендерної толерантності [Електронний ресурс] / В. Маковська // Реалізація гендерної політики на сучас. етапі розвитку сусп-ва: стан, проблеми, перспективи : тези міжнар. наук.-практ. конф. (25 квіт. 2018 р.). – Режим доступу: http://ngu.gov.ua/sites/default/files/konferenciya_genderna_polityka_druk_2018-ilovepdf-compressed.pdf. – Назва з екрана.

14. Про затвердження гендерної стратегії системи надання безоплатної правової допомоги : Наказ від 22 листоп. 2018 р. № 46 [Електронний ресурс] // М-во юстиції України : веб-сайт. – 2018. – Режим доступу: <http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/nakaz-KTS-vid-22.11.2018-95.pdf>. – Назва з екрана.

15. Хроніка культурного життя Кіровоградщини (оглядова довідка за матеріалами преси та неопублікованими документами за березень 2018 р.) [Електронний ресурс] // Обл. універс. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/biblinf/hr201803.html>. – Назва з екрана.

16. Кіровоградський центр європейської інформації // Обл. універс. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/euro/index.html>. – Назва з екрана.

17. *Голиш Г.* Підготовка до друку довідкових видань як один із пріоритетних напрямів діяльності наукової бібліотеки (з досвіду роботи) [Електронний ресурс] / Г. Голиш // Б-ки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (16–19 червня 2015 р., Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2015. – С. 43–54. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2015-5/konf-2015-5.pdf. – Назва з екрана.

18. Гендерні відносини суспільства [Електронний ресурс] // Полтав. обл. універс. наук. б-ка ім. І. П. Котляревського : веб-сайт. – Режим доступу: https://www.library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/genderni_vidnosini_suspilstva. – Назва з екрана.

19. Тренінг «Громадянська освіта як засіб утвердження демократичних цінностей» // Чернівецька обл. універс. наук. б-ка ім. М. Івасюка [Електронний ресурс]. – 2019. – 24.06. – Режим доступу: <http://www.library.cv.ua/trening-gromadyanska-osvita-yak-zasib-utverdzhennya-demokratychnyh-tsinnostej.html>. – Назва з екрана.

20. Відбулося засідання Миколаївського обласного гендерного центру [Електронний ресурс] // М-во соц. політики України : офіц. веб-портал. – 2019. – 17 квіт. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/16980.html>. – Назва з екрана.

References

1. (2018). Ivanna Klympush-Tsyntsadze obhovoryla mozhlyvosti spivpratsi z hendernykh pytanzi spetsialnym predstavnykom Parlamentskoi Asamblei OBSYe [Ivanna Klimpush-Tsintsadze discussed possibilities of gender cooperation with OSCE Special Representative] // Uriadovyj portal [Government portal]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ivanna-klimpush-cincadze-obgovoryla-mozhlyvosti-spivpraci-z-gendernih-pitan-zi-specialnim-predstavnikom-parlamentskoyi-asambleyi-obsye> [in Ukrainian].

2. Martseniuk, T. (2019). Genderni studii v Ukraini iz chasiv nezalezhnosti: chy boit'sia akademichna spilnota feminizmu? [Gender studies in Ukraine since independence: is the academic community afraid of feminism?] // Elektronnyj arkhiv Natsional'noho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia» [Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository]. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16116/Martseniuk_Henderni_studii_v_Ukraini.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

3. (2016). Ideia ta tsinnist' hendernoї rivnosti u politytsi Yevropejs'koho Soiuzu [The idea and value of gender equality in European Union policy] // Povaha [Respect]. Retrieved from <https://povaha.org.ua/ideya-ta-tsinnist-hendernoji-rivnosti-u-politytsi-evropejskoho-soyuzu/> [in Ukrainian].

4. The site of the European Institute for Gender Equality. Retrieved from <https://eige.europa.eu/> [in English].

5. Bojarinova, O. (2018). Ukrainskie biblioteki v podderzhke Celej ustojchivogo razvitija OON [Ukrainian libraries in support of the UN Sustainable Development Goals] // Den' [Day]. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/ru/>

blog/obshchestvo/ukrainskie-biblioteki-v-podder-zhke-celey-ustoychivogo-razvitiya-oon [in Russian].

6. Levchenko, K. (2019). Navischo nam henderna osvita? [Why we need gender education] // Povaha [Respect]. Retrieved from <https://povaha.org.ua/navischo-nam-henderna-osvita/> [in Ukrainian].

7. Kurmanova, T. (2019). Henderna osvita v Ukraini: kudy rukhaiemosia? [Gender education in Ukraine: where we are heading] // ZN.UA [ZN.UA]. Retrieved from https://dt.ua/SOCIUM/genderna-osvita-v-ukrayini-kudi-ruha-ye-mosya-302166_.html [in Ukrainian].

8. (2018). Henderna rivnist – oznaka suchasnosti [Gender equality – feature of modernity] // Natsional'nyj tekhnichnyj universytet Ukrainy «Kyivskyy politekhnichnyj instytut imeni Ihoria Sikors'koho» [National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»]. Retrieved from <https://kpi.ua/2018-kp30-1> [in Ukrainian].

9. Ukrainskyy tsentr gendernoi osvity NTUU «KPI» [Ukrainian Center for Gender Education NTUU «KPI»] // Natsional'nyj tekhnichnyj universytet Ukrainy «Kyivskyy politekhnichnyj instytut imeni Ihoria Sikors'koho» [National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»]. Retrieved from <https://kpi.ua/gender> [in Ukrainian].

10. Martseniuk, T. (2018). «Hendernyj pidkhid peredbachaie vybir» [The gender approach involves choice] // Moia Mohylianka [My Mohyla]. Retrieved from <http://mykma.org/interviews/tamara-martsenyuk.html> [in Ukrainian].

11. The site of Ukrainian Gender Network. Retrieved from <https://ugn.org.ua/#about> [in English].

12. Ukrains'ka asotsiatsiia doslidnykiv zhinochoi istorii [Ukrainian Association of Women History Researchers] // UADZhI. Retrieved from <http://www.womenhistory.org.ua/index.php> [in Ukrainian].

13. Makovska, V. (2018). Uchast' Khmel'nyts'koi oblasnoi universalnoi naukovoï biblioteky u formuvanni gendernoi tolerantnosti [Participation of Khmelnytsky region universal scientific library in forming gender tolerance] // Realizatsiia gendernoi polityky na suchasnomu etapi rozvytku suspil'stva: stan, problemy, perspektyvy: Tezy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Implementation of gender policy at the present stage of society development: current state, problems, perspectives: Abstracts of the International scientific and practical conference]. Retrieved from http://ngu.gov.ua/sites/default/files/konferenciya_genderna_polityka_druk_2018-ilovepdf-compressed.pdf [in Ukrainian].

14. Nakaz vid 22 lystopada 2018 roku No 46 «Pro zatverdzhennia hendernoi stratehii systemy nadannia bezoplatnoi pravovoi dopomohy» [Order

of November 22, 2018 No 46 «On Approving the Gender Strategy of the Free Legal Aid System» // Ministerstvo iustytstii Ukrainy [Ministry of Justice of Ukraine]. Retrieved from <http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/nakaz-KTS-vid-22.11.2018-95.pdf> [in Ukrainian].

15. Khronika kulturnoho zhyttia Kirovohradschyny (ohliadova dovidka za materialamy presy ta neopublikovanyimi dokumentamy za berezen' 2018 roku) [Chronicle of the cultural life of Kirovograd region (summary information on press materials and unpublished documents for March 2018)]. Retrieved from <http://library.kr.ua/biblinf/hr201803.html> [in Ukrainian].

16. Kirovohrads'kyj Tsent' Yevropejs'koi Informatsii [Kirovograd Center for European Information] // Kirovohrads'ka OUNB im. D. I. Chyzhevs'koho [Chizhevsky Kirovograd Regional Scientific Public Library]. Retrieved from <http://library.kr.ua/euro/index.html> [in Ukrainian].

17. Holysh, H. (2015). Pidhotovka do druku dovidkovykh vydan' iak odyn iz pryoritetnykh napriamiv diial'nosti naukovoï biblioteky (z dosvidu roboty) [Preparing of reference books for publication as one of priority areas for scientific library activity (based on experience)] / Biblioteky VNZ Ukrainy u protsesi implementatsii Zakonu «Pro vyschu osvitu» ta informatyzatsii suspil'stva: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf., Ivano-Frankivs'k, 16–19 chervnia 2015 r. Proceedings from: Libraries of Ukrainian universities in the process of implementation of the Law on Higher Education and informatization of society'15: Vseukr. nauk.-prakt. konf., Ivano-Frankivs'k, 16–19 chervnia 2015 r. – All-Ukrainian. Research Practice conf. (pp.43–54). Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2015-5/konf-2015-5.pdf [in Ukrainian].

18. Henderni vidnosyny suspilstva [Gender society relations] // Poltavska OUNB im. I. P. Kotliarevskoho [The Poltava Regional Universal Scientific Kotlyarevsky Library]. Retrieved from https://www.library.pl.ua/nashi_vidannja/inshi_vidannja/genderni_vidnosini_suspilstva [in Ukrainian].

19. (2019). Treninh «Hromadians'ka osvita iak zasib utverdzhennia demokratychnykh tsinnostej» [Training «Civic education as a means to promote democratic values»] // Chernivets'ka OUNB im. M. Ivasiuka [Chernivtsi Regional Universal Scientific Ivasyuk Library.]. Retrieved from <http://www.library.cv.ua/trening-gromadyanska-osvita-yak-zasib-utverdzhennya-demokratychnyh-tsinnostej.html> [in Ukrainian].

20. (2019). Vidbulosia zasidannia Mykolaivs'koho oblasnoho hendernoho tsentru [The meeting of the Nikolaev regional gender center took place] // Ministerstvo sotsial'noi polityky Ukrainy [Ministry of Social Policy of Ukraine]. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/16980.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.10.2019.

Lina Cherniavska,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-7703-540X

Library Institutions as Centers of Citizens' Gender Education in the Information Society

The article highlights the participation of library institutions as centers of education and enlightenment of citizens in the modern information society. Attention is focused on the relevance of the work of Ukrainian scientific libraries to disseminate the principles of gender equality, quality information on this issue. The need for the participation of libraries in countering manipulations in the information and communication space which touch gender stereotypes is noted.

The forms of activity of library institutions are considered, thanks to which they become active participants in the implementation of the UN Sustainable Development Goals, in particular, in creating conditions for gender equality and supporting gender education. Attention is paid to the forms of libraries cooperation with public organizations, public authorities in formation of new socially constructive approaches to promote ideas of gender equality in society and ensure free access to gender-oriented legal and socially significant information for all categories of the population.

Positive changes are noted in library and information support of education and science, in particular, the creation of web portals and library sites, the formation of a full-fledged industry information resource, electronic catalogs, full-text databases, electronic gender libraries has begun.

The necessity of creating a National Bibliography on Women's and Gender Studies, which should become an important component of the state program for the implementation of gender policy and at the same time a national information resource, which will ensure the cultural and intellectual heritage of the nation and make it accessible to modern and future users, is noted.

Keywords: gender, library institutions, information and communication activities of libraries, library information resources, scientific libraries, information society.

Галина Булахова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ДЛЯ ПРОСУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ

У статті розглянуто питання використання бібліотеками соціальних медіа, які можуть бути платформою для професійної комунікації бібліотекарів та надають нові можливості для просування бібліотечних інформаційних продуктів і послуг з використанням елементів медіа-маркетингу.

Акцентується увага на тому, що мережеве представництво бібліотеки має на меті ефективне проведення рекламної діяльності, а саме: поширення інформації про бібліотеку, формування та посилення позитивного іміджу, просування продуктів і послуг бібліотеки в інтернет-просторі. Уточнено визначення поняття «соціальний медіа-маркетинг».

Ключові слова: бібліотека, соціальні мережі, рекламна діяльність, соціальний медіа-маркетинг, бібліотечні інформаційні продукти і послуги.

Розвиток технологій Веб 2.0, поширення соціальних мереж і сервісів, які дозволяють нарощувати свою присутність в інтерактивному середовищі мас-медіа – блогосфері та інших інтерактивних майданчиках, спричинили збільшення кількості бібліотечних представництв у соціальних медіа та створили нові можливості для організації взаємодії бібліотеки з користувачами. Напрями та тематика комунікації за участі бібліотек у соціальних медіа можуть мати широкий діапазон. Перспективним, зокрема, видається використання бібліотеками елементів соціального медіа-маркетингу – маркетингового прийому, що широко застосовується як у комерційному, так і політичному позиціонуванні і метою якого є зацікавлення споживача, створення позитивного іміджу, акцентування на пріоритетності задоволення потреб споживачів, завоювання їх довіри та прихильності [1]. Застосування його методів у бібліотечній діяльності є цілком виправданим – як з точки зору статусу бібліотеки як інформаційно-комунікаційного соціального інституту, так і з точки зору ефективності та відповідності завданням, що стоять

перед бібліотеками в питанні комунікації із користувачами – залучення, вивчення запитів, вибудовування системної співпраці.

На сучасному етапі питання функціонування мережевих представництв бібліотек досліджується науковцями бібліотечного співтовариства. Теоретичні питання функціонування інформаційного простору на сучасному етапі досліджує В. Горовий. Зокрема, розглядає соціальні інформаційні комунікації, їх зміст, особливості розвитку в процесі еволюції суспільства [2]. У дослідженні Ю. Половинчак наголошується на особливостях соціальних медіа як середовища формування й трансляції шаблонів індивідуальної та колективної поведінки, дискурсивних стратегій та інтерпретаційних моделей. У її працях знайшли відображення і деякі прикладні питання бібліотечної діяльності в соціальних медіа: дослідницею запропоновано критерії визначення українського сегмента інтерактивного інформаційно-комунікаційного простору; визначено перелік маркерів – ключових показників для дослідження комунікації в мережі Інтернет [3]. Л. Чуприна розглядає роль бібліотек у підвищенні соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа [4].

Аналіз використання національними бібліотеками світу та України різних соціальних мереж у процесі вдосконалення бібліотечного обслуговування та особливості окремих мереж як платформ представлення бібліотечних продуктів та послуг вивчала Т. Гранчак [5]. В. Струнгар досліджує контент бібліотечних представництв у соціальних медіа, зосереджуючи основну увагу на змістовому аналізі бібліотечних публікацій в інтерактивному медіа-середовищі [6]. Доцільність розробки й запровадження стандартів присутності бібліотек у середовищі соціальних мереж, які б сприяли підвищенню їх ефективності як каналів соціальних інформаційних комунікацій обґрунтувала Н. Тарасенко [7].

Знайшло певне відображення в історіографії і питання маркетингового потенціалу соціальних медіа в діяльності бібліотек. А. Каптур розглянула поняття Інтернет-реклами, визначила вплив глобалізаційних процесів на рекламну діяльність в мережі Інтернет, проаналізувала механізми створення рекламних форматів [8]. Особливості застосування інструментарію соціальних медіа в роботі президентських бібліотек США в контексті підвищення інформаційно-комунікаційного потенціалу та створення позитивного іміджу установ проаналізовано А. Кушерським [9].

З огляду на ряд наукових публікацій, присвячених різним питанням функціонування мережевих представництв бібліотек, зокрема, і напрацюванню досвіду використання потенціалу медіа-маркетингу мережевих

бібліотечних представництв, актуальним є систематизація такого досвіду, вироблення напрямів використання такої маркетингової стратегії та критеріїв її ефективності, що і визначено метою статті. З'ясування цього питання дозволить підвищити продуктивність бібліотечного позиціонування через соціальні платформи, надати бібліотечним сторінкам більшої привабливості в просуванні власного контенту.

Соціальний медіа-маркетинг (Social Media Marketing, SMM) можна розглядати як комплекс заходів щодо просування продуктів та послуг бібліотеки в соціальних мережах. У спеціальній літературі існують різні визначення поняття соціальний медіа-маркетинг або маркетинг соціальних мереж (SMM). Наприклад, О. Грищенко та А. Нешева у статті «Маркетинг і менеджмент інновацій» проаналізувавши класичні праці з маркетингу (див. таблицю), виявили, що загальноприйнятого визначення цього поняття не існує і запропонували власне визначення: соціальний медіа маркетинг – особливий інструмент Інтернет-маркетингу, що передбачає просування продукту, послуги, компанії чи бренда за рахунок використання соціальних медіа, контент яких створюється та оновлюється зусиллями їх відвідувачів [10].

Таблиця

**Систематизація підходів до трактування поняття
«соціальний медіа-маркетинг»**

Автор	Соціальний медіа маркетинг – це:							4. Інструмент залучення споживачів
	1. Заходи зі створення контенту			2. Процес		3. Діяльність		
	з метою повернення уваги до бренду	з метою розширення кола споживачів	з метою підвищення популярності бренду	отримання трафіку для сайту	управління маркетингу через соціальні мережі	із просування сайту	із залучення споживачів	
Шивінські Б., Дабровські Д. [26]	+	+						+
Нейшос Д. [22]					+			
Роуз М. [24]		+	+					+
Тратнер К, Каппе Ф. [17]				+	+			
Еванс Д., МакКі Дж. [13]							+	+
Мужаді П. [21]				+	+			
Стейнберг С. [27]						+		
Гунеліус С. [15]		+	+					+

Джерело: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_4_86_98.pdf

У нашому подальшому дослідженні виходитимемо з цього визначення в силу його узагальнювального характеру та уточнимо, що під бібліотечним медіа-маркетингом розумітимемо застосування цього інструменту бібліотеками чи іншими суб'єктами соціокультурних процесів з метою позитивного позиціонування бібліотек та бібліотечної справи, просування бібліотечних продуктів, послуг та засадничих цінностей (наприклад, заохочення читання).

Оскільки йдеться про бібліотечну маркетингову діяльність у соціальних медіа, доцільним видається огляд найбільш перспективних комунікаційних майданчиків для цього. На сьогодні найбільш популярною серед бібліотек є соціальна мережа Facebook, яка забезпечує дієву комунікацію користувачів та виступає одним із потужних ресурсів, який можна використовувати для просування продуктів та послуг бібліотеки. Також зростає популярність інших ресурсів, зокрема Twitter, YouTube, Google+, Pinterest, LinkedIn, Flickr.

Важливим залишається, як саме бібліотекам зробити свою присутність через соціальні платформи більш продуктивною, динамічною, надати бібліотечним сторінкам привабливості та ефективності в просуванні власного контенту.

Мережеве представництво бібліотеки має на меті ефективне проведення рекламної діяльності, а саме: поширення інформації про бібліотеку, формування та посилення позитивного іміджу, просування продуктів і послуг бібліотеки в інтернет-просторі.

Сьогодні соціальні медіа надають нові можливості для представлення бібліотечних фондів, просування бібліотечних інформаційних продуктів і послуг, а також виступають платформою для професійної комунікації бібліотекарів.

За результатами проведеного дослідження Т. Гранчак, соціальні мережі щодо представлення бібліотечних продуктів та послуг можна систематизувати в три групи. До першої – соціальні мережі, орієнтовані на представлення мультимедійного контенту: текстових повідомлень, графічного матеріалу, відео- та аудіо-документів; до другої – соціальні мережі, орієнтовані на представлення візуального – графічного та відео – контенту; до третьої – соціальні мережі для аудіо контенту [11].

З метою з'ясування ефективності використання найбільш поширених інтернет-представництв нами було проаналізовано активність фейсбук-сторінок 15 бібліотек протягом одного місяця (червень 2019 р.). До вибірки було включено бібліотеки загальнодержавного значення (Державна бібліотека України для юнацтва, Національна бібліотека

України для дітей, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Національна історична бібліотека України, Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника; активні в інтернет-просторі обласні універсальні бібліотеки (Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека (ДЮНБ) ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія, Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека, Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки м. Києва., Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського. Бібліотеки ВНЗ: (Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Наукова бібліотека Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Загалом було виявлено та проаналізовано 446 повідомлень, з них 180 дописів спрямованих на іміджеве позиціонування. Досліджуючи Facebook-сторінки бібліотек, можна виокремити найбільш поширені напрями роботи, а саме: інформування про заходи: конференції, круглі столи, лекції, презентації, майстер-класи, екскурсії, курси з іноземних мов, презентації літературно-художніх видань; просування інформаційних продуктів бібліотек; інформування про нові надходження; повідомлення щодо культурних акцій: показ та обговорення документальних фільмів, інтерв'ю з популярними людьми; висвітлення пам'ятних дат, національних свят, річниць діячів і подій. Інформаційна складова посилюється використанням інструментів соціальних медіа, зокрема: завантаження мультимедіа (світлина, відео та аудіо), опитування та коментарі.

Не можна не погодитися з виявленням В. Струнгар у статті «Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовний аналіз» двох підходів до подачі публікацій бібліотекою, а саме: системний і спорадичний. У першому випадку бібліотека може подавати публікації календарно (за планом) чи надавати перевагу маркетинговій структурі інформувань – висвітлення подій у системі анонс – реліз – постреліз. У другому випадку спорадичний – представлення публікацій бібліотекою час від часу, нерегулярно і випадково [12].

Бібліотеки просувають на Facebook-сторінці важливі й актуальні теми як наприклад, «Революція гідності». Одним із поширених напрямів роботи бібліотек є виставкова діяльність. Бібліотеки представляють свою

діяльність, надаючи детальний опис і гіперпосилання. Так, наприклад, на Facebook-сторінці Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (<https://www.facebook.com/LibraryKPI/>) повідомляють про відкриття виставки «На Зламі», яка розповідає про емпатію, розуміння людської драми і жертв війни на Донбасі (допис від 14.06.2019). Користувачів знайомлять з задокументованими історіями постраждалих від порушень прав людини на сході України. Також для залучення користувачів до мережевого представництва бібліотека пропонує подивитись візуальну медіа-продукцію.¹

Бібліотеки активно використовують соціальні медіа для просування власних фондів. Користувачів інформують про нові надходження, прив'язуючи до актуальної політичної події, наголошуючи, що книга важлива як текст для англomовних читачів. Наприклад, Facebook-сторінка наукової бібліотеки Національного університету «Кієво-Могилянської академії» https://www.facebook.com/kmcNaUKMA/?__tn__=HH-R&eid=ARC1NaI12Va9xY-bVIZIniVaQIRaYTXHmnrwFlXFhES29db9dntBegET405-0vlgzAK8vIaxah1SFcU3S Наукова (допис 25.06.2019) #РеволюціяГідності #кма_наука #праці_викладачів пропонує нову книгу М. Винницького, доктора філософії у галузі економічної соціології (PhD, Кембриджський університет, Велика Британія), засновника Докторської школи, викладача кафедри соціології НаУКМА, опубліковану 2019 р. Дослідження *Ukraine's Maidan, Russia's War: A Chronicle and Analysis of the Revolution of Dignity* розповідає англomовному читачеві про події Революції гідності, про боротьбу, яку досі продовжують українці. Книжка вийшло друком у Штутгарті, а передмову до неї написав український історик С. Плохій. Бібліотека НаУКМА отримала примірник від автора, тож пропонує ознайомитися студентам та викладачам НаУКМА.

В останні десятиріччя бібліотеки не залишаються осторонь питання екологічних проблем в Україні: зокрема, знищення лісів, забруднення повітря, забруднення води, утилізація сміття, в решті-решт Чорнобильська катастрофа. Бібліотеки порушують важливі теми як, наприклад, Наукова бібліотека Національного університету «Кієво-Могилянська академія» (<https://www.facebook.com/NaUKMA.Library>) #на_хвилі #кма_наука #кма_книжки (допис 19.06.2019). Приводом став серіал «Чорнобиль»,

¹ Фотозвіт виставки «На Зламі»: виставка свідчень про війну на Донбасі. URL: Фотозвіт: https://www.facebook.com/pg/LibraryKPI/photos/?tab=album&album_id=2780066012066646.

який вже передивилися, посмакували кінокритики і доповнили/розкри-
тикували науковці. Бібліотека пропонує збірник «Чорнобильське досьє
КГБ: суспільні настрої. ЧАЕС у поставарійний період: збірник документів
про катастрофу на Чорнобильській АЕС» – постанови, накази, інструкції
1986–1991 рр. Одним з його упорядників став викладач кафедри історії
НаУКМА / History Department of КМА Олег Бажан. Також пропонують
замовити книжку в бібліотеці за цією адресою: <https://bit.ly/2XZu9IM>.

На Facebook-сторінці Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка
Національного технічного університету України «Київський політехнічний
інститут» (<https://www.facebook.com/LibraryKPI>) (допис 3 липня 2019)
до Всесвітнього дня охорони довкілля в бібліотеці пропонують переглянути
виставку ретро плакатів 80-х років радянського періоду, які передають всю
тривогу за навколишнє середовище та любов до планети.

Бібліотеки, створюючи імідж модерних культурних центрів, прова-
дять мистецькі заходи. Важливим напрямком інформування про заходи
й події є публікація анонсу, релізу та пострелізу. Книгозбірні декілька
разів виставляють повідомлення про подію, яка відбудеться найближчим
часом. Ця інформація містить короткий анонс про подію, а вже потім
повідомляється про проведений захід, який містить обговорення
самої події та її підсумки. Так, наприклад, на своїй Facebook-сторінці
Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська
академія» за посиланням https://www.facebook.com/kmcNaUKMA/?__tn__=NH-R&eid=ARC1Hall2Va9xY-bVIZIniVaQIRaYTXHmrmwFIXFhES29db9dntBegET405ovlgzAK8vIaxah1SFcU3S (допис 26.06.2019)
повідомляє, що проводить музичний гепенінг²–експеримент «88». Музика,
поезія, світло, тіні, арт-об’єкти, синтез та експеримент. Зокрема, повідом-
ляється про учасників заходу: прекрасна музика – Lesyk Yakymchuk,
сценографія та відео-арт – Ігор Цикура, імпровізація – Lesyk Yakymchuk.

Також бібліотеки активно використовують соціальні медіа для
рекламування заходів, які відбудуться в їхніх власних приміщеннях.
Це тренінги, семінари, онлайн-курси, лекції-дискуси, практикуми,
де навчають, пояснюють, формують навички. Користувачам пропонують
різні теми обговорення, бібліотеки активно позиціонуються як науковий
та інформаційний центр. Вони прагнуть включити в інтерактивне

² Ге пенінг (англ. happening – випадок, подія) – різновид мистецтва
дії (перформанс, мистецтво процесу, мистецтво демонстрації), один із проявів
акціонізму, спрямованого на заміну традиційного художнього твору простим
жестом, розіграною виставою, спровокованою подією.

обговорення актуальних питань своїх користувачів, а також залучити до числа користувачів тих, хто переймається цими проблемами. З цієї точки зору варто розглядати, наприклад, активність на Facebook-сторінці Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» <https://www.facebook.com/LibraryKPI/> (допис 26 червня 2019), яка організовує лекцію на тему «Забутий простір міста», залучаючи громадськість – організатори цього проекту бібліотека КПІ / KPI Library і «Мапа Реновації». Команда проекту «Мапа Реновації» розповідає про забуті місця Києва. На лекції обговорювали: як врятувати айдентику та історію нашого міста? Що зараз із закинутими будівлями Києва? Що можна зробити спільними зусиллями в майбутньому аби в нас не вкрали історію? Командою Мапа Реновації створюється інтерактивна мапа закинутих місць. Також додається інформація для тих, хто не встиг на захід або ж має бажання ще раз послухати лектора – публікується відеозапис лекції.

Важливе місце у фейсбук-активності бібліотек займає інформування про співпрацю з університетами, бібліотеками університетів, зустрічі з політичними, громадськими діячами та студентами, закордонними колегами, поширення матеріалів ЗМІ про бібліотеку та бібліотечну тематику, просування послуг тощо. Наприклад, на Facebook-сторінці Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (<https://www.facebook.com/MaksymovychScientific-Library>) (допис 17 липня 2019 р.) у рамках українсько-китайської літньої школи Наукову бібліотеку ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка відвідали гості з Китайської Народної Республіки – студенти Яньченського політехнічного інституту промислових технологій (провінція Цзянсу) та проректор інституту Ван Цюань.

Також на Facebook-сторінці Національної бібліотеки України для дітей <https://www.facebook.com/nbukids> (допис 21 червня 2019 р.) повідомляється про захід у рамках роботи Центру «Вікно в Америку для майбутніх лідерів». Зустріч присвячена програмі обміну майбутніх лідерів в Україні (FLEX) – це програма для учнів шкіл, яка фінансується урядом Сполучених Штатів Америки. Програма надає школярам стипендії, які дають їм змогу подорожувати до США, навчатися в американській школі протягом одного академічного року і проживати в місцевій родині.

Завітаймо на Facebook-сторінку Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського <https://www.facebook.com/page> (допис 3 червня 2019), 30 травня 2019 р. до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернад-

ського була офіційно передана від Німеччини Грамота Петра I від 1708 року про поставлення на Київську митрополію Іоасафа Кроковського. Цей документ передано на постійне зберігання нашої бібліотеці, де він і знаходився раніше, до моменту вивезення його під час Другої світової війни. Більш детально можна дізнатися за адресою: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4844>).

Отже, соціальний медіа-маркетинг можна розглядати як ефективний комплекс заходів для вирішення різних завдань бібліотеки. На ефективність мережевих представництв можуть впливати різні чинники, зокрема якість контент-плану, який дає змогу формувати цікаві публікації та впливати на активність користувачів.

Список використаних джерел

1. *Грищенко О. Ф.* Соціальний медіа-маркетинг як інструмент просування продукту підприємства / О. Ф. Грищенко, А. Д. Нешева // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 86–98.

2. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.

3. *Половинчак Ю.* Стратегії дослідження соціальних медіа як дискурсивного простору / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 366–381.

4. *Чуприна Л.* Роль бібліотек у підвищенні соціальної значущості інформаційних обмінів у соціальних медіа / Л. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2018. – Вип. 50. – С. 65–78.

5. *Гранчак Т.* Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // Бібл. вісн. – 2016. – № 1. – С. 18–29.

6. *Струнгар В.* Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовний аналіз / В. Струнгар // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 46. – С. 329–344. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2017_46_22. – Назва з екрана.

7. *Тарасенко Н.* Інформаційні комунікації у середовищі соціальних мереж: аспекти стандартизації бібліотечного сегмента / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 46. – С. 455–477. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2017_46_30. – Назва з екрана.

8. *Кантур А.* Інтернет-реклама: сучасний канал комунікації. Тенденції

та перспективи // *Международный научный журнал «Интернаука»* // № 8 (30), 2017. – С. 43–45.

9. *Кушнерський А.* Соціальні медіа як засіб поширення інформаційної продукції президентських бібліотек США. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2015. – № 3. – С. 88–96.

10. *Грищенко О. Ф., Нешева А. Д.* Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту підприємства [Електронний ресурс] / О. Грищенко, А. Нешева // *Маркетинг і менеджмент інновацій.* – 2013. – № 4. – С. 86–98. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2013_4_10. – Назва з екрана.

11. *Гранчак Т.* Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // *Бібл. вісн.* – 2016. – № 1. – С. 18–29.

12. *Струнгар В.* Представлення бібліотеки в інтерактивному медіа-середовищі: змістовний аналіз / В. Струнгар // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – 2017. – Вип. 46. – С. 329–344. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_46_22. – Назва з екрана.

References

1. Hryshchenko, O. F. (2013). Sotsialnyi media marketynh yak instrument prosuvannya produktu pidpriemstva [Social medias marketing as instrument of advancement of product of enterprise]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and management of innovations.* no. 4. – pp. 86–98 [in Ukrainian].

2. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social informative communications, their filling and resource]. L. Dubrovina (Ed). Kyiv [in Ukrainian].

3. Polovynchak, Yu. (2016). Stratehii doslidzhennia sotsialnykh media yak dyskursyvnoho prostoru [Social media exploration strategies as a discursive space]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,* issue 43. – pp. 366–381. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.43.366> [in Ukrainian].

4. Chupryna, L. (2018). Rol bibliotek u pidvyshchenni sotsialnoi znachushchosti informatsiinykh obminiv u sotsialnykh media [The role of libraries in enhancing the social relevance of information sharing in social media]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,* issue 50. – pp. 65–78. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.50.065> [in Ukrainian].

5. Hbranchak, T. (2016). Vykorystannia natsionalnymy bibliotekamy sotsmerezh dlia predstavlennia bibliotechnykh produktiv i posl [The use of social networks national libraries is forpresentation of library foods and services]. *Bibliotechnyj visnyk – Library announcer*, no. 1. pp. 18–29 [in Ukrainian].

6. Strunhar, V. V. (2017). Predstavlennia biblioteky v interaktyvnomu media-seredovyshchi: zmistovyi analiz [Representation of library on the interactive media environment: substantial analysis]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46, pp. 329–344. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.46.329> [in Ukrainian].

7. Tarasenko, N. (2017). Informatsiini komunikatsii v seredovyshchi sotsialnykh merezh: aspekty standartyzatsii bibliotechnoho sehmenta [Information communication in the social networking environment: aspects of library segment standardization]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 46. pp. 455–477. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_46_30. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.46.455> [in Ukrainian].

8. Kaptur, A. (2017). Internet-reklama: suchasnyi kanal komunikatsii. Tendentsii ta perspektyvy [Internet advertising: a modern communication channel. Trends and prospects] *Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Internauka» – International scientific journal «Internauka»*, no. 8. pp. 43–45. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_8_11/ [in Ukrainian].

9. Kusherskyi, A. (2015). Sotsialni media iak zasib poshyrennia informatsijnoi produktsii prezidentykykh bibliotek SSHa [Social media as a means of disseminating information products to US presidential libraries]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentary science. Informology*, no. 3. pp. 88–96 [in Ukrainian].

10. Hryshchenko, O. F., Niesheva, A. D. (2013). Sotsialnyj media marketynh iak instrument prosuvannia produktu pidpryiemstva [Social medias marketing as instrument of advancement of product of enterprise]. *Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management*, no. 4. – pp. 86–98. – Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mimi_2013_4_10 [in Ukrainian].

11. Hbranchak. T. (2016). Vykorystannia natsionalnymy bibliotekamy sotsmerezh dlia predstavlennia bibliotechnykh produktiv i poslugh [Use of national libraries of social networks for presentation of library products and services]. *Bibliotechnyj visnyk – Library Bulletin*, no. 1. pp. 18–29 [in Ukrainian].

12. Strunhar, V. (2017). Predstavlennia biblioteky v interaktyvnomu media-

seredovysychi: zmistovnyi analiz / V. Strunhar // *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue. 46. pp. 329–344. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2017_46_22 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019.

Galyna Bulakhova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4223-1646>

Perspective Viktoristannya Social Tools of Social Media for Consumer Products and Services

The proliferation of social networks and services has led to an increase in the number of library offices in social media and has created new opportunities for library interaction with users. The directions and topics of communication with the involvement of libraries in social media can have a wide range. Promising, in particular, seems to be the use of libraries of elements of social media marketing – a marketing technique widely used in both commercial and political positioning

The library's online representation is focused on the effective promotion of the library, namely the dissemination of information about the library, the formation and enhancement of a positive image, the promotion of library products and services in the Internet space, new opportunities for presenting library funds and serve as a platform for professional communication of librarians.

Today, the most popular among libraries is the social networking site Facebook, which provides effective user communication and is one of the powerful resources that can be used to promote information products and services.

Therefore, social media marketing can be considered as an effective set of measures for solving various library tasks. Network affiliate performance can be affected by a variety of factors, such as the quality of the content plan, which can generate interesting posts and influence user activity.

Keywords: library, social media, advertising, social media marketing, library information products and services, advertising events, book collections, Ukraine.

Наталія Кропочева,

наук. співроб.

Державна науково-педагогічна бібліотека України

імені В. О. Сухомлинського

Київ, Україна

ТЕМАТИЧНИЙ СПЕКТР ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ [2014–2018 pp.]

Розглянуто варіативність способів вирішення проблеми національно-патріотичного виховання в закладах вищої освіти, зміст якого, відображаючи динаміку суспільно-політичних процесів, дає можливість конструювати закономірності й тенденції цього розвитку в освітньому середовищі. Викладено та узагальнено наукові підходи і принципи дослідження цієї проблеми в освітній практиці й наукових дослідженнях у закладах вищої освіти. Представлено зміст навчально-методичного забезпечення національно-патріотичного виховання через впровадження освітніх і виховних технологій в означеній ланці освіти.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, заклади вищої освіти, огляд, виховні технології.

«Кожен час породжує певних людей», – цей широковідомий афоризм належить давньокитайському філософу Лао-цзи. Доречність його цитування актуальна на сучасному етапі розвитку українського суспільства, яке потребує масового злету громадянської активності й патріотичної налаштованості громадян, серед яких саме студентська молодь є виразником патріотичних ідей й формування відповідних поведінкових моделей, у змісті яких присутні і національна пасіонарність, і патріотична рефлексія. Адже студенти – це особлива категорія молоді, яка, враховуючи освітні, професійні й особистісні якості, орієнтована на активність, цілеспрямованість, самореалізацію.

Виявлення, вивчення, встановлення певних логічних послідовностей у динаміці та детермінації цих особливостей проводиться у різних галузях педагогіки, психології та освіти.

Інформаційний «зріз» цієї проблеми, на нашу думку, має не лише оглядову фіксацію певного стану, констатації наявних горизонтальних

узагальнень, але й більш суттєву оглядово-аналітичну функцію, що підтверджує необхідність проведення окремих цільових розвідок у сфері розроблення, впровадження освітніх технологій патріотичної спрямованості, виокремлюючи певну фазу (етап) національно-патріотичного становлення, закріпленого в законодавчому дискурсі, передбачаючи інтегративну єдність її складових: громадянсько-патріотичного, військово-патріотичного, духовно-морального виховання [17].

Враховуємо той факт, що інформаційний супровід національно-патріотичного виховання має досить розгорнутий, багатоаспектний характер, що відображено в різнобарвній палітрі досліджень з проблеми національно-патріотичного виховання. Безумовно, даються взнаки як актуальність, так і постійні пошуки нових властивостей, ознак предмета дослідження, опертя на спеціалізовані праці дослідників, викладачів закладів вищої освіти, у яких на теоретичному рівні та на основі власного педагогічного досвіду узагальнено й апробовано в освітній практиці широкий спектр навчально-виховних методів і засобів, що забезпечують реалізацію завдань національно-патріотичного виховання.

Незважаючи на значну кількість досліджень, у яких всебічно висвітлюються результати й труднощі в здійсненні системної роботи в означеному напрямі в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) гуманітарного, технічного, військового профілю, – інформаційно-аналітичний огляд найбільш репрезентативних підходів до впровадження значного діапазону моделей патріотично спрямованих концепцій і встановлення їхніх здобутків та досягнень на кожному з виокремлених етапів – стане ще однією спробою узагальнень, не лише кількісного, а й якісного характеру.

Мета розвідки – розглянути й виявити основні закономірності в процесі реалізації завдань національно-патріотичного виховання; виокремити певні методологічні підходи до формування системи виховання громадянина-патріота в закладах вищої освіти; ідентифікувати смисловий спектр публікацій щодо реалізації виховних технологій у галузі національно-патріотичного виховання в двох аспектах: теоретичному і практико-виховному.

У вітчизняному інформаційному просторі є чимало вітчизняних розробок із проекцією на короткочасний чи тривалий (бібліографічний, аналітичний чи реферативний) огляд видань, що готуються аналітичними підрозділами ДНІБ України ім. В. О. Сухомлинського, НБУВ та інших інформаційних установ. Зазвичай, у вітчизняних виданнях, присвячених дослідженню теоретичних й прикладних аспектів реалізації напрямів національно-патріотичного виховання у ЗВО, зазначено головні ідеологеми смислового й термінологічного характеру.

Аспектний аналіз наукових праць з означеної тематики дав можливість встановити, що певні аспекти національно-патріотичного виховання представлено в педагогічних дослідженнях з таких питань:

- вплив викладання навчальних дисциплін соціально-гуманітарного і природничого циклу на формування патріотичної свідомості, патріотичних цінностей та переконань (О. Абрамчук, Н. Авраменко, Л. Архипова, Л. Білас, В. Бідна, В. Білецький, Т. Гриневич, Р. Жадан, С. Зубченко, І. Карпова, А. Леоненко та ін.);

- етнонаціональне та народознавче підґрунтя базової основи здійснення національно-патріотичного виховання (Н. Бем, Л. Білозуб, Л. Врода, Г. Галамбош, Т. Гриневич, А. Книш, В. Лаппо);

- поглиблення та розширення взаємодії між Міністерством освіти і науки України та Міністерством молоді та спорту України, інших соціальних інститутів у реалізації державної молодіжної політики НПП студентської молоді (С. Василенко);

- впровадження сучасних виховних систем, технологій і методик у сферу національно-патріотичного виховання, що сприяють формуванню високої національно-патріотичної свідомості, формування та утвердження української громадянської ідентичності (С. Головчук, А. Гаврилюк, О. Діденко);

- проведення та організація науково-методичних конференцій, семінарів, засідань методичних об'єднань, тренінгів, підготовка та видання наукових праць, науково-методичних посібників із питань національно-патріотичного виховання (Л. Заїка);

- відродження спільної історичної пам'яті, досягнення різними соціальними, регіональними та етнічними групами студентської молоді єдиних поглядів на минуле;

- роль української мови як національної цінності у формуванні та утвердженні громадянської ідентичності, патріотизму студентської молоді шляхом впровадження системної освітньої-виховної роботи ВНЗ;

- участь студентської молоді та науково-педагогічних працівників у волонтерській діяльності, роботі громадських організацій, втіленні молодіжних соціальних ініціатив;

- підвищення національно-патріотичної складової професійної компетентності професорсько-викладацького складу ЗВО, до тематики програм навчальних дисциплін (О. Боровик);

- включення проблематики національно-патріотичного виховання до науково-дослідницьких програм та навчальних планів ЗВО (І. Бойко, І. Воронікова, Р. Жадан);

- узагальнення та поширення найкращого досвіду ЗВО в цій сфері, створення системи ефективного моніторингу діяльності ЗВО в означеній ділянці (О. Бабічев, Г. Бондаренко, О. Боровик, С. Виговська, В. Вонсович, В. Кіндрат, І. Сахневич та ін.);

- впровадження в навчальний процес ЗВО гуманітарного, природничого, технічного, військового профілю дисциплін духовно-морального спрямування як основи та підґрунтя формування особистості (О. Абрамчук, Л. Архипова, В. Барабаш, Т. Бикова, В. Борохвостов, О. Брусакова, І. Вдовенко).

Практичний інтерес викликають результати наукових розвідок у руслі патріотичного, громадянського та національного виховання дітей і молоді, які висвітлено в публікаціях О. Завальнюк, О. Жаровської, І. Карпової, О. Ковнір, О. Кондратенко, В. Лозового, С. Омельяненка, М. Підлісного.

Семантичний спектр публікацій з проблеми національно-патріотичного виховання потребує від дослідника систематизованого інформаційного пошуку та відповідності, релевантності тематичного навантаження публікацій окресленим завданням нашої розвідки. Тому спільною тезою огляду публікацій з національно-патріотичного виховання нами визначено таке міркування: вивчення історії, традицій та культури українського народу вітчизняні науковці розглядають як один з головних чинників реалізації цього напрямку в освітньому процесі закладів вищої освіти. Найважливішими аспектами виховання патріотизму в студентській молоді О. Васюк, О. Вербовський, А. Кучерявий, О. Олексюк називають знаннєвий, духовний, діяльнісний аспекти, що проєктуються через систему цілей, планів, проєктів, програм, стандартів, технологій, характерних для народно-педагогічної складової національно-патріотичного виховання [5, 6, 11, 14].

Визначаючи законодавчі засади національно-патріотичного виховання молоді, нам видається доречним доповнити чіткі й схематично окреслені контури правового підґрунтя досліджуваного феномену одним із найбільш співзвучних для настроїв та поведінкових моделей сучасної молоді якостей в змісті патріотизму – пасіонарності, в роздумах І. Беха: «Ми ведемо мову не про почуття патріотизму, яке може виникнути в особистості як лише безпосередня емоційна відповідь на потужні зовнішні чинники, а про таке почуття, яке ґрунтується на її глибокому самоосягненні й такій же пристрасті» [4].

Зміст виховання в ЗВО охоплює насамперед національні ідеї, виражені у вітчизняній етнопедагогіці, культурі та мові, історії, традиціях, звичаях і обрядах, християнській релігії та інших чинниках, які діалектично

пов'язані між собою й можуть проявлятися в різних формах і методах практичної діяльності. Водночас, продовжуючи й вплітаючи в логічну канву розмислів філософські категорії, В. Ряшко вважає, що треба врахувати те, що форма має тенденцію відставання від змісту [19]. Особливий акцент у своїх розвідках О. Акімова та Н. Опушко зосереджують на дослідженні історії та краєзнавства у межах вивчення дисциплін педагогічного циклу, які вважають пріоритетною складовою формування патріотичних та громадянських почуттів у майбутніх учителів. [2].

Таких змін, вважає А. Гаврилюк, потребують освітні заклади, що забезпечують підготовку фахівців для всіх галузей освіти, промисловості, бізнесу і т. д. [7]. На думку А. Леоненка та О. Олексюка, особливості процесу патріотичного виховання студентської молоді маркують сутнісні ознаки патріотизму «як організованого, планомірного і цілеспрямованого процесу передачі особистості студента національних цінностей і норм культури», спрямованого на формування патріотичних якостей, серед яких виділяють *патріотичну свідомість* (знання, погляди, переконання, оцінки, ідеали); *патріотичні почуття* (любов до Батьківщини, повагу до історії України, традицій народу, відповідальність за долю України), *морально-вольові риси характеру* (обов'язок, настанови, мотиви, рішення), *патріотичну поведінку та діяльність* (дії, учинки, навички, уміння); *певні психологічні якості* [12, 14].

Категоріально значимими імперативами національно-патріотичного виховання студентів О. Васюк та О. Вербовський вважають духовно-патріотичні якості, що найтісніше пов'язані з їхніми національними й громадянськими рисами, глибоко «проникаючи» в них, виступають як специфічна складова та об'єднуючий чинник, котрий виявляється у служінні своїй Батьківщині, й стає внутрішньою потребою особистості [5, 6].

Акцентуючи увагу на пріоритетності національно-історичних, культурних та інших традицій українського народу, в системі патріотичного виховання, А. Кучерявий, Г. Гандзілевська аргументують свою позицію тим, що саме вони мають стати дороговказами національного, громадянського виховання, оскільки органічно поєднують у собі «ціннісні зрізи» основних видів виховання (національного, громадянського, морального, родинно-сімейного, розумового, естетичного, соціально-правового, екологічного та ін.). У такий спосіб, засобами національно-патріотичного виховання виступає весь «спектр» кращих традицій українського народу [11, 8].

Пошуки інноватики в розробленні наукових підходів до патріотичного виховання привели А. Леоненка до виявлення аксіологічних складових

змісту національно-патріотичного виховання, які мають реалізовуватися в ракурсі таких його аспектів:

- «виховання» – як трансляція цінностей, цінного;
- «виховання» як формування відношень;
- «виховання» – як створення умов для самореалізації особистості, котру не можна вважати об'єктом виховних впливів, її необхідно розглядати як суб'єкт, що сам проходить етапи саморозвитку, самопізнання, самовизначення, самореалізації, тобто самоутворення [12].

Розширюючи та структуруючи аксіологічну складову наукових досліджень, С. Рашидов обґрунтовує наскрізну ціннісну лінію наявності в системі національних, загальнолюдських, родинних, особистісних вартостей (ідей, ідеалів, ставлення, переконань, вірувань, традицій), що формують патріотичну свідомість, активну громадянську позицію суб'єктів виховної взаємодії [18].

Аналіз сучасних наукових джерел засвідчує, що проблеми патріотичного виховання молоді розглядаються в контексті створення сучасної виховної системи як важливий напрям національної системи освіти та виховання. При цьому, як зазначає більшість дослідників цієї проблематики, процес патріотичного виховання має впливати із важливої ролі патріотизму в функціонуванні держави та особистісно орієнтованого підходу до його організації та здійснення. Основними атрибутами цього процесу мають бути *гуманність, національна та професійна спрямованість, культуровідповідність, системність, цілісність і залежність* від специфіки професійної діяльності та необхідності формування особистості громадянина України.

Важливою складовою системи національно-патріотичного виховання у ЗВО, певною мірою її основою, є змістовний компонент, тобто зміст НПВ. Основними елементами змісту національно-патріотичного виховання в освітньому просторі визначаємо:

- вивчення навчальних дисциплін;
- опанування різними формами науково-дослідницької діяльності, що дозволить розвивати світогляд, удосконалювати світосприймання, світобачення, світорозуміння;
- проведення позааудиторних виховних заходів, що передбачає наповнення їх соціально і патріотично значимим змістом;
- участь в громадській роботі патріотичногоспрямування.

Про інтегральний характер патріотичного виховання свідчать різні підходи щодо його розуміння. Так, на думку О. Найдьонова, особливості реалізації національної ідеї у системі вищої освіти в інформа-

ційній парадигмі потребують множинності, нестандартності у виборі моделей партнерської взаємодії у національно-патріотичному вихованні [14]; продовжуючи обрану змістову лінію, О. Олексюк, виокремлюючи деякі аспекти процесу вироблення в особистості стійких патріотичних переконань, наголошує на первинності патріотизму як необхідного компонента успішної соціалізації особистості [15].

У сучасних умовах сутність патріотичного виховання доповнюється, як зазначає А. Леоненко, проведенням заходів патріотичного змісту, серед яких треба назвати найбільш поширені: зустрічі з учасниками антитерористичної операції на Сході України, проведення бесід про феномен Майдану та значення Революції Гідності, участь у волонтерських організаціях, організація допомоги учнів сім'ям загиблих героїв України [12].

Вважаємо за необхідне висвітлити структурні складові патріотичної компетентності фахівців гуманітарного профілю (А. Гаврилюк, О. Жаровська, О. Ігнатович, А. Леоненко), важливим компонентом формування якої повинна бути патріотична діяльність, що будується за принципом «від малого патріотизму до великого патріотизму», ґрунтується на пропагуванні активних видів внутрішнього туризму в місцях особливої природно-естетичної цінності; використанні державної мови як домінуючої під час бізнес-комунікацій та екскурсійної діяльності [7, 9, 10, 12].

Значні можливості в плані патріотичного виховання майбутніх фахівців технічного профілю, зазначає О. Абрамчук, закладено в змісті циклу соціально-гуманітарних дисциплін, що допомагають студентам удосконалити знання з української мови, оволодіти її стильовими нормами, опанувати офіційно-діловий стиль спілкування, навчити свідомо користуватися багатомовною палітрою, підвищити рівень культури мовлення [1].

Патріотизм, громадянськість повинні об'єднувати українців, зберегти те, що протягом століть було нашою метою – незалежність та цілісність держави. Акцентуючи увагу на зазначених компонентах національного виховання, В. Архіпов, О. Вербовський, О. Севаст'янова, доповнюють та підсилюють визначення поняття «національно-патріотичне виховання» важливими елементами персоніологічного та праксеологічного значення, зокрема, пошани до вітчизняних історичних діячів, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків [3, 6, 20].

Як стверджує О. Севаст'янова, формування творчої особистості за допомогою посилення організаційно-виховної, культурно-освітньої роботи в національній моделі освіти нерозривно пов'язане з відродженням нації, демократизацією і гуманізацією суспільства, поглибленням самов-

рядкування народу, яке передбачає висунення молоді на керівні посади в різних сферах управління і виробництва [20].

О. Ігнатович підкреслює, що зміст патріотизму має ґрунтуватися на мірі «проникнення духовного змісту в практику служіння Батьківщині», тобто здатністю людини до особистісного розрізнення добра і зла в загальному соціокультурному контексті. У той же час ідея патріотизму спирається і на більш архаїчний, міфологізований зміст. Підстави патріотичного світосприйняття тісно пов'язані з культом героїчного [10].

У сучасних умовах з'явилась потреба звернути увагу на пошук і впровадження в навчальний процес різноманітних форм і методів викладання гуманітарних наук у вищих навчальних закладах як важливі компоненти в процесі формування світогляду майбутніх фахівців, у тому числі на засадах новітньої інформаційної культури. Як доводять результати дослідження М. Окси і М. Семікіна, варто враховувати психологію сприйняття сучасної молоді, яка здебільшого позбавлена консерватизму, віри в авторитети та готові істини [16, с. 25].

Отже, можемо сформулювати такий висновок: у сучасних наукових дослідженнях проблему національно-патріотичного виховання розглянуто як цілісний, системно організований процес впливу на когнітивну, емоційну, мотиваційну сфери майбутнього фахівця шляхом поєднання аудиторної, позааудиторної форм навчання.

Виходячи з представлених нами наукових поглядів, міркувань, досвіду реалізації інноваційних та традиційних виховних практик у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти, зазначимо деякі тенденції, що відображають тематичну варіативність результатів наукових досліджень з питань національно-патріотичного виховання. Зокрема, викладання навчальних дисциплін, провідним компонентом яких є наукові знання (фізико-математичні дисципліни), направлено на вироблення наукової рефлексії, логіки, суджень, узагальнень патріотичного змісту;

– предмети (іноземна мова, креслення, фізкультура, інформатика), провідним компонентом яких виступають способи діяльності (лінгвістична, інтелектуально-творча, рухова, технологічна діяльність) направлено на формування системного патріотичного світобачення, розвитку природного та інтелектуального потенціалу;

– дисципліни (література, історія, образотворче мистецтво, музика), провідним компонентом яких є ціннісні орієнтації, генерують творчий і діяльнісний стиль особистості.

Таким чином, зміст національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти полягає в організованому, послідовному навчально-ви-

ховному процесі, результативною складовою якого стає формування в майбутніх фахівців національних духовних і моральних цінностей, національно-патріотичної свідомості, поваги до історії народу, оволодіння його національними і духовними цінностями, поза якими неможливо зберегти й розбудувати незалежну Україну.

Список використаних джерел

1. *Абрамчук О. В.* Патріотичне виховання студентів ВТНЗ на заняттях з соціально-гуманітарних дисциплін / О. В. Абрамчук // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 трав. 2016 р. «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників» : у 2-х ч. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, НАПН України, Нац. техн. ун-т «ХПІ». – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – Вип. 45 (49), – Ч. 2. – С. 157–162.

2. *Акімова О. В.* Національне виховання майбутніх учителів в умовах інтеграції України у світове співтовариство / Акімова О. В., Опушко Н. Р. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. [Ін-ту пед. освіти і освіти дорослих, Ін-ту проф.-техн. освіти, Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського, Ін-ту інформ. технологій і засобів навчання] / Редкол. : Р. С. Гуревич (голова) та ін. ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. – Вип. 50. – С. 204–208. – Бібліогр. : 13 назв.

3. *Архіпов В. І.* Національно-патріотичне виховання молоді як складова демократичної етнополітики сучасної української держави / В. І. Архіпов // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. : Педагогічні науки. – 2015. – № 7 (296). – Ч. 1. – С. 71–77.

4. *Бех І. Д.* Патріотизм як цінність. 7 наукових позицій у національно-патріотичному вихованні / Іван Бех // Управління освітою. – 2018. – № 6 (402). – С. 7–12.

5. *Васюк О.* Методичні аспекти виховання громадянськості у студентської молоді / О. Васюк, Н. Зарубенко // Молодь і ринок. – 2016. – № 9. – С. 11–15.

6. *Вербовський О. В.* Виховання духовно-патріотичних почуттів у студентської молоді як своєрідного імунітету проти військового насилля / О. В. Вербовський // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2016. – Вип. 5. – С. 61–67.

7. *Гаврилюк А. М.* Національно-патріотична складова професійних компетентностей студентів туризмознавчих спеціальностей / А. М. Гаврилюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання. – Київ, 2016. – Вип. 20 (1). – С. 99–112.

8. *Гандзілевська Г. Б.* Роль сімейних міфів у формуванні патріотично зорієнтованого життєвого сценарію / Г. Б. Гандзілевська, Я. Л. Шермер // Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія» : зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Острозька акад.». – Острог : Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. : «Психологія». – 2016. Вип. 4. – С. 72–81. – Бібліогр. : с. 80–81 (22 назви).

9. *Жаровська О. П.* Патріотичне виховання студентів педагогічного університету: ціннісно-орієнтаційна складова / О. П. Жаровська // Наук. записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер. : Педагогіка і психологія. – 2016. – Вип. 46. – С. 35–40.

10. *Ігнатівич О. Г.* Сучасний дискурс патріотичного виховання: традиції та інновації / О. Г. Ігнатівич // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка : Педагогічні науки. – 2015. – № 7 (296). – Ч. 1. – С. 127–135.

11. *Кучерявий А. О.* Співвідношення категорій «мотивація до професійної діяльності» та «патріотизм» майбутнього фахівця у вимірах виховної роботи у вищому навчальному закладі військового типу / А. О. Кучерявий // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С. 21–23.

12. *Леоненко А. В.* Оптимізація патріотичного виховання молоді в сучасних умовах / А. В. Леоненко // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки. – Глухів, 2016. Вип. 30. – С. 81–87. – Бібліогр. : с. 86–87 (15 назв).

13. *Найдьонов О.* Реалізація української національної ідеї у вищій освіті в умовах інформаційного суспільства / О. Найдьонов // Вища освіта України. – № 2. – С. 66–72.

14. *Олексюк О.* Формування патріотизму в студентській молоді як необхідного компонента успішної соціалізації особистості / О. Олексюк // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Сер. : «Педагогічні науки» : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Миколаїв. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. – Миколаїв, 2016. – № 1. – С. 191–198.

15. *Онопрієнко О. М.* Педагогічні засади патріотичного виховання

в сучасній освітній парадигмі вищої школи / О. М. Онопрієнко, О. В. Онопрієнко // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Сер.: Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 143. – С. 77–80.

16. *Окса М.* Національно-патріотичне виховання студентів в умовах сучасного інформаційного суспільства / Микола Окса, Михайло Семікін // Українознавчий альманах / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – 2016. – Вип. 18. – С. 27. – Бібліогр. : С. 27 (2 назви.).

17. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015 // Офіц. вісн. України. – 2015. – № 83.

18. *Рашидов С.* Вплив цінностей громадянського суспільства на формування ціннісної свідомості студентської молоді / Сейфулла Рашидов // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Сер.: Педагогіка. – 2014. – № 13. – С. 78–83.

19. *Ряшко В. І.* Теоретико-методологічний аналіз національно-патріотичного виховання студентської молоді / В. І. Ряшко // Вісн. Нац. уні-ту «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки: зб. наук. пр. – 2016. – № 837. – С. 424.

20. *Сєваст'янова О. А.* Формування патріотизму, громадянської свідомості у студентської молоді в системі ВНЗ України / О. А. Сєваст'янова // Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України : зб. мат. міжнарод. наук.-практ. конф. / за заг.ред. О. Л. Караман, С. О. Шопіної. – Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2015. – С. 92–94.

References

1. Abramchuk, O. V. (2016). Patriotychne vykhovannya student VTNZ na zanyattiyach z sotsialno-humanitarnykh distsiplin. [Patriotic education of students of VSNZ on classes on social and humanitarian disciplines]. Problems and prospects of forming of national humanitarian-technical elite : *II Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia (25–26 trav. 2016 r.) – 2 nd International Scientific and Practical Conference (on May, 25–26, 2016)*, issue 45 (49), ch. 2. pp. 157–162. Kharkiv : NTU «KhPI» [in Ukrainian].

2. Akimova, O. V. (2018). Natsional nevykhovannya maybutnikh uchyteliv v umovakh intehratsiyi Ukrainy u svitove spivtovarystvo [Nationale ducation of future teachers in the conditions of Ukraine sintegration in to the world community]. *Suchasni informatsijni tekhnolohii ta innovatsijni metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid*,

problemy – Modern information technologies and innovative methodologies of studies in preparation of specialists :methodology, theory, experiee, problems, issue 50. pp.204–208. Kyiv-Vinnytsia : TOV firma «Planer» [in Ukrainian].

3. Arkhipov, V. I. (2015). Natsionalno-patriotychne vykhovannya molodi yak skladova demokratychnoyi etnopolityky suchasnoyi ukrayinskoyi derzhavy [National patriotic education of youth as a component of democratic ethnopolitics of the modern Ukrainian state]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*. no. 7 (296), part 1, pp. 71–77 [in Ukrainian].

4. Bekh, I. D. (2018). Patriotyzm yak tsinnist. 7 naukovykh pozytsiy u natsionalno-patriotychnomu vykhovanni [Patriotism as a value. 7 scientific positions in national patriotic education]. *Upravlinnya osvityou – Management education*, no. 6 (402). – pp. 7–12 [in Ukrainian].

5. Vasyuk, O., Zarubenko N. (2016). Metodychni aspekty vykhovannya hromadyanskosti u studentskoyi molodi [Methodical aspects of education of citizenship in students youth]. *Molod i rynek – Young people and market*, no. 9. pp. 11–15 [in Ukrainian].

6. Verbovskyy, O. V. (2016). Vykhovannya dukhovno-patriotychnykh pochuttiv u studentskoyi molodi yak svoyeridnoho imunitetu proty viyskovoho nasyllya [Educating spiritual and patriotic feelings in student youth as a kind of immunity against military violence]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka – Spirituality of personality : methodology, theory and practice*, issue. 5, pp. 61–67 [in Ukrainian].

7. Havrylyuk, A. M. (2016). Natsionalno-patriotychna skladova profesiynykh kompetentnostey studentiv turyzmoznavchykh spetsialnostey [National-patriotic component of professional competences of students of tourism specialties]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditey ta uchnivskoyi molodi – Theoretical and methodological problems of education of children and students young people*, issue 20 (1), pp. 99–112 [in Ukrainian].

8. Handzilevska, H. B., Ya. L. Shermer (2016). Rol simeynykh mifiv u formuvanni patriotychno zoriyentovanoho zhyttyevoho stsenariyu [The role of family myths in shaping a patriotically oriented life scenario]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya» – Casopis the National Universiti of Ostroh Akademy*, issue. 4, pp. 72–81 [in Ukrainian].

9. Zharovska, O. P. (2016). Patriotychne vykhovannya studentiv pedahohichnoho universytetu: tsinnisno-orientatsiyna skladova [Patriotic education of students of a pedagogical university: a value-orientation component]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho*

universytetu imeni Mykhayla Kotsyubynskoho. Ser. Pedahohika i psykholohiya – Scientific messages of the Vinnytsya state pedagogical university are the name of M. Kotsiubynskiy. ser. Pedagogics and psychology, issue 46. pp. 35–40 [in Ukrainian].

10. Ihnatovych, O. H. (2015). Suchasnyy dyskurs patriotychnoho vykhovannya: tradytsiyi ta innovatsiyi [Modern discourse of patriotic education: traditions and innovations]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*, no. 7 (296), ch. 1, pp. 127–135 [in Ukrainian].

11. Kucheryavyu, A. O. (2016). Spivvidnoshennya katehoriy «motyvatsiya do profesynoyi diyalnosti» ta «patriotyzm» maybutnoho fakhivtsya u vymirakh vykhovnoyi roboty u vshchomu navchalnomu zakladi viyskovoho typu [The ratio of the categories «motivation to professional activity» and «patriotism» of the future specialist in the dimensions of educational work at a higher educational institution of military type]. Psychological and pedagogical problems of trade education and patriotic education of personnel of the system Ministry of internal affairs of Ukraine: *Naukovo-praktychna konferentsiia (8 kvitnia 2016 roku) – Scientific and Practical Conferent (on April, 8, 2016)*. pp. 21–23. Kharkiv [in Ukrainian].

12. Leonenko, A. V. (2016). Optyimizatsiya patriotychnoho vykhovannya molodi v suchasnykh umovakh [Optimization of patriotic upbringing of youth in modern conditions]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University Bulletin*, issue 30, pp. 81–87 [in Ukrainian].

13. Naydionov, O. Realizatsiya ukrayinskoyi natsionalnoyi ideyi u vshchiiy osviti v umovakh informatsynoho suspilstva [Realization of the Ukrainian national idea is in higher education in the conditions of informative society]. *Vyshcha osvita Ukrayiny – Higher Education of Ukraine*, no. 2, pp. 66–72 [in Ukrainian].

14. Oleksyuk, O. (2016). Formuvannya patriotyzmu u studentskiy molodi yak neobkhdnoho komponenta uspishnoyi sotsializatsiyi osobystosti [Innovative approaches to the formation of the personality of a future specialist as a patriot citizen]. *Naukovyy visnyk. Mykolaivskiy natsionalnyy universytet imeni V. O. Sukhomlynkoho – Scientific Announcer. Mykolaiv V. O. Sukhomlynskiy National University*, no. 1, pp. 191–198 [in Ukrainian].

15. Onopriyenko, O. M., Onopriyenko, O. V. (2017). Pedahohichni zasady patriotychnoho vykhovannya v suchasniy osvitiy paradyhmi vshchoyi shkoly [Formation of patriotism in student youth as a necessary component

of successful socialization of personality]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Announcer of the Chernihiv National Pedagogical University*, issue 143, pp. 77–80 [in Ukrainian].

16. Oksa, M. (2016). Natsionalno-patriotychne vykhovannya studentiv v umovakh suchasnoho informatsiynoho suspilstva [National Patriotic Education of Students in the Context of a Modern Information Society]. *Ukrayinoznavchyy almanakh. Kyivskyy natsionalnyy universytet imeni Tarasa Shevchenka – Almanac of Ukrainian Studies. Kyiv National University of the name of Taras Shevchenko*, issue 18, p. 27 [in Ukrainian].

17. Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 13 zhovtnya 2015 r. No. 580/2015 «Pro Stratehiyu natsionalno-patriotychnoho vykhovannya ditey ta molodi na 2016–2020 roky (2015)» [Decree of President of Ukraine «About the Strategy of National Patriotic Education of Children and Youth for 2016–2020»]. *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny – Official Announcer of Ukraine*, no. 83 [in Ukrainian].

18. Rashydov, S. (2014). Vplyv tsinnostey hromadyanskoho suspilstva na formuvannya tsinnisnoyi svidomosti studentskoyi molodi [Impact of the values of civil society on the formation of value consciousness of student youth]. *Naukovyy visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho – Scientific works of the Melitopol state pedagogical university of the name of Bohdan Khmelnytsk*, no. 13, pp. 78–83 [in Ukrainian].

19. Ryashko, V. I. (2016). Teoretyko-metodolohichnyy analiz natsionalno-patriotychnoho vykhovannya studentskoyi molodi [Theoretical and methodological analysis of national-patriotic education of student youth]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Ser.: Yurydychni nauky – Announcer of the National university «Lviv politekhnikha». Ser.: Legal science* no. 837, p. 424 [in Ukrainian].

20. Syevastyanova, O. A. (2015). Formuvannya patriotyzmu, hromadyanskoyi svidomosti u studentskoyi molodi v systemi VNZ Ukrayiny [Formation of patriotism, civic consciousness among students in the system of higher educational institutions of Ukraine]. *Aktualni problemy vzayemodiyi hromadyanskoho suspilstva i Zbroynykh Syl Ukrayiny – Issues of the day of cooperation of civil society and Armed Forces of Ukraine*. Starobilsk : DZ «LNU im. Tarasa Shevchenka», pp. 92–94 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.08.2019.

Natalia Kropocheva

Researcher Associate,

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7025-8272>

Thematic Spectrum of Publications on Problems of National–Patriotic Education in Higher Education Institutions (by Bibliography [2014–2018])

Based on the documents included in the research and supplementary Index «National-patriotic Education in Ukraine» (2014–2018), covering the content of one of the structural sections of this manual, an attempt to identify, summarize and reflect the most resonance publications in the Ukrainian scientific space, and in the practical activities of higher education institutions was made. The thematic range of publications in the indicated direction is reflected in the diverse and multi-vector dimensions of conceptual, methodological developments and generalizations of school and university teachers, researchers, and students. It is noted that the chronological framework of the bibliographic index reflects social, civic orientation of research on the formation of the system of national-patriotic education in a new dynamic model constructed with social, political and social trends, producing new meanings, patterns, searches for new life-affirming manifestations of an active citizenship, manifested in the activities of public and volunteer organizations. It was revealed that in the content of the educational process, extracurricular work of students, the national-patriotic component has a purposeful systemic manifestation. It is argued that the effectiveness of national-patriotic education in higher education institutions is projected in the content of academic disciplines, in the implementation of volunteer, social projects aimed at establishing a conscious attitude of young people to events that determine the development of the modern Ukrainian state.

Keywords: national patriotic education, institutions of higher education, review, educational technologies.

Тетяна Серета,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті йдеться про роль соціокультурної діяльності бібліотек у житті суспільства на поч. ХХІ ст. Розвиваючись, трансформуючись і адаптуючись, бібліотека залишається культурно-цивілізаційним феноменом з функціями суспільного інституту, що володіє універсальною компетенцією, яка містить всі досягнення культури та цивілізації.

Розглянуто діяльність бібліотек як сучасного центру соціокультурних комунікацій, виділено напрямки і підходи в зазначеній сфері. Подано детальний аналіз висвітлення цієї проблеми різними фахівцями. Автор розглядає бібліотеку як соціальний інститут, що виконує важливі функції у сучасному житті, активно використовуючи нові сучасні технології.

Ключові слова: культура, соціокультурна діяльність, соціокультурні комунікації, технічні засоби, популяризація бібліотечних фондів.

З початку виникнення соціальних інститутів бібліотеки виконували функції комунікації, які продовжують залишатися актуальними і сьогодні. Бібліотека має свою аудиторію, яку становлять представники усіх соціальних груп і категорій суспільства, незалежно від вікових, національних і соціальних ознак, релігійних і політичних поглядів.

Основою діяльності будь-якої бібліотеки є її документний фонд (друковані, електронні, мультимедійні, віртуальні ресурси), соціально-інформаційна значимість яких відповідає потребам суспільства. Засобами і каналами підтримки комунікаційного середовища бібліотеки є відповідні технології і процеси, матеріально-технічний і кадровий ресурси. Варіативність каналів передання інформації уможливорюється завдяки комунікативності бібліотеки як відкритої системи, що розвивається і формується відповідно до інтересів і прагнень суспільства, на чому наголошують бібліотекознавці.

В українській науці проблеми діяльності бібліотек, що близькі до зазначеного нами напрямку, досліджують автори: О. Матвійчук, Л. Віжічаніна,

С. Кравченко та ін. Натомість окреслена тема потребує подальшого вивчення.

Метою статті є проведення аналізу діяльності бібліотек як сучасного центру соціокультурних комунікацій, виділення напрямів і підходів у зазначеній сфері.

З ХХІ ст. соціокультурна діяльність бібліотек розглядається як важливий чинник реалізації політики у сфері культури, засіб адаптації людей до навколишнього середовища та комунікації, регуляції та трансляції національної і загальнолюдської культури в її різноманітних проявах. У сучасних умовах бібліотеки виконують загальну соціально-культурну діяльність у суспільстві, що спонукає їх переглянути стереотипи і по-новому будувати соціокультурну роботу. Саме тому вітчизняні й зарубіжні бібліотекознавці називають бібліотеку найважливішим соціально-культурним центром, інститутом, що викликано певними закономірностями розвитку суспільства [3].

Завдяки активній діяльності бібліотечних лідерів в Україні сформовано системно-структурну модель сучасної бібліотеки, яка дає змогу постійно її вдосконалювати й видозмінювати. Завдяки плідній праці бібліотечних фахівців традиційна бібліотечна установа перетворилася з книгозбірні на комплексний бібліотечно-інформаційний, науково-дослідний і культурно-просвітницький центр. До того ж можна впевнено стверджувати, що інститут бібліотечного лідерства стає ще однією комунікаційною ланкою між бібліотекою та суспільством, яка, у свою чергу, забезпечує своєчасну адаптацію бібліотечної сфери до нових умов і суспільних вимог.

Спираючись на формулу *культурна діяльність = творча діяльність + комунікативна діяльність*, стане можливим формування нових тенденцій та перспектив розвитку бібліотечної справи, розв'язання актуальних проблем соціокультурної діяльності, створення позитивного іміджу сучасної бібліотеки. Загалом відбувається вихід за межі «чистої» бібліотечної діяльності. Сучасна публічна бібліотека як соціокультурний центр – це інтегративні форми роботи, використання варіативних моделей бібліотечного обслуговування дозвіллевих чи наукових потреб користувачів, що сприяє задоволенню культурних та освітніх потреб, самореалізації, самоосвіті, самовдосконаленню в будь-який час.

Бібліотека як соціальний інститут виконує низку інших, не менш важливих функцій: функцію пам'яті (збереження знання, бути джерелом інтелектуальних ресурсів суспільства, забезпечуючи їх організацію та доступ користувачів до знань); інформаційну (надання зручного доступу до інформаційних потоків і задоволення запитів користувачів

у різних видах інформації); освітню (систематизація знань, котрі набуває людина та які формують її світогляд); рекреаційну (задоволення естетичних потреб); соціалізації (формування самою людиною певної системи знань, суспільних норм, культурних цінностей, що дозволяє їй почуватися рівноправним членом суспільства); комунікативну (бібліотека як центр міжособистісного для обміну корисною інформацією) тощо [2].

Форми роботи з користувачами бібліотеки різноманітні: виставки (книг, картин), тематичні зустрічі (з нагоди річниці чи знайомство з визначними особистостями), спільна діяльність з музеями, архівами, видавництвами, посольствами тощо. Окремо варто наголосити на необхідності роботи з громадськістю та рекламування діяльності бібліотеки. Така ефективна соціокультурна діяльність можлива лише за умови цілеспрямованої роботи з формування та популяризації бібліотечних фондів.

Вся соціокультурна діяльність бібліотеки повинна врахувати ряд факторів: сучасні тенденції в освіті, культурі, мистецтві, моді, вікові та психологічні особливості читачів, гендерний підхід, досвід бібліотечних працівників. Сучасний користувач звик «бачити» навколишній світ як мозаїку і, відповідно, прочитавши лише якийсь уривок із книги, взявши участь у тому чи іншому заході, може сприйняти ідею автора. Найпопулярнішими за формою проведення заходами на сучасному етапі є ті, що проходять з використанням технічних засобів: телебачення, відео-, аудіо-, комп'ютерної техніки.

Бібліотечні фахівці в збірнику «Соціокультурна діяльність: Публічні бібліотеки» здійснили історичний аналіз розвитку бібліотек як соціокультурних центрів, акцентували увагу на організації культурно-масової роботи бібліотек, презентували технології проведення масової роботи в бібліотеках, а також надали практичні поради щодо проведення масових заходів [18].

Пошук нових форм та методів соціокультурної діяльності бібліотеки сприяє активному поширенню досвіду реорганізації бібліотек з конкретним читацьким призначенням, диференціацією напрямів. Саме масові заходи, присвячені актуальній темі, привертають населення до бібліотеки. І так формується статус бібліотеки як центру інформаційного, культурного та соціального. Розвиваючись, трансформуючись і адаптуючись, бібліотека залишається культурно-цивілізаційним феноменом з функціями суспільного інституту, що володіє універсальною компетенцією, яка містить всі досягнення культури та цивілізації.

За визначенням дослідниці О. Матвійчук, «соціокультурна діяльність бібліотек – це цілеспрямована і спеціально організована книгозбірнею

як соціальним інститутом система дій і заходів, метою яких є сприяння вдосконаленню інтелектуального, матеріального та естетично-духовного стану суспільства шляхом доведення до свідомості різних соціальних груп громадян, конкретних користувачів наукових знань, емпіричних фактів, естетичних і морально-етичних цінностей, акумульованих у бібліотечних документних зібраннях на різних носіях, організації різних виставок, творчих зустрічей із письменниками, митцями, політиками та ін.» [13]. Зауважено також, що соціокультурна діяльність бібліотек – це продуманий процес, у якому людина привносить до загальнокультурних надбань людства компонент соціокультурної системи українського суспільства.

Зі свого боку Г. Паршукова відносить бібліотеку до соціально-культурного та виховного інститутів, головна мета яких полягає в створенні, розвитку, зміцненні культури для соціалізації молоді та передачі їй накопичених культурних цінностей всього суспільства [17].

Соціокультурна діяльність бібліотек передбачає поєднання двох підходів – технічного, при якому бібліотека розглядається як «механізм» внутрішнього функціонування систем: комплектування, оброблення, систематизації, каталогізації, видачі і культурно-філософського, де бібліотека є культурним середовищем спілкування бібліотекаря та користувача, а також інформаційне середовище, у якому концентруються знання конкретної історичної епохи [13]. Соціокультурна діяльність публічної бібліотеки є багатогранною моделлю, що відображає культурне дозвілля користувачів у різних вимірах: світ цінностей (аксіологічний підхід), світ різноманітних захоплень користувачів (особистісно-орієнтований підхід), світ розвитку творчого потенціалу особистості (креативний підхід), світ розваг (гедоністичний підхід) [16, с. 4].

Дозвіллева діяльність бібліотек відрізняється поліфонізмом функцій, пов'язаних із формуванням, задоволенням, розвитком та піднесенням різних культурних потреб людини (в пізнанні, спілкуванні, відпочинку, творчості, гри тощо), які сприяють розвитку особистості користувача бібліотеки в просторі дозвілля.

На думку М. Аріарського, соціокультурна діяльність – це обумовлена морально-інтелектуальними мотивами суспільно важлива діяльність щодо створення, освоєння, збереження, поширення та подальшого розвитку цінностей культури [14, с. 251].

Сьогодні існує таке загальноприйняте розуміння соціокультурної діяльності як діяльність соціальних суб'єктів щодо створення, збереження, поширення, використання культурних цінностей [3]. Треба зазначити, що серед соціально-економічних, техногенних, геополітичних, еколо-

гічних та інших проблем сучасного суспільства особливе місце посідають процеси трансформації загальнолюдських цінностей і ціннісних орієнтацій, у яких важливу роль відіграє бібліотека. У бібліотечному діяльній середовищі комунікація існує як поліфункціональний процес та універсальний фактор, де одну з ключових функцій виконує бібліотекар. Незважаючи на деякі песимістичні прогнози щодо безперспективності бібліотечної професії за умов розвитку інформаційного суспільства, час і практика довели, що бібліотекарі цілком здатні не лише органічно долучитися до соціокомунікаційних процесів, а й виконувати місію організаторів і виконавців масово-комунікаційних процесів.

Розвиток і вдосконалення інформаційно-аналітичної діяльності можливі лише за умови підвищення комунікативної культури учасників процесу управління інформацією та комунікацією. Хоча при моделюванні інформаційно-комунікативного простору важлива не тільки компетентність, яка виступає як узагальнена характеристика рівня та якості комунікативних знань і вмій, що включають пошук, сприйняття, оцінку, перетворення, зберігання та передачу інформації і повинна базуватися на медіа-освіті і медіа-грамотності, але й інтелектуалізація та гуманізація глобального інформаційно-комунікативного простору.

Таким чином, зміни характеру роботи, важливість і зростання інтелектуального капіталу зумовлюють динаміку професійного середовища бібліотечних працівників, оскільки їхній рівень має піднятися до світових стандартів з урахуванням можливостей безперервних комбінацій у різноманітних робочих ситуаціях. Вирішення когнітивних завдань дозволить бібліотеці набути більшої конкурентоспроможності на ринку інформаційних продуктів і послуг, сприяти якісним трансформаціям як бібліотечно-інформаційного сервісу, так і бібліотечної діяльності в цілому.

На думку Г. Олзоевої, місія сучасної бібліотеки полягає в реалізації культурно-дозвіллевої діяльності [16]. Дискусії про те, яким саме соціальним інститутом є бібліотека – інформаційним чи культурним – втрачають сенс, тому що бібліотека включена в різні підсистеми суспільства, безпосередньо пов'язана із забезпеченням інтересів соціальної спільності загалом, її необхідно розглядати як інтегративний соціальний інститут, що містить інформаційні, культурні та інші компоненти. Цілеспрямована, структурована, осмислена активність бібліотек пов'язана з формуванням, задоволенням життєво-насушних духовних потреб користувачів із метою всебічного і гармонійного розвитку особистості в просторі дозвілля. Дослідження закономірностей розвитку бібліотек як соціокультурних центрів в Україні потребує чіткого визна-

чення та аналізу термінів «культурно-дозвіллева діяльність», «масова робота», «бібліотечні заходи».

Сьогодні в діяльності бібліотек України нараховується понад 200 форм організації культурного дозвілля, серед них значна частина – це масові виховні заходи.

Сучасна бібліотека – це інформаційний автоматизований центр, що обслуговує користувачів як у локальному, так і у віддаленому режимі й надає їм широкий комплекс послуг, це електронна бібліотека – тематично орієнтована чи структурована іншим чином система доступу до віддалених чи локальних електронних ресурсів, що здатна обслуговувати користувачів [13]. Протягом останніх років збільшилася кількість досліджень, як на теоретичному, так і на практичному рівнях, які мають на меті виокремлення власне соціокультурної діяльності бібліотек як центру роботи з книгою та інформацією, центру спілкування і дозвілля, центру розвитку інтелектуального та творчого потенціалу користувачів. Як соціально-культурний центр бібліотека відіграє суттєву роль у розвитку суспільства, обслуговує усі категорії читачів, розповсюджує правові знання. Роль бібліотек як соціально-культурних центрів постійно зростає у сфері освіти, культури.

Таким чином, бібліотеки є поліфункціональними закладами, їх повноцінний розвиток як соціокультурного феномену визначається багатством напрямів діяльності. Прогнозуючи майбутнє бібліотеки, передбачаємо її розвиток як соціокультурного, дозвіллевого центру, що організовує неформальне спілкування користувачів, зустрічі з цікавими людьми, інформує користувачів про літературно-художні новинки, публіцистику, в процесі бібліотечного обслуговування формує в користувачів уявлення про бібліотеку як соціокультурний центр. Досліджуючи закономірності розвитку бібліотек як соціокультурних центрів на сучасному етапі, важливо враховувати результати соціологічних досліджень, які проводять установи різних систем і відомств. Саме це і має стати перспективними напрямками подальших досліджень соціокультурного напрямку діяльності бібліотек. Розвиваючись, трансформуючись і адаптуючись, бібліотека залишається культурно-цивілізаційним феноменом з функціями суспільного інституту, що володіє універсальною компетенцією, яка містить всі досягнення культури та цивілізації.

Список використаних джерел

1. Бібліотека вищого навчального закладу – ресурсний, інформаційно-аналітичний центр в епоху електронних комунікацій : матеріали регіон. наук.-практ. конф. / [уклад. : В. М. Белінська, Н. В. Мороз]. – Чернігів : Наук. б-ка ЧДІЕУ, 2013. – 52 с.
2. Соціокультурна діяльність бібліотек [Електронний ресурс]. Українська бібліотечна енциклопедія. – Режим доступу: <http://ube.nplu.org/article/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA>. – Назва з екрана.
3. Віжічаніна Л. Соціокультурна діяльність сучасних бібліотек (на прикладі Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара) [Електронний ресурс] / Л. Віжічаніна. – Режим доступу: <http://biblio.lib.kherson.ua/sotsiokulturna-diyalnist-suchasnih.htm>. – Назва з екрана.
4. Бібліотека як центр спілкування: метод.-бібліогр. матеріали ОУНБ ім. В. Г. Короленка ; підгот. О. Рижієва ; відп. за вип. О. Сльоза. – Чернігів, 2011. – 55 с.
5. Арнольдов А. И. Культурная политика: реалии и тенденции / Арнольдов А. И. – М., 2002. – 64 с.
6. Бібліотека – юнацтву: впровадження інновацій. З досвіду використання інтерактивних форм у роботі з юнацтвом бібліотеки-філії № 5 Смілянської МЦБС / І. А. Огус. – Черкаси, 2006. – 28 с.
7. Гусева Л. Н. Концепции деятельности библиотек / Л. Н. Гусева // Науч. и техн. б-ки. – 1997. – № 10. – С. 3–15.
8. Дудченко С. В. Библиотека – форпост культуры XXI века [Электронный ресурс] / С. В. Дудченко // Культура народов Причерноморья. – Симферополь : Межвузовский центр «Крым». – 2002. – № 36. – С. 219–221. – Режим доступа: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/115030/02-Dudchenko.pdf?sequence=1>. – Загл. с екрана.
9. Про діяльність публічних бібліотек м. Києва за 2006 р.: Публічна бібліотека ім. Лесі Українки. – Київ, 2007. – 22 с.
10. Соціокультурна діяльність: Публічні бібліотеки: Національна парламентська бібліотека / [уклад. : С. Кравченко, І. Цуріна]. – Київ, 2005. – 67 с.
11. Матвійчук О. Є. Закономірності розвитку бібліотек як соціокультурних центрів в Україні [Електронний ресурс] / О. Є. Матвійчук. – Режим доступу:

<http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/283-zakonomirnosti-rozvitku-bibliotek-jak-sotsiokulturnih-tsentriv-v-ukrayini.html>. – Назва з екрана.

12. *Ариарский М. А.* Прикладная культурология [Электронный ресурс] / М. А. Ариарский. – СПб., 2001. – Режим доступа: <https://studfiles.net/preview/1611283/>. – Загл. с экрана.

13. *Олзоева Г. К.* Массовая работа библиотек / Г. К. Олзоева. – Сер. Библиотекарь и время. XXI век; вып. 43. – М. : Либерей-Бибинформ, 2006. – 120 с.

14. *Паршукова Г. Б.* Власть над культурным пространством / Г. Б. Паршукова // Библ. дело. – 2009. – № 7. – С. 16–20. – Режим доступа: <http://www.bibliograf.ru/issues/2009/4/123/0/895/>. – Загл. с экрана.

15. Соціокультурна діяльність: Публічні бібліотеки: Національна парламентська бібліотека / [уклад. : С. Кравченко, І. Цуріна]. – Київ, 2005. – 67 с.

References

1. Biblioteka vyshchoho navchalnoho zakladu – resursnyi, informat-siino-analitychnyit sentr v epokhu elektronnykh komunikatsii [A library of higher educational establishment is a resource, research and information center in the epoch of electronic communications]. *Materialy rehion-alnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (2013) – Materials of Regional Research Andpractice Conference (2013)*. Chernihiv : Naukova biblioteka ChDIEU [in Ukrainian].

2. Sotsiokulturna diialnist bibliotek [Sociocultural activity of libraries]. *Ukrainska bibliotekna entsyklopediia – Ukrainian Library Encyclopaedia*. Retrieved from <http://ube.nplu.org/article/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA> [in Ukrainian].

3. Vizhichanina, L. Sotsiokulturna diialnist suchasnykh bibliotek [Sociocultural activity of modern libraries]. *Khersonska oblasna universalna naukova biblioteka im. O. Honchara – Kherson Regional Universal Scientific Library the name of Olesia Honchara*. Retrieved from <http://biblio.lib.kherson.ua/sotsiokulturna-diyalnist-suchasnih.htm> [in Ukrainian].

4. Biblioteka yak tsentr spilkuвання [Library as center of communication]. – *Chernihivska oblasna universalna naukova biblioteka imeni*

V. H. Korolenka – *Chernihiv Regional Universal Scientific Library of the name of V. G. Korolenko*. Chernihiv, 2011. p. 55 [in Ukrainian].

5. Arnoldov, A. Y. (2002). *Kulturnaia polytyka: realyy y tendentsyy* [Cultural politics: realities and tendencies]. Moscow [in Russian].

6. Biblioteka – yunatstvu: vprovadzhennia innovatsii. Z dosvidu vykorystannia interaktyvnykh form v roboti z yunatstvom biblioteky-filii no. 5 Smilianskoi MTsBS [Library – to youth: introduction of innovations. From experience of the use of interactive forms in-process with youth of library-branch no. 5 Smila library system]. – Cherkasy, 2006 [in Ukrainian].

7. Huseva, L. N. (1997). *Kontseptsyy deiatelnosti byblyotek* [Conceptions of activity of libraries] *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, no. 10, pp. 3–15 [in Russian].

8. Dudchenko, S. V. (2002). *Byblyoteka – forpost kultury XXI veka* [A library is an outpost of culture of the XXI century]. *Kultura narodov Prycherno-moria – Culture of People of Black Sea Region*, no. 36, pp. 219–221. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/115030/02-Dudchenko.pdf?sequence=1> [in Russian].

9. *Pro diialnist publichnykh bibliotek m. Kyieva za 2006 r.* [About activity of public libraries of Kyiv after 2006 p]. (2007). *Publichna biblioteka im.Lesi Ukrainky – A Public Library is the name of Lesia Ukrainian*. p. 22. Kyiv [in Ukrainian].

10. *Sotsiokulturna diialnist: Publichni biblioteky: Natsionalna parlamentska biblioteka* [Sociocultural activity: the Public libraries: the National parliamentary library]. (2005). p. 67. Kyiv [in Ukrainian].

11. Matviichyk, O. Ye. *Zakonomirnosti rozvytku bibliotek yak sotsiokulturnoho tsestriv v Ukraini* [Conformity to law of development of libraries associocultural centers in Ukraine]. Retrieved from <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/283-zakonomirnosti-rozvitku-bibliotek-jak-sotsiokulturnih-tsestriv-v-ukrayini.html> [in Ukrainian].

12. Aryarskyi, M. A. (2001). *Prykladnaia kulturolohya* [Applied Cultural Studies]. Retrieved from <https://studfiles.net/preview/1611283/>. Sankt-Peterburh [in Russian].

13. Olzoeva, H. K. (2006). *Massovaia rabota byblyotek* [Mass work of libraries]. *Seriia: Bibliotekar i vremja. XXI vek – Series :Librarian and time. XXI century*, issue 43, p.120. Moscow : Lybereia-Bybynform [in Russian].

14. Parshukova, H. B. (2009). *Vlast nad kulturnym prostranstvom* [Lordship over cultural space] *Byblyotechnoe delo – Library Business*, no. 7,

pp. 16–20. Retrieved from <http://www.bibliograf.ru/issues/2009/4/123/0/895/> [in Russian].

15. Sotsiokulturna diialnist: Publichni biblioteky: Natsionalna parlamentska biblioteka [Sociocultural activity: the Public libraries: the National parliamentary library]. Kyiv, 2005 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.07.2019.

Tetiana Sereda,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1597-5284>

Library as a Center for Social Cultural Communications

The article deals with the role of sociocultural activity of libraries in society at the beginning of the 21 st century. As it evolves, transforms, and adapts, the library remains a cultural-civilization phenomenon with the functions of a public institute with universal competence that includes all the achievements of culture and civilization.

The activity of libraries as a modern center of socio-cultural communications is considered, directions and approaches in the mentioned field are highlighted. A detailed analysis of the coverage of this problem by various experts is given. The author considers library as a social institution that fulfills important functions in modern life, actively using new modern technologies.

The forms of work which library practice with users are diverse: an exhibition (books, paintings), thematic meetings (on the occasion of an anniversary or a meeting with prominent personalities), joint activities with museums, archives, publishers, embassies, etc. Today, in the activities of Ukrainian libraries, there are more than 200 forms of organizing cultural activities, among them mass educational events are significant part. All library socio-cultural activities should take into account a number of factors: current trends in education, culture, art, fashion, age and psychological characteristics of readers, gender approach, and the experience of library staff.

Keywords: culture, sociocultural activities, sociocultural societies, technical means, popularization of biblical funds.

Ірина Соколова,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

УТВЕРДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ПОШИРЕННЯ НАУКОВИХ МАТЕРІАЛІВ НА УМОВАХ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ В НОРМАТИВНО- ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНИ

У праці розглянуто питання підтримки ініціативи Відкритого доступу до наукової інформації в нормативно-правових документах України. Прослідковано розвиток нормативно-правової бази, яка регламентує утворення й функціонування Національного репозитарію академічних текстів, репозитарію «Наукова періодика України», інституціональних репозитаріїв вищих навчальних закладів. Акцентовується увага на необхідності правового забезпечення утворення репозитаріїв наукових установ системи НАН України та журналів Відкритого доступу.

Ключові слова: Відкритий доступ, наукові комунікації, репозитарій, наукова бібліотека, законодавче забезпечення, нормативно-правове забезпечення.

Рух за Відкритий доступ (далі – ВД) до наукових публікацій, який виник унаслідок невиправданого підвищення цін на наукові журнали й ускладнення здійснення передплати бібліотеками на ці видання, набув поширення в багатьох країнах світу. Запровадження ВД до наукового знання неоднозначно сприймається в науковому і видавничому середовищі, отримуючи як повне розуміння й підтримку, так і супротив. Водночас розуміння значення й прогресивності запровадження ВД знаходить своє відображення в нормативно-правових документах міжнародних організацій, органів державної та місцевої влад різних країн. Це дає підстави говорити про актуальність проблеми щодо підтримки відкритості та доступності наукового знання на законодавчому рівні в Україні.

Впровадження ВД до наукової інформації на електронних носіях розпочалося на початку 1990-х років і триває вже майже три десятиріччя. Завдяки створенню електронних журналів та електронних наукових архівів, які діють на умовах ВД, користувачі набули можливість отримувати оперативний і стабільний доступ до повних текстів наукових джерел в електронному онлайн-середовищі.

Міжнародна спільнота заявляє про необхідність ВД, на міжнародному рівні приймаються документи, які визначають сутність поняття, основні положення та умови взаємодії сторін при збереженні і використанні інформації на умовах ВД. На початку 2000-х років було прийнято ряд міжнародних документів: «Будапештська ініціатива “Відкритий доступ”» (Угорщина, 2002), «Берлінська декларація про Відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань» (Німеччина, 2003), «Бетесдська заява про Відкритий доступ до публікацій» (США, 2003) та ін. У документах зазначено про необхідність запровадження цієї ініціативи, є зобов'язання освітньо-наукових та академічних установ створювати відкриті репозитарії, а науковців, відповідно, зберігати в них надруковані матеріали й препринти, а також розміщувати публікації в електронних наукових журналах ВД. Цю ідею підтримали провідні асоціації бібліотекарів, видавців, науковців, такі як IFLA, SPARC, eIFL, CILIP та ін.

На сайті «Будапештська ініціатива “Відкритий доступ”» (BOAI) наводиться таке пояснення принципів Відкритого доступу (Open Access): «Публікації в Інтернеті відкрито для всіх безкоштовно; користувачам можуть їх читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, проводити свої дослідження на їхній основі, приєднувати до повних текстів відповідних статей, використовувати для укладання покажчиків... Єдиним обмеженням на відтворення та розповсюдження публікацій і єдиною умовою копірайту тут повинно бути право автора контролювати цілісність своєї праці, а також обов'язкові посилання на його ім'я при використанні праці та її цитуванні» [24].

Зазначена ініціатива підтримується на рівні державного законодавства та відповідних рішень наукових громад у багатьох країнах. Так у 2005 р. у США було прийнято закон, згідно з яким у ВД мають виставлятися результати всіх досліджень, які фінансуються Національним інститутом здоров'я (National Institutes of Health, NIH). При цьому, якщо NIH хоча б частково оплачує публікацію статті, ці матеріали з'являються у ВД негайно, інакше відкриваються через шість місяців після появи в комерційних друкованих виданнях чи платних електронних ресурсах. Закон про публічний доступ до результатів наукових робіт (Federal Research Public Access), прийнятий у США у 2006 р., спрямовано на запровадження обов'язкового розміщення у ВД усіх наукових праць, фінансованих 11-ма найбільшими урядовими агентствами. У Великій Британії парламентський Комітет з науки й техніки у 2004 р. рекомендував усім закладам вищої освіти та установам, які фінансуються з громадських наукових фондів, організувати інституційні репозитарії ВД, а науковцям розмі-

щувати в них копії своїх вже надрукованих статей. Також комітет закликав підтримувати журнали ВД. На державному рівні увага поширенню цієї ініціативи приділяється і в інших країнах: у Німеччині, Канаді, Франції, Італії, Польщі, Австралії, Швеції, Фінляндії та ін. [1; 23].

Проблема вільного доступу до наукової інформації є однією і найбільш обговорюваних тем і знайшла відображення в публікаціях бібліотечних працівників, науковців, фахівців з інформаційних технологій. Окремі аспекти нормативно-правового забезпечення вільного доступу до наукових публікацій в Україні розглядаються в колективній монографії «Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій» [4], у працях Т. Ярошенко, О. Бруй, Л. Костенка, С. Назаровця, Т. Луцишиної, Т. Іванійчук [3] та ін. Водночас цей напрям розроблено недостатньо й потребує більш ґрунтовного комплексного дослідження.

Запропонована публікація має на меті дослідити питання підтримки відкритого доступу до наукової інформації в нормативно-правових документах України.

У запропонованій статті при використанні терміна «вільний доступ до наукової інформації» йтиметься про вільний доступ по повних текстів наукових публікацій та препринтів, а також інших наукових матеріалів, збережених в електронному вигляді.

В Україні підтримка вільного доступу визнана на рівні держави, що знайшло відображення в ряді нормативних документів. Основні напрями інформатизації країни було визначено знаковим Законом України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 р. Цим законом було визначено головну мету здійснення інформатизації: забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій. У контексті розгляду питання про вільний доступ до наукової інформації зауважимо, що на той час насамперед необхідно було створити технічні умови для появи й поширення електронної інформації, а саме: забезпечити комп'ютерною технікою та надати можливість доступу до інтернет-мережі науковим, бібліотечним установам. Без відповідної технічної бази не могло йтися про поширення інформації в електронному вигляді та про забезпечення наукових комунікацій онлайн. Цим законом як першочергове завдання виголошено «створення глобальної комп'ютерної мережі освіти та науки». Зазначається, що «інформатизація наукової діяльності сприятиме підвищенню ефективності наукових досліджень, створенню потужної системи науково-технічної інформації

та її використанню на всіх етапах наукової діяльності... Повинні бути створені умови для широкої комп'ютеризації... наук, входження у світову інформаційну мережу баз даних та знань, формування в майбутньому "об'єднаного" чи "колективного" інтелекту» [16].

У цьому ж Законі вперше та найбільш загально сказано про необхідність забезпечення вільного доступу до наукової інформації: «Найважливішою частиною НП (напрямів інформатизації. – Прим. авт.) є національна система інформаційних ресурсів – розподілений банк даних і знань з різних галузей виробництва, науки, культури, освіти, торгівлі тощо. Система функціонуватиме з урахуванням високих вимог до надійності, швидкості доступу та захисту даних. Наявність вільного доступу до інформаційних ресурсів держави з боку як вітчизняних, так і закордонних споживачів сприятиме розвитку інформаційних послуг і становленню ринкового середовища країни» [16]. Зазначимо, що в законі ще не йдеться про електронні наукові бібліотеки, репозитарії або електронні колекції наукових матеріалів. У контексті розвитку науки застосовується термін «банк даних» наукових матеріалів, але чітко задано вектор на забезпечення вільного доступу до цього ресурсу. На той час ще не було прийнято «Будапештську ініціативу відкритого доступу», яка з'явиться лише через чотири роки, ще не було закріплено термінології та не було визначено поняття «відкритий доступ» до наукових публікацій, водночас сама ідея вже активно ширилася світом.

У 2000-х роках законодавчі органи багатьох провідних у науковому відношенні країн світу прийняли нормативно-правові документи, які проголошують необхідність розміщення у відкритому доступі публікацій, виконаних за гроші платників податків. Зафіксовано це положення і у вітчизняній законодавчій базі. Зокрема, у Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 р. зазначено, що при створенні загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів необхідно забезпечити «створення необхідної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності та забезпечити вільний доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України» [18].

У постанові Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 1 грудня 2005 р. також висловлено підтримку руху за вільний доступ

до наукових публікацій. Проте в цьому нормативному документі передусім наголошується на забезпеченні вільного доступу до матеріалів освітнього характеру, зокрема йдеться про необхідність «розбудови єдиного цифрового науково-освітнього простору, централізованого доступу до світових електронних ресурсів та інтеграцію у світовий науково-освітній простір, розроблення відповідних навчальних програмних засобів та електронних науково-технічних, освітніх та навчально-методичних ресурсів, зокрема підручників, навчальних посібників, методичних розробок, та забезпечення відкритого безкоштовного інтернет-доступу до цих ресурсів, створених за рахунок коштів державного бюджету України» [19].

Підтримку української влади концепції вільного доступу було висловлено й у спільному наказі МОН України, НАН України та ВАК України за № 1329/9928 від 18 жовтня 2004 р. «Про затвердження Положення про електронні наукові фахові видання» [11]. На сьогодні цей документ уже можна розглядати як історичну ілюстрацію процесу розвитку й становлення українського репозитарію електронної наукової періодики, оскільки він втратив чинність. У наказі дається визначення й основні вимоги до електронного наукового фахового видання, йдеться про створення електронної колекції цього ресурсу, зберігання та умови забезпечення доступу до нього. Цим документом було значно піднято авторитетність і вагу електронної періодики, а по-суті, поставлено «знак рівності між друкованими та електронними науковими виданнями», причому Україна перша на території СНД прийняла нормативно-правовий документ подібного рівня [5].

На той час було встановлено, що як обов'язковий безоплатний примірник електронні копії фахових видань мали бути передані для зберігання одразу до трьох установ: Книжкової палати України, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського й Національної парламентської бібліотеки України (Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого. – Прим. авт.).

Одним із положень наказу забезпечено вільний доступ до електронної наукової періодики. Завдання щодо створення електронної колекції наукових фахових видань було покладено одразу на дві бібліотеки. Згідно з наказом «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Національна парламентська бібліотека України створюють зведений електронний каталог статей з усіх видань, представляють його в Інтернеті на своїх веб-сайтах і забезпечують безкоштовний доступ до каталогу та повних текстів статей» [5]. Згодом цей ресурс почав формуватися на базі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Безпосередньо порядок передавання електронних видань наукової періодики до НБУВ було визначено наказом НАН України і ВАК України від 15 січня 2009 р. № 20/16036 «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Цей нормативний документ детально визначає механізм взаємодії сторін, супроводжувальні документи, характеристики й електронний формат передаваних електронних копій друкованих наукових фахових видань, при цьому підтверджується, що «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського безоплатно розміщує електронні копії друкованих наукових фахових видань на своєму сайті та забезпечує до них безкоштовний доступ». Також у наказі є уточнення, що «у разі необхідності, умови доступу до текстів статей електронних копій видання можуть бути визначені відповідним договором між засновником видання та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського» [13]. Таке формулювання лишає за видавцями багато можливостей для вільного трактування його положень, зокрема не визначено терміни передачі електронних копій видань, окремі видання представлено обмеженою ретроспекцією. Українські видавці використовують поширену у світі політику ембарго, згідно з якою повні тексти статей видань з'являються у вільному доступі з певною затримкою. При цьому головна бібліотека країни не володіє достатніми механізмами впливу на редакції видань для зміни ситуації на краще [8].

Вищезгадані документи зробили можливим формування репозитарію «Наукова періодика України», який є одним з найбільших у світі репозитаріїв наукових видань кириличного друку, що діють на умовах вільного доступу. Станом на листопад 2019 р. цей ресурс налічує 2 тис. 726 журналів, 1044,6 тис. повних текстів публікацій [9].

Розміщення матеріалів в українських репозитаріях на умовах вільного доступу закріплюється й наказом МОН України про «Порядок формування Переліку наукових фахових видань України» за № 148/31600 від 6 лютого 2018 р. Згідно з цим нормативним документом однією з вимог, яким має відповідати видання для включення його до Переліку наукових фахових видань України, є розміщення його «на платформі “Наукова періодика України” в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів у разі відкритого доступу електронних копій видання, а за умови розповсюдження за передплатою – повного бібліографічного опису та анотації до статей, які розміщуються у відповідних номерах видань, для формування реєстру академічних текстів» [14]. Хочеться висловити

сподівання, що таке нечітке формулювання та приписка про надання лише бібліографічного опису й анотації без повного тексту наукових публікацій (що рівнозначно відсутності вільного доступу до матеріалів) буде правильно трактовано видавцями та стосуватиметься випусків наукових періодичних видань лише під час періоду ембарго й отримання видавцями прибутку від реалізації своєї продукції, а після закінчення цього періоду будуть-таки виставлені в репозитарії НБУВ у повнотекстовому вигляді. Адже на сьогодні лишається діючим вищезгаданий наказ НАНУ і ВАК України від 2008 р., згідно з яким на зберігання до НБУВ мають передаватися електронні копії всіх періодичних друкованих наукових фахових видань держави [13].

У подальшому підтримку ініціативи вільного доступу до наукової інформації знаходимо в Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року (далі – Стратегія), яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. Вона визначає пріоритетні напрями, завдання та основні дії для досягнення якісних змін у бібліотечній справі країни. У цьому нормативному документі було поставлено завдання щодо створення наукових репозитаріїв вищих навчальних закладів. У розділі, який присвячено розвитку та актуалізації документно-інформаційних ресурсів бібліотек на традиційних й електронних носіях, зазначається, що необхідно «сприяти створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів (університетських інституційних депозитаріїв)». Серед очікуваних результатів втілення цих ініціатив зазначається зростання ролі «бібліотек вищих навчальних закладів у поширенні наукової інформації у світовому науковому освітньому просторі, підвищенні рейтингу українських університетів», забезпечення універсального й зручного доступу до всіх типів інформаційних ресурсів бібліотек через єдиний зручний інтерфейс [22].

У Стратегії зазначається, що реалізація проголошених напрямів має відбуватися за підтримки органів державної влади та місцевого самоврядування, установ освіти, науки, культури.

Відмітимо активне створення університетських репозитаріїв в Україні. Сукупність українських університетських репозитаріїв, зареєстрованих у міжнародному реєстрі електронних архівів ВД OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) на кінець 2018 р., становила близько 80 [25].

Як одну з форм долучення до наукової інформації на умовах вільного доступу можна розглядати й нещодавно введений механізм оприлюднення дисертацій і відгуків офіційних опонентів, який було затверджено наказом МОН України від 22 липня 2015 р. за № 885/27330 «Про

оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів». У наказі визначається, що доступ до цих наукових матеріалів відкривається на обмежений період часу. Згідно з цим нормативним документом у режимі читання на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу або наукової установи, спеціалізована вчена рада яких прийняла дисертацію чи опубліковану монографію до захисту, мають бути розміщені дисертація та автореферат дисертації в електронному вигляді. Ззначається, що автореферат має бути оприлюднений не пізніше, ніж за 30, а дисертація – за 10 днів до захисту, зберігаються вони у вільному доступі протягом трьох місяців з дати видання диплома доктора філософії або доктора наук [17].

Стратегічно важливе рішення про створення Національного репозитарію академічних текстів (далі – НРАТ) було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України № 504-р від 22 липня 2016 р. [20]. Безумовно, ідея створення такого ресурсу в Україні носить прогресивний характер, адже це шлях до створення єдиного структурованого науково-освітнього простору держави через збирання, збереження й структурування доробку українських науковців, освітян та студентства, забезпечення максимальної доступності наукової інформації, що сприятиме розвитку освітньої, наукової, науково-технічної й інноваційної діяльності. Доступ до матеріалів цього ресурсу відкриватиметься користувачам через офіційний веб-портал Національного репозитарію.

Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 541 «Положення про Національний репозитарій академічних текстів» визначає мету, структуру та засади функціонування цього ресурсу, процедуру наповнення академічними текстами, порядок зберігання, систематизації, оброблення матеріалів, надання інформації, взаємодії з інституціональними учасниками та іншими користувачами тощо [12]. Основна мета формування цього ресурсу – «сприяння розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності шляхом поліпшення доступу до академічних текстів та сприяння академічній доброчесності». Створення необхідної бази даних для автоматизації процесу виявлення академічного плагіату та забезпечення наукових й освітніх закладів технічними можливостями для підтримання академічної доброчесності є одним із пріоритетних завдань формування Національного репозитарію академічних текстів. За свідченням першого заступника міністра освіти й науки І. Совсун, у суспільстві неодноразово звучали нарікання на відсутність єдиної бази текстів, що дало б можливість їх порівнювати між собою, «наразі в новоствореному репозитарії буде надбудовано

антиплагіатне програмне забезпечення, щоб користувачі могли порівнювати тексти на плагіат» [2].

Більш повне уявлення про умови роботи цього ресурсу можна скласти, ознайомившись з Наказом МОН України від 4 липня 2018 р. № 707 «Про затвердження Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів» (далі – Регламент роботи НРАТ) [15]. До структури Національного репозитарію академічних текстів входитимуть центральний репозитарій і локальні репозитарії, що підтримуються інституціональними учасниками.

У репозитарії в електронній формі мають зберігатися такі види академічних текстів, як наукові видання, статті з наукових видань, звіти у сфері наукової та науково-технічної діяльності, підручники, навчальні посібники й інші науково- та навчально-методичні праці, дисертації на здобуття наукових ступенів й автореферати дисертацій, кваліфікаційні випускні праці здобувачів вищої освіти, публікації, розміщені авторами на інтернет-платформах для обміну науковими публікаціями, тощо.

Хронологічні обмеження для академічних текстів не встановлюються, передбачено збереження наукових матеріалів незалежно від дати їх створення й оприлюднення. Розміщення академічних текстів у Національному репозитарії є безоплатним. При передаванні текстів до репозитарію фіксується дата їх внесення та відомості про джерело інформації. Зауважимо, що збереження наукових матеріалів у репозитаріях вільного доступу, згідно зі світовою практикою, прирівнюється до наукової публікації. При цьому неостанню роль відіграє дата збереження, що інколи дає змогу присудити авторство наукового відкриття тій особі, яка першою встигла офіційно надрукувати й оприлюднити матеріали, а також з'ясувати спірні питання при підозрі на плагіат. У Регламенті зазначається, що академічні тексти можуть бути відкликані з НРАТ.

У нормативно-правових документах, які регламентують створення репозитарію, неодноразово наголошується на вільному доступі до матеріалів, які мають бути включені до цього ресурсу, проте детальне ознайомлення з Регламентом роботи НРАТ свідчить про те, що принципи вільного доступу застосовуватимуться не до всього масиву збережених документів.

У документі неодноразово заявлено про вільний доступ до бібліографічної інформації, анотацій або частини документів, але таке трактування суперечить усталеному поняттю вільного доступу до наукових матеріалів, затверженому на міжнародному рівні «Будапештською ініціативою відкритого доступу», що передбачає доступ до повних текстів документів.

Аналіз Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів свідчить, що цей репозитарій не можна без застережень назвати

репозитарієм вільного доступу, оскільки не всі матеріали відкриватимуться користувачеві в повнотекстовому вигляді. У НРАТ передбачено кілька режимів доступу до документів: відкритий та обмежений. Поряд з матеріалами у вільному доступі тут зберігатимуться наукові праці для службового користування, з грифом «таємно», обмежені авторськими правами тощо. У Регламенті роботи НРАТ чітко визначено умови обмеження доступу до наукових матеріалів: насамперед видавці та правласники «мають право тимчасово або на постійній основі обмежити доступ до електронної версії академічних текстів або їх частини відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав. У такому випадку електронні версії академічних текстів, розміщені у центральному репозитарії, стають недоступними для ознайомлення користувачами... й у подальшому (до зняття обмежень) використовуються виключно розпорядником в аналітичних цілях». Також зазначається, що за погодженням з видавцями або авторами по відношенню до публікацій з обмеженим доступом застосовуватиметься правило, згідно з яким користувачі зможуть через сайт ознайомитися із частиною документа. Окремим рядком у документі прописано, що обмежений доступ до електронних версій наукових текстів встановлюється «на термін, який не може перевищувати терміну дії авторських прав» [15].

В Україні, як і в багатьох країнах ЄС, авторське право діє протягом усього життя автора та 70-ти років після його смерті. Отже, після закінчення цього терміну наукові матеріали можуть бути виставлені у вільний доступ.

Законодавчими документами передбачено процедуру розміщення в НРАТ авторами своїх праць через самоархівування. Зазначається, що «фізичні особи, які є авторами академічних текстів, отримують доступ до Національного репозитарію в режимі розміщення академічних текстів після проходження відповідної авторизації» [12].

У Регламенті роботи НРАТ міститься пояснення, що для авторів передбачено можливість розміщення власних публікацій на інтернет-платформах, які мають у наявності сукупність інструментів і засобів, «реалізованих у мережі Інтернет у формі соціальної мережі, призначеної для неформального обміну результатами наукової діяльності, зокрема для їх розміщення, обговорення, рецензування, оприлюднення, архівування, збереження, надання у відкритий доступ та розповсюдження» [15].

Цей момент є надзвичайно важливим і є одним із способів поширення наукової інформації з використанням моделі «зеленого шляху», згідно з якою в репозитарії автори власноруч можуть розмішувати як уже надруковані та відрецензовані публікації, так і препринти.

Ідею вільного доступу неодноразово було підтримано й у спільних заявах і рішеннях фахових конференцій та форумів представників бібліотечно-інформаційної сфери, представників університетів. Так українські представники бібліотек виступили на підтримку ініціативи вільного доступу в заяві Міжнародної науково-практичної конференції «Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти» (м. Севастополь, Україна, 21 травня 2009 р.), підписаній представниками 150 університетських бібліотек України [7].

Конференція університетських бібліотек України для підтримки нової академічної комунікації звернулася до зацікавлених осіб в усіх галузях: до уряду, науковців, університетів, видавництва академічних журналів і бібліотек із закликом підтримати ініціативу забезпечення вільного доступу до наукової інформації. У заяві наголошувалося на необхідності обов'язкового безперешкодного та безкоштовного доступу до результатів досліджень, створених за рахунок коштів державного бюджету України; популяризації бібліотеками вільного доступу до інформації; розвитку стратегій університетів і дослідних установ щодо вільного доступу до повних текстів відрецenzованих наукових публікацій; створення інституціональних репозитаріїв та журналів вільного доступу [7].

У червні 2009 р. під час проведення Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум-2009: стратегії України в геополітичному просторі» представники 26 українських і закордонних університетів підписали Ольвійську декларацію університетів, одним з положень якої висловлена підтримка руху за вільний доступ, зокрема, через створення університетських репозитаріїв, університетських електронних журналів вільного доступу, та «можливість вільно підтримувати стосунки зі своїми колегами в будь-якій частині світу». Наголошується, що вільний доступ «до наукової інформації є важливою складовою наукових досліджень у сучасному глобальному світі, запорука для подальшого розвитку науки, освіти та суспільства, інтеграції України до світової академічної спільноти» [10].

У червні 2012 р. учасниками Міжнародної конференції «Бібліотеки та інформаційні ресурси в сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу – “Крим-2012”» було проголошено Кримську декларацію Відкритого доступу. Вона закликає бібліотеки до популяризації цього руху серед користувачів, ініціює створення й розвиток інституціональних і тематичних репозитаріїв [6].

Отже, у законодавчому полі України є ряд документів, у яких прописано підтримку ініціативи вільного доступу до наукової інформації.

Надзвичайно важливим є те, що Україна законодавчо підтримала забезпечення вільного доступу до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів державного бюджету. Недвозначна позиція щодо підтримки цього руху, важливого для подальшого розвитку наукової комунікації, висловлена не тільки декларативно, а й у вигляді нормативно-правових документів розпорядчого характеру. На сьогодні підготовлено ряд нормативних документів виконавчих органів влади, зокрема Кабінету Міністрів України й МОН України, а також наказів НАН України і Вищої атестаційної комісії, у яких визначено механізми збирання, зберігання й забезпечення вільного доступу до наукових публікацій. Переважна більшість з них стосується циркулювання наукової інформації через наукові репозитарії. У нормативно-правових документах прописано механізми створення та функціонування Національного репозитарію академічних текстів, репозитарію «Наукова періодика України», заявлено про важливість налагодження ефективних наукових комунікацій завдяки роботі інституціональних репозитаріїв ВНЗ. Водночас у науковому просторі держави майже не представлено репозитаріїв наукових установ НАН України. Цей факт опосередковано підтверджується й аналізом сукупності українських репозитаріїв, зареєстрованих у міжнародних реєстрах наукових репозитаріїв Відкритого доступу OpenDOAR і ROAR, згідно з яким частка зареєстрованих репозитаріїв наукових установ НАН України становить 4 % [21]. Очевидно, що виправити ситуацію могло б визначення чіткої позиції держави з цього питання й підготовка нормативно-правових документів при відповідному фінансовому забезпеченні. В українському законодавстві потребує розроблення й проблематика розвитку наукових комунікацій через представлення наукових матеріалів у журналах вільного доступу.

Список використаних джерел

1. Бруй О. Відкритий доступ як засіб сприяння академічній доброчесності: презентація [Електронний ресурс] / О. Бруй // Електрон. архів наук. та освіт. матеріалів КПІ ім. І. Сікорського. – Режим доступу: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/24281>. – (Дата звернення: 5.12.2018). – Назва з екрана.
2. В Україні вперше буде створено Національний репозитарій академічних текстів [Електронний ресурс] // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249208222>. – (Дата звернення: 15.11.2018). – Назва з екрана.

3. *Іванійчук Т. Ю.* Правове регулювання відкритого доступу до наукової інформації (презентація) [Електронний ресурс] / Т. Ю. Іванійчук. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8833/Ivaniichuk%20Metod%20seminar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – (Дата звернення: 17.10.2018). – Назва з екрана.

4. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій [Електронний ресурс] / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – 232 с. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/nauk-mon/intergracia-ukrain.pdf>. – Назва з екрана.

5. *Костенко Л. Й.* Електронні наукові фахові видання в системі наукових комунікацій України [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/msd/0504_kos.doc. – (Дата звернення: 1.11.2018). – Назва з екрана.

6. Кримська декларація Відкритого доступу [Електронний ресурс] // Наук. б-ка Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія» : веб-сайт. – Режим доступу: http://library.ukma.edu.ua/index.php?id=single&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=255. – (Дата звернення: 5.12.2018). – Назва з екрана.

7. Міжнародна науково-практична конференція «Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти» (19–21 травня 2009 р.) [Електронний ресурс] // Наук. б-ка ім. М. Максимовича Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка : веб-сайт. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2009.php3. – (Дата звернення: 6.11.2018). – Назва з екрана.

8. *Назаровец С. А.* Поддержка открытого доступа к библиотечно-ведческим интернет-ресурсам в Украине: декларации и реальность / С. А. Назаровец [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.rclis.org/20139/1/nazarovets_ntb.pdf. – (Дата звернення: 5.12.2018). – Загл. с екрана.

9. Наукова періодика України [Електронний ресурс] // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal>. – (Дата звернення: 1.12.2018). – Назва з екрана.

10. Ольвійська декларація університетів: Академічні свободи, університетська автономія, освіта і наука для сталого людського розвитку [Електронний ресурс] // Всеукр. громад. організація «Асоціація університетів України» : веб-сайт. – Режим доступу: <http://gbu.chdu.edu.ua/index.php?opti>

on=com_content&view=article&id=183&Itemid=84&lang=uk. – (Дата звернення: 20.11.2018). – Назва з екрана.

11. Положення про електронні наукові фахові видання : наказ Міністерства освіти і науки України, НАН України, Вищої атестаційної комісії України від 18.10.2004 р. № 1329/9928 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1329-04>. – (Дата звернення: 2.12.2018). – Назва з екрана.

12. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р. № 541 [Електронний ресурс] // Урядовий портал : єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/250156682>. – (Дата звернення: 8.11.2018). – Назва з екрана.

13. Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : наказ НАН України, Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2009 р. № 20/16036 [Електронний ресурс] // Ліга. Закон : інформ. агентство. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16036.html. – (Дата звернення: 7.12.2018). – Назва з екрана.

14. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ Міністерства освіти і науки України від 6.02.2018 р. № 148/31600 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18>. – (Дата звернення: 22.10.2018). – Назва з екрана.

15. Про затвердження Регламенту роботи Національного репозитарію академічних текстів : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.07.2018 р. № 858/32310 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0858-18>. – (Дата звернення 5.12.2018). – Назва з екрана.

16. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 4.02.1998 р. № 75/98-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-вр>. – (Дата звернення: 1.10.2018). – Назва з екрана.

17. Про оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.07.2015 р. № 885/27330 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-15>. – (Дата звернення: 1.10.2018). – Назва з екрана.

18. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9.01.2007 р. № 537–V [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> (дата звернення 1.06.2018).

19. Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні : постанова Верховної Ради України від 1.12.2005 р. № 3175–IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3175-15>. – (Дата звернення: 5.12.2018). – назва з екрана.

20. Про створення Національного репозитарію академічних текстів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 р. № 504-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2016-p>. – (Дата звернення: 3.12.2018). – Назва з екрана.

21. *Соколова І.* Розвиток системи інформаційних комунікацій через представлення українських репозитаріїв у міжнародних реєстрах [Електронний ресурс] / І. Соколова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 161–174. – Режим доступу: http://nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3446:-rozvitok-sistemi-informatsijnikh-komunikatsij-cherez-predstavlennya-ukrajinskikh-depozitarijiv-u-mizhnarodnikh-reestrakh&catid=81&Itemid=415. – Назва з екрана.

22. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – (Дата звернення: 21.11.2018). – Назва з екрана.

23. *Ярошенко Т.* Вільний доступ до інформації: нова модель наукової комунікації в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] // Електрон. архів Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/106>. – (Дата звернення: 5.12.2018). – Назва з екрана.

24. Budapest Open Access Initiative [Electronic resource]. – Mode of access: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/boaifaq.htm#self-archiving>. – Title from the screen.

25. Directory of Open Access Repositories (DOAR) [Electronic resource]. – Mode of access: http://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_by_country/ua.html. – Title from the screen.

References

1. Brui, O. Vidkrytyi dostup yak zasib spryiannia akademichnii dobrochesnosti: prezentatsiia [Open Access as a means for promoting academic integrity]. *Elektronnyi arkhiv naukovykh ta osvitykh materialiv KPI im. I. Sikorskoho – Electronic archive of scientific and educational materials of I. Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute*. Retrieved from <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/24281> [in Ukrainian].
2. V Ukraini vpershe bude stvoreno Natsionalnyi repozytarii akademiichnykh tekstiv [The National Repository of Academic Texts will be created for the first time in Ukraine]. *Uriadovyi portal: yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy – Government portal: the only web portal of Ukrainian executive authorities*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249208222> [in Ukrainian].
3. Ivaniichuk, T. Yu. Pravove rehuliuвання vidkrytoho dostupu do naukovi informatsii (prezentatsiia) [Legal regulation of Open Access to scientific information (presentation)]. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8833/IvaniichukMetodsemynar.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
4. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2011). Intehratsiia Ukrainy u svitove spivtovarystvo v konteksti rozvytku bibliotechnykh informatsiinykh tekhnolohii [Integration of Ukraine into the world community in the context of the development of library information technologies]. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/intergratcia-ukrain.pdf>. Kyiv [in Ukrainian].
5. Kostenko, L. Y. Elektronni naukovi fakhovi vydannia v systemi naukovykh komunikatsii Ukrainy [Electronic scientific professional editions in the system of scientific communications of Ukraine]. Retrieved from www.nbu.gov.ua/sites/default/files/msd/0504_kos.doc [in Ukrainian].
6. Krymska deklaratsiia Vidkrytoho dostupu [Crimean Open Access Declaration]. *Naukova biblioteka Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia»: veb-sait – Scientific Library of the National University «Kyiv-Mohyla Academy»: Website*. Retrieved from http://library.ukma.edu.ua/index.php?id=single&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=255 [in Ukrainian].
7. Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Diyalnist bibliotek vyshchykh navchalnykh zakladiv u svitli modernizatsii vyshchoi osvity» (19–21 travnia 2009 roku) [International scientific-practical conference «Activities of libraries of higher educational institutions in the light of modern-

ization of higher education» (May 19–21, 2009)]. *Naukova biblioteka im. M. Maksymovycha Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka: veb-sait – Maximovich Scientific Library of T. Shevchenko Kiev National University: Website*. Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2009.php3 [in Ukrainian].

8. Nazarovets, S. A. (2014). Podderzhka otkrytogo dostupa k bibliotek-ovedcheskim internet-resursam v Ukraine: deklaracii i realnost [Support for open access to library Internet resources in Ukraine: declarations and reality]. *eprints.rclis.org*. Retrieved from http://eprints.rclis.org/20139/1/nazarovets_ntb.pdf [in Russian].

9. Naukova periodyka Ukrainy [Scientific periodicals of Ukraine]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho: veb-sait – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: Website*. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/portal> [in Ukrainian].

10. Olviiska deklaratsiia universytetiv: Akademichni svobody, universytetska avtonomiia, osvita i nauka dlia staloho liudskoho rozvytku [University of Olvia Declaration: Academic Freedoms, University Autonomy, Education and Science for Sustainable Human Development]. *Vseukrainska hromadska orhanizatsiia «Asotsiatsiia universytetiv Ukrainy»: veb-sait – All-Ukrainian NGO «Association of Universities of Ukraine»: Website*. Retrieved from http://gbu.chdu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=183&Itemid=84&lang=uk [in Ukrainian].

11. Polozhennia pro elektronni naukovi fakhovi vydannia: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, NAN Ukrainy, Vyshchoi atestatsiinoi komisii Ukrainy vid 18.10.2004 r. no. 1329/9928 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, NAS of Ukraine, the Higher Attestation Commission of Ukraine of October 18, 2004 no. 1329/9928 «Regulations on Electronic Scientific Professional Editions»]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. The legislation of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1329-04> [in Ukrainian].

12. Polozhennia pro Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.07.2017 r. no. 541 [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 19.07.2017 no. 541 «On the Regulation on the National Repository of Academic Texts»]. *Uriadovyi portal: yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy – Government portal: the only web portal of the executive authorities of Ukraine*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npsa/250156682> [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Poriadku peredavannia elektronnykh kopii periodychnykh drukovanykh naukovykh fakhovykh vydan na zberihannia

do Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Nakaz NAN Ukrainy, Vyshchoi atestatsiinoi komisii Ukrainy vid 15.01.2009 r. no. 20/16036 [On Approval of the Procedure for Transmission of Electronic Copies of Periodical Printed Scientific Professional Editions for Storage at the VI Vernadsky National Library of Ukraine: Order of NAS of Ukraine, Higher Attestation Commission of Ukraine no. 15/16036 of 15.01.2009]. *Liha. Zakon: iynformatcyionnoe agentstvo – League. Law: news agency*. Retrieved from http://search.ligazon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE16036.html [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia Pereliku naukovykh fakhovykh vydan Ukrainy: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 6.02.2018 r. no. 148/31600 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 6.02.2018 No. 148/31600 «On Approval of the Procedure for Forming the List of Scientific Professional Editions of Ukraine»]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. The legislation of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18> [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennia Rehlamentu roboty Natsionalnoho repozytariiu akademichnykh tekstiv: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 23.07.2018 r. no. 858/32310 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 23.07.2018 No. 858/32310 «On approval of the Rules of Procedure of the National Repository of Academic Texts»]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. The legislation of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0858-18> [in Ukrainian].

16. Verkhovna Rada Ukrainy (1998) *Pro Kontseptsiiu Natsionalnoi prohramy informatyzatsii* [the Law of Ukraine]. [On the Concept of the National Program of Informatization]. Database «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-vr> [in Ukrainian].

17. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2015) *Pro opryliudnennia dysertatsii ta vidhukiv ofitsiinykh oponentiv* [order]. [On the publication of dissertations and reviews of official opponents]. Database «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-15> [in Ukrainian].

18. Verkhovna Rada Ukrainy (2007) *Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky* [the Law of Ukraine]. [On the Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine for 2007–2015]. Database «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> [in Ukrainian].

19. Verkhovna Rada Ukrainy (2005) *Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan z pytan rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini* [decree]. [On the

Recommendations of the Parliamentary Hearings on the Information Society Development in Ukraine]. Database «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3175-15> [in Ukrainian].

20. Kabinet Ministriv Ukrainy (2016) *Pro stvorennia Natsionalnoho repozytariiu akademichnykh tekstiv* [order]. [On creation of the National repository of academic texts]. Database «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2016-r> [in Ukrainian].

21. Sokolova I. (2017) Rozvitok sistemi informacijnih komunikacij cherez predstavlenya ukrajinskih repozitoriyiv u mizhnarodnih reyestrah [Development of information communications systems through presentation of Ukrainian repositories in international registries]. *Nauk. pr. Nats. bibl. Ukr. im. V. I. Vernadskoho*, 48, 161–174. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3446:rozvitok-sistemi-informatsijnikh-komunikatsij-cherez-predstavlenya-ukrajinskikh-depozitarijiv-u-mizhnarodnikh-reestrakh&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

22. Kabinet Ministriv Ukrainy (2016) *Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy* [order]. [Strategy of development of library business for the period up to 2025 «Qualitative changes of libraries for sustainable development of Ukraine»]. Database «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].

23. Yaroshenko, T. Vilnyi dostup do informatsii: nova model naukovi komunikatsii v informatsiinomu suspilstvi [Free access to information: a new model of scientific communication in the information society]. *Elektronnyi arkhiv Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia» – Electronic archive of the National University «Kyiv-Mohyla Academy»*. Retrieved from <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/106> [in Ukrainian].

24. Budapest Open Access Initiative. Retrieved from <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/boaifaq.htm#self-archiving> [in English].

25. Directory of Open Access Repositories (DOAR). Retrieved from http://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_by_country/ua.html [in English].

Стаття надійшла до редакції 02.10.2019.

Iryna Sokolova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4409-5630>

Support of the Open Access to Scientific Publications in Legislative Acts of Ukraine

The article deals with the coverage of support for the initiative of open access to scientific information how it is reflected in the normative documents of Ukraine. The fact that Ukraine has legally supported the provision of open access to the results of scientific research created at the expense of the state budget, which is reflected in the Law of Ukraine «On the Fundamental Principles of Information Society Development in Ukraine for 2007–2015» of January 9, 2007, is considered as very important one. To date, a number of regulatory documents have been prepared, both by the legislature and the executive authorities, which determine mechanisms for collecting, storing and ensuring open access to scientific publications. The vast majority of them are devoted to the work of scientific repositories. Legal documents outline the mechanisms of creation and functioning of the National Repository of Academic Texts, repositories of scientific journals of Ukraine, and state the importance of creating a university repositories. These normative documents made it possible to form the repository «Scientific Periodicals of Ukraine», which is one of the largest repositories of scientific publications in Cyrillic in the world, operating under open access conditions. In November 2019, this resource has 2726 magazines, 1044.6 thousand full texts of publications. The active creation of university repositories in Ukraine should be noted. But the repositories of scientific institutions of the NAS of Ukraine are represented very little. Obviously, regulatory documents should be prepared with appropriate financial support. Ukrainian legislation requires the development and maintenance of open access journals. It is very positive that the Ukrainian authorities understand that it is necessary to ensure the reliable storage of arrays of scientific publications in an unstable digital environment.

Keywords: Open Access, scientific communications, repository, scientific library, legislation, regulatory legislation.

Григорій Рудий,

д-р іст. наук,

Інститут історії України НАН України

Київ, Україна

КИЇВСЬКА ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА 1960-х рр. У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті культурно-освітній розвиток України 1960-х років розглядається через призму київської газетної періодики. Запропоновано відомості про кількісний і мовний склад періодики 1960-х років, з'ясовано загальні тенденції формування її інформаційно-пропагандистського потенціалу, встановлено тематику й зміст київських періодичних видань, що відображали стан духовного життя тогочасного українського суспільства в умовах лібералізації радянського політичного режиму, зокрема проблеми української школи, розвиток української літератури, театрального та музичного мистецтва, бібліотечної справи, книгорозповсюдження.

Ключові слова: київські газети, періодика, культурно-освітній розвиток УРСР, українська школа, література, мистецтво, бібліотека.

Сьогодні формується інформаційне суспільство, швидко впроваджуються нові комп'ютерні технології, створюються електронні носії інформації. Все це зумовлює необхідність осмислення ролі і місця періодики в сучасному суспільстві. У цьому зв'язку активізується інтерес до такої недостатньо вивченої сфери життя українського суспільства, як київська періодична преса 1960-х років в умовах лібералізації тогочасного радянського політичного режиму та її значення як історичного джерела. Окремі аспекти теми отримали певне відображення як в українській, так і зарубіжній історіографії. Проте спеціальних праць, які б розглядали київську газетну періодичку зазначеного періоду в контексті культурно-освітнього розвитку УРСР 1960-х років, немає. За підрахунками автора, в Києві видавалося 17 республіканських, 8 обласних і міських, понад 40 багатотиражних газет, більшість українською мовою видання. Всі вони зберігаються у фондах НБУВ. Серед республіканських: партійно-радянські – «Радянська Україна», «Правда України», «Рабочая газета», «Робітнича газета», «Колгоспне село», «Колхозное село», «Сільські вісті», комсомольські – «Молодь України»,

«Комсомольское знамя», піонерські – «Зірка», «Юный ленинец», спеціалізовані – «Вісті з України», «Говорить Київ», «Друг читача», «Культура і життя», «Літературна газета», «Радянська освіта», «Радянський спорт», «Спортивна газета», «Патріот Батьківщини». В столиці УРСР також видавалися обласні і міські газети – «Київська правда», «Вечірній Київ», «Київський комсомолец», «Київська зоря», «Молода гвардія», «Ленинское знамя», багатотиражки – «Машинобудівник», «Трибуна січнівця», «Ленінська кузня», «Арсеналець», «Київський взуттьовик», «Верстатобудівник», «Укркабель», «Дарницький шовк», «Трикотажник», «Київський університет», «Трибуна передовика» та ін.

У контексті демократизації тогочасного суспільно-політичного життя важливим напрямом розвитку громадських засад в періодиці був інститут робітничих і селянських кореспондентів. Незважаючи на практику бюрократичного втручання компартійних органів в цю форму роботи, робсількорівський рух був помітним явищем в діяльності київських періодичних видань. При редакціях газет створювалися позаштатні відділи, робсількорівські та авторські ради з різних проблем. З допомогою позаштатного авторського активу готувалися статті, кореспонденції, робсількори активно залучалися до перевірки листів і матеріалів, які надходили до редакцій. Серед них були колгоспники, робітники, вчені, педагоги, діячі культури. Багато робсількорів згодом стали відомими журналістами і письменниками. За підрахунками автора, саме робсількорами створювалися більшість матеріалів аналітичного жанру, у яких порушувалися не тільки актуальні та важливі питання, пов'язані з поліпшенням роботи партійних органів, рад народних депутатів, господарського механізму, системи освіти, культури, охорони здоров'я, побуту, а й критикувалися номенклатурні працівники адміністративних структур. Як свідчить аналіз, майже 70 % публікацій, на які редакції київських газет бажали отримати відповідь, належали позаштатним авторам.

На шпальтах київських газет є також інформація про створення і діяльність в 1962 р. 190 міжрайонних газет при територіально-виробничих управліннях республіки. Редакції нових газет були укомплектовані кваліфікованими працівниками, які були добре обізнані з життям села, колгоспним і радгоспним виробництвом. Більш різноманітними стали матеріали РАТАУ для міжрайонних газет. Одним із найголовніших завдань цих періодичних видань було сприяння новоствореним виробничим управлінням у виконанні планів, впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду, ефективному використанню техніки і землі.

Проведене автором дослідження свідчить, що значне місце відведено на сторінках київських періодичних видань проблемі реформування освіти в УРСР. За підрахунками автора, на зазначену тему припадає понад 20 % відповідних газетних публікацій з тематики духовного життя республіки. При висвітленні проблем освітньої реформи переважають статті і кореспонденції. Важливе місце на шпальтах газет присвячено діяльності радянських освітніх органів. Умовно газетні джерела можна поділити на дві групи:

- матеріали, що висвітлювали та роз'яснювали характер загально-освітньої реформи;
- публікації, які розкривали зміст конкретних заходів освітніх органів у галузі перебудови народної освіти.

З точки зору наявності релевантної інформації особливий інтерес становлять матеріали київських газет, де висвітлювалися конкретні заходи реформи радянської республіканської школи. Газети регулярно вміщували матеріали, переважно пропагандистського характеру, про розбудову нової радянської школи, в основу якої мав бути покладений принцип поєднання загальноосвітнього і політехнічного навчання. Преса активно пропагувала положення нового шкільного закону, який був прийнятий Верховною Радою УРСР у квітні 1959 р. Цим законом зокрема закріплювалося право батьків вибирати своїм дітям мову навчання. Це практично відкривало шлях до русифікації української школи в містах. Велику пропагандистську й організаторську роботу проводила київська преса щодо зміцнення матеріально-технічної бази шкіл. У газетах під характерними назвами «Шкільні новобудови», «Школи методом народної будови» вміщувалися матеріали, в яких висвітлювалися проблеми будівництва й обладнання загальноосвітніх шкіл, їх забезпечення меблями, наочними посібниками, підручниками, зошитами [1].

Багато матеріалів присвячено підвищенню компетенції учнів, підготовці й покращенню кваліфікації вчителів. Типовою є одна із статей, в якій твердилося, що загальноосвітня середня школа має прищепити учню вміння самостійно працювати над матеріалом, схильність до експериментаторства, культуру абстрактного математичного мислення. Ці навики полегшати йому в майбутньому навчання у виші, згодяться і в подальшій трудовій діяльності. Також зазначалося, що тогочасна шкільна методика була переважно орієнтована на середнього учня, середні показники знань, а не на диференційовану підготовку [2].

Є в київській періодиці інформаційні повідомлення про заходи радянських освітніх органів щодо вирішення проблеми покращення

програмованого навчання і створення технічних засобів у галузі народної освіти [3].

Багато матеріалів присвячено питанню підготовки та перепідготовки кадрів радянських вчителів у педагогічних інститутах та училищах і на учительських курсах [4]. Відзначалося, що, дбаючи про перебудову навчального процесу з підготовки вчителів, необхідно наполегливо зміцнювати зв'язки педагогічних вишів і середніх спеціальних навчальних закладів з загальноосвітніми школами [5].

Особливу увагу столична періодика приділяла вивченню української мови, забезпеченню шкіл якісними підручниками з рідної мови. На шпальтах газет багато публікувалося кореспонденції про впровадження в шкільне життя української мови, створення для учнів належних умов для її вивчення. Насамперед відзначалася незадовільна робота по підготовці для шкіл підручників з української мови. Цьому були присвячено статті, кореспонденції, замітки та листи, що подавалися під різноманітними рубриками. Так в одному з відгуків на вихід підручника з української мови для п'ятого класу зазначалося, що ця навчальна книжка вкрай бліда, безбарвна і одноманітна як за змістом, так і ілюстративним матеріалом [6].

Українському вчителю у процесі забезпечення якісного вивчення рідної мови відводилася ключова роль. Зокрема дописувачі звертали увагу на те, що на уроках окремих вчителів учні тільки й чують про граматичні категорії і тому, інколи, на все життя втрачають інтерес до самого слова «мова». Вчителю в процесі навчання слід, крім чисто академічних знань, вкладати свою душу, власну любов до рідного слова [7].

Газети ставили ще одну важливу проблему тогочасної радянської школи: за якими освітянськими показниками оцінювати діяльність загальноосвітніх шкіл для того, щоб вони могли піднятися на вищий щабель. На сторінках київської періодики в цей період часто трапляються твердження на кшталт: «Роботу шкіл слід оцінювати за всіма сторонами її життя: і за відгуками про неї, і за результатами перевірки учнівських знань, і за громадсько-корисною роботою всього її колективу» [8].

Не залишився поза увагою київської періодики процес реформування вищої школи в УРСР. За підрахунками автора, тема розвитку вишів в зазначений період становить майже 40 % серед публікацій з проблем народної освіти.

Аналіз свідчить, що київські періодичні видання найбільше уваги приділяли перебудові тогочасної радянської вищої школи. Природно багато місця газети відводили обґрунтуванню ролі й місця вищих

навчальних закладів у суспільно-політичному, соціально-економічному і культурному житті України в умовах хрущовської відлиги. Значну увагу періодичних видань було звернено на необхідність поліпшення підготовки інженерів у вищих навчальних закладах [9], покращення викладання математичних дисциплін у вишах [10], естетичного виховання студентів [11], матеріально-технічної бази вишів [12], взаємозв'язку вищої освіти з життям [13].

Як бачимо, київська періодика брала активну участь у висвітленні освітніх заходів уряду УРСР щодо перебудови вищої школи як основи формування радянської науково-інтелектуальної еліти.

Лібералізація тогочасного суспільного життя в республіці зумовила зміни в культурному розвитку суспільства. Зокрема помітне поживлення літературної тематики припадає на початок 1960-х років. У київських газетних виданнях регулярно почали з'являтися розвідки про літературну спадщину українського народу та нові твори тогочасних українських прозаїків і поетів.

Аналіз газетних матеріалів свідчить, що найбільш поширеними жанрами висвітлення творів письменників були літературознавчі статті і рецензії.

Особливе місце серед публікацій займали матеріали про класиків української літератури. Столична преса часто вміщувала матеріали, що мали в підсумку привернути увагу до значущості в житті українського суспільства Т. Шевченка, І. Котляревського, М. Коцюбинського, І. Франка, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, Г. Сковороди. Основними темами столичної преси стало також висвітлення творчого доробку відомих прозаїків і поетів О. Гончара, М. Стельмаха, М. Рильського, О. Довженка, А. Малишка, І. Вільде, П. Панча, Д. Павличка, Г. Тютюнника, М. Куліша.

Водночас змістовною у висвітленні літературних процесів є інша група джерел – про творчість і діяльність тогочасних молодих українських письменників – шістдесятників Л. Костенко, Б. Олійника, І. Драча, І. Жиленко, Р. Федорова. Цікавою є одна з рецензій Л. Новиченка про поетичний доробок Л. Костенко в «Літературній газеті» від 26 січня 1962 р., де відзначалося, що до поезій поетеси «приходить вивірена мужність у погляді на світ, приходить необхідна широта мислення, виразно окреслюється духовна зрілість поетичної особистості. Книга “Мандрівки серця” говорить про це на повний голос» [14].

Є в газетах група аналітичних матеріалів про роль і місце класичної української літератури в житті радянського суспільства. Зокрема зазначалося, що в історичних розвідках про видатних українських

письменників, їхню творчість треба відкидати власне упередження, подивитися на їхні твори їхніми очима, очима тих, для кого ці твори були призначені. Бо ж не знаючи історії літератури, хіба можна усвідомити всю велич генія Т. Шевченка? [15].

Цікавими були публікації, присвячені становищу і перспективі розвитку тогочасної літератури для юнацтва [16]. На шпальтах газет друкуються також глибокозмістовні розвідки про українських письменників і літературознавців, які були репресовані радянською владою в 1930-х роках [17].

Поряд із цим у періодичних виданнях часто з'являлися матеріали, що відбивали роботу радянських культурно-освітніх організацій зі створення радянської літератури, яка виконує соціальне замовлення в контексті соціалістичного реалізму. Типовою є стаття В. Буряка «Свобода творчості і художник» в «Робітничій газеті» від 18 листопада 1965 р., де зазначалося, що соціалістичний реалізм становить нову сторінку в історії художнього розвитку суспільства, яке породжує новий тип героя і письменника, не статистика, а активного учасника і перетворювача життя [18].

У періодичних виданнях також вмішувалися матеріали, в яких автори прагнули спростувати звинувачення зарубіжних опонентів щодо продовження русифікації в Україні. Показовою є стаття «Фальшиві клейноди» Д. Павличка в «Літературній газеті» від 1 серпня 1969 р., де зазначалося, що не варто писати на чужині для української нації державних рецептів, а варто працювати для возвеличення тої України, яка є соціалістичною республікою. Майбутнє України будується сьогодні і хто замість цегли хоче вмурувати в її стіни брусок динаміту – буде пійманий і поганьблений навіки [19].

Розрахунки автора свідчать, що домінуючий вид публікацій про розвиток української літератури – це матеріали, в яких аналізувалася творчість окремих літераторів, та публікації, котрі знайомили громадськість з доробком українських прозаїків і поетів. Найпоширенішим жанром внавітлення письменницького доробку були нариси про митців, статті й рецензії на їхні твори. За рівнем опрацювання інформації вони належать до синтетичного жанру і глибоко розкривають сутність тогочасних літературних процесів в Україні з погляду радянської ідеології. Аналіз свідчить про значний масив персоніфікованих матеріалів, тобто таких, які аналізували творчий доробок того чи іншого письменника. Слід відзначити, що такого роду публікації характеризувалися високою інформаційною насиченістю і глибиною літературознавчих досліджень.

Серед них літературні розвідки Л. Новиченка, І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка, Г. Кочура, С. Плачинди.

У тогочасній київській пресі також висвітлювався розвиток такого виду літератури, як фантастична проза. Зокрема зазначалося, що фантастика – не наука, а насамперед людина майбутнього [20].

Як бачимо, тогочасна київська періодика активно сприяла розвиткові української літератури і літературної критики, а отже й культури загалом.

Значне місце в газетній періодиці посідали матеріали про розвиток мистецтва в УРСР. За підрахунками автора, кількість публікацій з питань мистецтва становить майже 20 % від загальної кількості газетних матеріалів з проблем розвитку тогочасного духовного життя України.

Основними темами столичної преси були діяльність державних культурно-освітніх організацій, розвиток українського театру й кіно, музичного мистецтва, художньої самодіяльності.

Кількісний та якісний аналіз матеріалів київської періодики свідчить, що домінуючими темами періодики були публікації про розвиток українського театру і музики.

Періодика тих часів містить чималий масив виступів партійних, державних, громадських і культурних діячів з питань розвитку української соціалістичної культури. У більшості з них пропагувалися ідеї інтернаціоналізації і комунізації мистецького життя. У тогочасних київських газетах часто трапляються твердження про те, що соціалістичне суспільство, яке прийшло на зміну буржуазному, породжує і нову культуру, покликану скрізь утверджувати справжні комуністичні відносини між людьми [21]. Однак на шпальтах київських видань є група матеріалів, в яких пропагуються нові форми самовиразу в театральному і музичному мистецтві, які відображали ступінь усвідомлення на мистецькому рівні тих змін, які сталися в суспільно-політичному житті України в умовах «відлиги». Водночас із середини 1960-х років на сторінках газет з'являється чимало матеріалів, автори яких з консервативних позицій радянської ідеології негативно ставилися до пошуку нових художніх форм відображення дійсності, формалістичного й абстрактного мистецтва Західної Європи та Америки. Зокрема, підкреслювалося, що реалістичного театру в Сполучених Штатах Америки немає. Є театр абсурду і антитеатр. І чим більше абсурду в спектаклях американських театрів, тим вони гучніше рекламуються [22]. Помітне місце на сторінках газетної періодики було відведено репертуару українських театрів. Особливо високою у загальному масиві джерел із питань розвитку театрального мистецтва була питома вага публікацій про діяльність Державного академічного

театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка, Державного академічного українського театру ім. І. Я. Франка, Київського академічного російського драматичного театру ім. Лесі Українки, Київського театру юного глядача ім. Ленінського комсомолу, Київського державного театру опери і балету ім. Т. Г. Шевченка, Львівського державного академічного драматичного театру ім. М. О. Заньковецької [23].

На сторінках київської періодики є значна група матеріалів, що висвітлювали таку важливу тему, як діяльність українських бібліотек. Газетна періодика брала активну участь у всіх заходах у справі розширення бібліотечної справи в Україні, зокрема у висвітленні процесу створення нових бібліотек, комплектування книжних фондів. Повідомлялося, що в УРСР створена широка мережа бібліотечних установ – наукових, відомчих, масових. В 1968 р. в республіці працювало 26 330 масових бібліотек. Крім того, функціонували понад 30 тис. шкільних і 960 самостійних бібліотек для дітей. Тільки протягом 1966–1967 рр. для державних бібліотек було збудовано понад 20 тис. кімнат при клубних установах та окремі приміщення. Книгозабезпечення на одного жителя України становило в 1968 р. понад 10 книжок, 55 % від їхньої загальної кількості складала наукова і науково-популярна література [24]. Ще одна тема, яка об'єднувала групу дискусійних публікацій, – завдання, форми і методи роботи радянських бібліотек.

Зокрема, газета «Радянська культура» надрукувала статтю Ю. Валуєва «Бібліотека – читачеві», де пропонувалося налагодити координацію роботи всіх бібліотек України, оскільки відсутність такого координування не йшла на користь бібліотечній справі. Україна перша в СРСР могла б прокласти стежку в цьому напрямку [25].

Привертають увагу матеріали про покращення бібліографічної роботи в бібліотеках України. З цією метою республіканським культурно-освітнім установам пропонувалося організувати всеукраїнський науково-дослідницький бібліоцентр, зокрема Інститут книгознавства та його філії у найбільших містах України. Крім того, необхідно було подбати про випуск найбільш необхідних бібліографічних довідників «Україна в світовій пресі», «Українська література за кордоном», а також довідники з історії України, науки, народного господарства [26] тощо.

Особливу увагу київська періодика приділяла такій пекучій проблемі, як налагодження зразкового обслуговування читачів книгами, насамперед сільських. Так зазначалося, що невміння, а часом і небажання окремих керівників як слід розгорнути книготоргівлю на селі призвело до прикрих фактів, коли література, призначена для села, розповсю-

джувався в містах і обласних центрах. Враховуючи зазначене, добре налагодити книготоргівлю можна було тільки за умови підвищення культури роботи магазинів і кіосків. Повідомлялося, що в с. Хомутець Миргородського району Полтавської області було створено спеціалізований книжковий магазин. У цій крамниці завжди хороша, яскрава викладка книжкової продукції, є книга відгуків і пропозицій читачів – покупців. Рада книголюбів при магазині проводила багато потрібних, цікавих заходів з пропаганди видань суспільно-політичної, художньої і науково-популярної літератури [27].

Однак, як свідчить аналіз преси, таких магазинів в селах республіки було дуже мало. У Волинській, Сумській, Черкаській, Херсонській, Ровенській областях в сільській місцевості або зовсім не було книжкових крамниць, або вони знаходилися в старих непридатних приміщеннях і не задовольняли зрослих вимог покупців. З огляду на те пропонувалося активніше залучати до книготоргівлі громадських розповсюджувачів, збільшити число спеціалізованих кіосків, поширити розсилку книг поштою. Зазначалося про необхідність широко розвивати торгівлю на вулицях, організовувати книжкові ярмарки, декади і місячники книги [28].

Отже, за підсумками кількісного і якісного аналізу матеріалів київської періодики, можна зробити висновок, що періодика широко і всебічно висвітлювала процес розвитку бібліотечної справи в УРСР.

Виявлені в процесі дослідження газетні публікації певною мірою сприяють повноті змалювання картини антирелігійної пропаганди і агітації компартійних органів і жорстокої боротьби з релігією в республіці. Ця тема була постійною на сторінках тогочасної преси. Висвітлювалася вона у войовничому стилі та була представлена різноманітними жанрами: від заміток до теоретичної статті. У газетних публікаціях поширювалися твердження, що бойовитість і наступальність мали стати основою у роботі кожного агітаційного колективу, кожного атеїста [29]. У цьому масиві джерел чимало місця займають матеріали про посилення атеїстичного виховання молоді, зокрема вивчення у вищих предмету «Основи наукового атеїзму» [30]. Публікації на цю тематику вміщувалися під рубриками «На атеїстичні теми» і «Бесіди на атеїстичні теми», а їхніми авторами переважно були науковці, викладачі суспільних дисциплін вищих, ідеологічні працівники компартійних структур, які намагалися довести, що релігійний світогляд – це світогляд безсилля людини перед силами природи [31]. На сторінках київської періодики також друкувалися матеріали про відмову від релігії колишніх керівників релігійних об'єднань. Типовою є публікація про

зрікання сану колишнього протоієрея Олексія Свято-Троїцької церкви в с. Троєщина Броварського району Київської області в газеті «Вечірній Київ» [32]. Крім того, на шпальтах газет трапляються статті і кореспонденції, в яких з антирелігійних позицій у традиційно-погромницькому стилі викривається зрада греко-католицької церкви українського народу [33], підтримується кампанія із закриття церковних громад, монастирів, православних духовних семінарій [34]. Так тільки в 1962 р. в Україні було знято з реєстрації 1263 релігійні об'єднання різних конфесій [35]. Треба зазначити, що такого роду публікації вміщувалися на сторінках київських газет згідно з відповідними планами антирелігійної роботи компартійних органів.

Отже, проведене вивчення київської періодики дозволило визначити особливості, характерні риси культурно-освітнього розвитку тогочасного українського суспільства. Встановлено, що наприкінці 1960-х років у Києві видавалися 17 республіканських, вісім обласних і міських, понад 40 багатотиражних газет. Серед них республіканські – «Радянська Україна», «Правда України», «Робітнича газета», «Колгоспне село», «Сільські вісті», «Молодь України», «Культура і життя», «Радянська освіта», «Літературна газета» та ін., обласні й міські – «Київська правда», «Вечірній Київ», «Молода гвардія», «Київський комсомолец» та ін., багатотиражні – «Машинобудівник», «Ленінська кузня», «Верстатобудівник», «Дарницький шовк», «Київський університет», «Трибуна передовика» та ін. Більшість з них виходили українською мовою. Чимало друкованих матеріалів вирізнялися актуальністю, глибиною аналізу, розмаїттям тематики, жанровою палітрою, широким колом кореспондентів. Масового поширення набув робсількорівський рух.

Київські газети того часу стали масовими, надаючи можливість громадянам висловлювати власну думку на їхніх сторінках. Масив газетних джерел, що став предметом аналізу, дав змогу простежити докладно і в усій повноті відтворити події духовного життя тогочасної України.

Треба зазначити, що київські газети не тільки постійно віддзеркалювали процеси радянської реформи української середньої і вищої школи, закладів культури, але й своїми публікаціями сприяли пробудженню національної самосвідомості українського народу, зростанню активності творчої інтелігенції, формуванню в умовах відлиги нової генерації майстрів художнього слова – шістдесятників, надійного фундаменту для утвердження незалежності України.

Критичне використання досвіду роботи київських періодичних видань 1960-х років нинішніми засобами масової інформації сприятиме форму-

ванню національної свідомості, успішної розбудови української державності, відродженню національних традицій і цінностей.

Список використаних джерел

1. *Пилипенко І.* Школи – методом народної будови / І. Пилипенко // Київ. правда. – 1965. – 27 трав.
2. *Борбат О.* Кадри починаються із школи / О. Борбат // Київ. правда. – 1966. – 25 черв.
3. *Берг А.* Перспективи програмового навчання / А. Берг // Культура і життя. – Київ, 1966. – 19 серп.
4. *Близнюк С.* Студент прийшов у школу / С. Близнюк // Радян. освіта. – Київ, 1960. – 25 черв.
5. *Курило М.* Педагогічне училище / М. Курило // Радян. освіта. – Київ, 1960. – 17 лют.
6. *Мищенко М.* Помилки, повторені 220 тисяч разів / М. Мищенко // Культура і життя. – 1963. – 3 верес.
7. *Коваленко Н.* Граматика – ще не мова / Н. Коваленко // Радян. освіта. – 1963. – 19 січ.
8. *Зданевич В.* В журналі трійка, в умі два / В. Зданевич // Радян. освіта. – 1961. – 14 черв.
9. *Скляр В.* Де і як краще готувати інженерів / В. Скляр // Вечір. Київ. – 1965. – 27 груд.
10. *Слідами виступів «ВК»* // Вечір. Київ. – 1965. – 28 черв.
11. *Отрощенко В.* Чи потрібен студенту Пікассо? / В. Отрощенко // Молода гвардія. – Київ, 1968. – 30 листоп.
12. *Заславський А.* В Академії і на виробництві / А. Заславський // Колгоспне село. – Київ, 1963. – 30 січ.
13. *Попов В.* Вуз і життя / В. Попов // Радян. освіта. – 1960. – 29 жовт.
14. *Новиченко Л.* 3 нових віршів. Ліна Костенко. Пора змужніння / Л. Новиченко // Літератур. газета. – Київ, 1962. – 26 січ.
15. *Селивагів М.* Щедра мова мистецтва / М. Селивагів // Молода гвардія. – 1969. – 9 лип.
16. *Загребельний П.* Юним найкращі твори / П. Загребельний // Літератур. Україна. – 1965. – 8 січ.
17. *Кочур Г.* Учений, перекладач, поет / Г. Кочур // Вечір. Київ. – 1963. – 1 квіт.
18. *Буряк Б.* Свобода творчості і художник / Б. Буряк // Робітн. газета, Київ. – 1965. – 18 листоп.

19. *Павличко Д.* Фальшиві клейноди. Відповідь п. Рахманному на його «Відкритий лист до українських літераторів з приводу проблем українізації» / Д. Павличко // Літератур. Україна. – 1969. – 1 серп.
20. *Бердник О.* Мрія, література, майбутнє / О. Бердник // Літератур. газ. – 1960. – 1 квіт.
21. *Смельяненко Г.* Культура комунізму / Г. Смельяненко // Радян. Культура. – Київ, 1961. – 21 черв.
22. *Степовик Д.* Антиглузд на Бродвеї / Д. Степовик // Молодь України. – Київ, 1965. – 26 лют.
23. *Стиридонова А.* Мистецтво глибоких почуттів // Вечір. Київ. – 1969. – 17 черв.
24. *Печенізький З.* Книжкові скарби народу / З. Печенізький // Культура і життя. – 1968. – 22 верес.
25. *Валуєв Ю.* Бібліотека читачеві / Ю. Валуєв // Радян. культура. – 1962. – 2 груд.
26. *Глинський І.* Де вона, наша бібліографія? / І. Глинський // Культура і життя. – 1969. – 17 січ.
27. Книголюби і книгарні // Сільські вісті. – Київ, 1967. – 15 серп.
28. Книгу читачеві // Літератур. газ. – 1960. – 1 лип.
29. Атеїстичній пропаганді – наступальність // Київ. правда. – 1965. – 3 лип.
30. Атеїстичному вихованню – войовничий дух // Радян. освіта. – 1963. – 27 черв.
31. Наука – могутність, релігія – безсилля // Робітн. газ. – 1960. – 17 верес.
32. Відмова від релігії // Вечір. Київ. – 1964. – 30 трав.
33. *Даниленко С.* Таємниця Шептицького / С. Даниленко // Робітн. газ. – 1967. – 10 січ.
34. *Степанов П.* Чорні раси, чорні душі / П. Степанов // Вечір. Київ. – 1960. – 15 берез.
35. *Ганжуров Ю.* Чорно-біла «відлига» у дзеркалі преси: газетні публікації як джерело вивчення політичної системи України (1956–1964 рр.) / Ю. Ганжуров. – Київ, 1999. – С. 121.

References

1. Pylypenko, I. (1965). Shkoly – metodom narodnoi budovy [Schools – by the method of folk structure]. *Kyivska pravda – Kiev Truth*. (May 27, 1965) [in Ukrainian].

2. Borbat, O. (1966). Kadry pochynaiutsia iz shkoly [The shots start from school]. *Kyivska pravda – Kiev Truth*. (June 25, 1966) [in Ukrainian].
3. Berh, A. (1966). Perspektyvy prohramovoho navchannia [Perspectives on program training]. *Kultura i zhyttia – Culture and Life*. (August 19, 1966). Kyiv [in Ukrainian].
4. Blyzniuk, S. (1960). Student pryishov u shkolu [Student came to school]. *Radianska osvita – Soviet Education*. (June 25, 1960). Kyiv [in Ukrainian].
5. Kurylo, M. (1960). Pedahohichne uchylyshche [Normal school]. *Radianska osvita – Soviet Education*. (February 17, 1960). Kyiv [in Ukrainian].
6. Mishchenko, M. (1963). Pomylky, povtoreni 220 tysiach raziv [Errors repeated 220 thousand times]. *Kultura i zhyttia – Culture and Life*. (September 3, 1963) [in Ukrainian].
7. Kovalenko, N. (1963). Hramatyka – shche ne mova [Grammar is not a language yet]. *Radianska osvita – Soviet Education*. (January 19, 1963) [in Ukrainian].
8. Zdanevych, V. (1961). V zhurnali triika, v umi dva [There are three in the magazine, two in the mind]. *Radianska osvita – Soviet Education*. (June 14, 1961) [in Ukrainian].
9. Skliar, V. (1965). De i yak krashche hotuvaty inzheneriv [Where and how best to train engineers]. *Vechirni Kyiv – Evening Kiev*. (December 27, 1965) [in Ukrainian].
10. Slidamy vystupiv «VK» [Following the «VK» performances]. *Vechirni Kyiv – Evening Kiev*. (June 28, 1965) [in Ukrainian].
11. Otroshchenko, V. (1968). Chy potriben studentu Picasso? [Do you need a Picasso student?]. *Moloda hvardiia – Young Guard*. (November 30, 1968). Kyiv [in Ukrainian].
12. Zaslavskiy, A. V. (1963). Akademii i na vyrobnytstvi [In the Academy and in production]. *Kolhospne selo – The Collective Farm*. (January 30, 1963). Kyiv [in Ukrainian].
13. Popov, V. (1960). Vuz i zhyttia [High School and Life]. *Radianska osvita – Soviet Education*. (October 29, 1960) [in Ukrainian].
14. Novychenko, L. Z. (1962). Z novykh virshiv. Lina Kostenko. Pora zmuzhinnia [From new poems. Lina Kostenko. The time of maturity]. *Literaturna hazeta – Literary Newspaper*. (January 26, 1962). Kyiv [in Ukrainian].
15. Selyvahiv, M. (1969). Shchedra mova mystetstva [Generous language of art]. *Moloda hvardiia – Young Guard*. (July 9, 1969) [in Ukrainian].
16. Zahrebelnyi, P. (1965). Iunym naikrashchi tvory [The best works for young people]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*. (January 8, 1965) [in Ukrainian].

17. Kochur, H. (1963). Uchenyi, perekladach, poet [Scientist, translator, poet]. *Vechirniy Kyiv – Evening Kiev*. (April 1, 1963) [in Ukrainian].
18. Buriak, B. (1965). Svoboda tvorchosti i khudozhnyk [Freedom of Creativity and the Artist]. *Robitnycha hazeta – The Newspaper*. (November 18, 1965). Kyiv [in Ukrainian].
19. Pavlychko, D. (1969). Falshyvi kleinody. Vidpovid p.Rakhmannomu na ioho «Vidkrytyi lyst do ukrainskykh literatoriv z pryvodu problem ukrainizatsii» [False Kleinodes. Mr. Rachmanny's response to his «Open Letter to Ukrainian Writers on Problems of Ukrainianization»]. *Literaturna Ukraina – Literary Ukraine*. (August 1, 1969) [in Ukrainian].
20. Berdnyk, O. (1960). Mriia, literatura, maibutnie [Dream, literature, future]. *Literaturna hazeta – Literary newspaper*. (April 1, 1960) [in Ukrainian].
21. Iemelianenko, H. (1961). Cultura comunizmu [Culture of Communism]. *Radianska cultura – Soviet Culture*. (June 21, 1961). Kyiv [in Ukrainian].
22. Stepovyk, D. (1965). Antyhluzd na Brodvei [Broadway antithesis]. *Molod Ukrainy – Youth of Ukraine*. (February 26, 1965). Kyiv [in Ukrainian].
23. Spyridonova, A. (1969). Mystetstvo hlybokykh pochuttiv [The Art of Deep Feelings]. *Vechirniy Kyiv – Evening Kiev*. (June 17, 1969) [in Ukrainian].
24. Pechenizkyi, Z. (1968). Knyzhkovi skarby narodu [Book treasures of the people]. *Cultura i zhyttia – Culture and Life*. (September 22, 1968) [in Ukrainian].
25. Valuiev, Iu. (1962). Biblioteka chytachevi [Library for the reader]. *Radianska cultura – Soviet culture*. (December 2, 1962) [in Ukrainian].
26. Hlynskyi, I. (1969). De vona, nasha bibliohrafiia? [Where is she, our bibliography?]. *Cultura i zhyttia – Culture and Life*. (January 17, 1969) [in Ukrainian].
27. Knyholiuby i knyharni [Book lovers and bookstores]. *Silski visti – Village News*. (August 15, 1967) [in Ukrainian].
28. Knyhu chytachevi [he book to the reader]. *Literaturna hazeta – Literary Newspaper*. (July 1, 1960) [in Ukrainian].
29. Ateistychnii propahandi – nastupalnist [Atheistic propaganda – offensive]. *Kyivska pravda – Kiev Truth*. (July 3, 1965) [in Ukrainian].
30. Ateistychnomu vykhovanniui – voiovnychy dukh [Atheistic education – a warlike spirit]. *Radianska osvita – Soviet education*. (June 27, 1963) [in Ukrainian].
31. Nauka – mohutnist, relihiia – bezsyllia [Science is power, religion is powerlessness]. *Robitnycha hazeta – Workers' Newspaper*. (September 17, 1960) [in Ukrainian].

32. Vidmova vid religii [Relinquishing Religion]. *Vechirnyi Kyiv – Evening Kiev*. (May 30, 1964) [in Ukrainian].

33. Danylenko, S. (1967). Taiemnytsia Sheptytskoho [The mystery of Sheptytsky]. *Robitnycha hazeta – The Newspaper*. (January 10, 1967) [in Ukrainian].

34. Stepanov, P. (1960). Chorni rasy, chorni dushi [Black races, black souls]. *Vechirnyi Kyiv – Evening Kiev*. (March 15, 1960) [in Ukrainian].

35. Hanzhurov, Iu. (1999). Chorno-bila «vidlyha» u dzerkali presy: hazetni publikatsii iak dzherelo vyvchennia politychnoi systemy Ukrainy (1956–1964 rr.) [Black and White Thaw in the Mirror of the Press: Newspaper Publications as a Source for Studying Ukraine’s Political System (1956–1964)]. (p. 121). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019.

Hryhorii Rudyi,

Dr. Sci. (Historical),

Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4679-282X>

Kiev Periodical Press of the 1960’s in the Context of the Cultural and Educational Development of the Ukrainian SSR

The cultural and educational development of the Ukrainian SSR in the 1960’s is considered in the article through the prism of the Kiev periodical press. The general tendencies of formation of the informational and propaganda potential of the Kiev periodicals of the 1960’s were studied, and information on their quantitative and language composition was proposed. The topics and contents of published periodicals revealing the state of the spiritual life of Ukraine are revealed, and the characteristics of the Soviet regime in the period of its liberalization are determined. As a result of the analysis of the Kiev press, a considerable amount of newspaper publications were introduced into the scientific circulation, on the basis of which the main aspects and forms of Soviet modernization of the educational and cultural life of the Ukrainian SSR were determined, the Kiev newspapers are presented as a rich event-fact phenomenon, as an important Ukrainian factor in all spheres of cultural and educational development of the Ukrainian SSR.

The obtained data allowed to establish the main thematic complexes that reveal the state of the spiritual life of Ukraine of that time, in particular: the orientation of the Soviet authorities to the introduction of school legislation, which would allow the creation of a Ukrainian school, which should be based on the principle of combining general education and polytechnic education; definition of the role and place of the teacher

in raising the competence of pupils; problems of preparation for the Ukrainian school of highly qualified specialists; study of the Ukrainian language in general schools, provision of schools with high-quality textbooks on the Ukrainian language, creation of the necessary conditions for its study; material and technical basis of the school educational process; the restructuring of higher education, the training of engineers in higher education establishments, the teaching of mathematical disciplines in higher educational institutions, the interconnection of higher education with life; development of Ukrainian literature and literary criticism, national theater, cinema, musical art, artistic amateur activities; activity of Ukrainian libraries; problems of forging exemplary service for readers by books, book trade in the countryside.

Keywords: Kiev newspapers, Kiev periodical press, cultural and educational development of the Ukrainian SSR, Ukrainian literature, art, library business.

Сергій Ховрич,

канд. іст. наук, доцент, ст. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ІСТОРІЇ КОЛЕКЦІЇ Д. БІБІКОВА – Є. ЛЬВОВА

У статті охарактеризовано головні етапи формування та подальшого існування приватної колекції Д. Бібікова – Є. Львова (частина якої нині зберігається в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського), визначити їхні характерні риси, а також з'ясувати роль Д. Бібікова, Є. Львова і З. Кассіні у формуванні цієї книгозбірні. Методологія дослідження полягає в застосуванні історико-логічного, порівняльного і біографічного методів. Становлення і розвиток книжкових колекцій – одне з актуальних питань, яке варто досліджувати, щоб правильно оцінити інтелектуальний потенціал суспільства упродовж різних епох. Уперше здійснено ґрунтовний аналіз історіографічного доробку з означеної теми та акцентовано увагу на персоналії князя Є. Львова (1831–1878) в контексті творення відповідної бібліотеки. Автор встановив: до сьогодні в наукових працях переважала тема з комплектування приватної колекції Д. Бібікова, їхні автори не запропонували якої-небудь періодизації історії виникнення та подальшого існування збірні. Автором запропоновано замінити загальноживаний науковий термін «Бібліотека Д. Г. Бібікова» на «Бібліотека Д. Г. Бібікова – Є. О. Львова»; це не просто зміна назви, а, по-суті, нове трактування явища. Також уперше запропоновано оригінальну періодизацію історії формування та подальшого існування колекції Д. Бібікова. На підставі наявних екслібрисів, можна стверджувати, що до цієї справи у різний час долучилися, окрім інших, Є. Львов і В. Кордт. Водночас чималोї шкоди згадуваній збірні завдали волонтаристські дії радянських співробітників і німецьких окупантів (Друга світова війна). На сьогодні колись єдине зібрання розпорошене між установами (НБУВ і Науковою бібліотекою ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка), а дещо втрачено.

Ключові слова: Україна, Російська імперія, Д. Бібіков, Є. Львов, Київський університет ім. Св. Володимира, бібліотека, приватна колекція, бібліофіл.

Культурна спадщина української нації – складова загальнокультурного надбання людської цивілізації, має свої специфічні риси, особливості. Однією з матеріальних цінностей культурної спадщини

є видавнича продукція, яка зберігається у відповідних збірнях. Становлення і розвиток книжкових колекцій – одне з актуальних питань, яке варто досліджувати, щоб правильно оцінити еволюцію інтелектуального потенціалу суспільства упродовж різних епох. Важливо з'ясувати і мотиваційну складову бібліофілів. Це та інше дасть змогу зрозуміти професійні та особистісні вподобання власників, котрі здійснювали певний вплив на суспільно-політичне й економічне життя країни; на наш погляд, яскравим прикладом цього може слугувати історія бібліотеки Д. Бібікова. Вивчення досвіду бібліофілів-ентузіастів стане в нагоді в справі глибоких модерних змін у бібліотечній галузі сучасної України, необхідність яких назріла ще наприкінці минулого сторіччя. Загальновідомо, приватні колекції XIX – на поч. XX ст. успішно конкурували із громадськими та державними книгозбірнями, котрі в окремих випадках залежали від процесу злиття/поглинання цінних фондів приватних колекціонерів. Звучали справедливі звинувачення про недосяжність культури для широкого загалу з огляду на співвідношення вартості книг та статків [25, с. 158]. Ось чому освітні установи всіляко заохочували подібну добротність, справедливо наголошуючи на тому, що, окрім іншого, від цього залежить ефективне функціонування навчальних закладів. До речі, сьогодні також існує практика передачі бібліотекам різних форм власності ряду цінних і рідкісних видань, а той і всього зібрання. Хоча, звичайно, обсяги цього процесу зменшилися в рази, але це пояснюється новою парадигмою інформаційного суспільства (завдяки інформаційним технологіям створені новітні засоби пошуку та обробки інформації, через що кількість друкованої продукції зменшилася; лише модернізованим бібліотекам вдалося зберегти чисельну аудиторію читачів).

З кінця XIX та впродовж XX ст. тривало накопичення інформаційного масиву загалом довідникового характеру з історії бібліотеки Д. Бібікова; зрештою, цінність цієї літератури насамперед у наявності в ній фактологічного матеріалу. Короткі історичні огляди про походження та подальшу долю книжкової колекції Д. Бібікова – Є. Львова з'явилися ще в дорадянський період. Так, 1880 р. в покажчику нових творів «Російська бібліографія» опубліковані, по-суті, перші відомості про бібліотеку княгині З. Львової (Д. Бібікова), а через 20 років у російському щомісячному історико-літературному журналі «Історичний вісник» вміщена невеличка стаття, присвячена факту передачі цієї приватної колекції Київському університету [17, с. 1; 6]. За радянської доби дослідницькі пошуки загальмувалися, хоча і зустрічається епізодична згадка про цей колекційний фонд (зазвичай в контексті якогось дослідження

з ширшої проблематики). Для прикладу назвемо книгу українського бібліотекознавця і бібліографа Є. Колесник (1925–2006) «Книжкові колекції ЦНБ АН УРСР» (Київ, 1988), де авторка розглянула історію окремих колекцій бібліотеки університету ім. Святого Володимира, згадавши між іншим про збірню Д. Бібікова [32, с. 12, 13]. Цей матеріал перед тим був опублікований у збірнику наукових праць «Київ у фондах ЦНБ АН УРСР» (Київ, 1984) [31, с. 136–160].

Після проголошення незалежності України дослідники вчергове актуалізували цю проблему, в результаті чого з'явилися цікаві (є неоднозначного характеру), хоча й вузькоспеціалізовані дослідження [42; 29; 41; с. 121; 33; 43, с. 26–27]; але і їхні автори визнали, що бібліотечне зібрання Д. Бібікова потребує подальшого дослідження [29, с. 238], а справа передачі «...родиною Бібікових за заповітом Дмитра Гавриловича його особистої бібліотеки в дарунок українській просвіті [насправді в імперські часи йшлося не про “українську” освіту, а про загальноросійську. – С. Х.], а саме Київському університету Святого Володимира» розцінено, як «доволі маловідомий факт» [33]. Останнє твердження щонайменше викликає подив, бо для наукової спільноти ця інформація не становить таємниці, а от для широкого загалу – вона, очевидно, малоцікава.

Сучасна «...книгознавча школа НБУВ [Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С. Х.], – зазначила очільниця наукової школи “Книгознавство, книжкове пам'яткознавство”, професорка Г. Ковальчук, – зосереджена на вивченні через конкретні книжкові пам'ятки історії книжкової культури України, на атрибуції та експертизі пам'яток як складової частини наукових досліджень, підготовці відповідних сучасних інформаційних ресурсів, що включають електронні та друковані наукові каталоги, цифрові бібліотеки, методичні матеріали, статті та монографії» [30, с. 48]. Так у 2005 р. вийшла друком монографія старшого наукового співробітника НБУВ Т. Мяскової «Бібліотека Імператорського університету Св. Володимира: з історії комплектування (1834–1927 рр.)»: у якій на основі архівних джерел проаналізовані питання історії та комплектування бібліотеки Київського університету від часу зародження до 1927 р. Серед інших колекцій, що надійшли до бібліотечних фондів, Т. Мяскова коротко висвітлила головні аспекти формування та подальшої долі бібліотеки Д. Бібікова [38, с. 6; 15; 18; 68; 104; 114; 116–118; 142; 144; 147; 177]. Додамо: в 1920 р. радянські «реформатори» тимчасово розформували університет, лише з 1933 р. він поновив роботу. Вагомий внесок у розкритті низки «білих плям» в історії

Національної бібліотеки, зокрема Бібіковської колекції, здійснили знані книгознавці Л. Дубровіна та О. Онищенко, виявивши і ретельно проаналізувавши невідомі до того документи, їм також вдалося з'ясувати до майже дрібничок ключові епізоди з історії збірні воєнного періоду (1941–1945) [16, с. 16–17; 40–41; 54; 58–61]. Цими істотними результатами роботи послуговуються зацікавлені фахівці. До речі, долі українських культурних цінностей (музейних, архівних і бібліотечних фондів, – зокрема, названої колекції) під час Другої світової війни (1939–1945) присвячені розвідки всевітньо відомої американської історикині й архівознавця П.-К. Грімстед та члена-кореспондента (з 2012) НАН України Г. Боряка [11, с. 11; 21; 23–25; 29; 38–40; 57, р. 199–200; 230–233]. У науковому світі праця П.-К. Грімстед «Трофеї війни та імперії...» (2001) отримала високу оцінку [48, с. 20].

Ворто виокремити працю співробітників НБУВ Л. Дениско та Ю. Рудакової «Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 2017), де, окрім іншого, надана коротка інформація про формування та розвиток книгозбірні Університету Св. Володимира, в т. ч. бібліотеки Д. Бібікова, а також біографічні дані відповідних персоналій [12, с. 16–18; 85–86; 203–214]. З метою ефективного використання фондів НБУВ тут підготували й випустили наукові довідники, де згадана і названа колекція [1, с. 21; 27, с. 37].

Побіжно про бібліотеку Д. Бібікова згадується в дослідженнях різного характеру (деякі російські дослідники повідомили про передачу Київському університету не бібліотеки, а архіву Д. Бібікова) [50, с. 129; 10; 34; 28, с. 146]. Натомість в окремих доробках про формування і склад книжкових колекцій та зібрань НБУВ, де власне зберігається частина колись єдиної бібліотеки Д. Бібікова, про неї не згадано [15; 22; 49]. Отже, у розглянутих працях переважає тема з комплектування приватної колекції Д. Бібікова (зазвичай в контексті тих книгозбірень, на балансі яких вона перебувала), їхні автори не запропонували якої-небудь періодизації історії формування та подальшого існування збірні; загалом наявному історіографічному доробку бракує глибока аналітика порушеної проблеми.

Біографія Д. Бібікова (1792–1870) загалом добре описана в наукових працях, спогадах сучасників і довідникових виданнях [46, с. 530–531; 24; 39, с. 349; 355–365; 45, с. 530; 540; 942–943; 4; 14, с. 285–286; 5; 18, с. 56; 59; 149; 162; 172; 174–176; 178; 181–185; 188–190; 192–196; 201; 208–213; 228–229; 244; 250; 258; 19, с. 16, 18; 51–53; 47; 54, с. 276–288; 38; с. 42, 102; 42, с. 53; 29, с. 232–235; 21; 36]; про вплив генерал-

губернатора на долю великого українського поета, громадського діяча Т. Шевченка (1814–1861) йдеться в розвідці українського історика і археолога І. Іванцова (1904–1941) «Т. Г. Шевченко і археологія» (1939) [23]. Т. Шевченко ж присвятив впливовому сановнику відому поему (фрагмент незавершеного твору) «Юродивий» (Нижній Новгород, 1857) [55, с. 295–296; 2]. Позаяк докладного, на рівні монографії, аналізу біографії Д. Бібікова не виявлено, думаємо, ця обставина має зацікавити вчених-біографів, котрі зможуть заповнити цю нішу доботною розвідкою. Ми не ставимо перед собою завдання розглянути всі етапи його життя і діяльності – мета й обсяг нашої праці не дозволяють це зробити. Водночас, зважаючи, що він був засновником досліджуваної колекції, на окремих епізодах ми все ж зупинимося.

Мета дослідження – охарактеризувати головні етапи формування та подальшого існування приватної колекції Д. Бібікова – Є. Львова (частина якої нині перебуває в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського), визначити їхні характерні риси, а також з'ясувати роль Д. Бібікова, Є. Львова і З. Кассіні у формуванні цієї книгозбірні.

Персоналія Д. Бібікова, власника чималої приватної бібліотеки, не може не привертати увагу відповідних дослідників. Він був не просто заможним сановником свого часу, а ще й належав до поважного роду. Російські генеалогознавці з'ясували: Бібікови походять від давнього татарського роду, родоначальником якого вважається татарин Жидімір/Жидомір (Аджитемір-Хаджитемір), – уродженець Синьї Орди, що перейшов на службу до Тверського князя. Його син Дмитро Жидімірович прийняв християнство. Прізвисько «Бібік» отримав Федір Мікулич, від нього і походять всі Бібікови. Саме прізвище, зрозуміло, має тюрське коріння: означає «лялька/дитина» або «зіниця ока» [47; 29, с. 233]. В українських розвідках (показовими є статті професорки В. Шандри зустрічаються два варіанти написання прізвища: Бібік і Бібік [5; 50–52]; нами використано перший варіант, як такий, що відповідає сучасним правилам українського правопису.

Родина Бібікових (особливо Дмитро Гаврилович і віленський генерал-губернатор Ілля Гаврилович) відіграла неабияку роль у політичному житті Російської імперії при імператорі Миколі I Павловичу (1825–1855) [39, с. 349; 42, с. 53]. Київський етап, наголосимо, посідає неабияке місце в життєдіяльності Дмитра Гавриловича. Тут розкрилися його основні професійні якості, які дозволили в подальшому обіймати високі посади. Ось яким головним критерієм мав відповідати претендент на посаду генерал-губернатора: «Призначалися на цю посаду урядовці

не лише знатного походження, а й ті, хто мав військові заслуги, відповідні ділові якості та виявив особисту відданість імператорові» [54, с. 373]. Поляки сприймали Д. Бібікова як сатрапа, який, дійсно, знаходився під жорстким контролем самого імператора [8, с. 340; 395] і зарекомендував себе активним провідником реакційної політики Миколи I в Україні та «активним борцем з усім польським» [20, с. 11; 44, с. 152]. Так, в 1839 р. у доповідній імператору генерал-губернатор звинуватив поляків у політичній ненадійності, прагненні відокремитися і відродити демократичну Польщу [3, арк. 2, 3, 7].

Дехто відгукнувся про нього так: «...своєрідний, але в усякому разі розумний та енергійний епарх [керівник. – С. Х.] краю...» [46, с. 530]. Успіхи в приборканні національно-визвольних змагань українців і поляків й нав'язування їм імперського способу мислення дали змогу Д. Бібікову здійснити карколомну кар'єру, вінцем якої було перебування (хоча і короткочасне) на посаді міністра внутрішніх справ імперії. Вшанували Дмитра Гавриловича, як впливає із архівних документів, престижні наукові товариства та освітні установи Російської імперії, обравши своїм почесним членом (Імператорське Московське товариство сільського господарства, Імператорське російське географічне товариство, Товариство сільського господарства Південно-Східної Росії, Університет Св. Володимира і т. д.) [13]. Його енергію та розум, як і більшість інших талановитих діячів, імперія-хижак використала у своїх цілях – він став виконавцем ганебної політики російського самодержавства щодо денационалізації підкорених країн, обмеження громадянських прав і свобод, посилення репресивної політики проти інакомислячих тощо.

Додамо ще один маленький штрих до образу бібліофіла-любителя Дмитра Гавриловича в контексті його рівня освіченості. Сучасники, вважаємо, небезпідставно резюмували: «Людина з великими природними здібностями, але без наукової освіти, володів сильним характером і суворою вдачею» [4, с. 352; 18, с. 56]. Інший очевидець, очільник канцелярії генерал-губернатора Е. Стогов (1797–1880) зробив цінне уточнення: «Наук він [Д. Бібіков. – С.Х.] не знав ніяких... писати не вмів ні на одній мові...» [21, с. 352], себто зі слів свідка випливає, що імперський чиновник, власник унікальної книгозбірні був малограмотною особою. Подібну (до першої) характеристику дав йому і видатний український історик, професор Д. Дорошенко (1882–1951): «Це був тип... яскравого сатрапа-самодура. Але це був чоловік розумний і енергійний» [14, с. 285; 29, с. 232].

Попри різноплановий діапазон наявної збірні, Д. Бібіков все ж не завжди добре орієнтувався в окремих тонкоцях тієї чи іншої галузі науки. Так, змагаючись із польським впливом на Правобережній Україні, генерал-губернатор, констатувала доктор історичних наук В. Шандра, помилково зарахував до кодексу польського права Литовський статут [51]. Насправді, це визначна середньовічна пам'ятка права Великого князівства Литовського: «Перший або Старий (1529), Волинський (1566) та Другий, або Новий (1588) Литовські статuti, – пояснив доктор історичних наук, професор Г. Папакін, – ввібрали значну кількість давньоруських правових норм і доповнили її новими нормами, що відбивали особливості державного устрою Великого князівства Литовського» [40, с. 25].

Коротко скажемо і про ключові фази формування та подальшого існування досліджуваної бібліотеки. На наш погляд, її історію доцільно поділити на чотири періоди (кожен із них містить ще й проміжні етапи):

Перший період (перша пол. XIX ст. – 1901 р.): зародження та розширення приватної колекції Д. Бібікова – Є. Львова. Час перебування колекції у власності того чи іншого власника, підкреслимо, треба розглядати як проміжний етап її формування. Її фонд був сформований в основному зусиллями Дмитра Гавриловича, а згодом також князя Є. Львова (1831–1878). Ось що пише кандидат історичних наук Т. Мяскова: «За час, коли бібліотека Д. Бібікова перебувала в маєтку З. Львової-Кассіні, її фонд зріс завдяки зусиллям Є. Львова до 14 тисяч томів» [38, с. 117]; цей маєток розташовувався в селі Лаєшеві Симбірської губернії [6, с. 1137; 38, с. 117; 42, с. 53] (нині – Ульяновська область, Російська Федерація). На підставі наявних екслібрисів, можна стверджувати, що до цієї справи в різний період долучилися, зокрема, Є. Львов і В. Кордт (1894–1928). Євген Олександрович не лише зберіг, а й здійснив значне доукомплектування та систематизацію (наявність відповідного екслібрису тому підтвердження) відомої збірні; тому, думаємо, заслуговує на те, аби його внесок був належним чином оцінений – принаймні тепер. З огляду на викладені факти, вважаємо за необхідне наполягати на більш правильному формулюванні наукової назви колекції: «Бібліотека Д. Г. Бібікова – Є. О. Львова». До речі, упродовж невеликого часу сучасники йменували її – «Бібліотека княгині З. Львової» [17, с. 1].

В оригінальному науковому проєкті Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого «Українська бібліотечна енциклопедія» висловлено важливе твердження: «Багато п. б. [приватних бібліотек. – С. Х.] окремих осіб та родин із-за наявності унікальних видань, включаючи періодику

і ноти, тематичних колекцій україніки, шевченкіани, таврики, історичної, краєзнавчої літератури стали помітним явищем в історії книжкової культури України» [35]. Переконані, зібрання Дмитра Гавриловича, багатюще на рідкісні та цінні книжкові видання, становить яскраву сторінку в історії книжкової культури України. Це впливає, зокрема, із першоджерел: інвентарні книги, каталог [37; 26]. На сьогодні виявлені два каталоги. Подаємо короткий опис першого із них (оформлений не пізніше 1898–1901 рр.): зошит у твердій палітурці, кожна сторінка пронумерована (всього 100), є незаповнені аркуші, аркуш 51 випадає з оправи, каталог складений у формі таблиці (назва твору, кількість томів і т.д.), наявні два екслібриси: наліпка графині З. Кассіні (без зазначення інвентарного номера), наклеєна на внутрішній стороні палітурки, та овальні штемпелі бібліотеки Київського університету (вісім відбитків). Окрім переліку французьких та російських книг [26, арк. 2 зв. – 45 зв.; 38, с. 117], також вміщений список німецькомовної літератури: 19 назв/36 томів [26, арк. 51–51 зв.], про що раніше в дослідженнях не згадувалося. Другий – традиційний картковий каталог книг зберігається в Інституті книгознавства (ІК) НБУВ.

Другий період (1901–1927): офіційна передача приватної колекції Київському університету Св. Володимира (частинка дісталася і Київській духовній академії [29, с. 235–236]) її правонаступницею графинею З. Кассіні (Зоя Дмитрівна Бібікова, у першому шлюбі княгиня Львова; 1840–1906), перебування збірні в загальноуніверситетському бібліотечному фонді. На сьогодні є чотири версії щодо факту передачі цієї бібліотеки університету Св. Володимира: перша – вона перейшла спочатку до Є. Львова, потім – З. Кассіні, яка і «...виявила бажання передати бібліотеку Імператорському університету...» [17, с. 1; 38, с. 117; 42, с. 53; 29, с. 235; 12, с. 85]; друга – власниками бібліотеки одночасно стають донька і зять, потім Зоя Дмитрівна подарувала збірку університету [12, с. 16]; третя – акт передачі бібліотеки здійснили, виконуючи заповіт Дмитра Гавриловича, родина Бібікових, а саме його донька [33]; четверта – З. Кассіні передала до бібліотеки дві книжкові колекції Д. Бібікова та Є. Львова [34; 41, с. 121]. Автори останньої версії, дослідники Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича КНУ ім. Тараса Шевченка (далі – НБМ), по-суті, розрізняють дві колекції: «...колекція книг генерал-губернатора Д. Бібікова, яку 1898 р. передала до університету його донька, графиня [так у тексті – С. Х.] Кассіні, разом з бібліотекою свого чоловіка, князя Є. Львова» [34]. Про це до того ніхто не писав. Припущення, викладене в третій версії, непевне: малоімовірно,

щоб виконання заповіту затягнулося майже на тридцять років (батька не стало в 1870 р., першого чоловіка – 1878 р., а З. Кассіні виявила бажання подарувати збірку лише в 1898 р.). Окрім того, немає і посилання на джерело, із якого начебто випливає цей здогад. Щодо другої версії: навряд чи колекцію було поділено між подружжям, у будь-якому випадку доказів цього не виявлено. Справу ускладнює та обставина, що жоден з авторів не посилається, власне, на зміст заповіту Дмитра Гавриловича; тому достовірність їхніх тверджень сумнівна. Нам здається, що найвірогіднішою є перша версія. У першоджерелі, датованому 1880 р., вказано: «Бібліотека княгині З. Львової... заснована генералом Бібіковим, батьком княгині... перейшла після його смерті до його зятя» [17, с. 1]. Зі змісту також зрозуміло: повновладним власником колекції після Є. Львова була лише Зоя Дмитрівна [17, с. 1]. На користь першої версії вказує і той факт, що при передачі колекції Д. Бібікова до університетської бібліотеки фахівці склали інвентарну книгу (перша частина зберігається донині в НБМ) [37; 42, с. 53]. Наразі другої частини означеної книги не виявлено. У «Матеріальній книзі бібліотеки...» [37] вказано: «Бібліотека Бібікова, пожертвувана Київському Університету в 1898-му році», але дата заповнення відсутня. Запис здійснили кілька осіб. Завизували її ректор (1905–1917), професор М. Цитович (1861–1919) і секретар правління. Всього зафіксовано 2432 назви томів, що відповідає кількості інвентарних номерів. Кількість інвентарних номерів не співпадає із тоді наявною літературою. Це пояснюється тим, що в окремих випадках під різними інвентарними номерами записані декілька назв творів, хоча вони становили один примірник. Наприклад, навпроти номерів 322–941 записано: «В одній оправі», № 942–950 – «1 справа» і т. д. [37, арк. 107 зв. – 109].

Зауважимо, що З. Кассіні мала родинний зв'язок із відомою в Росії родиною добродійників. Так, російські професори встановили: Зоя Дмитрівна належала в т.ч. до нетитулованого російського дворянського роду, філантропів Кушнікових. Приміром, її дід, сенатор С. Кушніков (1767–1839), запам'ятався сучасникам доброчинною діяльністю [10]. Не дивно, що його онука, у відповідності до родинних традицій, виступила в ролі благодійника, подарувавши Київському університету чималу кількість книг. Тодішні інтелектуали високо оцінили акт доброчинності: «Бібліотека, пожертвувана графинею Кассіні, значно збагатить бібліотеку Київського університету, яка загалом за кількістю книг і якістю їх належить до числа більш великих книжкових зібрань в Росії» [6, с. 1137].

Треба наголосити, що в період активного орудування знаного бібліографа, бібліотекаря В. Кордта (1894–1928) університетська бібліотека

поповнилася цінними виданнями за рахунок приватних зібрань відомих діячів XIX – поч. XX ст., зокрема Д. Бібікова, тут вони зберігалися на правах меморіальних зібрань під іменами їхніх колишніх власників [31, с. 139; 32, с. 8; 50, с. 129; 42, с. 53; 12, с. 204].

Це – доба певних трансформаційних змін у функціонуванні бібліотеки (запроваджено нові методи роботи з каталогами, введено нову, доступнішу читацькому загалу систему каталогізації і т. д. [9, с.635]). Тож фаховими зусиллями, по-суті, вдалося подовжити існування колишньої приватної колекції міністра внутрішніх справ. За даними Є. Колесник, у роки Першої світової війни університетську бібліотеку (в т. ч. Бібіковську колекцію) евакуювали до Саратова (1915), проте вже в 1916 р. її повернули до Києва [31, с. 140; 32, с. 9]. Ці обставини, звісно, не сприяли нормальному функціонуванню книгозбірні. Подальша її доля описана вищеназваними сучасними науковцями.

Третій період (1927–1941): переведення колекції Д. Бібікова в складі загальноуніверситетської бібліотеки до Всенародної бібліотеки України (ВБУ, нині – НБУВ). Головний позитивний момент – колекція уникнула реорганізації, зберігши свою попередню структуру. Доречно наголосити, що «міграційний» шлях книжкової колекції має напрочуд цікаву деталь: і в першому (університетська бібліотека), і в другому (ВБУ) випадках вона опинилася в складі одних з найбільших свого часу книгозбірень. Скажімо, вже наприкінці 1940-х рр., оговтавшись після воєнного лихоліття, за кількістю книжок (разом з виданнями Бібіковської книгозбірні) академічна бібліотека належала до ряду найбільших бібліотек у Європі [7].

Привертають увагу результати звірки фонду Бібіковської колекції в 1939 р., внаслідок чого бібліотекарям академії вдалося уточнити наявну на той час кількість томів. Це важливо у світлі тих перепитів, які сталися зі збіркою в наступні роки. У відділі стародруків та рідкісних видань (ВСРВ) НБУВ донині зберігся унікальний документ «Щоденник Відділу стародруків Бібліотеки АН УРСР з 1.XI.1937 по 1940 рр.» [56] (записи українською мовою, в окремих випадках – інші мови), де повідомляється про остаточне завершення перевірки збірки Д. Бібікова (грудень 1939 р.) [56, с. 184]. До речі, «Щоденник» належав до архівних матеріалів, що тимчасово залишався у відділі стародруків, – це впливає із відповідного списку, складеного ще 29 вересня 1938 р. (вміщений між сторінками 82 й 83). У ВСРВ його називають «Щоденник Маслова», – так звали завідувача відділу того періоду – палеографа, книгознавця, професора С. Маслова (1880–1957), якого

замінив із 5 листопада 1937 р. орієнталіст, книгознавець і мовознавець Б. Зданевич (1886–1966), останній і підписував звіти роботи підрозділу в «Щоденнику». На нашу думку, правильна назва та, яку ми використали на початку, бо, зрештою, в «Списку архівних матеріалів, що тимчасово залишаються у Відділі стародруків» (1938) він числиться під пунктом № 4 як «Щоденник Відділу стародруків з 1.XI.1937 р...». Всього їх було (з 1 жовтня 1929 по 1940 рр.) чотири.

Згідно зі звітом роботи відділу стародруків за червень 1939 р., головний бібліотекар Ф. Чекалов (1893–1942) у 1941 р. виконував обов'язки директора БАН. Звірюючи колекційний фонд, він зафіксував 10 631 книжкових одиниць. У підпункті «Підсумки роботи Відділу за червень 1939 р.» записано: «Поставлено на полиці збірку Бібікова – 10 631 к. о.» [56, с. 164]. В індивідуальному звіті міститься трохи більше деталей: «Чекалов Ф. М.: 1) розборки за № 480 п. [останнє вставка. – С. Х.] пачок Бібіковської збірки; 2) поставлено на стелажі збірку Бібікова (10631 кн.)...» [56, с. 164]. А в грудні 1939 р. прозвітовано: «Чекалов Ф. М.: 1) закінчив перевірку збірки Бібікова – 6140...» [56, с. 184]. У 1940 р. співробітники підготували статистичні дані щодо руху фондів відділу стародруків, із чого зрозуміло: в січні з загального книгосховища сюди надійшло 10 600 книг [56, с. 187]. Тобто на 01.01.1940 р. було 10 600 томів, а вже 01.01.1941 р. – 10 607 томів (в червні надійшла 1 книга, в грудні – 6) [56, с. 189]. Звідси різниця склала 24 одиниці.

Уперше подаємо короткий опис неопублікованого документа з умовною назвою «Матеріали перевірки книг декількох колекцій Київського університету Св. Володимира» (перебуває у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій [ВБЗІК] ІК НБУВ): альбомний формат, заповнений від руки, пронумеровані лише п'ятдесят аркушів (+п'ять заповнених аркушів без нумерації, решта – чисті), нумерація проставлена в правому верхньому куті (спочатку, до двадцятої сторінки були пронумеровані обидві сторони аркуша), аркуші не прошиті, підписи й печатки відсутні, мова російська, є виправлення, дата оформлення – 1939–1940 рр. У «Матеріалах...» вказано інвентарні номери книг та їхня кількість, назви творів відсутні; списки номерів книг подані як у формі таблиць, так і без них. Тут вміщена інформація про такі колекції: Д. Бібікова, житомирського межевого коморника Ф. Мікошевського (другій пол. XVIII ст.), графа Ф.-Ю. Мошинського (1738–1817), Віленського університету (1579–1832), Віленської медико-хірургічної академії (1833–1842), литовського канцлера Й. Хрептовича (1729–1812), Кременецького (Волинського) лицю (1805–1833).

Власне про Бібіковську колекцію дані розміщені на семи аркушах у розділі «Результати перевірки книг колекції Бібікова. 1939 р.» з трьома підпунктами: «1. Список номерів відсутніх книг», «2. Список № книг колекції Бібікова, яких декілька під одним номером» (арк. 2–6), «3. Список книг колекції Бібікова розміром С, які стоять на нижніх полицях» (арк.7). Із «Списку номерів відсутніх книг» випливає, що сто двадцять номерів праць не виявлено. На наш погляд, дані цього унікального документу добре ілюструють те, що попри зусилля бібліотекарів у міжвоєнний період відбулися певні втрати (згодом колекційний фонд зменшився у кілька разів). До викладеного додамо, що при підрахунках варто врахувати й примірники газет (про них згадано в першоджерелі від 1880 р. [17, с. 1]), котрі в теперішніх фрагментах колекції відсутні.

Четвертий період (1941 – до сьогодні): втрата цілісності колекції Д. Бібікова, боротьба за збереження її фрагментів.

Американка П.-К. Грімстед точно охарактеризувала «культурну» політику двох тоталітарних режимів в умовах Другої світової війни: «У широкому контексті війна на Східному фронті була війною на винищення між двома тоталітарними режимами, в ході якої культурні цінності з обох боків нищилися або використовувалися як засоби ідеологічної, пропагандистської чи оперативної боротьби» [11, с. 40]. На цьому проміжному етапі свого існування колекція Д. Бібікова як радянськими, так і німецькими «зусиллями» була фактично розпорошена по різних установах, а дещо втрачено [31, с. 153; 32, с. 12; 33; 29, с. 237–238; 43, с. 26] (допускаємо, що якась її частина опинилося у власності приватних колекціонерів). Такий стан речей зберігся донині. Так, на межі ХХ–ХХІ ст. певний відсоток колекційних книг перебуває на балансі ВБЗІК ІК НБУВ. Після проголошення Самостійності України ця проблема залишається актуальною, оскільки гальмує науково-дослідницькі пошуки, створює додаткові труднощі для оформлення узагальнюючих результатів дослідження.

Збірню Д. Бібікова, підкреслимо, оминула сумна доля на кшталт таких колекцій, як академіка М. Дашкевича (1852–1908) і професора Г. Рейна (1834–1942), котрі за радянської доби в результаті волонтаристських дій та сумнівних експериментів взагалі перестали існувати (розпорошені по фондах академічної бібліотеки) [31, с. 152–153; 32, с. 12]. До речі, на підставі архівних документів ряд вчених встановили факт спалення 100 тис. книг (безповоротні втрати) Бібліотеки Академії наук УРСР напередодні німецької окупації м. Києва [11, с. 21; 16, с. 16]. Цінність Бібіковської колекції оцінили навіть німецькі

політичні кола, частину якої, поряд з розкішно оформленими виданнями славнозвісної Києво-Печерської лаври, було експоновано на унікальній виставці в Берліні під егідою міністерства закордонних справ Німеччини (14 березня 1942 р.) [16, с. 40]. Недаремно в роки Другої світової війни названа колекція (50 скринь), залишена в коридорах бібліотеки української АН, негайно була експропрійована (тимчасово) новими окупантами: безцінні фонди опинилися аж в австрійському місті Тарценберзі [11, с. 21, 23; 16, с. 16–17, 40–41, 54, 58–60; 29, с. 237; 38, с. 118; 43, с. 26; 28, с. 146]. Ось що написано у фундаментальній праці «Історія НБУВ (1941–1964)»: «Вона [Бібіковська збірня. – С. Х.] була частково підготовлена до евакуації, але не відправлена до Уфи, імовірно, повернулася запакованою до БАН УРСР [Бібліотека АН. – С. Х.], де й простояла в коридорі до 1943 р.» [16, с. 16], інакше кажучи, йдеться про організацію радянською адміністрацією саме часткової евакуації відомої колекції. Якщо говорити про загальні наслідки, то в повоєнний період, на тлі неухильного зростання фондів академічної та університетської бібліотек, відома колекція збереглася в урізаному вигляді. Однак і за цих обставин вона не втратила своє вагоме історико-культурне значення. Її наповнення і сьогодні продовжує цікавити вчених.

У нинішніх умовах ці колекційні видання в НБМ розміщені за шифрами (арабські цифри) інвентарних книг і форматами, які позначені латинськими літерами – А, В, С, D [42, с. 53; 43, с. 27]. Проблема в тому, що «...колекція не визначена окремо в каталозі. Тільки детальний розгляд... книг дає змогу для визначення цінних зібрань Д. Г. Бібікова у колекції Св. Володимира» [42, с. 53]; ця обставина, звісно, не сприяє активному науково-дослідницькому пошуку.

У результаті звірки фондів колекції Д. Бібікова, яка здійснена в червні 2019 р. (фрагмент) у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, нами встановлена її чисельність – 245 одиниць. Наразі робота з виявлення нових екземплярів триває як у НБУВ, так і в НБМ [43, с. 27]. Плекаємо надію, що завдяки подібним пошукам кількість колекційних томів зросте.

Отже, визначальними періодами у формуванні, систематизації та подальшому існуванні фондів бібліотеки Д. Бібікова варто вважати перший та другий періоди, адже саме тоді оформилася їхня структура, котра опісля практично не зазнала ніяких змін. На підставі наявних екслібрисів, можна стверджувати, що до цієї справи в різний час долучилися, окрім інших, С. Львов і В. Кордт. Чималої шкоди згадувана збірня зазнала в роки Другої світової війни. У першій половині ХХ ст. колекцію двічі

вивозили з Києва – щоразу її фонд зменшувався. На сьогодні колись єдине зібрання розпорошене між провідними бібліотечними установами – НБУВ і НБМ [43, с. 26].

Таким чином, аналізуючи процес творення та подальшого існування колекції Д. Бібікова – Є. Львова, ми переконалися, що його можна поділити на чотири періоди (кожен із них містить проміжні етапи): 1) перша пол. XIX ст. – 1901 р.; 2) 1901–1927 рр.; 3) 1927–1941 рр.; 4) 1941 р. – до сьогодні. Вважаємо, що запропонована періодизація допоможе науковцям значно глибше розібратися в специфіці зародження і розвитку названої збірні. Визначальними етапами у формуванні і систематизації фондів бібліотеки Д. Бібікова, як уже зазначалося, треба вважати перший та другий етапи, адже саме тоді оформилася їхня структура, котра опісля практично не зазнала ніяких змін.

Вивчаючи всі обставини формування цієї книгозбірні, ми дійшли висновку, що загальноовживаний науковий термін «Бібліотека Д. Г. Бібікова» треба замінити на «Бібліотека Д. Г. Бібікова – Є. О. Львова». Це не просто зміна назви, а, по-суті, нове трактування явища.

Порушена нами проблема доволі непроста (ще залишаються «білі плями»: наприклад, доля «загублених» рідкісних видань і т. д.), що, безумовно, потребує подальших пошуків у цьому та іншому напрямках. Переконані, можна ще багато виявити цікавого матеріалу, котрий, приміром, дозволить глибше зрозуміти особисті мотиви колишніх власників названої колекції. Адже дотепер дослідники вкрай поверхово згадують, скажімо, персоналію князя Є. Львова (1831–1878) в контексті творення відповідної бібліотеки. Важливо, наприклад, з'ясувати мотиви, які спонукали князя продовжити справу свого тестя.

Список використаних джерел

1. Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису ; редкол. : Л. А. Дубровіна (голова), Г. В. Боряк, Н. М. Зубкова [та ін.] ; авт.-уклад. : О. П. Бодак, О. С. Боляк, С. О. Булатова [та ін.]. – Київ, 2015. – 328 с.

2. *Барабаш Ю.* «З тюрми, з неволі...»: «Юродивий» Тараса Шевченка // Вісн. Нац. акад. наук України. – 2009. – № 3. – С. 40–52.

3. *Бибиков Д. Г.* Киевский, волынский и подольский генерал-губернатор. Всеподан. доклад Николаю I. 28.V.1834 г. [О моральном напр.

поляков; моральное состояние жителей; о злоумышленности поляков; меры к упрочению благосостояния; об Университете Свят Владимира; о женах и детях прикосновенных к делу о тайных обществах; о производстве работ в Киеве; о Киевском институте благородн. девиц; о тайных обществах, представления к наградам и пр.] // Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Ф. І. Од. зб. 6728. 26 арк. Копії 40-х рр. XIX ст.

4. *Брокгауз Ф. А.* Новый энциклопедический словарь. Бибииковъ, Дмитрій Гавриловичъ. / подъ общ. ред. К. К. Арсеньева. – Санкт-Петербургъ : Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, [1912]. – Т. 6 : Бераръ – Бобровникова. – 1912. – С. 352–353.

5. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. Бібіков Дмитро Гаврилович / голов. ред. М. П. Бажан ; редкол. : О. К. Антонов та ін. – 2-ге вид. – Т. 1 : А – Борона. – Київ : Голов. ред. УРЕ, 1977. – С. 437.

6. *Библиотека Д. Г. Бибииков* // Исторический вѣстникъ: историко-литературный журналъ. – 1900. – Т. LXXXI, № 9, Год 21. – С. 1136–1137.

7. Бібліотека УАН має 5 млн книжок // Промінь. – Зальцбург, 1948. – 6 жовт. – С. 2.

8. *Бовуа Д.* Гордиев узел Российской империи: власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914) / Даниэль Бовуа ; пер. с фр. М. Крисань. – Москва : Новое лит. обозрение, 2011. – 997 с. : карты, табл.

9. *Винниченко І.* Український період в житті Б. Кордта / І. Винниченко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2011. – Вип. 31. – С. 635–641.

10. *Газетов В. И.* Милосердие и благотворительность русских дворян Кушниковых [Электронный ресурс] / В. И. Газетов, В. И. Хоченко // Регионология. – 2013. – № 2. – Режим доступа: <http://regionsar.ru/node/1125?page=0,1>. – (Дата обращения: 10.10.2019).

11. *Грімстед К. П.* Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / К. П. Грімстед, Г. Боряк ; АН Української РСР. Археографічна комісія ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту. – Львів : ФЕНІКС, 1992. – 120 с.

12. *Дениско Л. М.* Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / Л. М. Дениско, Ю. К. Рудакова ; наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 349 с. : іл.

13. Дипломи про обрання Д. Г. Бібікова почесним членом різних товариств, та листування з приводу цього. Від: 1. Любителей коммерческих знаний; 2. Москов. о-ва с/х-ва Юго-Восточной России; 3. Юрьевск. об-ва

с/х-ва; 4. Русского геогр. о-ва; 5. Петерб. медико-хирург. акад.; 6. Киев с. дух. Академии // Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Ф. І. Од. зб. 10561–10568. – 23 арк.

14. *Дорошенко Д.* Нарис історії України : у 2 т. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1966. – Т. 2 (від половини XVII ст.). – 360 с.

15. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1941) / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ, 1998. – 335 с.

16. *Дубровіна Л. А.* Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1941–1964) / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко. – Київ : Наук. думка, 2003. – 358 с.

17. *Эльсгольц Ф. К.* Частные библиотеки в России. Российская библиография // Вестн. русской печати. – 1880. – № 53 (1). – С. 1–4.

18. 3 іменем Святого Володимира : у 2 кн. / упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – Київ : Заповіт, 1994. – Кн. 1. 398 с. : ілюстр.

19. 3 іменем Святого Володимира : у 2 кн. / упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – Київ : Заповіт, 1994. – Кн. 2. 453 с. : ілюстр.

20. *Зорівчак Р.* Англомовна поетична шевченкіана (1868–2014): стислий огляд // Слово і час. – 2014. – № 10. – С. 3–17.

21. *Зуб (Руденко) Н. М.* Епістолярій родини Бібікових про події на Кавказі середини XIX ст. (за матеріалами Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Рукописна та книжкова спадщина України. – 2016. – Вип. 20. – С. 350–365.

22. *Іваннікова М. К.* Наукове дослідження історичних книжкових колекцій та зібрань в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: історико-книгознавчі засади, завдання та перспективи / М. К. Іваннікова // Рукопис. та книжк. спадщина України. – 2005. – Вип. 10. – С. 431–437.

23. *Іванцов І. О. Т. Г.* Шевченко і археологія (вступна стаття Т. В. Калініної) / І. О. Іванцов // Укр. іст. журн. – 2014. – № 2. – С. 87–117.

24. К характеристике Д. Г. Бибикова (б. генерал-губернатора юго-западного края 1838–1852) // Киевская старина. – Київ, 1882. – Т. III. – № 7–8. – С. 61–80.

25. *Каросва Т. Р.* Розвиток книжкової культури як чинник модернізації суспільства в українських губерніях другої половини XIX – початку XX ст. : дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 / МОН України, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Київ, 2016. – 539 с.

26. Каталог французских книг библиотеки Бибикова Д. Г., пожерт-

вованних Университету. 1898 г. // Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Ф. VIII (Київ. ун-т). Од. зб. 3401. – 53 арк.

27. Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : довідник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: Ю. Л. Фіх, Т. В. Добко ; за участю Л. В. Коновал, О. П. Ткаченко ; наук. ред. Т. П. Павлуша ; відп. ред. Т. В. Добко. – Київ, 2017. – 71 с.

28. *Кашеварова Н. Г.* Доля приватних книжкових колекцій України під час окупації часів Другої світової війни за документами оперативного штабу Розенберга (на прикладі м. Харкова) / Н. Г. Кашеварова // Б-ка. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовтня 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського та [ін.] ; редкол.: В. І. Попик та [ін.]. – Київ, 2016. – С. 145–148.

29. *Коваль Т. В.* Книжкові видання колекції Д. Г. Бібікова у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Т. В. Коваль, З. Б. Афанасьєва // Рукопис. та книжк. спадщина України. – 2005. – Вип. 10. – С. 232–239.

30. *Ковальчук Г.* Книгознавчі наукові школи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: спроба ретроспективного аналізу / Г. Ковальчук [Електронний ресурс] // Бібл. вісн. – 2018. – № 4. – С. 42–50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2018_4_8. – (Дата звернення: 10.10.2019). – Назва з екрана.

31. *Колесник Е. А.* Библиотека дореволюционных учебных заведений Киева в фондах ЦНБ АН УССР. Киев в фондах Центральной научной библиотеки АН УССР / Б. П. Ковалевский, Н. П. Визирь, П. А. Сотниченко. – Киев : Наук. думка, 1984. – 181 с.

32. *Колесник Е. А.* Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР / Е. А. Колесник ; отв. ред.: Н. Ф. Котляр ; АН УССР, Центр. науч. б-ка. – Киев : Наук. думка, 1988. – 115 с. : 4 л. ил.

33. *Кужільний Г.* Бібліотека Бібікова / Г. Кужільний // Персонал плюс. – Київ, 2011. – 20–26 лип. – С. 8.

34. *Кучмай К. С.* Використання стародрукованих видань у навчальній та науково-дослідницькій діяльності ВНЗ [Електронний ресурс] / К. С. Кучмай, А. А. Кириченко // Еволюційний поступ б-к ВНЗ у світлі модернізації вищої освіти : семінар-нарада директорів б-к Київ. зонального метод. об'єднання (КЗМО) (Київ, 15–16 жовтня 2015р.) / МОН України ; Наук. б-ка ім. М. Максимовича КНУ ім. Т. Шевченка. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2015-6/kuchmay.pdf. – (Дата звернення: 10.10.2019). – Назва з екрана.

35. *Лісова І. В.* Приватна бібліотека [Електронний ресурс] / І. В. Лісова. – Режим доступу: <http://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0>. – (Дата звернення: 10.10.2019). – Назва з екрана.

36. *Мазур В.* О сатрапе замолвите слово [Електронний ресурс] / В. Мазур // Зеркало недели. Україна. – Вып. 44. – 2018. – 17–23 нояб. – Режим доступа: https://zn.ua/personalities/o-satrape-zamolvite-slovo-300437_.html. – (Дата обращения: 10.10.2019). – Загл. с екрана.

37. Материальная книга библиотеки Императорского Университета Св. Владимира. – Киев, 1912. – Ч. 1 : № 1. – 2432. [1], 374 ил.

38. *Мяскова Т. Є.* Бібліотека Імператорського університету Св. Володимира: з історії комплектування (1834–1927 рр.) / Т. Є. Мяскова ; наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, – 2005. – 184 с.

39. *Оболенский Д. Д.* Наброски из прошлого. Исторический вѣстникъ / Д. Д. Оболенский // Историко-литературный журналъ. – 1893. – Т. 54. – № 11. – С. 349–374.

40. *Папакін Г.* Історія державних установ України: Урядуючі інституції та державні установи IX – початку XX ст. : лекції / Г. Папакін ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистец. – Київ, – 2010. – 243 с. – Бібліогр.: с. 239–242.

41. *Петренко А.* Історія створення колекції російських стародрукованих видань XVII – XVIII століть Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка / А. Петренко // Вісн. Київ. Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка ; Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – Вип. 91/93. – С. 119–122.

42. *Петренко А. А.* Дмитро Бібіков та його зібрання рідкісних російських книг в колекції Університету Св. Володимира / А. А. Петренко // Вісн. Київ. Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка ; Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2005. – Вип. 80/81. – С. 51–53.

43. *Петренко (Кириченко) А.* Довідково-інформаційний ресурс Відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки імені М. Максимовича: від картотеки до оцифрування / А. Петренко (Кириченко) // Вісн. Книжк. палати. – 2016. – № 6. – С. 25–28.

44. *Поліщук Ю.* Політика російського царизму щодо польської освіти в Правобережній Україні (друга половина XIX – початок XX століття) / Ю. Поліщук // Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ, 2008. – Вип. 37. – С. 152–166.

45. *Раевская Е.* Воспоминания Екатерины Ивановны Раевской / Е. Раевская // Ист. вестн. – 1898. – Т. 74, Год 19. – С. 523–556; 938–975.

46. *Речь Д. Г.* Бибикова к дворянству Юго-Западного края // Киев. старина. – Киев, 1882. – Т. II. – № 6. – С. 530–535.

47. *Ровенский Г. В.* Бибииков Н. Родословная Бибииковых: к 700-летию дворянского рода Бибииковых [Электронный ресурс] / Г. В. Ровенский. – Фрязино: [б. и.], 1996. –128, 1 с. – Режим доступа: <https://refdb.ru/look/1865354-pall.html>. – (Дата обращения: 10.10.2019). – Загл. с экрана.

48. *Скрицька Л.* Патриція Кеннеді Грімстед про проблему возз'єднання української архівної спадщини: від перекладача-референта [Електронний ресурс] / Л. Скрицька // Студії з архівної справи та документознавства. 2– 003. – Т. 10. – С. 20–31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sa-sd_2003_10_8. – (Дата звернення: 20.10.2019). – Назва з екрана.

49. *Стельмашева М. А.* Франкомовні періодичні видання кінця XVII – початку XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / М. А. Стельмашева // Рукопис. та книжк. спадщина України. – 2005. – Вип. 10. – С. 421–425.

50. *Тищенко І. І.* Керівники бібліотеки Університету Св. Володимира (1834–1919 рр.) / І. І. Тищенко // Вісн. Київ. Нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2005. – Вип. 80/81. – С. 127–129.

51. *Шандра В.* Бібіков Дмитро Гаврилович. Довідник з історії України: А – Я / В. Шандра; Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка; заг. ред.: І. З. Підкова, Р. М. Шуста; упоряд. І. З. Підкова. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – Київ: Генеза, 2002. – С. 63.

52. *Шандра В.* Генерал-губернатор Д. Г. Бібіков: спроба політичного портрету / В. Шандра // Третя академія пам'яті проф. Володимира Антоновича: доповіді і матеріали. – Київ, 1996. – С. 242–252.

53. *Шандра В. С.* Бібіков Дмитро Гаврилович. Енциклопедія історії України / В. С. Шандра; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]; НАН України, Ін-т історії України. – 2003. – Т. 1: А–В. – С. 256–257. – Київ: Наук. думка.

54. *Шандра В. С.* Генерал-губернаторство в Україні: XIX – початок XX ст. [Електронний ресурс] / В. С. Шандра; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – Київ, 2005. – 428 с.: іл. – Режим доступу: http://192.168.6.2/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M&S21COLORTERMS=0&S21STR=. – Назва з екрана.

55. *Шевченко Т. Г.* Кобзар: повна нецензурована збірка / Т. Г. Шевченко. – Харків: Школа, 2007. – 351, [1] с.

56. Щоденник Відділу стародруків Бібліотеки АН УРСР з 1. XI.1937 по 1940 рр. / Ін-т книгознавства НБУВ. – 194 с., [29], – 4 арк.

57. Grimsted P. K. *Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution* / P. K. Grimsted. – Cambridge, Mass : HarvardUP, 2001. – 750 p.

References

1. Arkhivy, kolektsii ta zibrannia derzhavnykh, hromadskykh ta relihiinykh ustanov u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: putivnyk [Archives, collections and collections of state, public and religious institutions in the holdings of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine Manuscript: a guide]. (2015). L. A. Dubrovina, H. V. Boriak, N. M. Zubkova et al. (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

2. Barabash, Yu. (2009). «Z tiumry, z nevoli...»: «Iurodivy» Tarasa Shevchenka. [«From prison, from captivity...»: «Yurodivy» by Taras Shevchenko] *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 3, pp. 40–52 [in Ukrainian].

3. Bibikov, D. G. (1834). Kievskij, volynskij i podolskij general-gubernator. Vsepodan. Doklad Nikolaju I. 28. V. 1834 g. [Bibikov, D. G. Kiev, Volyn and Podolsk Governor-General. All-served. report to Nikolay I. 28. V. 1834]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Institute of the Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine* [in Russian].

4. Brokgauz, F. A. (1912). Novyi entciklopedicheskii slovar Bibikov Dmitrij Gavrilovich [Bibikov, Dmitry Gavrilovich]. K. K. Arsenev (Ed.). Vol. 6, pp. 352–353. Sankt-Peterburg: F. A. Brokgauz and I. A. Efron [in Russian].

5. Ukrainska radianska entsyklopediia. Bibikov Dmytro Havrylovych [Ukrainian radyansk encyclopedia. Bibikov Dmitro Gavrilovich]. (1977). M. P. Bazhan (Ed.). Vol. 1, p. 437. Kyiv [in Ukrainian].

6. Biblioteka D. G. Bibikova [D. G. Bibikov's Library]. (1900). *Istoricheskii vestnik: istoriko-literaturnyi zhurnal – Historical Bulletin. Historical and literary magazine*, Vol. LXXXI, no. 9, year 21, pp. 1136–1137 [in Russian].

7. Biblioteka UAN maie 5 mln knyzhok [The UN Library has 5 million books]. (1948). *Promin – Beam*. (October 6, 1948). p. 2. Zaltsburh [in Ukrainian].

8. Bovua, D. (2011). Gordiev uzal Rossijskoi imperii: vlast, shliahta i narod na Pravoberezhnoi Ukraine (1793–1914) [Gordian Knot of the Russian Empire: Power, Nobility and People in Right-Bank Ukraine (1793–1914)]. Moskow: Novoe literaturnoe obozrenie [in Russian].

9. Vynnychenko, I. (2011). Ukrainskyi period v zhytti B. Kordta [Ukrainian period in the life of B. Kordt]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy*

imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 31, pp. 635–641 [in Ukrainian].

10. Gazetov, V. I., Homenko, V. I. (2013). Miloserdie I blagotvoritelnost russkikh dvorjan Kushnikovyh [Mercy and charity of the Russian noblemen Kushnikovs]. *Regionologija – Regionology*. No. 2. Retrieved from <http://regionsar.ru/node/1125?page=0,1> [in Russian].

11. Hrimsted, K. P., Boriak, H. (1992). Dolia ukrainskykh kulturnykh tsinnostei pid chas Druhoi svitovoi viiny: vynyshchennia arkhiviv, bibliotek, muzeiv [The share of Ukrainian cultural values at the hour of Other Holy Events: vinyl archives, bibliothek, museums]. Lviv: FENIKS [in Ukrainian].

12. Denysko, L. M., Rudakova, Yu. K. (2017). Knyzhkovi znaky na knykhakh iz kolektsii ridkisykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: kataloh [Book marks on books from the collection of public displays of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: catalog]. H. I. Kovalchuk (Ed.). *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, pp. 281–310 [in Ukrainian].

13. Dyplomy pro obrannia D. H. Bibikova pochesnym chlenom riznykh tovarystv, ta lystuvannia z pryvodu tsoho [Diplomas for the election of DG Bibikov as an honorary member of various societies, and correspondence about it.]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Institute of the Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine* [in Ukrainian; in Russian].

14. Doroshenko, D. (1966). Narys istorii Ukrainy. T. 2 (vid polovyny XVII st.) [An essay is from history of Ukraine. Vol. 2 (from the half of XVII of cent ury)]. Munich: Dniprova khvyliia [in Ukrainian].

15. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (1998). Istoriia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1918–1941) [History of the National library of the name of V. I. Vernadsky (1918–1941)]. Kyiv [in Ukrainian].

16. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (2003). Istoriia Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1941–1964). [History of the National library of the name of V. I. Vernadsky (1941–1964)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

17. Elsgolc, F. K. (1880). Chastnye biblioteki v Rossii [Private libraries in Russia]. Rossijskaja bibliografija. *Vestnik russkoj pečati – Russian Bibliography. Bulletin of the Russian Press*, no. 53 (1), pp. 1–4 [in Russian].

18. Z imenem Sviatoho Volodymyra. (1994). [With the name of St. Vladimir]. V. Korotkyi, V. Ulianovskyi (Ed.). Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].

19. Z imenem Sviatoho Volodymyra. (1994). [With the name of St. Vladimir]. V. Korotkyi, V. Ulianovskiy. (Ed.). Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].

20. Zorivchak, R. (2014). Anhlomovna poetychna shevchenkiana (1868–2014): styslyi ohliad [English-speaking poetic shevchenkiana (1868–2014): compressed review]. *Slovo i chas – Word and Timeno*, no.10. pp. 3–17 [in Ukrainian].

21. Zub (Rudenko), N. M. (2016). Epistolarii rodyny Bibikovykh pro podii na Kavkazi seredyny XIX st. (za materialamy Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho) [The Bibikov Family Epistolary about the events in the Caucasus of the mid-nineteenth century (based on materials from the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine Manuscript)]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy – Handwritten and Book Inheritance of Ukraine*, issue 20, pp. 350–365 [in Ukrainian].

22. Ivannikova, M. K. (2005). Naukove doslidzhennia istorychnykh knyzhkovykh kolektsii ta zibran v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: istoryko-knyhoznavchi zasady, zavdannia ta perspektyvy [Scientific research of historical book collections and collections at the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: historical and literary principles, tasks and perspectives]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy – Handwritten and Book Inheritance of Ukraine*, issue 10, pp. 431–437 [in Ukrainian].

23. Ivantsov, I. O. (2014). T. H. Shevchenko i arkeolohiia [TG Shevchenko and Archeology]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian History Journal*, no. 2, pp. 87–117 [in Ukrainian].

24. K charakteristike D.G. Bibikova (byvshego general-gubernatora iugo-zapadnogo kraia 1838–1852) [On the characterization of D. G. Bibikov (former governor general of the southwestern region 1838–1852)]. (1882). *Kievskaja starina – Kiev old*, Vol. III, no. 7–8, pp. 61–80. Kyiv [in Russian].

25. Karoieva, T. R. (2016). Rozvytok knyzhkovoï kultury ak chynnyk modernizatsii suspilstva v ukrainskykh huberniiakh druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. [The development of book culture as an official of modernization in the Ukrainian provinces of the other half of the 19 th century – the cob of the 20 th century]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

26. Katalog francuzskih knig biblioteki Bibikova D. G., pozhertvovannyh Universitetu. 1898 g. [Catalog of French books by D. G. Bibikov library donated to the University. 1898]. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Institute of the Manuscript of the National Library of Ukraine V. I. Vernadsky* [in Russian; in Ukrainian].

27. Katalogy Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dovidnyk [Catalogs of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: a handbook]. (2017). T. P. Pavlusha, T. V. Dobko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

28. Kashevarova, N. H. (2016). Dolia pryvatnykh knyzhkovykh kolektsii Ukrainy pid chas okupatsii chasiv Druhoi svitovoi viiny za dokumentamy operatyvnoho shtabu Rozenberha (na prykladi m. Kharkova) [The fate of Ukraine's private book collections during the occupation of World War II according to the documents of the Rosenberg Operational Staff (on the example of Kharkiv)]. Proceedings from Library. Science. Communication: formation of national information space '16: *Mizhnarodna naukova konferentsiia (Kyiv, 4–6 zhovtnia 2016 r.) – International Scientific Conference (Kyiv, October 4–6, 2016)*. (pp. 145–148). Kyiv [in Ukrainian].

29. Koval, T. V., Afanasieva, Z. B. (2005). Knyzhkovi vydannia kolektsii D. H. Bibikova u fondi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Book editions of D. G. Bibikov's collection at the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.] *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy – Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, issue 10, pp. 232–239 [in Ukrainian].

30. Kovalchuk, H. (2018). Knyhoznavchi naukovy shkoly Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: sproba retrospektyvnoho analizu [Book Research Scientific Schools of the National Library of Ukraine V. I. Vernadsky: An attempt at retrospective analysis]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 4, pp. 42–50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2018_4_8 [in Ukrainian].

31. Kolesnik, E. A. (1984). Biblioteka dorevoljucionnykh uchebnykh zavedeniy Kieva v fondah CNB AN USSR. Kiev v fondah Centralnoj nauchnoj biblioteki AN USSR [The library of prerevolutionary educational institutions of Kiev in the funds of the Central Bank of the Academy of Sciences of the USSR. Kiev in the holdings of the Central Scientific Library of the USSR Academy of Sciences]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].

32. Kolesnik, E. A. (1988). Knizhnye kollektsii Centralnoj nauchnoj biblioteki Akademii nauk USSR [Book collections of the Central Scientific Library of the USSR Academy of Sciences]. N. F. Kotliar (Ed.). Kiev: Naukova dumka [in Russian].

33. Kuzhilnyi, H. (2011). Biblioteka Bibikova [Bibikov's Library.] *Personal plus – Staff Plus*. (July 20–26, 2011). p. 8. Kyiv [in Ukrainian].

34. Kuchmai, K. S., Kyrychenko, A. A. (2015). Vykorystannia starodrukovanykh vydan u navchalnii ta naukovo-doslidnytskii diialnosti VNZ [Use of old printed editions in educational and research activities of universities].

Proceedings from The evolutionary progress of higher education libraries in the light of higher education modernization '15: *Seminar-narada dyrektoriv bibliotek Kyivskoho zonalnoho metodychnoho obiednannya (15–16 zhovtnia 2015) – Seminar meeting of the directors of the libraries of the Kyiv Zonal Methodological Association (October 15–16, 2015)*. Retrieved from http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2015-6/kuchmay.pdf. Kyiv [in Ukrainian].

35. Lisova, I. V. Pryvatna biblioteka [Private Library]. Retrieved from <http://ube.nlu.org.ua/article/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0> [in Ukrainian].

36. Mazur, V. (2018). O satrape zamolvite slovo [Say a word about satrap]. *Zerkalo nedeli. Ukraina – Mirror of week. Ukraine*, issue 44. (November 17–23, 2018). Retrieved from <https://zn.ua/personalities/o-satrape-zamolvite-slovo-300437.html> [in Russian].

37. Materialnaia kniga biblioteki Imperatorskago Universiteta Sv. Vladimira [Material book of the library of the Imperial University of St. Vladimir]. (1912). part 1: no. 1 [in Russian].

38. Miaskova, T. Ye. (2005). Biblioteka Imperatorskoho universytetu Sv. Volodymyra: z istorii komplektuvannia (1834–1927 rr.) [Library of Imperial University of St. Vladimir: from the history of acquisition (1834–1927)]. O. S. Onyshchenko (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

39. Obolenskii, D. D. (1893). Nabroski iz proshlogo [Sketches from the past]. *Istoricheskij vestnik. Istoriko-literaturnyj zhurnal – Historical Herald. Historical and Literary Journal*, Vol. 54, no. 11, pp. 349–374 [in Russian].

40. Papakin, H. (2010). Istoriia derzhavnykh ustanov Ukrainy: Uriadiuichi instytutsii ta derzhavni ustanovy IX – pochatku XX st.: lektsii [History of Ukrainian State Institutions: Governmental Institutions and Governmental Institutions of the IX – Early XX Centuries: Lectures]. Kyiv [in Ukrainian].

41. Petrenko, A. (2007). Istoriia stvorennia kolektsii rosiiskykh starodrukovanykh vydan XVII–XVIII st. Naukovi biblioteky imeni M. Maksymovycha Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [History of creation of a collection of Russian printed editions of the XVII–XVIII centuries of the Maximovich Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, issue 91/93, pp. 119–122. Kyiv [in Ukrainian].

42. Petrenko, A. A. (2005). Dmytro Bibikov ta yoho zibrannia ridkisnykh rosiiskykh knyh v kolektsii Universytetu sv. Volodymyra [Dmitry Bibikov

and his collection of rare Russian books in the collection of St. Vladimir's University]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, issue no. 80/81, pp. 51–53. Kyiv [in Ukrainian].

43. Petrenko (Kyrychenko), A. (2016). Dovidkovo-informatsiinyi resurs Viddilu ridkisykh knyh ta rukopysiv Naukovoï biblioteky imeni M. Maksymovycha: vid kartoteky do otsyfruvannia [Reference and Information Resource of the Department of Rare Books and Manuscripts of the Maximovich Scientific Library: From Filing Room to Digitization]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, no. 6, pp. 25–28 [in Ukrainian].

44. Polishchuk, Yu. (2008). Polityka rosiiskoho tsaryzmu shchodo polskoi osvity v Pravoberezhnii Ukraini (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [Policy of Russian tsarism on Polish education in Right-Bank Ukraine (second half of XIX – beginning of XX century)]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific Notes of the IF Kuras Institute of Political and Ethnic Studies NAS of Ukraine*, issue 37, pp. 152–166 [in Ukrainian].

45. Raevskaia, E. (1898). Vospominaniia Ekateriny Ivanovny Raevskoi [Memoirs of Catherine Ivanovna Raevskaya]. *Istoricheskij vestnik – Historical Bulletin*, Vol. 74, God 19, pp. 523–556; 938–975 [in Russian].

46. Rech, D. G. Bibikova k dvorianstvu Jugo-Zapadnogo kraia [Speech by D. G. Bibikov to the nobility of the South-Western Territory]. *Kievskaja starina – Kiev antiquity*, 1882, Vol. II, no. 6, pp. 530–535. Kiev [in Russian].

47. Rovenskii, G. V., Bibikov, N. (1996). Rodoslovnaia Bibikovykh: k 700-letiiu dvorianskogo roda Bibikovykh [Bibikov N. The genealogy of the Bibikovs: on the 700 th anniversary of the noble family of the Bibikovs]. Retrieved from <https://refdb.ru/look/1865354-pall.html> [in Russian].

48. Skrytska, L. (2003). Patrytsiia Kennedi Hrimsted pro problemu vozziednannia ukraïnskoi arkhivnoi spadshchyny: vid perekladacha-referenta [Patricia Kennedy Grimsted about the problem of the return of the Ukrainian archival decline: a reference to the reference]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva – Studios of archival documents and documents*, Vol. 10, pp. 20–31. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sasd_2003_10_8 [in Ukrainian].

49. Stelmasheva, M. A. (2005). Frankomovni periodychni vydannia kintsia XVII – pochatku XX st. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Francoded periodic view of the XVII century – the cob of the XX century at the funds of the National Library of Ukraine imeni V. I. Vernadsky]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy – The Book Recession of Ukraine is Handwritten*, issue 10, pp. 421–425 [in Ukrainian].

50. Tishchenko, I. I. (2005). Kerivnyky biblioteky Universytetu Sv. Volodymyra (1834–1919 rr.) [Heads of the library of St. Vladimir's University (1834–1919)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, issue 80/81, pp. 127–129. Kyiv [in Ukrainian].

51. Shandra, V. (2002). Bibykov Dmytro Havrylovych. Dovidnyk z istorii Ukrainy: A–Ya [Bibikov Dmitry Gavrilovich. Reference book on the history of Ukraine: A–I]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

52. Shandra, V. (1996). Heneral-hubernator D.H. Bibikov: sproba politychnoho portretu. Tretia akademiia pam'iyati profesora Volodymyra Antonyucha: dopovidi i materialy [Governor-General D.G. Bibikov: An Attempt at Political Portrait]. (pp. 242–252). Kyiv [in Ukrainian].

53. Shandra, V. S. (2003). Bibikov Dmytro Havrylovych. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Governor-General D. G. Bibikov: An Attempt at Political Portrait]. Vol. 1: A–V, pp. 256–257. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

54. Shandra, V. S. (2005). Heneral-hubernatorstvo v Ukraini: XIX – pochatok XX st. [Governor-General in Ukraine: XIX – beginning of XX century]. Kyiv [in Ukrainian].

55. Shevchenko, T. H. (2007). Kobzar: povna netsenzurovana zbirka [Kobzar: A complete uncensored collection]. Kharkiv: Shkola [in Ukrainian].

56. Shchodennyk Viddilu starodrukiv Biblioteky AN URSS z 1. XI. 1937 po 1940 rr. [Diary of the Department of Old Prints of the Library of the Academy of Sciences of the USSR from 1. XI. 1937 to 1940]. *Instytut knyhoznavstva NBUV – Institute of Book Research National Library of Ukraine* [in Ukrainian].

57. Grimsted, P. K. (2001). *Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution*. Cambridge, Mass: HarvardUP [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2019.

Serhii Khovrych,

PhD (Historical), Senior Researcher, Associate Professor,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2003-5262>**Some Remarks on the History of the D. H. Bibikov – E. A. Lvov Book Collection**

The goal of the article is to characterize the main stages of the formation and subsequent existence of a private collection Bibikov – E. A. Lvov (part of which is now in the Vernadsky National Library of Ukraine), to identify its characteristic features, and to find out the role of D. H. Bibikov, E. A. Lvov and Z. D. Cassini in the formation of this book collection. To complete the study historical, logical, comparative and biographical research methods were used. The formation of book collections is one of the topical issues that should be explored in order to properly assess the intellectual potential of society in different eras. It will make possible to understand the professional and personal preferences of the usually wealthy owners of private collections who have exerted some influence on the socio-political and economic life of the country; in the view of the author of this article, the history of D. H. Bibikov Library is a striking example. For the first time the attention was focused on the personalities of prince E. A. Lvov (1831–1878) in the context of the creation of the corresponding Library. The author has established that to date, the topic of completing the private collection of D. H. Bibikov was regarded by researchers as dominated one, and they did not suggest any periodization of the history of origin and subsequent existence of the collection. For the first time, a thorough analysis of the historiographical work on the topic has been carried out. The author proposes to replace the commonly used scientific term «Library of D. H. Bibikov» on «Library of D. H. Bibikov – E. A. Lvov»; it is not just a name change, but, in fact, a new interpretation of the phenomenon. For the first time, the original periodization of the history of the formation and subsequent existence of the Bibikov Collection was proposed. On the basis of the available exlibris, it can be stated that, at different times, Lvov and V. O. Cordt were involved in this case. Much damage to the collection was caused by the voluntary actions and German invaders (World War II). Today, once a whole collection has been scattered between the institutions (V. Vernadsky National Library of Ukraine and M. Maksimovich Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv), and some have been lost.

Keywords: Ukraine, Russian Empire, D. H. Bibikov, E. A. Lvov, St. Volodymyr University of Kyiv, library, private collection, bibliophile.

Михайло Самсонов,

провід. бібліотекар,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН ЯК ФОРМА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НОВІ НАПРЯМИ РОБОТИ ВЕБ-САЙТІВ НАЙБІЛЬШИХ БІБЛІОТЕК СВІТУ

У статті досліджено особливості реалізації маркетингової політики в найбільших бібліотеках світу, зокрема продаж через їхні сайти продукції та послуг, що активно пропагують бібліотечну діяльність. Проаналізовано асортимент найбільш популярних пропонуванних лотів.

Наголошується на тому, що в інтернет-магазині бібліотечної установи є можливість рекламувати свій бізнес через упізнавані емблеми бібліотеки на різних продуктах. З метою активної пропаганди інформаційних ресурсів у сьогодишньому глобалізованому інформаційному просторі бібліотеки активно вдосконалюють свою діяльність.

У статті досліджено особливості реалізації маркетингової політики в найбільших бібліотеках світу, включаючи продаж продуктів і послуг, які активно сприяють діяльності бібліотек на їхніх сайтах.

Ключові слова: зарубіжні бібліотеки, інтернет-магазин на сайті бібліотеки, послуга, продукція, лот, екскурсія, тур, принт, семінар.

Для активного просування інформаційно-знаннєвих ресурсів у сучасному глобалізованому інформаційному просторі бібліотеки активно вдосконалюють свою діяльність, зокрема впроваджують ефективні напрями роботи своїх веб-сайтів. Наприклад, на них почали з'являтися іконки з власним інтернет-магазином. Інтернет-сторінка бібліотеки є первинною ланкою комунікації, яка формує образ та імідж сучасної бібліотеки, відображаючи в мережі Інтернет діяльність бібліотеки, її електронні ресурси й послуги. Наявність інтернет-магазину дає можливість установі рекламувати свою діяльність через впізнавані емблеми бібліотеки на різних товарах.

Так, у працях бібліотечних фахівців НБУВ В. Горового, Т. Гранчак, Н. Автономової, В. Бондаренко, Г. Булахової, В. Пальчук, Ю. Половинчак,

І. Терещенко, Л. Чуприни відображено різні аспекти організації інформаційно-аналітичної діяльності та представлення бібліотечних продуктів і послуг на бібліотечному веб-сайті. Розвиток веб-сайтів бібліотек як платформи надання інтернет-послуг досліджували у своїх працях такі фахівці, як В. Бондаренко, Т. Гранчак [4]; І. Терещенко [5]. Однак з огляду на стрімкий розвиток технологій бібліотечної діяльності вважається за доцільне вивчення успішних прикладів роботи веб-сайтів найбільших бібліотек світу щодо розширення своєї діяльності.

Мета статті – дослідити нові напрями діяльності веб-сайтів найбільших бібліотек світу, а саме: приділити найбільшу увагу інтернет-магазинам бібліотек. Проаналізувати, які товари та послуги користуються найбільшим попитом у відвідувачів веб-сайтів. Згрупувати та описати товари й послуги, які мають високу популярність, для успішного повторення досвіду у створенні інтернет-магазину українськими бібліотеками.

Розвиток сучасних і зарубіжних бібліотек постійно привертає увагу вітчизняних науковців. На прикладі найбільших бібліотек світу важливо бачити, у якому напрямі вони рухаються і які технології впроваджують у свою щоденну роботу.

Наразі бібліотеки активно використовують такий новітній інструмент, як онлайн-торгівля, розвивають співпрацю з бізнесом, надаючи веб-сайт як інтернет-майданчик для своїх та спільних проєктів. Бібліотеки почали збільшувати активну взаємодію з відвідувачами, проводячи екскурсії та семінари. Дуже цінно вивчати успішний досвід бібліотечної рекламної діяльності, а також способи впровадження бібліотеками новітніх ідей для поліпшення їхнього фінансового забезпечення.

Почнемо дослідження з найбільшої бібліотеки у світі. Бібліотека Конгресу у Вашингтоні – це безпрецедентний світовий ресурс. Колекція з понад 158 млн предметів включає більше ніж 36 млн книг та інших друкованих матеріалів 460 мовами. У колекції рідкісні книги, карти, юридичні матеріали, фільми, ноти та звукозаписи.

Вивчаємо сайт бібліотеки www.loc.gov [1]. На головній сторінці в нижній стрічці знаходимо «Магазин» (Shop). Магазин бібліотеки Конгресу розробляє та продає товари на основі великих колекцій, виставок та архітектури бібліотеки. У продажу широкий асортимент книг, канцелярського приладдя, одягу, факсимільних повідомлень, гравюр, ювелірних виробів та сувенірів. Магазин підтримує підписи книг та заходів, що фінансуються кураторськими відділами бібліотек, і працює з ліцензіатами для розроблення та більш широкого розповсюдження репродукцій

на основі колекцій Бібліотеки Конгресу. Інтернет-магазин бібліотеки багатий на такі продукти з принтами бібліотечної карти, назвами книжок, книжковим живописом, логотипом бібліотеки, висловами про книжки (наприклад, «Ніколи не судить книгу за її фільмом»), зображенням улюблених письменників/митців/політиків минулого, принтом посильного першої світової війни тощо.

Також Бібліотека Конгресу розробляє та випускає каталог з продукцією, періодично оновлюючи його асортимент, прив'язуючи тематику товарів до свят і знакових дат.

Найбільшим розділом інтернет-магазину є «Книжки та медіа». Аналізуючи представлені лоти, згрупуємо їх за популярністю. Найчастіше відвідувачі цього розділу купують:

- каталог обкладинок першого видання та фотографій з архівів бібліотеки;
- ілюстровані книги дорогоцінних знань і творів мистецтва, які були знайдені в будинках Т. Джефферсона, Д. Адамса та Д. Медісона;
- найбагатшу ілюстровану історію Національного бейсболу Америки;
- ілюстроване керівництво до історії Бібліотеки Конгресу;
- багатоілюстрований том досліджень історії й архітектури першої будівлі бібліотеки «Мистецтво і архітектура будівлі Томаса Джефферсона»;
- збірку фотографій М. Пост Уолкотт, Бен-Шанна, Е. Баблі, Д. Вахона, яка містить погляди на американське життя під час Великої депресії і Другої світової війни;
- повну Конституцію США в шкіряній палітурці;
- DVD диски зі зйомками рідкісної закулісної екскурсії великими колекціями Бібліотеки Конгресу.

Українським бібліотекам варто приділити увагу зв'язку лотів з історичними подіями, якими пишається держава і її громадяни.

Тим, хто має чітке уявлення про подарунки для своїх близьких і рідних, пропонують звернутися на електронну пошту бібліотеки, де допоможуть підібрати унікальний подарунок.

Після вивчення лотів бібліотеки доходимо висновку, що бібліотека, крім іншого, пропагує читання змалечку. Для малечі в продажу є дитячий верхній одяг з написом типу «Я не можу жити без книги», принтом ведмедика, який читає. У продажу навіть татуювання-наліпки на літературну тематику. У розділі для дітей також можна знайти книжки та іграшки.

Бібліотека містить оригінальну особисту бібліотеку Т. Джефферсона. Це постійна експозиція в будівлі Т. Джефферсона. У цьому ж розділі пропонують придбати, зокрема, стилізований стілець кафедри бібліотеки,

посуд, годинники, одяг, ігрові картки із зображенням антикварних книжок Т. Джефферсона.

У розділі каталогу «Святковий сезон» попитом користуються:

– стилізована срібна прикраса, яка нагадує мозаїку стелі бібліотеки Конгресу;

– скляна ялинкова прикраса у формі трьох книжок;

– 200-літній книжковий орнамент. На звороті напис «Я не можу жити без книг» і копія підпису Т. Джефферсона;

– орнамент Бібліотеки Конгресу та сувої, які можна побачити у Великому залі Бібліотеки Конгресу;

– скляна ялинкова прикраса у формі яйця. Ручний розпис Білого дому;

– «Орнамент Мінерва» – скляна прикраса нагадує мозаїку Мінерви Е. Веддера, яка перебуває у Великому залі. Римська богиня зображується як «Мінерва світу» і виступає в ролі хранителя цивілізації із частково відкладеними в ній обладунками.

У розділі домашнього декору попитом користуються, зокрема, набір підстаканників із зображенням фресок Р. Рейдома, що прикрашають північний зал будівлі Т. Джефферсона; підстаканник у вигляді старовинної книжки-підставки зі штучної шкіри з нанесеною золотою печаткою бібліотеки Конгресу.

Також попитом користуються такі декоративні акценти:

– веселі керамічні «книжкові» вази, які мають надихаючі назви і відмінно пасують для демонстрації прекрасного букета;

– фарфоровий піднос для ключів, монет і прикрас, а також чашки з написом «Я не можу жити без книги»;

– літературні класичні скриньки, які нагадують дизайном старовинні книжки і у які можна дещо покласти;

– годинник із зображенням внутрішнього купола головного читального залу, видрукуваний на мармурі.

У Бібліотеці Конгресу надають ексклюзивну можливість придбати меблі та лампи. У продажу:

– крісло-драбина від Б. Франкліна, великого винахідника та державного діяча;

– книжкова шафа, стилізована під старовинні каталоги книжкових карток тощо.

Прослідковується попит на товари із цікавими легендами та задумами. Згрупуємо за популярністю товари розділу «Їжа та кулінарія»: фартух, який містить цитату К. Льюїса «Ви ніколи не зможете отримати досить велику чашку чаю або книгу, яка підходить мені»; дошка для нарізання

їжі із зображенням античної книги; чаї, на банках яких містяться красиво оформлені твори мистецтва з колекції бібліотеки; кулінарна книга Т. Джефферсона «Крем-брюле» із цікавою історією. Т. Джефферсон був настільки зачарований французькою кулінарією, що пообіцяв своєму рабу та кухареві Д. Хеммінгсу свободу – частково через свою майстерність на кухні. Щоб стимулювати продажі, Бібліотека Конгресу впроваджує постійні безкоштовні тури на різну тематику. Організовано пішохідні тури по будівлі, де розповідають історію бібліотеки, специфіку її роботи, пропонують розглянути твори мистецтва та цікаву архітектуру. Також проводять тури-дослідження американського досвіду в Першій світовій війні. Пізнати більше про один з найулюбленіших видів спорту Америки – бейсбол – можна в організованому турі. Також створено тур про життя Т. Джефферсона та його вплив на бібліотеку.

На другому місці серед найбільших бібліотек у світі є Британська бібліотека в Лондоні. Бібліотека має колекцію з понад 170 млн предметів, яка включає в себе артефакти всіх епох письмової цивілізації. Зберігає національний архів друкованих та електронних публікацій, додаючи близько 3 млн нових предметів у свою колекцію щороку.

На сайтах бібліотеки є все – від газет до звукозаписів, патентів, друкованих видань і малюнків, карт, рукописів.

Вивчимо сайт <https://www.bl.uk> [2] щодо асортименту товарів та послуг. Як і в Бібліотеці Конгресу, на сайті Британської бібліотеки є розділ Schor («Магазин»). Проводячи аналіз інтернет-магазину, було виявлено понад 700 товарів. Серед них згрупуємо за популярністю такі лоти:

– велика сумка «Аліса в країні чудес», створена Л. Депардьє, ілюстратором з Лондона;

– «Забуті жінки-письменники» – це нова серія книг, яка подає досі невідомі історії впливових жінок;

– «Книга забутих авторів». Попадання К. Фаулера в каталоги та передісторію 99 авторів, які колись користувалися величезною популярністю, але майже зникли з наших полиць;

– «Листівки скарбів» – цей лот містить 16 листівок із зображеннями, натхненні скарбами Британської бібліотеки;

– латунні ножиці, значок бібліотекаря та багато іншого.

Аналізуючи запропоновані послуги бібліотеки, найбільшим попитом користуються такі виставки:

– «Леонардо да Вінчі: розум в русі». Щоб відзначити 500-річчя з дня смерті видатного вченого та митця, зібрали основні моменти з трьох його чудових зошитів;

– «Писемність: зробити свій слід». Починаючи з єгипетських ієрогліфів і символів майя, вирізаних на камені, до раннього друкованого тексту, такого як видання Кентерберійських оповідань В. Кекстона 1476 р., і до деяких рукописних заміток з історії найбільших розумів – капітана Скотта, Моцарта, Д. Джойса і Ф. Найтінгейла;

– «Уявні міста» – демонструє фантастичні міські пейзажі, створені художником у резиденції М. Такео Магрудера. Традиційні матеріали поєднуються з передовими цифровими технологіями – для реміксу зображень історичних міських карт бібліотеки з вигаданими міськими пейзажами сьогодення, що притаманно інформаційному століттю.

Вивчаючи послуги, які надає Британська бібліотека в співпраці з бізнесом, виділимо найбільш популярні семінари: «Як залучити правильних інвесторів», «Як мені шукати товарні знаки?».

Також Британська бібліотека організовує платні тури, серед них виділимо найпопулярніші:

– будівельний тур, під час якого можна дізнатися більше про історію, колекції та архітектуру, включаючи перегляд галерей.

– скарб-тур – годинна подорож, під час якої знайомлять зі скарбами Британської бібліотеки;

– реставраційний тур – можна подивитися, як працюють всесвітньо-відомі реставратори, ознайомитися з реставраційною роботою та з методами, що використовують для догляду за колекціями.

Аналізуючи роботу Британської бібліотеки, виявлено відмінну організацію задоволення первинних потреб людини – харчування. Ресторан і кафе Terrace розташовані на першому поверсі з відкритою терасою. Також розташовано біля входу кафе King's Library, де подають чай, каву, домашні солодощі. Кафе Upper Ground пропонує широкий вибір смачних бутербродів, салатів, тортів, закусок, повний асортимент гарячих і холодних напоїв. Крім того, на вулиці Piazza The Last Word пропонує мелену каву, чай, холодні напої, а також широкий асортимент бутербродів, приготованих на фірмовому хлібі. Так само для бібліотечних працівників періодично влаштовують дегустацію різноманітного чаю.

Третьою найбільшою бібліотекою світу за кількістю представлених предметів і першою бібліотекою за кількістю відвідувачів (16 млн читачів на рік) є Нью-Йоркська публічна бібліотека. Уже традиційно на сайті бібліотеки (<https://www.nypl.org>) [3] знаходимо іконку Schop («Магазин»). Магазин поділено на шість категорій, у кожній з яких представлено 100 лотів.

Аналізуючи всі види товарів, доцільно згрупувати їх за популярністю: – статуетки леви. Мармурові леви «Терпіння і стійкість», які стоять

по бокам від входу в будівлю С. А. Шварцмана в Нью-Йоркській публічній бібліотеці – знайомі та улюблені ікони для нью-йоркців і гостей міста;

- одяг та посуд з красивою емблемою бібліотеки;
- срібні й позолочені сережки у формі книжок;
- набір олівців із цитатами книжок великих авторів і мислителів;
- мініатюрний стілець «Роуз», який спроектовано архітекторами Каррером і Гастінгсом для головного читального залу в історичній будівлі С. А. Шварцмана на П'ятій авеню та 42-ої вулиці;
- сумки з тканини різного розміру, прикрашені яскраво пофарбованим левом, символом будівлі С. А. Шварцмана;
- чарівний ескіз із цитатою: «Я завжди думав, що рай буде свого роду бібліотекою» від Х. Л. Борхес;
- шкіряний журнал, марка якого використовувалася майже в усіх книгах, придбаних у перші десятиліття існування бібліотеки;
- стилізований під дерево каталог бібліотечних карток у мініатюрі;
- набір закладок з вісьмома цитатами, де представлено бібліотеки й цитати з книг великих авторів і мислителів;
- статуетка «Сонячний Ейнштейн». Коли світить сонце, Ейнштейн м'яко нагадає вам, що треба подумати, перш ніж діяти – це як згадка про його величезний мозок;
- дитячий одяг для новонароджених з принтами «Майбутній читач», «Глава перша», «Бібліотечна картка».

Отже, бібліотеки активно ведуть наукову, культурно-просвітницьку, соціально-комунікаційну, економічну діяльність та активно розвивають промоцію й рекламу щодо можливостей і значення сучасної бібліотеки в житті соціуму. Грамотно організують популяризацію своєї країни, історії, видатних особистостей, освіти та дозвілля, популяризують заняття спортом, здорове харчування, організуючи в бібліотеках екскурсії, тури, семінари, дегустації, а також пропонують цікаві товари й послуги на своєму сайті. Поява товарів для дітей привертає їхню увагу до захоплюючого книжкового світу й закладає любов до читання з раннього віку, розкриває широкі можливості бібліотеки.

Найбільші бібліотеки світу стали великими культурно-розважальними центрами, що сприяють гармонійному розвитку особистості, забезпеченню суспільно-інформаційних запитів як широкого кола громадян, так і цільових користувачів бібліотек – представників бізнесу, політики, культури тощо. Вони навчилися жити по-сучасному, розбудовуючи бібліотечні електронні послуги та зберігаючи високий рівень відвідуваності. Завдяки своєму успіху показують напрям для розвитку подібним установам

світу. Українським бібліотекам треба вивчити досвід найбільших бібліотек світу й повторити успіх, а краще зробити наступний крок у розвитку свого сайту, реалізації, розширенні товарів і послуг. Також варто продовжувати слідкувати за розвитком інтернет-сайтів найбільших бібліотек світу.

Список використаних джерел

1. Library of Congress [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.loc.gov>. – Title from the screen.
2. British Library [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.bl.uk>. – Title from the screen.
3. New York Public Library [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.nypl.org>. – Title from the screen.
4. *Бондаренко В.* Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : [монографія] / Вікторія Бондаренко ; наук. ред. Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 278 с.
5. *Терещенко І.* Бібліотечні продукти та послуги в соціальних медіа / І. Терещенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2013. – Вип. 36. – С. 217–224.

References

1. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov> [in English].
2. British Library. Retrieved from <https://www.bl.uk> [in English].
3. New York Public Library. Retrieved from <https://www.nypl.org> [in English].
4. Bondarenko, V. (2016). *Bibliotechnne internet-obsluhovuvannya: stan ta perspektyvy* [Library Internet service: state and prospects]. T. Hranchak (Ed.). Kiev [in Ukrainian].
5. Tereshchenko, I. (2013). *Bibliotechnni produkty ta posluhy v sotsialnykh media* [Library products and services in social media]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 217–224 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.10.2019.

Mykhailo Samsonov,

Leading Librarian,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0903-2271>

**Online Shopping as a Way of Promoting Library Activity:
New Trends on the Websites of the World's Largest Libraries**

In order to actively promote information and knowledge resources in today's globalized information space, libraries are actively improving their activities, in particular by implementing effective directions for their websites. For example, icons with their own online store began to appear on them. The library's website is the primary link of communication that shapes the image and image of the modern library, reflecting on the Internet the work of the library, its electronic resources and services. Having an online store enables the institution to advertise its business through recognizable library emblems on various products. In order to actively promote information and knowledge resources in today's globalized information space, libraries are actively improving their activities, in particular by implementing effective directions for their websites. As an example, the article looks at the sites of the world's three largest libraries, which are leaders in the number of collections and visits. The article explores the peculiarities of marketing policy implementation in the largest libraries in the world, including the sale of products and services that actively promote the activities of libraries on their sites. The assortment of the most popular offered products is analyzed. They drew attention to more detailed products that seemed interesting and valuable in the future to other libraries. What kind of clothes, decorations, dishes, books, furniture, emblems, decorations, souvenirs, prints and more attract visitors to the library site. In the future, a more detailed description of the goods that can be sold in libraries of Ukraine is made. Explore how to promote your country, history, celebrities, education and leisure, sports, healthy food through excursions, tours, seminars, tastings, and interesting products and services on the library's website. How to get young children to read and love books. It describes which exhibitions and excursions are held by the libraries. Transformation of the world's largest libraries into major cultural and entertainment centers for people of different fields of interest and age is being monitored.

Keywords: foreign libraries, online store on the site of the library, service, products, lot, excursion, tour, print, seminar.

Розділ II

**УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Вікторія Добровольська,

канд. наук із соц. комунікацій, доцент,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Київ, Україна

**МОДЕЛЬНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ
СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ КУЛЬТУРИ**

У статті обґрунтовуються можливості використання модельного підходу в дослідженні соціокомунікаційного простору культури. Запропоновано системно-функціональну модель як засіб пізнання об'єкта, що дає змогу вивчати його як систему. Системно-функціональна модель складається із чотирьох взаємозв'язаних родових елементів: «функція», «структура», «технологія» та «організація». Елементи «структура» й «функція» є первинними, а «технологія» та «організація» мають яскраво виражений забезпечуваний характер. Цілісність запропонованої моделі забезпечується внутрішніми зв'язками між її елементами в поєднанні зі зв'язками кожного із цих елементів із зовнішнім середовищем.

Ключові слова: модель, функції, структура, технологія, організація, соціокомунікаційний простір культури, соціальні комунікації, документальні комунікації.

Вивчення соціокомунікаційного простору культури на етапі освоєння інформаційних технологій у функціональному зрізі як складової частини системи соціальних комунікацій підготовлено тривалою історією розвитку документознавчої думки та суміжних наук.

Соціальні комунікації розглядаються дослідниками як сукупність процесів і структур, що забезпечують цілеспрямований обіг соціальної інформації та знань у суспільстві [3, 4, 14, 16]. Важливою складовою системи соціальних комунікацій є документальні комунікації, які одночасно розглядаються як важливий дослідницький напрям сучасного документознавства.

Мета статті – обґрунтувати можливості використання модельного підходу до дослідження соціокомунікаційного простору культури.

Соціальній комунікації було приділено значну увагу в період визнання соціальних комунікацій як окремого напрямку науки в кваліфікаційній справі, що об'єднало журналістику, видавничу справу, документознавство, архівознавство, книгознавство, бібліотекознавство, бібліо-графознавство тощо. Саме тому загальні питання теорії соціальної комунікації розвива-

ються в період широких дискусій у працях Г. Почепцова [7], В. Різуна [8, 9], О. Холода [19], Ф. Шаркова [21, 22], В. Ільганаєвої [4], а також у працях, присвячених питанням комунікаційної діяльності в підручниках А. Соколова [13, 15], Г. Швецової-Водки [23], В. Шейка [24], Н. Кушнаренко та А. Соляник [16], М. Слободяника [10], І. Давидової [2], Н. Кунанець [5], Г. Шемаєвої [25] та ін.

Розгляд цих підходів до сутності та механізму соціальної комунікації як окремого загального суспільного явища, так і різних видів соціальних комунікацій, масової, наукової, політичної, а також запропонований «соціально-комунікаційний інжиніринг» як методологія дослідження соціальних комунікацій характеризували пошук спільних концепцій та розкриваються в останній монографії О. Пастушенко [6].

Як стверджує О. Пастушенко, дослідження комунікаційних об'єктів у соціальному вимірі мають ґрунтуватися на таких методичних процедурах, як фіксація досліджуваного об'єкта в природній для нього системі суспільних координат; спостереження за досліджуваним об'єктом у соціальних умовах; експериментування з досліджуваним об'єктом; опис результатів спостережень чи експериментів відносно соціально заданих параметрів; аналіз результатів досліджень у соціально заданому контексті; соціально орієнтована інтерпретація результатів аналізу. Такі методологічні засади дослідження безумовно можуть використовуватися для дослідження документаційних процесів у галузі культури.

Для нашого дослідження принципово підкреслити підходи О. Холода, який звернув увагу на документальний аспект соціальних комунікацій як «галузь знань, що вивчає організаційно впорядковану систему документів, їх масиви, продукти засобів масової комунікації та інформаційні технології, що забезпечують реалізацію інформаційних процесів і намірів за безпосередньої участі членів комунікативного процесу» [19, с. 35]. Тому він класифікує соціальні комунікації (відповідно, і документаційні процеси) як систему маніпуляцій [позитивний або негативний вплив на: комунікаційні технології (створення, прогнозування, адаптація, реалізація); стратегії та моделі (соціальна дія, соціальна взаємодія, соціальні відносини); соціальні фігуранти (суб'єкти й об'єкти)] [20]. Такий комунікаційний підхід є модельним і цілком може застосовуватися для дослідження соціокомунікаційного простору культури, що потребує обґрунтування пізнавальних можливостей підходів до пізнання, що базуються на загальнофілософських категоріях для комплексного вивчення комунікаційного простору культури. На нашу думку, соціокомунікаційний простір культури – це складна динамічна система, яка здійснює не лише

кумуляцію та розповсюдження, а й продукування культурного продукту. Вона складається з трьох основних складових – інфраструктурної, змістової та суб'єктної. Системність виявляється, зокрема, у ключовому факторі – синергії, тобто набутті нових характеристик, властивостей і функцій, порівняно з простою сукупністю об'єктів.

В інфраструктурній складовій головне місце займають інституції, що реалізують комунікаційні процеси (музеї, бібліотеки, архіви, виставки, театри, кінотеатри, концертні зали тощо); засоби масової комунікації: преса, радіо, телебачення, відео- й комп'ютерна мережі; технічні засоби та канали комунікацій, що забезпечують реалізацію комунікаційного процесу. Важко не визнати той об'єктивний факт, що безсумнівно домінантною компонентою інфраструктури стали соціальні середовища Інтернету та віртуальні спільноти, що функціонують у них. Ігнорування чи нівелювання цього явища в майбутньому характеризуватиме дослідження в зазначеній сфері як неповне чи суто емпіричне. Вказані «фізичні» об'єкти та інституції також повинні розглядатися й через призму віртуальної присутності в соціальних середовищах Інтернету.

Змістова складова включає насамперед інформацію та знання, які є базовими для ефективного функціонування сучасного й перспективного соціокомунікаційного простору культури. Основними актуальними питаннями є питання «цифрової революції», яка відбулася в поданні та збереженні інформації, що вплинуло як на її доступність, так і на особливості її використання, а також, що не менш важливо, особливості використання фізичних інфраструктурних об'єктів. Технічно вже всі зміни відбулися – розроблено і впроваджено системи універсальних адресацій цифрових даних, ефективні та якісні формати цифрових даних, принципи практично необмеженого зберігання даних. Тут варто очікувати лише подальшої імплементації результатів. Єдиною контраверсійною ділянкою, на нашу думку, залишатиметься подання контенту засобами доповненої реальності, форми і види якої ще в активному розробленні, проте змістова складова простору уже практично готова до таких викликів.

Суб'єктна складова, власне, формує синергетичний ефект простору як системи, яка полягає у створенні, редагуванні, валідації, оцінюванні змісту діяльності суб'єктів та характеристик змісту. Система зворотного зв'язку «творець – споживач» не лише вийшла на інший рівень, а й набула характеристик креативності, в окремих частих випадках трансформуючись у систему «творець – співторець» (як у системах вікіпедичного формату) або в систему «колективного творця» (як у віртуальних спільнотах креативного формату). Сильною стороною процесу стала потужна

ідентифікованість творців – суспільне розуміння авторитетності, компетентності та історії співавторів (що принципово відрізняє нову систему від традиційної народної творчості та мотивує авторів, даючи додаткові стимули). Це саме спричинило інформаційний вибух останнього десятиліття, коли кількість створеної довідково-знаннєвої інформації перевищила всі попередні знаннєві ресурси людства. Слабкою й небезпечною стороною процесу є складність, неочевидність і контраверсійність мотивацій суб'єктів, що породжує критичну систему ризиків навіть цивілізаційного масштабу – явища інформаційних війн мають цю природу. Цю ж природу (культурну, а не наукову) мають сучасні явища сумнівного суспільного опору щепленням.

На нашу думку, соціокомунікаційний простір культури – це складна система, яка не лише забезпечує обмін інформацією у вертикальному й горизонтальному зрізах, а й сприяє створенню нової інформації, володіє властивістю синергії та перебуває в стані динамічного, подеколи навіть біфуркаційного розвитку. Об'єктивно процес розвитку має значний вплив на глобальні та регіональні суспільні процеси та несе і блага, і значні ризики, без усвідомлення неминучості яких неможливі наукові дослідження в подальшому.

Соціокомунікаційний простір культури має власні функції, інфраструктурну та суб'єктну складові, які визначаються сучасними й перспективними можливостями інформаційних технологій та необхідністю розвитку документальної комунікації.

Складність і багатоаспектність соціокомунікаційного простору культури зумовлюють необхідність використання модельного підходу до вивчення соціокомунікаційного простору культури. Суть модельного підходу до пізнання соціокомунікаційного простору культури полягає в тому, що вивчення його властивостей, зв'язків і відношень здійснюється шляхом побудови й дослідження функціонування іншого об'єкта – його моделі. Моделювання як засіб пізнання завжди ґрунтується на абстрагуванні дослідника від конкретних ситуаційних виявів за рахунок виділення основних параметрів об'єкта й дослідження відносин між ними.

Важливим інструментарієм для визначення сутності соціокомунікаційного простору культури є моделювання основних напрямів його розвитку. Звісно, засоби моделювання можуть бути якісно різнотипними, а моделі істотно різнитися між собою мірою повноти відповідно до оригіналу. Однак при всій зазначеній різноманітності існує принципова можливість моделювання різних напрямів соціокомунікаційного простору культури. Фахівці розглядають модель як абстрактний

образ реальної системи, що забезпечує гнучкість у відображенні певного аспекту її функціонування [11]. У моделі в спрощеному вигляді відтворюється структура, властивості, взаємозв'язки та співвідношення між елементами соціокомунікаційного простору культури, безпосереднє вивчення яких пов'язано з певними труднощами, великими витратами часу, коштів тощо. Модель соціокомунікаційного простору культури може бути подано в різних формах: математичних, графічних, табличних тощо. У документознавчих дослідженнях доцільно використовувати пізнавальний потенціал змістово-логічних моделей.

Подальшому розвитку документознавчих досліджень сприятиме поширення структурних моделей, оскільки пізнання структури досліджуваних систем і процесів означає перехід від описовості до роз'яснення, від явищ до сутності. При побудові структурної моделі соціокомунікаційного простору культури доцільно виділити родові та похідні елементи [11]. Перші з них є обов'язковими для соціокомунікаційного простору культури як системи. Серед них виділяються вихідні елементи, які є причиною появи інших родових елементів, при цьому кількість похідних елементів необмежена.

Останнє пояснюється тим, що вони важливі з точки зору функціонування соціокомунікаційного простору культури в конкретних умовах, проте не обов'язкові з погляду відображення його сутності. Пошуки й обґрунтування родових елементів соціокомунікаційного простору культури як системи і, відповідно, її структурної моделі мають перебувати в центрі уваги документознавців. Так, Ю. Столяров і М. Слободяник запропонували чотирьохелементні змістово-логічні моделі, що адекватно відображають сутність бібліотеки через розкриття її структури [18] та функціональну взаємозалежність із зовнішнім середовищем [11]. Ці моделі можуть бути використані і в документознавстві, але безперечно відрізнятимуться конкретним змістовим наповненням елементів. Документознавець має добре орієнтуватися в проблемах галузі, методах і технології документування, що ґрунтуються на використанні сучасної техніки й новітніх технологій.

Змістово-логічна модель може вивчати соціокомунікаційний простір культури як у структурному, так і у функціональному зрізах. У першому випадку соціокомунікаційний простір культури вивчається як замкнена система в статистиці, без належного урахування впливу зовнішнього середовища. Наступним кроком має стати розроблення змістово-логічної моделі, що дає змогу досліджувати соціокомунікаційний простір культури у функціональному зрізі як складову частину системи комуні-

кацій в управлінні. При розробленні таких моделей документознавці можуть скористатися досвідом колег з інших галузей знань [1].

Враховуючи складність соціокомунікаційного простору культури як об'єкта моделювання, вважаємо доцільним запропонувати системно-функціональну модель цієї системи як засіб пізнання об'єкта. Системно-функціональна модель охоплює поняття соціокомунікаційного простору культури з позиції системно-функціонального підходу і відображає найхарактерніші для цієї системи ознаки, що витікають із складної структури культурної галузі, представлені різнорідними органами влади та значною кількістю закладів культури, що мають різні функції у її системі управління.

Системно-функціональна модель дає змогу вивчати соціокомунікаційний простір культури в найзагальнішому вигляді, що наближає її до інших складних систем і дає можливість вивчити найважливіші ознаки. Як і в інших моделях об'єктів, що належать до системи документальних комунікацій, родовими і вихідними елементами запропонованої нами моделі є її структура та функції, які характеризують сенс існування модельованої системи.

Зазначимо, що єдність структури і функцій є безперечною, оскільки саме вона дає змогу найґрунтовніше виразити сутність системи. Адже структура не може не нести певної функції, як не може бути функцій, не властивих тій чи іншій структурі [11]. Це дає змогу розглядати соціокомунікаційний простір культури як структурно розподілену цілісність, у якій кожен елемент має певне функціональне призначення.

Інші родові елементи моделі забезпечують максимально ефективну реалізацію вихідних. Насамперед це стосується елемента «технологія», виникнення й розвиток якого зумовлені необхідністю реалізації функцій соціокомунікаційного простору культури. Проте, виникнувши як засіб, цей елемент став і необхідною умовою соціокомунікаційного простору культури, що зумовлює потребу його включення до моделі. Запропонована нами системно-функціональна модель складається із чотирьох взаємозв'язаних родових елементів: «функція», «структура», «технологія» та «організація». Елементи «структура» та «функція» безперечно є первинними, а «технологія» й «організація» мають яскраво виражений забезпечуваний характер. Рівнозначність родових елементів запропонованої моделі зумовлена базовою ознакою – необхідністю й достатністю для забезпечення ефективного функціонування соціокомунікаційного простору культури.

Цілісність запропонованої моделі забезпечується внутрішніми зв'язками між її елементами в поєднанні зі зв'язками кожного з цих елементів

із зовнішнім середовищем. Взаємозалежність вихідних елементів моделі соціокомунікаційного простору культури – її функцій та структури – зумовлені їх співвідносністю. Так, зміни, що відбуваються в структурі системи протягом життєвого циклу документа, стимулюють збагачення функції соціокомунікаційного простору культури. При цьому стабільний характер соціокомунікаційного простору культури забезпечується рівноправним взаємозв'язком елементів «технологія» та «організація». У випадку, якщо їхня рівновага порушується й технологія випереджає організацію, можлива організаційна криза, а при відставанні технологій від організації – технологічна криза. Найяскравіше це положення відображається в результаті технологічних або організаційних помилок при освоєнні інформаційних технологій для вдосконалення соціокомунікаційного простору культури.

Необхідність якісної реалізації функцій соціокомунікаційного простору культури об'єктивно зумовлює розроблення і впровадження новітніх технологій. Зв'язки між функцією та організацією свідчать про необхідність істотних змін в організації соціокомунікаційного простору культури, а також праці документознавців для приведення їх відповідно до функцій цього процесу. Природно, що збагачення функцій соціокомунікаційного простору в культурній сфері істотно впливає на організаційні зміни, що мають забезпечити просунення Довгострокової стратегії культурного розвитку – стратегії реформ та забезпечити її успішну реалізацію.

Зв'язок організації і функцій дає змогу визначити рівень організаційної забезпеченості реалізації функції та створити необхідні умови для внесення до них позитивних змін. Елемент «структура» відтворює сутність і зміст соціокомунікаційного простору культури і визначає вимоги до основних технологічних процесів. Аналіз зв'язків між елементами «технологія» і «структура», «організація» та «структура» дає змогу визначити рівень технологічної та організаційної забезпеченості структури соціокомунікаційного простору культури.

При моделюванні соціокомунікаційного простору культури ми не можемо абстрагуватися від реалій розвитку світової та вітчизняної культури, виникають нові форми культурної діяльності, які завойовують світовий культурний простір і потребують від Міністерства культури організації нового змісту управлінської діяльності, нової структури та розвитку комунікаційного простору.

Мережева культура дає змогу не лише повніше реалізувати функції, а і використовувати зовнішню інформацію, що надходить з різних ланок системи управління культурою та зовнішнього середовища. Знання про

рівень технологічної забезпеченості реалізації функції надає можливість для оперативного прийняття управлінських рішень про необхідність стратегічного та технологічного переоснащення системи документального забезпечення управління, визначення нових видів і форм документів тощо. Зазначимо, що технологічне переоснащення також стимулює вдосконалення інших елементів системи, тому що випереджаючий розвиток одного з елементів системи порушує її стабільність, але в такому випадку обов'язково має відбутися корекція інших елементів, що приведе до відновлення розглянутих нами зв'язків на вищому рівні.

Запропоновану структурно-функціональну модель у разі потреби може бути адаптовано до конкретної сфери діяльності – у тому числі й до управління культурою, що відобразиться насамперед на її функціональній спрямованості та організаційно-технологічній забезпеченості. Таким чином, запропоновані нами моделі створюють необхідні умови для розроблення й реалізації стратегії розвитку системи управління документацією в органах управління культурою.

У сучасній культурології та теорії соціальних комунікацій широко розповсюджено функціональну концепцію культури, яка полягає в розумінні культуротворчого процесу як духовного виробництва, основним результатом якого є створення, збереження й поширення духовних цінностей [26]. Виходячи із цієї концепції, можна стверджувати про наявність у культуротворчому процесі яскраво вираженої комунікаційної складової, яка є основою соціально-комунікаційної функції культури.

Список використаних джерел

1. *Вартофський М.* Модель: репрезентация и научное понимание / М. Вартофський ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1988. – 505 с.
2. *Давидова І. О.* Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку / І. О. Давидова // *Бібл. вісн.* – 2014. – № 6. – С. 8–12.
3. *Ильганаева В. А.* Влияние информатизации на культурогенез современного общества / В. А. Ильганаева // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2004. – № 1. – С. 58–62.
4. *Ильганаева В. А.* Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Харьков : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.
5. *Кунанець Н.* Соціокомунікаційні канали передавання інформації

в електронних бібліотеках / Н. Кунанець, А. Ржеуський // Бібл. вісн. – 2014. – № 5. – С. 3–7.

6. *Пастушенко О. В.* Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект : монографія ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – С. 81–96.

7. *Почепцов Г. Г.* Теория коммуникации [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2001. – 656 с. – Режим доступа:<http://socium.ge/downloads/komunikacii-teoriya/pochepcov%20teoriya%20komunikacii.pdf>. – (Дата обращения: 19.11.2019). – Загл. с экрана.

8. *Різун В. В.* Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. В. Різун // Світ соц. комунікацій. – 2011. – Т. 1. – С. 7–15.

9. *Різун В. В.* Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі «Журналістика та інформація» / В. В. Різун. – Київ : Просвіта, 2008. – 260 с.

10. *Слободяник М. С.* Бібліотека. Документ. Комунікації : вибрані праці / М. С. Слободяник. – Київ : Ліра-К, 2010. – 308 с.

11. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. – Київ, 1995. – 268 с.

12. *Слободяник М. С.* Формування загальної теорії документа: історія, сучасність, перспективи / М. С. Слободяник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–23 трав. 2007 р.). – Київ : ДАКККиМ, 2007. – С. 3–4.

13. *Соколов А. В.* Введение в теорию социальной коммуникации : учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб. : СПбГУП, 1996. – 320 с.

14. *Соколов А. В.* Коммуникационные потребности : учеб. пособие / А. В. Соколов. – Краснодар, 1996. – 163 с.

15. *Соколов А. В.* Социальные коммуникации : учеб.-метод. пособие / А. В. Соколов. – М. : Профиздат, 2001. – 220 с.

16. *Соляник А. А.* Социальные коммуникации – новая научная отрасль // А. А. Соляник, Н. М. Кушнарченко // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – Вып. 8. – С. 41–48.

17. Социальная коммуникация в современном мире : коллектив. монография / [Н. Н. Азаров, И. С. Бусыгин, А. Н. Дегтярев и др. ; под. общ. ред. А. А. Деркача]. – М : Альтекс, 2004. – 603 с.

18. *Столяров Ю. Н.* Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. – М. : Книга, 1981. – 255 с.

19. *Холод О. М.* Соціальні комунікації: соціо- та психолінгвістичний аналіз : навч. посіб. / О. М. Холод. – Львів : ПАІс, 2011. – 288 с.

20. Холод О. М. Соціальнокомунікаційний інжиніринг як методологія дослідження соціальних комунікацій / О. М. Холод // Світ соц. комунікацій. – 2012. – Т. 8. – С. 7–12.
21. Шарков Ф. И. Коммуникология: основы теории коммуникации : учебник / Ф. И. Шарков. – М. : Дашков и Ко, 2010. – 237 с.
22. Шарков Ф. И. Основы теории коммуникации : учебник / Ф. И. Шарков. – М. : Изд. дом «Соц. отношения», Перспектива, 2003. – 248 с.
23. Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. / Г. Швецова-Водка. – Київ : Знання, 2007. – 398 с. (Сер. «Вища освіта України ХХІ ст.»).
24. Шейко В. М. Перспективи розвитку соціальних комунікацій як нової наукової галузі / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарченко // Соц. комунікації в стратегіях формування сус-ва знань : у 2 ч. – Ч. 1 : матеріали Міжнар. наук. конф. (Харків, 26–27 лют. 2009 р.) ; ред. кол. В. М. Шейко та ін. – Харків : ХДАК, 2009. – С. 3–9.
25. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва. – Харків : ХДАК, 2008. – 289 с.
26. Шлыкова О. В. Феномен мультимедиа. Технологии эпохи электронной культуры : монография / О. В. Шлыкова. – М. : МГУКИ, 2003. – 251 с.

References

1. Vartofskii, M. (1988). Model: reprezentatsiia i nauchnoe ponimanie [Model: representation and scientific understanding]. Moscow [in Russian].
2. Davydova, I. O. (2014). Sotsialno-komunikatsiina teoriia bibliotechnoi diialnosti: stanovlennia ta shliakhy rozvytku [Social and communication theory of library activity: formation and ways of development]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 6, pp. 8–12 [in Ukrainian].
3. Ilganaeva, V. A. (2004). Vliianie informatizatsii na kulturogenез sovremennogo obshchestva [Influence of Informatization on the Culturogenesis of Modern Society]. *Bibilotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya – Library Science. Documentary Science. Informology*, no. 1, pp. 58–62 [in Ukrainian].
4. Ilganaeva, V. A. (2009). Sotcialnye kommunikatsii (teoriia, metodologiya, deiatelnost) [Social communications (theory, methodology, activity)]. Kharkiv, Ukraine [in Ukrainian].
5. Kunanets, N., Rzhеuskyi, A. (2014). Sotsiokomunikatsiini kanaly

peredavannia informatsii v elektronnykh bibliotekakh [Socio-communication channels of information transmission in electronic libraries]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, no. 5, pp. 3–7 [in Ukrainian].

6. Pastushenko, O. V. (2016). *Knyha i periodyka v dysertatsiinykh doslidzhenniakh nazaleznoi Ukrainy: sotsiokomunikatsiinyi aspekt* [The book and periodicals in the dissertation researches of independent Ukraine: the socio-communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Pocheptcov, G. G. (2001). *Teoriia komunikatsii* [Communication theory]. Moscow [in Russian].

8. Rizun, V. V. (2011). *Nacherky do metodolohii doslidzen sotsialnykh komunikatsii* [Outlines for the methodology of social communication research]. *Svit Sotsialnykh Komunikatsii – The world of social communications*, Vol. 1, pp. 7–15 [in Ukrainian].

9. Rizun, V. V. (2008). *Teoriia masovoi komunikatsii* [Theory of mass communication]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Slobodianyuk, M. S. (2010). *Bibiloteka. Dokument. Komunikatsii* [Library. Document. Communications]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Slobodianyuk, M. S. (1995). *Naukova biblioteka: evoliutsiia struktury i funktsii* [Scientific library: evolution of structure and functions]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Slobodianyuk, M. S. (2007). *Formuvannia zahalnoi teorii dokumenta: istoriia, suchasnist, perspektyvy* [Formation of the general theory of the document: history, present, prospects]. *Proceedings from Documentary science. Library Science. Information activities: problems of science, education, practice 07: IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (Kyiv, 21–23 travnia 2007 r.) – 4nd International Scientific and Practical Conference (Kyiv, May 21–23, 2007)*. (pp. 3–4). Kyiv: DAKKKiM [in Ukrainian].

13. Sokolov, A. V. (1996). *Vvedenie v teoriyu sotcialnoi komunikatsii* [Introduction to the theory of social communication]. St. Petersburg: SPbGUP [in Russian].

14. Sokolov, A. V. (1996). *Kommunikatsionnye potrebnosti* [Communication needs]. Krasnodar [in Russian].

15. Sokolov, A. V. (2001). *Sotcialnye komunikatsii* [Social communications]. Moscow: Profizdat [in Russian].

16. Solianik, A. A., Kushnarenko N. M. (2008). *Sotcialnye komunikatsii – novaia nauchnaia otrasl* [Social communications as a new scientific field]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki – Scientific and technical libraries*, issue 8, pp. 41–48 [in Ukrainian].

17. Azarov, N. N., Busygin, I. S., Degtiarev, A. N. et al. (2004). *Sotcialnaia*

kommunikatsiia v sovremennom mire [Social communication in the modern world]. A. A. Derkach (Ed.). Moscow: Alteks [in Russian].

18. Stoliarov, Iu. N. (1981). Biblioteka: strukturno-funktsionalnyi podkhod [Library: structural and functional approach]. Moscow: Kniga [in Russian].

19. Kholod, O. M. (2011). Sotsialni komunikatsii: sotsio- ta psykholinh-vistychnyi analiz [Social communications: socio-psycholinguistic analysis]. Lviv [in Ukrainian].

20. Kholod, O. M. (2012). Sotsialnokomunikatsiinyi inzhynirynh yak metodolohiia doslidzhennia sotsialnykh komunikatsii [Social communication engineering as a methodology for social communication research]. *Svit sotsialnykh komunikatsii – The world of social communications*, Vol. 8, pp. 7–12 [in Ukrainian].

21. Sharkov, F. I. (2010). Kommunikologiya: osnovy teorii komunikatsii [Communicology: fundamentals for theory of communication]. Moscow, Russia. [In Russian].

22. Sharkov, F. I. (2003). Osnovy teorii komunikatsii [Fundamentals for theory of communication]. Moscow [in Russian].

23. Shvetsova-Vodka, H. M. (2007). Dokumentoznavstvo [Documentary science]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

24. Sheiko, V. M., Kushnarenko, N. M. (2009). Perspektyvy rozvytku sotsialnykh komunikatsii yak novoi naukovoï haluzi. Sotsialni komunikatsii v stratehiakh formuvannia suspilstva znan [Prospects for the development of social communications as a new scientific field]. *Sotsialni komunikatsii v stratehiakh formuvannia suspilstva znan – Social communications in strategies of forming a knowledge society. Part 1. Proceedings International Scientific Conference* (Kharkiv, February 26–27, 2009). Kharkiv: KhDAK (pp. 3–9) [in Ukrainian].

25. Shemaieva, H. V. (2008). Elektronni resursy bibliotek Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii [Electronic resources of libraries of Ukraine in the system of scientific communications]. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].

26. Shlykova, O. V. (2003). Fenomen multimedia. Tekhnologii epokhi elektronnoi kultury [The phenomenon of multimedia. Technologies of the electronic culture era]. Moscow: MGUKI [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 06.11.2019.

Viktoriya Dobrovolska,

PhD (Social Communications), Associate Professor,
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0927-1179>

Model Approach in Researching of Culture Socio-Communication Space

The article justifies the possibility of using a model approach in the study of the socio-communication space of culture. Attention is paid to the study of the socio-communication space of culture at the stage of development of information technology in the functional section as an integral part of the system of social communications. The socio-communication space of culture is considered as a complex system that not only provides information exchange in vertical and horizontal sections, but also promotes the creation of new information, has the property of synergy and is in a state of dynamic development, sometimes even in bifurcation development. Objectively, the process of development has a significant impact on global and regional social processes and carries both benefits and significant risks, and in the future it will be impossible to conduct research without awareness of its inevitability. The socio-communication space of culture has its own functions, infrastructure and subject components that are determined by the modern and perspective possibilities of information technologies and the need for the development of documentary communication. The complexity and multidimensionality of the socio-communication space of culture necessitates the use of a model approach to the study of the socio-communication space of culture. The essence of a model approach to understanding the socio-communication space of culture is that the study of its properties, connections and relations is carried out by constructing and exploring the functioning of another object that is its model. A system-functional model is proposed as a means of learning about an object, which allows to study it as a system. The system-functional model consists of four interrelated generic elements: «function», «structure», «technology» and «organization». The elements «structure» and «function» are primary, while «technology» and «organization» have a pronounced assured character. The equivalence of the generic elements of the proposed model is due to a basic feature which is the need and sufficiency to ensure the effective functioning of the socio-communication space of culture.

Keywords: model, functions, structure, technology, organization, socio-communication space of culture, social communications, documentary communications.

Світлана Закірова,

канд. іст. наук, доцент, ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Марат Закіров,

д-р політ. наук, доцент, заввідділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна

ІНФОТЕЙНМЕНТ ЯК ВИД НОВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ КОМУНІКАЦІЇ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У статті проведено аналіз наукових підходів до інфотейнменту як явища медіа-культури, розглядаються особливості інфотейнменту як специфічного виду технології комунікації. Автори зазначають, що інфотейнмент має особливі способи, прийоми та методи подання інформативного матеріалу. Аналіз досліджень доводить, що на сьогодні відсутній єдиний погляд на сутність інфотейнменту як явища у сфері мас-медіа й комунікації. Інфотейнмент як технологія активно й стрімко розвивається, наділений певними специфічними характеристиками та функціями, що дають змогу тлумачити його як широке явище в синергетичному просторі інформації й розваг. Як феномен медіа-культури інфотейнмент має істотний вплив на різні сфери діяльності та соціальні практики.

Ключові слова: соціальні комунікації, мас-медіа, технологія комунікації, інфотейнмент, політейнмент, едьотейнмент.

На етапі розвитку інформаційного суспільства роль, значення та масштаб впливу медіа-культури як на культуру суспільства в цілому, так і на культуру особистості важко переоцінити.

Іntenсивний розвиток інформаційних технологій принципово змінює засоби масової комунікації, що стає причиною появи нових медіа й істотних трансформацій у діяльності традиційних ЗМІ. Досліджуючи проблеми формування інформаційних потреб людини, варто усвідомлювати, що для ефективного порозуміння між людьми потрібно, щоб вони розмовляли однією інформаційною мовою. Для цього вельми важливою частиною інформаційної культури суспільства в сучасних умовах стає інформаційно-комунікативна компетентність особистості, що включає, з одного боку, вміння сприймати інформацію, слухати й чути, а з іншого – відмову від необ'єктивності та упередженості навіть у випадку вирішення певних

політичних завдань. Одним з важливих напрямів формування сучасної медіа-культури є організація різнопланової роботи бібліотек із забезпечення інформаційних потреб людини.

Аналізуючи особливості інформаційних процесів у системі соціальних комунікацій, доктор історичних наук, професор В. Горовий справедливо зазначає, що ефективність реалізації комунікативних процесів значною мірою залежить від якості оформлення інформації, що передається, якості, що має забезпечувати ефективне сприйняття повідомлення адресатом [1, с. 22].

Для масової аудиторії сьогодення недостатньо просто говорити й показувати правду. Психологи, що спеціалізуються на міжособистісних стосунках у кризових станах, вважають, що правда й неправда в чистому вигляді існують лише як абсолютні поняття. Те, що суспільство називає відвертістю або, навпаки, замовчуванням, є інтерпретацією певними людьми якихось фактів, особливою реакцією на події, що залежить від конкретних установок, системи цінностей, особливостей комунікації окремої людини.

Відтак для того щоб переконати когось почути «іншу» правду, необхідно зробити для неї зрозумілу так звану обкладинку. Причому, як зазначають психологи, ця додаткова інформація – «обкладинка» – має бути актуальною для отримувача інформації, бути настільки важливою, щоб респондент захотів спочатку просто ознайомитися, а не одразу відкинути її. Сучасні світові інформаційні технології пропонують для виконання цього важливого завдання чималі інструментарій. Зокрема, у зв'язку з потребою утримати увагу користувача й донести до нього певну інформаційну складову, сучасні мас-медіа у всьому світі широко використовують можливості інфотейнменту.

Питання трактування інфотейнменту як нового явища в інформаційному середовищі та комунікативних практиках досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, функціональні особливості інфотейнменту вивчає болгарський дослідник Л. Стойков [2]. Проблеми становлення та розвитку технологій комунікації, їх еволюції та специфіки перебувають у дослідницькому фокусі Г. Почепцова [3], В. Різуна [4], О. Холода [5, 6]. Питання специфічних методик і прийомів прояву інфотейнменту, його елементи в змісті, формах представлення матеріалу чи стилістиці комунікації через ЗМІ аналізують Д. Єр'оміна [7], О. Богданова [8], О. Філіппова [9], К. Чорна [10], Н. Симоніна [11] та ін. Погляд на методику інфотейнменту у великих медіа-холдингах США презентує праця американської журналістки Б. Андерсон [12].

Отже, зважаючи на представленість у наукових дослідженнях окремих характеристик інфотейнменту, цілком актуальним на сьогодні вбачається загальнюючий підхід до оцінювання інфотейнменту як самостійного явища інформаційної сфери, що активно набирає обертів у різних сферах комунікації. Метою представленої праці є аналіз уже існуючих наукових підходів до інфотейнменту як важливої складової сучасної медіакультури та виявлення особливостей інфотейнменту, що служитимуть обґрунтуванням визначення феномена як специфічного виду технології комунікації.

Інфотейнмент як особливе явище інформаційної культури почало розвиватися у 80-х роках ХХ ст. у США. Прийнято вважати, що вперше такий підхід запровадила щотижнева програма «60 хвилин». Телевізійні продюсери переконували своїх журналістів, що важливо як, а не що розповідається з екранів. Редактори ставили питання в інший бік інформаційного повідомлення: «Яку пропонуєш історію?», а не «Яку пропонуєш інформацію?».

У науковий обіг термін «інфотейнмент» запровадив відомий американський дослідник медійної культури Н. Постман. Термін виник у результаті аббревіатурного об'єднання двох слів: інформація (information) та розвага (entertainment) і висловлює прагнення продюсерів подавати новини у формі розважальних передач або з відтінком розважальності. Появу такої особливості сучасної інформаційної культури як інфотейнмент передбачав ще відомий канадський дослідник впливу медіа на аудиторію, засновник Торонтської школи соціальних комунікацій М. Маклюєн. Як теоретик інформаційного суспільства він вважав телебачення найвпливовішою технологією комунікації, яке за допомогою новин може створити мозаїчну картину світу, у якій життя представляє собою набір незв'язаних логічним зв'язком інформаційних повідомлень з різних областей та епох.

За визначенням Кембриджського словника, інфотейнмент – це подання новин і фактів розважальним та гумористичним способом, а не надання реальної інформації [13]. Натомість у значенні цієї дефініції із часом відбулися певні зміни. Якщо на початку свого виникнення інфотейнмент виступав особливим методом викладення інформативного матеріалу для зацікавлення аудиторії новинним блоком, то із часом притаманні інфотейнменту прийоми почали широко використовуватися і в інших напрямках роботи засобів масової комунікації. Отже, на сьогодні маємо констатувати відсутність єдиної точки зору на сутність інфотейнменту попри численні публікації закордонних і вітчизняних учених.

Болгарський дослідник соціальних комунікацій та медіа-культури, доктор філологічних наук, професор Софійського університету Л. Стойков наголошує, що інфотейнмент – це стиль піднесення серйозної інформації у формі розваги, який відображає прагнення продюсерів «продавати» новини. Він висловлює тезу, що інфотейнмент виступає формою, а не змістом. Тому й зусилля його авторів спрямовано значно більше на структуру, композицію та архітектуру інформаційного повідомлення заради ідеї дедалі більшої привабливості матеріалу [2].

Німецька дослідниця Г. Шумахер відзначає посилення розважальності на декількох рівнях: у зображенні, дизайні програм та в економії часу. Її аналіз обмежується способом подання інформації – тому вона визначає інфотейнмент як змішання саме стильових особливостей, типових для трансляції інформаційного та розважального змісту. Інший автор А. Віттвен (Німеччина) під інфотейнментом розуміє всі можливості розважального оформлення інформації, чи то буде вибір тематики, візуальні чи вербальні методи представлення повідомлення [7].

Таку ж точку зору поділяють і казахстанські вчені Кустанайського державного університету ім. А. Байтурсінова С. Харченко та С. Хандюков. Вони зазначають, що інфотейнмент – це спосіб подання матеріалу, який націлений одночасно на розвагу та інформування аудиторії [14]. Науковці вважають, що в матеріалах, які характеризуються як інфотейнмент, розважальний характер досягається за рахунок підбору матеріалу або способу його оформлення. Має місце такий стиль піднесення повідомлення, коли серйозні події, дії або ідеї подаються у невимушеній, легкій, навіть іронічній формі або з відтінком розважальності. На думку вчених, основною відмінною рисою інфотейнменту є апеляція до емоцій глядачів, оскільки інфотейнмент – це симбіоз інформації та розваги. Отже, як вважають С. Харченко та С. Хандюков, інфотейнмент характеризує специфічну форму, а не зміст інформаційного повідомлення.

Частина науковців розглядає інфотейнмент як особливий медійний жанр. Російська дослідниця А. Філіппова для пояснення природи цього виду презентації інформації співвідносить інфотейнмент з базовими характеристиками понять «жанр» і «формат» [9, с. 22]. Автор ставить під сумнів тезу про те, що інфотейнмент являє собою новий синтетичний жанр. На її думку, інфотейнмент більшою мірою співвідноситься з поняттям «формат», оскільки базується насамперед на певній методиці подання інформації.

Українська дослідниця К. Чорна зазначає, що в науковій спільноті немає єдності щодо визначення інфотейнменту як жанру тележурна-

лістики, методу чи формату подання [10]. Натомість вона погоджується з тим, що інфотейнмент – це саме жанр, який є гібридним та орієнтується на те, щоб не дати споживачеві знудитися. На думку дослідниці, питання, у який спосіб має відбуватися утримування уваги телеглядача, відходить на другий план.

Н. Симоніна, поділяючи такий підхід до інфотейнменту, зазначає, що в Інституті журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка, інфотейнмент викладається майбутнім фахівцям у сфері мас-медіа саме як жанр у навчальному курсі «Журналістський фах. Художньо-публіцистичне мовлення» [11]. Учена вважає, що існує реальна подібність характеристик, прийомів і методів створення сюжетів у жанрі інфотейнмент до характерних рис створення портретного нариса в класичному художньо-публіцистичному мовленні.

Болгарський учений Л. Стойков зазначає, що, оскільки зміст інформації певним чином корелюється під тиском необхідності збільшення привабливості, питання «хто, де, коли і чому» стають уже не такими невиваганими і відтак не ставляться [2]. Дослідник наголошує, що за встановленими методами нового синтетичного жанру інфотейнмент більш важливим стає те, як, а не що розповідається з екранів. У цьому сенсі інфотейнмент, підкреслює Л. Стойков, сприймається як медійний драматургічний жанр, у центрі якого людська історія, а змішування документального з ігровим стає нормою цього медійного жанру.

На думку В. Бабенко, інфотейнмент можна розглядати як метод ігрової журналістики, для якого найважливішим виступає «одяг» свого продукту, тобто форма журналістського твору іноді стає важливішою за зміст [15]. Нестандартні маркери подання інформації, прийоми, які називають «ігровим кодуванням», дають змогу легше зберігати подію в пам'яті.

Сучасні бібліотеки також активно використовують у своїй роботі прийоми інфотейнменту. Зокрема, у публічних установах активно створюються та діють літературні театри, студії, дискусійні клуби, майданчики краудсорсингу, що виконують одночасно функції інформування, комунікації та розважання.

Разом з тим американська тележурналістка Б. Андерсон, яка багато років пропрацювала на каналах NBC і CNN, звертає увагу на можливості маніпулятивної дії інфотейнменту. За її словами, немає сумнівів у тому, що завдяки новим технологіям журналісти можуть швидше, якісніше й повніше інформувати громадськість. Але, на її думку, сьогодні новини часто просто замасковано під новини. Подіями ж, які представлено в нижній стрічці екрана, редактори зацікавлені тільки в одному: залучити

якомога більше глядачів [12, с. 28]. Б. Андерсон підкреслює, що за таких умов технологія інфотейнменту може бути використана не зовсім за призначенням, що явно має негативні наслідки для глядача. За словами телевізійної журналістки, інфотейнмент допоможе залучити глядачів на короткий термін, але це не забезпечує їх чесною, вираженою та відповідальною інформацією [12, с. 40]. Таким чином, аналізуючи відому їй практику роботи американського телебачення, журналістка певним чином погоджується з визначенням Кембриджського словника про те, що інфотейнмент не стільки повідомляє про новини, скільки інтерпретує їх у розважальній манері.

Таку точку зору поділяє й частина наукової спільноти. Так, українські дослідники І. Чарських та О. Короваєв, аналізуючи наукові підходи до цього поняття, розглядають інфотейнмент як доволі неоднозначну, можливо й небезпечну тенденцію, що змінює безпосередньо ставлення суспільства до інформації. На їхню думку, частина дослідників вважає, що інфотейнмент призводить до формування нової аудиторії: деполітизованої, зацікавленої не в новинах, а в подіях-шоу. Створюється суспільство, яке не просто байдуже до новин, а розчароване в самій ідеї політичного процесу. Друга група дослідників вважає, що інфотейнмент – це лише спроба медіа-компаній привернути увагу деполітизованого суспільства до нагальних проблем людства. Наступна група вчених стверджує, що інфотейнмент приводить до позитивного ефекту на демократичне суспільство, оскільки спричиняє інтерес до розвитку саме політичних подій. І частина дослідників розглядають інфотейнмент як засіб не просто заохочення до контенту, а як прийом пропаганди, нав'язування певної думки [16, с. 307].

Грунтовний аналіз інфотейнменту як особливого явища у медіакультурі дав можливість болгарському науковцю Л. Стойкову виокремити певні функції інфотейнменту. Він звертає увагу насамперед на інформативну, розважальну та гедоністичну функції, остання з яких у його роботі розглядається найбільш детально [2].

Російська дослідниця О. Богданова, вивчаючи феномен інфотейнменту, виділяє такі його характерні риси: інформативність; розважальність; домінанта форми над змістом; емоційність; комерційна орієнтація на рейтинги; візуальна привабливість; поверховість; стислість; відсутність суворого дотримання певного часу; універсальність; глобалізаційний характер; характерність для демократичного ладу. До функцій інфотейнменту дослідниця відносить інформаційну (отримання нових відомостей з різних джерел); розважальну (надає розваги та знімає напруження);

ескапістську (віддалення від проблем, відволікання й перемикання уваги на більш приємні речі); гедоністичну (отримання задоволення); освітню (навчає новим навичкам); адаптивну (дає змогу скоригувати своє життя, поведінку залежно від подій і змін у житті суспільства) [8, с. 220].

Отже, попри відсутність єдиного погляду на сутність інфотейнменту як явища і тим більше різницю в оцінці його впливу на суспільство, сучасні дослідники не заперечують безпосередньо факту існування передачі через новинний контент не стільки об'єктивної інформації про реальні події, скільки відверто гіпертрофованої емоційної інтерпретації того, що відбулося. Мас-медіа спираються на знання основ психології людини, завдяки чому їм точно відомо, що пам'ять зберігає значно краще саме емоції, ніж факти. Пережиті людиною емоції – як позитивні, так і негативні – не зникають безслідно, а закарбовуються завдяки емоційній пам'яті. Емоційне усвідомлення почутого починається з поєднання отриманої інформації з почуттями, які постійно притаманні людині. Уже визнання такої емоційної інформації формує те, як особа сприймає дійсність, про що думає, що робить.

Аналіз досліджень доводить, що на сьогодні різні науковці фактично аналізують окремі риси такого загальномедійного явища, як інфотейнмент. Дослідники детально вивчають особливості методики відбору матеріалу для створення інформаційного повідомлення, способу подання інформації, ступеню можливого впливу на суб'єктивне світосприйняття, синергетичного підходу до можливостей об'єднання характеристик різних медійних жанрів, часового формату комунікаційного повідомлення в стилі інфотейнменту. Утім, на нашу думку, враховуючи всі напрацювання науковців, варто розглядати інфотейнмент як комплексний новітній вид технології комунікації, яка має власні специфічні риси.

На технологічному детермінізмі засобів масової комунікації наголошував ще в середині минулого століття один із засновників Торонтської школи соціальних комунікацій Х. Інніс. Як вважав канадський науковець, технологія може виникати як спосіб дії спочатку для окремого спеціального конкретного завдання, згодом починає використовуватися більш широко, а з часом може стати пануючою над іншими раніше існуючими технологіями комунікації. Таким прикладом, на думку Х. Інніса, може бути перехід від латинських текстів на пергаменті, якими як засобом комунікації користувалася християнська церква, до світських паперових листів різними європейськими мовами, які поступово не просто поширилися, а і витіснили пергамент як медіа [17, с. 623]. Учений вважав, що вид медіа, який використовується, виявляється важливішим безпосередньо

за зміст повідомлення, яке він призначений передати, оскільки медіа-технології як такі впливають на соціальну взаємодію.

Директор Інституту журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка, доктор філологічних наук В. Різун, аналізуючи загальний стан розвитку соціальних комунікацій, зазначає, що технологіями називають способи, прийоми, методи, процеси, засоби організації різних видів діяльності особи та суспільства, теоретичні знання про ці способи й методи тощо [4].

Відомий український дослідник технологій соціальних комунікацій, доктор філологічних наук О. Холод зазначає, що першим наприкінці 1990-х – на початку 2010 років в Україні й Росії комунікаційні технології ідентифікував Г. Почепцов. Він підкреслює, що характерною рисою описаних Г. Почепцовим технологій є спроба впливати на масову свідомість, що саме і відрізняє такі технології від інших варіантів міжособистісного впливу [5, с. 48]. Додамо, що, аналізуючи сутність технологічної складової процесу комунікації, Г. Почепцов підкреслює, що комунікативні технології є саме технологіями, оскільки дають велику частку ймовірності в досягненні запланованого результату. Це не випадковий, а системний процес, спрямований на безумовний вплив на аудиторію. Є конкретні правила, підтверджені в експериментах і на практиці, які відображають найбільш ефективні стратегії впливу [3, с. 221]. Важливим параметром комунікативних технологій, на думку Г. Почепцова, виступає утримання уваги реципієнта [3, с. 215].

За визначенням, яке пропонує О. Холод, соціально-комунікаційні технології являють собою систему маніпулятивних дій-комплексів, спрямованих на зміну поведінки соціуму. За влучним твердженням ученого, на сьогодні в наукових колах існує проблема відсутності усталених знань про чіткі критерії диференціації соціально-комунікаційних технологій, що спричиняє брак повного переліку соціально-комунікаційних технологій. Утім відомий науковець через площину технологій впливу в суспільній комунікаційній системі виділяє 24 види комунікаційних технологій: технологія інформаційного охоплення (пропаганда); технологія формування іміджу (іміджбілдинг та трешімідж); технологія виправлення інформації (спін-доктор); технологія інформаційного протистояння-боротьби (інформаційних війн); технологія соціальних зв'язків (паблік рилейшнз); технологія просування (маркетингові комунікаційні технології); технологія переговорів; рекламні технології; виборчі технології; кризові технології; технології формування промов (спічрайтинг, спічмейкінг); технології електронних мереж;

технології мобільного зв'язку; технологія чуток; технології організації дозвілля; психотерапевтичні технології; технології громадянського суспільства; технологія перепису населення; технологія реєстрації населення; технологія реєстрації хворих у лікарнях; технологія реєстрацій у РАЦС; технологія пільгування; релігійні технології; технологія сакральних дій. За результатами своїх досліджень О. Холод виділив ряд постулатів комунікаційних технологій [6, с. 37]. Особливе відношення до зазначеної нами проблематики має те, що під час вивчення процесів комунікаційних технологій об'єктом є системи засобів, спрямованих на соціальні зміни завдяки комунікації. Крім того, як зазначає науковець, комунікаційні технології реалізуються завдяки системі комунікаційних технік, останні – завдяки системі комунікаційних прийомів.

Головна особливість комунікаційних технологій, на думку доктора наук із соціальних комунікацій В. Корнеєва, полягає в тому, що вони реалізуються через комунікацію та завдяки їй. Причому використовуватися можуть різні типи комунікації – міжособистісна, групова, масова, соціальна, в усій сукупності їхніх типологічних характеристик [18, с. 180].

Таким чином, спираючись на теоретичні напрацювання науковців, маємо констатувати, що інфотейнмент має певні особливі способи, прийоми, методи, процеси, засоби організації різних видів діяльності особи й суспільства в галузі комунікації. Ці особливості дають змогу характеризувати його саме як технологію, а не лише як жанр чи прийом представлення інформації. Із самого початку свого виникнення інфотейнмент був спрямований на утримування уваги реципієнта та через телевізійну комунікацію певним чином впливати на масову свідомість. Такі ознаки, за визначенням Г. Почепцова, відрізняють саме технології комунікації. Крім того, інфотейнмент має у своєму арсеналі спектр специфічних комунікаційних прийомів, методик і технік, завдяки яким дає можливість не просто утримувати увагу комунікантів, а й прогнозувати певну результативність комунікації. Тобто в сучасних умовах, на наш погляд, інфотейнмент виступає вже не форматом, стилем, жанром чи методикою, а повноцінною технологією комунікації.

Інфотейнмент як технологія, що активно й стрімко розвивається, наділена певними специфічними характеристиками та функціями, що дають змогу тлумачити його як доволі широке явище в синергетичному просторі інформації й розваг. Ще одним важливим проявом технологічності інфотейнменту можна вважати те, що він як явище медіакультури сьогодні проявляється в різних сферах діяльності та соціальних

практиках. До таких сфер науковці відносять політику (політейнмент), бізнес (бізнестейнмент), освіту (едьютейнмент), технології (технотейнмент) тощо. Не вдаючись до глибокого аналізу зазначених явищ, оскільки це є самостійною темою й окремим предметом наукових розвідок, що, на нашу думку, має стати перспективними напрямками майбутніх досліджень, звернемо увагу лише на те, яку оцінку отримали два з них – політейнмент та едьютейнмент – у відповідних наукових колах.

Доктор педагогічних наук К. Крутій характеризує едьютейнмент як «навчання як розвага». Професор наголошує, що це не просто новий напрям у педагогіці, який являє собою нову форму процесу освіти. За її словами, едьютейнмент – це новітня освітня технологія, яка ґрунтується на отриманні дитиною та педагогом задоволення від процесу навчання (первинного інтересу до предмета, явища, інформації) [19, с. 3]. Дуже важливим, на думку К. Крутій, є те, що така технологія є дієвим способом мотивування дітей до навчання.

За влучним твердженням доктора політичних наук І. Вільчинської, політейнмент відносять до гібридної форми медіа-продукту, що виникла на основі інфотейнменту та поєднує функції політичного просвітництва, елементи гри, видовищності, розважальності та театралізації [20, с. 189]. Політейнмент спрямовано на створення такої форми медіа-продукту, що передбачає полегшення формату та стилю подання інформаційно-політичного матеріалу, який визначає його образність, доступність, зрозумілість для пересічного глядача, якомога більшу наближеність до специфіки реального життя. За словами професора І. Вільчинської, уперше політейнмент було використано в електоральній практиці США саме як інформаційну технологію.

Таким чином, інфотейнмент, що з'явився наприкінці ХХ ст. як особлива форма телекомунікації, на сьогодні став невід'ємною частиною сучасної медіа-культури. В умовах постійної трансформації інформаційних технологій інфотейнмент як засіб і метод подання та сприйняття аудіовізуального продукту отримав широке поширення у сфері мас-медіа й активно впливає на сучасні соціальні практики.

Враховуючи сучасні реалії глобального поширення інфотейнменту як явища медіа-культури, маємо констатувати, що інфотейнмент має специфічні способи, прийоми й методи подання інформативного матеріалу. Він спрямований на те, щоб максимально утримувати увагу отримувача інформації через посилення емоційної складової та розважального характеру представлення. Завдяки активному використанню мас-медіа різних форматів, а не тільки телевізійного компонента засобів

комунікації, інфотейнмент здатний впливати на масову свідомість, формуючи певне ставлення реципієнтів до інформаційного контенту.

Активне використання різноманітних методик моделювання поведінки окремих комунікантів та соціуму в цілому, запровадження теоретичних принципів сучасних інформаційних підходів (паблік рилейшнз, імідж-білдинг, спін-доктор, спічмейкінг тощо), заходів прямого і зворотного аналізів дають змогу фахівцям соціальних комунікацій передбачати ймовірний рівень досягнення поставленої мети завдяки технології інфотейнменту. Характерні особливості та функціональні ознаки інфотейнменту вказують на те, що зі способу представлення інформації на телебаченні він активно перетворюється на специфічний вид комунікаційної технології, який виходить за межі мас-медіа та формує на своїй основі нові технології в різних сферах діяльності людини.

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. М. Горовий. – Київ, 2010. – 230 с.

2. *Стойков Л.* Гедонистическая функция медий: инфотейнмент и реалити-шоу [Електронний ресурс] / Л. Стойков // RELGA. – 2007. – № 4. – Режим доступу: <http://www.relga.ru/Enviro/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1729&>. – Загл. с екрана.

3. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 2002. – 352 с.

4. *Різун В.* Соціальнокомунікаційний підхід у науці та галузі соціальної інженерії [Електронний ресурс] / В. Різун. – 2016. – Режим доступу: http://journalib.univ.kiev.ua/Socialniy_pidhid.pdf. – Назва з екрана.

5. *Холод О. М.* Специфіка формування теорій комунікаційних технологій / О. М. Холод // Держава та регіони. Соц. комунікації. – 2013. – № 2. – С. 45–52.

6. *Холод О. М.* Постулати соціального інжинірингу (або специфіка формування концепцій соціального інжинірингу, соціальних комунікацій і комунікаційних технологій у працях Г. Почепцова, В. Різуну й О. Холода) / О. М. Холод // Держава та регіони. Сер. «Соц. комунікації». – 2016. – № 4. – С. 28–39.

7. *Еремина Д. А.* Інтерпретація терміна «інфотейнмент» в німецьких і російських дослідженнях мас-медіа [Електронний ресурс] / Д. А. Еремина // Медиаскоп. – 2013. – Вып. 4. – Режим доступу: <http://www.mediascope.ru/node/1429>. – Загл. с екрана.

8. *Богданова Е.* Феномен інфотейнмента на телевиденні [Електронний ресурс] / Е. Богданова // Наука телевидення. – 2012. – Вип. 9. – С. 217–221. – Режим доступу: <http://gitr.ru/data/events/2016/nt-9.pdf>. – Загл. с екрана.

9. *Филиппова А. Н.* Інтерпретація поняття інфотейнмент: «формат» или «жанр»? [Електронний ресурс] / А. Н. Филиппова // Гуманит., соц.-екон. и обществ. науки. – 2014. – № 9. – С. 296–299. – Режим доступу: https://www.online-science.ru/userfiles/file/wiozobhi3_mybiaobsnftzcfu7_xprilmhk.pdf. – Загл. с екрана.

10. *Чорна К.* Інфотейнмент – жанр на межі інформації та розваги [Електронний ресурс] / К. Чорна // Вісн. КНУКіМ. Сер. «Мистецтвознавство». – 2019. – Вип. 40. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/28565/1/O_Lihus_V_Lihus_VKNUKIM_40_IS.pdf. – Назва з екрана.

11. *Симоніна Н. В.* Новітні жанри української тележурналістики: розвиток інфотейнменту [Електронний ресурс] / Н. В. Симоніна // Електрон. б-ка Ін-ту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2101>. – Назва з екрана.

12. *Anderson Bonnie M.* News Flash: Journalism, Infotainment and the Bottom-Line Business of Broadcast News [Electronic resource] / Bonnie M. Anderson. – 2004. – 288 p. – Mode of access: <https://epdf.pub/news-flash-journalism-infotainment-and-the-bottom-line-business-of-broadcast-news.html>. – Title from the screen.

13. *Infotainment* [Electronic resource] // Cambridge Dictionary. – Mode of access: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/infotainment?a=british>. – Title from the screen.

14. *Харченко С. В.* Особенности развития средств массовой коммуникации [Электронный ресурс] / С. В. Харченко, С. Н. Хандюков // Инфотейнмент и эдьютейнмент. 3 i: intellect, idea, innovation. – 2017. – № 1. – Режим доступу: http://www.ksu.edu.kz/files/nauka/3_I/2017/1_pomer/handyukov-harchenko.pdf. – Загл. с екрана.

15. *Бабенко В.* Гібридизація новинного мовлення [Електронний ресурс] / В. Бабенко // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. «Журналістика». – 2012. – Вип. 38. – С. 243–249. – Режим доступу: <http://er.ucu.edu.ua/handle/1/736>. – Назва з екрана.

16. *Чарських І. Ю.* Онлайн-інфотейнмент у міжнародних новинах медіа-корпорацій / І. Ю. Чарських, О. С. Коровасєв // Гілея : наук. вісн. – 2016. – Вип. 106. – С. 306–310.

17. *Закірова С.* Технологічний детермінізм засобів масової комунікації у часі і просторі (за теоретичною концепцією Харольда Інніса)

[Електронний ресурс] / С. Закірова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб. наук. пр. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 615–629. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prnbuimviv_2017_48_47. – Назва з екрана.

18. Корнєєв В. М. Комунікаційні технології як засоби проектування соціальної дійсності / В. М. Корнєєв // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – 2014. – Т. 56. – С. 176–181.

19. Крутий К. Едьютейнмент: навчання як розвага. Дошкільне виховання. – 2017. – № 1. – С. 2–6.

20. Вільчинська І. Ю. Актуальні форми медійних продуктів як відображення сучасних тенденцій в українському інформаційно-політичному просторі // І. Ю. Вільчинська // Вісн. Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. – 2015. – № 2. – С. 187–190.

References

1. Horovyi, V. M. (2010). *Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs* [Social information communications, their content and resource]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Stoikov, L. (2007). *Gedonisticheskaia funktsiia medii: infoteinment i realiti-shou* [The hedonistic function of media: infotainment and reality shows]. *RELGA*. No. 4. Retrieved from <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=1729&> [in Russian].

3. Pochepcov, G. G. (2002). *Kommunikativnye tekhnologii dvadcatogo veka* [Communication technologies of 20 th Century]. Moscow: Refl-buk; Kyiv: Vakler [in Russian].

4. Rizun, V. (2016). *Sotsialnokomunikatsiinyi pidkhid u nauksi ta haluzi sotsialnoi inzhenerii* [Social communication approach in science and social engineering]. Retrieved from http://journalib.univ.kiev.ua/Socialniy_pidhid.pdf [in Ukrainian].

5. Kholod, O. M. (2013). *Spetsyfika formuvannia teorii komunikatsiinykh tekhnolohii* [The specifics of the formation of communication technology theories]. *Derzhava ta rehiony. Sotsialni komunikatsii – Stie and Regions. Series: Sotsialni Komunikatsii*, no. 2, pp. 45–52 [in Ukrainian].

6. Kholod, O. M. (2016). *Postulaty sotsialnoho inzhynirynhu (abo spetsyfika formuvannia kontseptsii sotsialnoho inzhynirynhu, sotsialnykh komunikatsii i komunikatsiinykh tekhnolohii u pratsiakh H. Pochepctsova, V. Rizuna y O. Kholoda)* [Postulates of social engineering (or the specifics of the formation of the concepts of social engineering, social communications and communi-

cation technologies in the works of G. Pocheptsov, V. Rizun and A. Kholod)]. *Derzhava ta rehiony. Sotsialni komunikatsii – Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsialni komunikatsiyyi*, no. 4 (28), pp. 28–39 [in Ukrainian].

7. Eremina, D. A. (2013). Interpretatsiia termina «infoteinment» v nemetskikh i rossiiskikh issledovaniyakh mass-media [Interpretation of the term «infoteinment» in German and Russian mass media researches]. *Mediaskop – Mediascope*, issue 4. Retrieved from <http://www.mediascope.ru/node/1429> [in Russian].

8. Bogdanova, E. (2012). Fenomen infoteinmenta na televidenii [Phenomenon of Infotainment on television]. *Nauka televideniia – The Art and Science of Television*, issue 9, pp. 217–221. Retrieved from <http://gitr.ru/data/events/2016/nt-9.pdf> [in Russian].

9. Filippova, A. N. (2014). Interpretatsiia poniatiia infoteinment: «format» ili «zhanr»? [The Conceptual Nature of Infotainment: «Format» or «Genre»?]. *Gumanitarnye, sotsialno-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki – Humanitarian, socio-economic and public sciences*, issue 9, pp. 296–299. Retrieved from <https://www.online-science.ru/userfiles/file/wiozbhi3mybiaobsnftzcfu7xpriImhk.pdf> [in Russian].

10. Chorna, K. (2019). Infoteinment – zhanr na mezhi informatsii ta rozvahy [Infotainment is a genre on verge of information and entertainment]. *Visnyk KNUKiM. Seriya: Mystetstvoznavstvo – Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, issue 40. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.40.2019.172672> [in Ukrainian].

11. Symonina, N. V. Novitni zhanry ukrainskoi telezhurnalistyky: rozvytok infoteinmentu [New genres of Ukrainian television journalism: the development of infotainment]. *Elektronna biblioteka Instytutu zhurnalistyky – Electronic library of Institute of journalism*. Retrieved from <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2101> [in Ukrainian].

12. Anderson, B. (2004). News Flash: Journalism, Infotainment, and the Bottom-line Business of Broadcast News. Retrieved from <https://epdf.pub/news-flash-journalism-infotainment-and-the-bottom-line-business-of-broadcast-new.html> [in English].

13. Infotainment. *Cambridge Dictionary*. Retrieved from <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/infotainment?a=british> [in English].

14. Kharchenko, S. V., Khandiukov, S. N. (2017). Osobnosti razvitiia sredstv massovoi kommunikatsii [Features of the development of mass communication. Infotainment and Entertainment]. *3 i: intellect, idea, innovation – 3 i: the intellect, an idea, an innovation*, issue 1. Retrieved from <http://www.ksu.edu.kz/files/nauka/3 I/2017/1 nomer/handyukov-harchenko.pdf> [in Russian].

15. Babenko, V. (2013). Hibrydyzatsiia novynnoho movlennia [Hybridi-

zation of news broadcasting]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Zhurnalistyka – Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, issue 38, pp. 243–249. <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2013.38.5252> [in Ukrainian].

16. Charskykh, I. Iu., Korovaiev, O. S. (2016). Onlain infoteinment u mizhnarodnykh novynakh media korporatsii [Online infotainment in the international news of media corporations]. *Hileia naukovyi visnyk – Gilea: Research Journal*, issue 106, pp. 306–310. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_106_83 [in Ukrainian].

17. Zakirova, S. (2017). Tekhnolohichniy determinizm zasobiv masovoi komunikatsii u chasi i prostori (za teoretychnoiu kontseptsiiieu Kharolda Innisa) [The Technological Determinism of Mass Communication in Time and Space (in Harold Innis's Theoretical Concepts)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, pp. 615–629. <https://doi.org/10.15407/np.48.615>.Kyiv [in Ukrainian].

18. Kornieiev, V. M. (2014). Komunikatsiini tekhnolohii yak zasoby proektuvannia sotsialnoi diisnosti [Of communication technologies as facilities of planning of social reality]. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky – Institute of Journalism Scientific Notes*, Vol. 56, pp. 176–181 [in Ukrainian].

19. Krutii, K. (2017). Ediateinment: navchannia yak rozvaha [Edutainment: learning as entertainment]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool Education*, no. 1, pp. 2–6 [in Ukrainian].

20. Vilchynska, I.Yu. (2015). Aktualni formy mediinykh produktiv yak vidobrazhennia suchasnykh tendentsii v ukrainskomu informatsiino-politychnomu prostori [Current forms of media products as display of current trends in Ukrainian information and political space]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, no. 2, pp. 187–190 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.11.2019.

Svitlana Zakirova,

PhD (Historical), Associate Professor, Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>

Marat Zakirov,

Dr. Sci. (Political), Associate Professor,

Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>

Infotainment as a Kind of the Latest Communication Technology:

Problem Statement

The article analyzes various scientific approaches to infotainment as a phenomenon of media culture, considers the features of infotainment as a specific type of communication technology. The authors note that infotainment has special methods, techniques, and methods for delivering informative material. Analysis of studies shows that today there is no single view on the essence of infotainment as a phenomenon in the field of mass media and communication.

Infotainment arose in the twentieth century as a way to presenting news and facts in an entertaining and humorous way, rather than providing real information. It was aimed at keeping the viewer's attention as much as possible through strengthening the emotional component and the entertaining nature of the presentation of the material. An important task of infotainment in the last century was to increase the ratings of television channels due to the transformation of both the form and content of the information message. Over time, certain changes have taken place in the meaning of this definition.

Infotainment today has certain methods, techniques, methods and means of organizing various types of human and social activities in the field of communication. From the very beginning of its emergence, infotainment was aimed at maintaining the attention of the recipient and through television communication to exert a certain effect on the mass consciousness. Infotainment has in its arsenal a whole range of specific techniques, thanks to which it allows to predict a certain communication performance.

Infotainment as a technology is actively and rapidly developing, it has certain specific characteristics and functions that allow it to be interpreted as a broad phenomenon in the synergetic space of information and entertainment. As a phenomenon of media culture, infotainment has a significant impact on various fields of activity and social practices. The consequence of the spread of infotainment technology is such communication technologies as politainment, biznestainment, edutainment, tehnotainment.

Keywords: social communications, media, communication technology, infotainment, politainment, edutainment.

Катерина Лобузiна,

д-р наук із соц. комунікацій, директор Інституту інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Ігор Перенесiєнко,

канд. наук із соц. комунікацій, наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Олена Вощенко,

мол. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕМАТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРЕДМЕТНО-ДОВІДКОВОГО АПАРАТУ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ «УКРАЇНІКА»

У статті йдеться про тематичне представлення електронних документів. На прикладі досвіду роботи з ведення електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ висвітлено особливості встановлення тематичних зв'язків між предметними рубриками. Продемонстровано приклади тематичного розкриття та представлення змісту документів українознавчої тематики. Аргументовано принципи виокремлення категорій предметних рубрик, обґрунтовано логіку представлення тематичного поля за допомогою окремих тематично близьких рубрик-довідок. Підкреслено ітеративну природу пошуку у зв'язку з відсутністю чітко сформульованого користувачького запиту. Продемонстровано тематичне розкриття та представлення змісту документів українознавчої тематики за допомогою встановлення тематичних зв'язків між предметними рубриками електронної бібліотеки «Україніка». Висвітлено специфіку організації тематичного доступу в ній, зокрема зануреність інформаційного пошуку, який за необхідності може розширюватися чи звужуватися, у контекст пов'язаних понять. Підтверджено, що використана система неієрархічних змістових зв'язків на основі предметних рубрик здатна забезпечити пошук не лише за темою його первинного запиту, а й у змістовно дотичних до неї.

Ключові слова: предметні рубрики, тематичний пошук, електронна бібліотека.

Сучасні користувачі надають перевагу пошуку інформації через пошукові системи Інтернету. Пошук за допомогою бібліотечних елект-

ронних каталогів виявляється складнішим та набагато менш зручним. Підхід до створення користувацького інтерфейсу на основі впровадження певної системи організації знань особливо важливий для наукових інформаційних ресурсів, оскільки створює передумови для наукового пошуку джерел та ресурсів з дослідницькою метою.

Джерельну базу цієї статті можна поділити на дві групи: праці, що торкаються вивчення бібліотечної предметизації як інструмента представлення інформації, та праці, у яких ідеться про технологічні аспекти реалізації доступу до бібліотечних електронних ресурсів. До першої групи можна віднести праці В. Білоус, Н. Гендіної, Т. Горбаченко, О. Збанацької, А. Кеті, І. Лобановської, Т. Павленко, Е. Прізмент, Ю. Селиванової, В. Стадвел та ін. До другої – дослідження О. Антопольського, М. Віллер, К. Вільямсон, О. Воскобойнікової-Гузевої, М. Криницької, О. Лаврик, П. Лапо, О. Мар'їної, Л. Найханової, Я. Пацек, Г. Шемаєвої та ін.

Завдання цієї праці полягає в розкритті особливостей організації тематичних зв'язків предметно-довідкового апарату реалізованих в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ.

Перспективною технологією організації доступності та зв'язків фактографічних даних у веб-середовищі сьогодні є впровадження однієї з ключових технологій семантичного вебу – принципів пов'язаних даних (Linked Data). Ці сучасні підходи в організації доступу до бібліотечних інформаційних ресурсів спонукали ініціювати в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського впровадження структурованих пов'язаних даних у межах проекту електронної бібліотеки «Україніка». Цей проект супроводжує унікальний довідковий апарат структурованих пов'язаних даних, що належать до інформаційного поля знань про Україну. Кожна сторінка даних містить власний ідентифікатор, заголовок, ілюстративне зображення, категорію, варіанти написання назви, інформацію про пов'язані дані, гіперпосилання на довідкові інтернет-ресурси. Кожна довідка містить інформацію про наявність відповідних праць в електронній бібліотеці, до кожної праці автоматично підтягуються наявні довідкові ресурси. Для автора-науковця наведено посилання на його авторський профіль на порталі «Наука України: доступ до знань» [1, с. 355–356]. Одним з аспектів ефективного тематичного представлення документів в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ є встановлення обґрунтованих змістових зв'язків між різними предметними рубриками (інформаційно-предметними довідками). Головне завдання цього процесу полягає в організації та цілісному представленні багатьох окремих понять однієї спільної тематичної галузі та атрибутованих ними документів. Впроваджені механізми встановлення

тематичних зв'язків між предметними рубриками в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ орієнтовано на реалізацію концепту «сутність – зв'язок» – моделі метаданих, до якої відсилають «Функціональні вимоги до бібліографічних записів» (Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR) IFLA. Таке подання інформації дає змогу забезпечити користувачів не лише документальними джерелами, а й усім інформаційним контекстом, який їх супроводжує, що особливо важливо для проведення наукових досліджень.

Це створює опцію керування пошуком через можливість для користувача обрати конкретне вузьке тематичне поняття, замість широкого пошукового запиту, та навпаки. Читач отримує інструмент для вдосконалення власного наукового пошуку та його поглиблення (звернувшись до тематично пов'язаних з пошуковим запитом предметних рубрик, які доповнюють його аспекти в межах однієї спільної тематичної галузі).

Варто наголосити на зручності предметизації для формулювання пошукових запитів у принципі, оскільки для представлення змісту документа як термінів індексування використовується термінологічна природна мова. Різні бібліотеки застосовують різні класифікації, тому зручніше шукати документи за певною темою, оскільки індекси локальних рубрикаторів і систем класифікацій не завжди є пошуковими елементами. Пошукові системи бібліотек часто використовують лише назви рубрик локальних рубрикаторів, без класифікаційних індексів (наприклад, тематичний навігатор НБУВ) [2, с. 16–17].

В електронній бібліотеці «Україніка» наразі розроблено різні категорії предметних рубрик, залежно від відображуваних понять: «Історичні події», «Історична Україна», «Верстви населення», «Географічні об'єкти», «Держави», «Мистецтво», «Мови», «Нагороди», «Народи», «Населені пункти», «Організації», «Органи державної влади», «Пам'ятки культури», «Пам'ятки природи», «Персоналії», «Суспільно-політичні рухи», «Території», «Установи» [3].

Список не є вичерпним і за необхідності відкриття нової категорії може бути доповненим. Кожна предметна рубрика атрибутована категорією до певної предметної галузі, і користувач має можливість пошуку в кожній з них – у процесі відбору понять для індексування головним критерієм завжди повинні виступати параметри для пошуку документа. Пропонуємо розглянути специфіку встановлення тематичних зв'язків між предметними рубриками.

Довільно обрана як приклад демонстрації специфіки встановлення тематичних зв'язків між предметними рубриками електронної бібліо-

теки «Україніка» предметна рубрика «Канада» належить до категорії «Держави». Остання об'єднує всі наразі наявні предметні рубрики про держави, документи про взаємодію яких з Україною входять до електронної бібліотеки «Україніка». На поточний момент ця категорія містить 59 предметних рубрик («Австралія», «Туреччина», «Парагвай» та ін.).

Предметні рубрики про держави, створені українцями та іншими автохтонними для України етносами на різних історичних етапах («Київська Русь», «Кримське ханство», «Українська Народна Республіка» та ін.), а також іноземні державні утворення, що наразі перестали існувати, проте протягом певних часових відрізків українська територія входила до їхнього складу чи сфери політичного впливу («Кіммерія», «Маркграфство Бранденбург», «Союз Радянських Соціалістичних Республік» та ін.), належать уже до іншої категорії – «Історична Україна».

Створення предметної рубрики «Канада» вмотивовано необхідністю організації та представлення документів, у яких ідеться про українську діаспору Канади, взаємини Канади та України як двох суверенних держав. Також потребують належної тематичної організації видання української діаспори в Канаді. Представництво останніх у фондах НБУВ доволі широке – при впорядкуванні покажчика видань з фонду Відділу зарубіжної україніки НБУВ «Українська Канадіана» фахівцями було опрацьовано близько 2 тис. документів [5, с. 23].

Тематичні зв'язки предметної рубрики «Канада» встановлено з рядом інших предметних рубрик електронної бібліотеки «Україніка». До «Пов'язаних рубрик» долучено предметні рубрики «Англійська мова», «Французька мова» з категорії «Мови», «Північна Америка» з категорії «Території» та «НАТО» з категорії «Організації». На особливостях встановлення кожного із цих зв'язків у кожній із зазначених категорій доречно зупинитися детальніше.

Електронна бібліотека «Україніка» представляє документи, написані близько 30-ма мовами світу – іноземні переклади творів українських авторів, українознавчі праці, мовні словники тощо. Створення категорії предметних рубрик «Мови» викликано потребою організації окремого пошуку серед документів за мовою їхнього тексту – посилання на документи (або їхні частини), які написано однією мовою, відображаються в предметній рубриці про цю мову в полі «Мова тексту». Електронна бібліотека «Україніка» також організовує документи про аспекти взаємодії окремих мов з українською. Це дає можливість інформаційного пошуку за посиланнями на повнотекстові версії документів у списку поля «Література».

Пов'язані з предметними рубриками категорії «Мови» предметні рубрики про держави, у яких ці мови є (або були, що важливо в контексті мови та змісту тексту документа, наприклад «Римська імперія» – «Латина») офіційними. До англійської та французької мов в електронній бібліотеці «Україніка», крім уже згаданої предметної рубрики «Канада», долучено рубрики «Велика Британія», «Сполучені Штати Америки», «Австралія», «Індія», «Ірландія», «Мальта» та «Франція», «Бельгія», «Швейцарія» відповідно. Кожна з предметних рубрик категорії «Держави» за аналогічним алгоритмом організовує та представляє документи про місцеву українську діаспору, взаємини цієї держави з Україною чи видання української діаспори.

Предметна рубрика «Північна Америка», що пов'язана з рубрикою «Канада» й належить до категорії «Території», репрезентує іншу площину тематичних зв'язків в електронній бібліотеці «Україніка» – просторову. Вона вказує на географічне розташування Канади та сусідніх держав у відповідній частині світу. За такою ж логікою здійснюється аналогічна атрибуція у випадках «Німеччина» – «Європа», «Китай» – «Азія», «Єгипет» – «Африка», «Бразилія» – «Південна Америка».

Головний акцент при структуруванні цієї категорії зроблено на відображенні географічного маркування України та її історико-територіальних особливостей. Відповідно виокремлені типи об'єкта відображають реалії її адміністративно-територіального поділу: частково універсальні – «Історико-географічні регіони», «Адміністративні регіони»; більшою мірою спеціалізовані – «Області», «Полки», «Воеводства», «Губернії».

Канада є учасницею (одна з країн-засновниць) Організації Північно-атлантичного договору – цим обґрунтовано зв'язок з предметною рубрикою «НАТО». Останньою атрибутовано всі предметні рубрики про решту держав-учасниць цього військово-політичного об'єднання. Україна наразі не член Альянсу, проте активна співпраця із цією організацією вже стала важливим складником державної політики. Динаміка взаємин з Альянсом знайшла відображення в ряді монографій і посібників, ефективна організація та представлення електронних повнотекстових версій яких в електронній бібліотеці «Україніка» потребує відповідної предметної рубрики.

Ця предметна рубрика долучена до категорії предметних довідок «Організації». Також у цій категорії виокремлено кілька типів об'єктів: «Громадські наукові організації», «Інформаційно-аналітичні центри», «Історичні наукові товариства», «Партії та суспільно-політичні організації», «Військові формування», «Релігійні організації», «Культурно-

освітні організації», «Літературні об'єднання», «Фонди, благодійні організації», «Наукові установи».

Найбільший за наповненням в електронній бібліотеці «Україніка» блок пов'язаних предметних рубрик представляє категорію «Персоналії». Він систематизує інформацію про авторів документів чи відомих постатей (науковців, митців, державних та військових діячів) і наразі налічує 5 тис. 077 предметних рубрик, тоді як усіх інших разом – 1 тис. 896.

Залежно від стосунку персоналії до тексту документа варто виокремити дві групи предметних рубрик категорії «Персоналії»:

– про персоналію йдеться в тексті – тоді в предметній рубриці про неї документ відобразатиметься в категорії «Джерела» поля «Бібліотека».

– особа брала участь у створенні документа (автор, редактор, упорядник, рецензент, ілюстратор, автор передмови тощо) – тоді в предметній рубриці про неї проіндексований документ буде в списку категорії «Твори» поля «Бібліотека».

Тематично пов'язані з рубрикою «Канада» рубрики категорії «Персоналії» представлено в межах двох блоків: «Пов'язані персоналії» та «Діаспора». Ідеологія наповнення останньої очевидна з назви – рубрика присвячена представникам української діаспори Канади. Наразі в ній представлено інформацію про 64-х діячів. Також до категорії «Діаспора» належать установи української діаспори, культурно-мистецькі об'єднання, видавництва, газети, наукові інституції: «ОУП “Слово”», «Канадійсько-українська видавнича спілка», «Новий шлях», «Українська могилянсько-мазепинська академія наук», «Союз українок Канади», «Українсько-канадський дослідно-документаційний центр», «Канадійський фермер» та ін.

До категорії «Пов'язані персоналії» долучено канадців, які досліджували українознавчі аспекти: «Марплз Дейвід», «Кірконелл Уотсон», «Сімпсон Джордж Вільфрід» та ін.

Предметні рубрики категорії «Персоналії» покликані не лише організувати документи авторства тієї чи іншої особи та літературу про неї, а й стисло, через формування системи рубрик з інших категорій представити читачеві специфіку її діяльності, здобутки та віхи біографії. Пропонуємо розглянути це на прикладі предметної рубрики про Я.-Б. Рудницького, українського славіста, громадського діяча та фольклориста в Канаді [4, с. 115]. Коментар після повного прізвища та крайніх дат життя визначає основні вектори діяльності персоналії: «славіст, мовознавець (етимологія, лексикографія, діалектологія української мови),

літературознавець (шевченкознавство), фольклорист (народна творчість українських поселенців у Канаді)», а через крапку з комою окреслює найбільш масштабний здобуток чи найхарактернішу рису діяльності: «організатор славістики та україністики в Канаді та Австралії». Варто наголосити, що за основу створення коментарів до предметної рубрики «Персоналії» взято енциклопедичний принцип – не узагальненої констатації («мовознавець, організатор науки» тощо), а аналітичної обробки кількох джерел інформації, що дає можливість зорієнтувати користувача-дослідника на пошук у доробку Я.-Б. Рудницького матеріалів з більш вузькоспеціальних тем («етимологія, лексикографія, діалектологія української мови», «шевченкознавство», «фольклор українців у Канаді», «організація славістики та україністики в Канаді та Австралії» тощо). Більш детальні характеристики напрацювань ученого можна знайти за посиланнями на електронні ресурси «Енциклопедія історії України», Internet Encyclopedia of Ukraine та «Вікіпедія», долучені до предметної рубрики. Також для предметної рубрики «Рудницький Ярослав-Богдан Антонович» встановлено зв'язок з рубриками категорії «Установи» та «Організації» – «Український вільний університет» (у 1940 р. Я.-Б. Рудницький стає доцентом, а кілька років потому і професором УВУ), «Наукове товариство імені Шевченка (НТШ)» (науковець був дійсним членом НТШ з 1947 р.), «Українська вільна академія наук» (він був членом-засновником цієї наукової інституції в Канаді та її президентом у 1955–1969 рр.), «Українська могилянсько-мазепинська академія наук» (ініціатор відновлення та президент цієї установи), а також «Персоналії» – «Рудницький Степан Львович» (двоюрідний брат, один з основоположників української картографії) та «Юліан Опільський» (Ю. Рудницький, двоюрідний брат, відомий історичний романіст), «Антонович Дмитро Володимирович» (тесть, історик мистецтва й театру, співзасновник УЦР, член уряду УНР та Директорії, дипломат, громадський діяч української діаспори). Категорія «Персоналії» містить предметні довідки про ще кількох Рудницьких, але відсутність зв'язків з рубрикою «Рудницький Ярослав-Богдан Антонович» інформує користувача «Україніки» про те, що вони не належать до одного роду (на противагу, скажімо, наявності зв'язків між рубриками «Леся Українка» та «Косач Юрій Іванович», які обоє з роду Косачів). Таким чином читач отримує не просто дані, а результат їхньої аналітичної обробки, що зберігає час та зусилля для його власного дослідницького пошуку. Отже, зв'язки предметних рубрик категорії «Персоналії» з іншими предметними рубриками повинні відображати професійну діяльність

особи та її родинні стосунки з іншими помітними діячами. Цей принцип покликаний продемонструвати цілісне поле української культури.

На думку Л. Розенфельда та П. Морвіля, предметно-орієнтований підхід робить можливим дослідницький перегляд та випадкові відкриття: «Ми не завжди знаємо напевно, що ми шукаємо. Потреба в інформації буває невиразною, її не вдається точно сформулювати. Тому пошук часто виявляється ітеративним. Перші результати пошуку спроможні вплинути на подальшу направленість пошуку і кінцеві результати, таким чином у процедурі пошуку інформації може бути присутнім елемент асоціативного навчання» [6, с. 87].

Дослідницький пошук інформації в електронній бібліотеці «Україніка» стосовно, наприклад, театру «Березіль» може «привести» читача до Парагваю. Причому кожна ланка пройденого ланцюжка предметних рубрик буде тематично пов'язаною з попередньою та наступною, не порушуючи логіки пошуку: «Березіль» – «Харків» – «Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові» – «Польща» – «Європейський Союз» – «Іспанія» – «Іспанська мова» – «Парагвай». Читач таким чином отримує інструментарій та можливість самостійно формувати напрям удосконалення власного запиту, обирати вектор наукового пошуку.

Дослідження питання інтеграції електронних бібліотечних продуктів є багатоаспектною тематикою. Залишається ряд векторів, які потребують подальшого вивчення: формування багатоаспектних тематичних колекцій як способу реагування на сучасні інформаційні виклики чи умови одночасного використання різних систем предметних рубрик та класифікацій. Базово всі вони підпорядковані розвитку ідеї застосування та вдосконалення інструментарію семантичного вебу для організації релевантного наукового пошуку.

Підсумовуючи, варто зазначити, що процес встановлення тематичних зв'язків між предметними рубриками електронної бібліотеки «Україніка» демонструє приклад тематичного розкриття та представлення змісту документів українознавчої тематики. Результативність цього процесу збільшує тематично об'єднане сполучення «сутностей» (документи) і «зв'язків» (предметні рубрики) з іншими «сутностями» та «зв'язками» на рівні різних категорій. Таким чином інформаційний пошук читача постійно перебуває в контексті пов'язаних понять і за необхідності може розширюватися чи звужуватися. Використана система неієрархічних змістових зв'язків на основі предметних рубрик здатна забезпечити пошук не лише за темою його первинного запиту, а й у змістовно дотичних до неї. Про ефективність запроваджених механізмів пошуку

свідчить також статистика звернень користувачів до довідника «Україніки» – наразі інформацією з предметних довідок поцікавилися понад 90 тис. разів.

Список використаних джерел

1. *Лобузінa К.* Пов'язані дані: основа організації семантичних бібліотечних веб-ресурсів / К. Лобузінa // Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 лист. 2018 р.). – Київ, 2018. – С. 355–360.

2. *Лобузінa К.* Тематичний пошук в електронних каталогах національних бібліотек / К. Лобузінa, С. Галицька // Бібл. вісн. – 2019. – № 1. – С. 12–18.

3. *Лобузінa К.* Фундаментальна електронна бібліотека «Україніка»: технологічна організація та основні принципи управління інформаційними ресурсами [Електронний ресурс] / К. Лобузінa // Матеріали Міжнар. наук. конф. «Бібліотека. Наука. Комунікація» (6 жовтня 2015 р.). – Режим доступу: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656>. – Назва з екрана.

4. *Перенесієнко І.* Бібліотечна систематизація в площині книгознавчих досліджень: вивчення колекції Я.-Б. Рудницького у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / І. Перенесієнко // Наук. молодь в умовах розвитку соціокомунікаційної сфери : матеріали IV Міжнар. наук. конф. молодих учених (16 травня 2013 р.) / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 115–118.

5. *Солонська Н.* Українська Канадіана: анотований покажчик видань з фонду Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / Н. Солонська, Г. Борисович ; [наук. ред. проф. Г. І. Ковальчук ; комп'ютер. технологія К. В. Лобузінa] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 171 с.

6. *Розенфельд Л.* Информационная архитектура в Интернете / Л. Розенфельд, П. Морвиль. – 2-е изд. – СПб. : Символ-плюс, 2005. – 544 с.

References

1. Lobuzina, K. (2018). Poviazani dani: osnova orhanizatsii semantychnykh biblioteknykh veb-resursiv [Related Data: The Basis for Organizing Semantic Library Web Resources]. Proceedings from Library. Science. Communication:

The 100 th Anniversary of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine '18: *Mizhnarodna naukova konferentsiia* (Kyiv, 6–8 lystopada 2018 r.) – *International Scientific Conference* (Kyiv, November 6–8, 2018). (pp. 355–360). Kyiv [in Ukrainian].

2. Lobuzina, K., Halytska, S. (2019). Tematychnyi poshuk v elektronnykh katalogakh natsionalnykh bibliotek [Thematic search in the electronic catalogs of national libraries]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, no. 1, pp. 12–18 [in Ukrainian].

3. Lobuzina, K. (2015). Fundamentalna elektronna biblioteka «Ukrainika»: tekhnolohichna orhanizatsiia ta osnovni pryntsypy upravlinnia informatsiynymy resursamy [Fundamental electronic library «Ukrainika»: technological organization and basic principles of information resources management]. Proceedings from Library. Science. Communication '15: *Mizhnarodna naukova konferentsiia* (Kyiv, 6 zhovtnia 2015 r.) – *International Scientific Conference* (Kyiv, October 6, 2015). Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/656> [in Ukrainian].

4. Perenesiienko, I. (2013). Bibliotechna systematyzatsiia v ploshchyni knyhozhnavchykh doslidzhen: vyvchennia kolektsii Ya. B. Rudnytskoho u fondakh Natsionalnoi Biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Library Systematization in the Field of Book Research: Studying the Collection of Ya. B. Rudnitsky in the Funds of the Vernadsky National Library of Ukraine]. Proceedings from Scientific youth in the conditions of development of socio-communication sphere '13: *IV Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii molodykh uchenykh* (16 travnia 2013 r.) – *IV International Scientific Conference of Young Scientists* (May 16, 2013). (pp. 115–118). Kyiv [in Ukrainian].

5. Solonska, N., Borysovykh, H. (2017). Ukrainska Kanadiana: anotovanyi pokazhchyk vydan z fondu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [Ukrainian Canadian: an annotated index of publications from the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. H. I. Kovalchuk (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

6. Rozenfeld, L., Morvyl, P. (2005). Informatcionnaia arkhitektura v Interneti [Internet Information Architecture]. St. Petersburg: Simvol-plius [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 27.09.2019.

Kateryna Lobuzina,

Dr. Sci. (Social Communications), Director of the Institute of Information Technology
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3371-4029>

Ihor Perenesiienko,

PhD (Social Communications), Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2408-976 X>

Olena Voshchenko,

Junior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4192-7374>
Kyiv, Ukraine

**Specification of Thematic Communications between Subject Rubrics
of the Electronic Library “Ukrainica”**

The article deals with the thematic presentation of electronic documents. The case study of the electronic library «Ukrainica» NBUV shows the peculiarities of establishing thematic links between subject sections. Examples of thematic disclosure and presentation of the content of Ukrainian studies documents are demonstrated. The principles for categories of subject headings separation are substantiated, the logic of presentation of the thematic field with the help of separate thematically similar headings-certificates is substantiated. Each subject heading is assigned a category to a specific subject area, in which each user has the ability to search. Subject headings are written in a natural language, so are understandable for an audience which requires to conduct subject and topic search. The research focuses on the priority of search parameters in the concept selection process for indexing.

The iterative nature of the search is emphasized in the absence of a well-defined user query. Thematic disclosure and presentation of the content of Ukrainian studies documents by establishing thematic links between subject sections of the electronic library «Ukrainica» NBUV is demonstrated. The specifics of the organization of thematic access, in particular the immersion of information search, which can be expanded or narrowed, in the context of related concepts are covered. It is confirmed that the system of non-hierarchical content links based on subject headings is capable of providing a search not only on the subject of its initial query but also on the content relevant to it. First of all, the effectiveness of using these tools lies in their technological compatibility with the nature of the web space that enables the integration of electronic library collections into the modern information environment.

Keyword: subject headings, thematic search, electronic library «Ukrainica».

Вікторія Бондаренко,

канд. наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна

МОБІЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

У статті досліджено питання визначення джерельної бази наукового дослідження мобільних технологій у бібліотечній діяльності. Окреслено групи джерел, які можуть виступати емпіричною базою для дослідження впровадження мобільних технологій у практику бібліотечного обслуговування. Проаналізовано кожну з пропонованих груп джерел.

Розглянуто коло джерел, вивчення яких дає змогу багатоаспектно й комплексно розкрити перспективи організації бібліотечно-інформаційного сервісу на основі використання мобільних технологій.

Ключові слова: мобільні технології, інформаційні ресурси, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет, комунікація, Україна.

Бібліотеки, будучи невід'ємною частиною соціокультурної системи сучасного суспільства, з одного боку, реагують на суспільні виклики та модернізуються, з іншого – виступають рушієм соціокультурного, економічного, політичного розвитку. Як наголошується у стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року, «якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» «...сталий розвиток демократичного громадянського суспільства, дотримання прав і свобод людини, примноження людського, соціального, інтелектуального, технологічного, природного та фінансового капіталу держави, реалізація державної політики неможливі без сучасних бібліотек» [1]. У свою чергу, сучасні бібліотеки, змінюючись під впливом процесів формування інформаційного суспільства, появи і поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій, активно впроваджують останні у свою діяльність.

Одним з напрямів сучасних змін є стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, що впливають і навіть докорінно змінюють всі галузі життя: економіку, політику, культуру, освіту, науку. Серед таких змін фахівці, що досліджують інформаційно-комунікаційні процеси,

виділяють так звану «мобілізацію» – зростання ролі мобільних технологій. Так, за даними звіту «2019 Global Digital» міжнародних агентств, що спеціалізуються на соціальних дослідженнях у сфері медіа та маркетингу, «We Are Social» і «Hootsuite», із 7,6 млрд населення Землі мобільний телефон мають дві третини. За даними звіту, станом на I квартал 2019 р. у світі налічується 5,11 млрд унікальних мобільних користувачів, що на 100 млн (2%) більше, ніж у 2018 р. Таким чином, проникнення мобільного зв'язку в усьому світі досягло 67%. Згідно зі статистикою, кількість інтернет-користувачів збільшується зі швидкістю 11 нових користувачів на секунду [2].

Що стосується вітчизняного інтернет-простору, то, як показують дані «Установчого дослідження 2018 Kantar TNS», представника світового лідера в галузі маркетингових досліджень – компанії Kantar, кількість інтернет-користувачів в Україні за підсумками 2018 р. збільшилася на 7% і наразі всесвітньою мережею користуються 70% українців (порівняно з показником 63% станом на грудень 2017 р.). Збільшився також і час перебування українців у мережі: 82% користувачів підключаються до Інтернету кожного дня, 14% – раз на тиждень або частіше, і лише 4% – декілька разів на місяць і рідше. Згідно з даними дослідження, 74% інтернет-користувачів використовують для виходу в Інтернет смартфон (у 2017 р. – 56%), а 45% користувачів називають його своїм основним пристроєм (для порівняння: у 2017 р. – 27%) [3].

На сьогодні можна констатувати, що процес «мобілізації» – використання технології мобільних пристроїв для організації продуктів і сервісів – вплинув на всі сфери суспільної діяльності. Бібліотеки також не можуть його ігнорувати, тому однією з актуальних технологічних інновацій в їх роботі стають мобільні бібліотечні послуги (які доступні користувачам бібліотек у будь-який час, у будь-якому місці з мобільних пристроїв та за наявності мобільного інтернету).

Тенденція переходу до мобільного пристрою як основного засобу доступу до інформації підтверджується дослідженнями ІФЛА [4], що підкреслює неминучість використання мобільних технологій бібліотеками. Таким чином, можна зробити висновок, що мобільні технології є перспективним інструментом надання доступу до інформації користувачам бібліотек.

Дослідження міжнародного досвіду бібліотечної діяльності демонструє, що майбутнє бібліотек стоїть за їхнім перетворенням у культурно-інформаційні центри із широким спектром послуг для різних цільових груп. Таке перетворення потребує проведення системних змін у біблі-

отечній галузі, які, серед іншого, включатимуть перегляд застарілих законодавчих актів і нормативів, інформатизацію бібліотек та оновлення матеріально-технічної бази, розширення номенклатури послуг з урахуванням розвитку нових інформаційно-комунікаційних, мобільних технологій, оновлення бібліотечних фондів, підвищення кваліфікації бібліотечних працівників з фокусуванням на сучасних компетенціях, які, серед іншого, включають і здатність застосовувати мобільні технології під час виконання своїх обов'язків. У цьому контексті актуалізується питання наукового осмислення використання мобільних технологій у практиці бібліотечного обслуговування.

Наукове середовище активно долучилося до досліджень використання мобільних технологій у різних сферах: від економічної, наукової, освітньої до соціокомунікаційної. Питання використання мобільних технологій у бібліотечній діяльності досліджували О. Дубова [5], О. Лесюк, А. Дворецька [6], О. Безсмертна [7], І. Терещенко [8], О. Волохін [9], О. Воронкін [10], В. Бондаренко [11], Р. Кануель [12], А. В. Глісон [13], К. Кумар [14], К. Сіллер [15], С. Шривастав [16] та ін.

Комплексно питання, пов'язані з наданням бібліотечних послуг на основі мобільних технологій, представлені в збірнику «М-бібліотеки 5: Від пристроїв до людей» (M-libraries 5: From devices to people) за редакцією Мохамеда Аллі та Гіла Нідхема [17].

У роботі досліджено такі теми як: передові практики використання мобільних технологій у бібліотеках; проблеми та стратегії, пов'язані з впровадженням мобільних інноваційних технологій у роботу бібліотек; вплив цих технологій на майбутнє бібліотек; використання мобільних технологій для викладання та навчання та ін.

Теоретичні узагальнення бібліотекознавців щодо використання мобільних технологій у діяльності бібліотечних структур цінні не лише осмисленням специфіки такої діяльності бібліотек, а й висновками про перспективи застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у широкому суспільно-політичному, соціокультурному, науковому та освітньому аспектах.

Враховуючи, що на сьогодні напрацьовано достатню емпіричну базу, що стосується розвитку та впровадження мобільних технологій у широке коло суспільної діяльності, логічним видається дослідження виявлення тенденцій і специфіки реалізації такого напрямку бібліотечної діяльності. Це актуалізує питання окреслення джерельної бази, яка уможливить науково обґрунтовані, достовірні висновки стосовно специфіки організації мобільного бібліотечно-інформаційного сервісу, наявного досвіду

використання мобільних технологій у діяльності бібліотечних інституцій, особливостей побудованих на основі застосування мобільних технологій бібліотечних продуктів і послуг, що і є метою статті.

Безпосереднім джерелом наукового дослідження впровадження мобільних технологій у бібліотечну практику виступають мобільні застосунки (програмне забезпечення, призначене спеціально для мобільних пристроїв, смартфонів, планшетних комп'ютерів, що надає можливість вирішити різні прикладні завдання: від прийому електронної пошти до вузькоспеціалізованих функцій).

Функціональність мобільних застосунків є надзвичайно різноманітною: від ігор та сервісів виклику таксі, до офісних програм та фітнестрекерів. Так, на сьогодні тільки в одному магазині Google Play (дозволяє власникам пристроїв з мобільною операційною системою Android завантажувати та купувати різні застосунки, книги, фільми, музику) налічується понад 35 різних категорій мобільних застосунків.

За даними аналітичної компанії App Annie, що спеціалізується на аналізі даних мобільних застосунків, у 2018 р. у магазинах Apple App Store і Google Play було зафіксовано 113 млрд завантажень застосунків та ігор на суму 76 млрд дол. [18]. Це ще раз підтверджує тезу про те, що мобільні застосунки сьогодні де-факто стали одним із провідних засобів масової комунікації.

Провідні світові бібліотеки також активно використовують у своїй роботі мобільні застосунки, таким чином системно популяризуючи за їх допомогою наукові, освітні та культурні ресурси.

Дослідження бібліотечних застосунків дає змогу провести їх систематизацію (класифікацію). Так, дослідження світового досвіду показало, що на сьогодні зарубіжні бібліотеки створюють застосунки двох видів: перший – це загальнобібліотечний, який дає змогу отримати як загальну інформацію про бібліотеку, так і скористатися пошуком по електронному каталогу та послугами особистого кабінету; другий – тематичний (колекційний) застосунок (присвячується важливим пам'ятним датам, історичним подіям, видатним постатям, цінним національним ресурсам) [11, с. 385].

Детальний аналіз сервісного супроводу (анотація, кількість завантажень та відгуки користувачів) обраного застосунку дає можливість визначити його популярність та затребуваність серед користувачів. Коментарі, які залишають користувачі, також є цінним джерелом для вивчення зворотної реакції – висновків користувачів стосовно запропонованого бібліотекою продукту, його перевага та недоліків.

Варто відмітити, що фахівці зарубіжних бібліотек активно досліджують ринок мобільних застосунків та маркетингові дані задля більш глибокого розуміння настроїв та потреб користувачів у процесі створення та вдосконалення власних застосунків. Так, фахівці Баварської державної бібліотеки під час створення застосунків «Скарби Баварської державної бібліотеки» (Schütze der Bayerischen Staatsbibliothek) та «Східні книги. Східні скарби Баварської державної бібліотеки» (Oriental Books. Oriental Treasures of the Bavarian State Library) провели маркетингові дослідження і дійшли висновку, що доцільніше, у даному випадку, орієнтуватися на мобільні пристрої, що використовують операційну систему iOS (продукція компанії Apple). Аргументами на користь цієї операційної системи експерти визначили те, що: мобільні пристрої компанії Apple мають краще адаптовані параметри екрану для перегляду ілюстрацій, що представлені в застосунках; обраний контент, який представлено в застосунках, вже інтегровано в такі презентаційні платформи як Europeana та «Німецька цифрова бібліотека», які працюють на операційній системі Android, таким чином розширюється коло охоплення користувачів.

Слід зазначити, що застосунок «Скарби Баварської державної бібліотеки» (Schütze der Bayerischen Staatsbibliothek) у 2010 р. увійшло в лідери рейтингу найуспішніших безкоштовних додатків в Apple iPad App Store і розглядається як одне з найбільш парадигматичних мобільних культурних програм [19].

Отже, детальний аналіз мобільних застосунків дає можливість з'ясувати актуальність даного виду обслуговування, його якість та затребуваність серед користувачів, а також перспективні напрями вдосконалення.

Як джерело наукового дослідження мобільних технологій у бібліотечній діяльності сьогодні можна розглядати і інтернет-ресурси провідних бібліотек світу та України, аналіз яких дає змогу зібрати багатий фактографічний матеріал стосовно проведення тематичних виставок, лекцій, семінарів, круглих столів, конференцій з визначеної тематики, наявності мобільних послуг. Так, на сайті відділу Американської бібліотечної асоціації AASL публікуються рейтинги кращих мобільних застосунків у сфері освіти та науки як поточного року, так і за попередні роки [20]. Бібліотека Вітватерсрандського університету ПАР популяризує через свій веб-портал статті та інші ресурси з мобільних технологій, зокрема, що стосуються бібліотек і доступу до знань [21].

Вагомий матеріал для узагальнення та з'ясування актуальності тематики використання в бібліотечній практиці мобільних технологій дає

опрацювання міжнародних та вітчизняних наукометричних баз даних. Так, використовуючи метод пошуку за ключовими словами, можна отримати інформацію про кількість публікацій науковців з визначеної тематики та країни-лідери просування мобільних технологій у соціокомунікаційну практику; виявити посилення наукової уваги до питань, пов'язаних з організацією мобільного бібліотечно-інформаційного сервісу протягом останніх років, пріоритетні аспекти впровадження мобільних технологій у бібліотечну діяльність.

Наприклад, пошук у наукометричній міжнародній базі даних Web of Science за ключовим виразом «mobile applications to the library» станом на вересень 2019 р. має результат – 353 посилання на різноманітні джерела.

Дослідження кількості публікацій за останні п'ять років дає можливість відзначити стале зростання наукового інтересу до провадження мобільних технологій у бібліотечну діяльність. Так, якщо у 2015 р. тільки за одним ключовим пошуковим виразом отримано 43 посилання на джерела, то у 2018 р. – 53.

Пошук у бібліографічній базі даних Scopus за ключовим виразом «mobile applications to the library» станом на вересень 2019 р. отримано 1434 посилання на джерела.

Опрацювання під час мобільних технологій у системі бібліотечної соціокомунікаційної діяльності вітчизняної та зарубіжної нормативно-правової бази дає можливість сформулювати уявлення щодо особливостей державного регулювання діяльності й розвитку бібліотек в Україні та світі на сучасному етапі; дослідити спектр цілей і завдань, які сьогодні визначаються державою для бібліотек як соціальних інститутів у контексті забезпечення вільного доступу до інформації; проаналізувати правові засади, які обумовлюють специфіку функціонування бібліотечних структур у нашій державі, що, у свою чергу, дає можливість з'ясувати, яку роль та місце відведено мобільним технологіям у бібліотечному обслуговуванні, а також окреслити основні напрями впровадження мобільних технологій у діяльності бібліотечних структур з метою забезпечення необхідного інформаційного супроводу процесів суспільної трансформації в умовах глобалізації. Відповідне унормування відображене у вітчизняному законодавстві, зокрема, законах «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [22], «Про інформацію» [23], «Про Національну програму інформатизації» [24], «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [25], «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року

“Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”» [1] та ін., указів Президента України «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» [26], «Про Національну юридичну бібліотеку» [27], постанов уряду «Про єдину систему міжвідомчої електронної взаємодії» [28] та ін. Вагомою групою джерел слід також вважати документи, якими унормовується використання мобільних технологій у зарубіжних державах, зокрема закони «Про свободу інформації» (The Freedom of Information Act) [29], «Про зниження паперового документообігу» (Paperwork Reduction Act of 1995) [30], Закон Клінджера-Коена «Про реформу використання інформаційних технологій» (Information Technology Management Reform Act of 1996) [31]. Загалом опрацювання вітчизняної та зарубіжної законодавчої бази дає можливість провести порівняльний аналіз державних політик у сфері підтримки функціонування бібліотечних структур, цілей та завдань які ставляться перед бібліотекою як важливою ланкою національної системи інформаційно-комунікаційної взаємодії в суспільстві.

Аналіз документів, що стосуються стратегії розвитку інформаційної сфери та бібліотек як джерел наукового дослідження дає можливість отримати інформацію про завдання, окреслені світовою спільнотою з подолання інформаційної нерівності й реалізації права людей на вільний доступ до інформації, а також шляхи їх вирішення; переосмислення у зв'язку з цим ролі бібліотеки як соціокомунікаційного інституту; загальну стратегію та тактичні завдання розвитку бібліотек, визначені міжнародною бібліотечною спільнотою, шляхи підвищення їх статусу й розширення інформаційно-комунікаційної участі в різних сферах суспільного буття. Так, основні принципи та напрями розвитку інформаційного суспільства окреслені в Окінавській Хартії Глобального Інформаційного Суспільства, Програмі ЮНЕСКО «Інформація для всіх», матеріалах Всесвітнього саміту ООН з питань розвитку інформаційного суспільства та ін.

Зокрема, Програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх» [32] надає платформу для обговорення міжнародної політики з проблем збереження інформації й універсального доступу до інформації, загальній участі у всесвітньому інформаційному суспільстві, а також з проблем моральних, правових і соціальних наслідків розвитку інформаційних і комунікаційних технологій. У цьому контексті мобільні технології можуть розглядатися як один з універсальних доступів до інформації.

У Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства підтверджуються зобов'язання, що стосуються формулювання і здійснення

стратегій забезпечення кожній людині можливостей користуватися загальним і прийнятним по вартості доступом до інформаційних і комунікаційних мереж, при цьому учасники зобов'язуються серед іншого:

- знаходити додаткові можливості, включно з доступом через установи, відкриті для широкої публіки;

- сприяти подальшому розвитку «зручних для користування», «безперешкодних» технологій, включно з мобільним доступом до мережі Інтернет, а також ширшому використанню безкоштовного, загальнодоступного інформаційного наповнення і відкритих для всіх користувачів програмних засобів, дотримуючи при цьому права на інтелектуальну власність» [33].

Стратегічний план ІФЛА на 2016–2021 рр. пропагує концепцію забезпечення рівного доступу до інформації та знань у будь-якому форматі і в будь-якому місці, а бібліотеки мають стати каталізаторами інновацій, створювати та повторно використовувати контент у своїх спільнотах [34]. З огляду на інтенсивність розвитку та поширення мобільних технологій, фахівці ІФЛА визнають їх одним із провідних засобів комунікації. Зокрема, в аналітичному огляді за матеріалами Звіту ІФЛА про тенденції розвитку, ще в 2014 р. організацією наголошувалось, що мобільні пристрої стають головним способом доступу до інформації, контенту і сервісів [4].

Дослідження внутрішньобібліотечних документів нормативно-правового характеру (статутів, положень, стратегічних планів, звітів) дає змогу дослідити можливості бібліотек – кадрові, фінансові, технологічні – для реалізації проектів із впровадження мобільних технологій. Також ця група документів уможливує виявлення тих стратегічних напрямів бібліотечної діяльності, що виграла б від запровадження «мобілізації».

Опрацювання матеріалів фахових наукових та інформаційно-аналітичних видань провідних світових і вітчизняних бібліотек, у першу чергу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дає підстави для висновків стосовно представлення в їх тематичному репертуарі проблематики з впровадження та вдосконалення використання мобільних технологій у практиці бібліотечного обслуговування, з'ясування таким чином актуальності визначеної теми серед наукового співтовариства.

Використання під час дослідження визначеної проблематики даних соціологічних досліджень дає можливість докладніше розібратися в питаннях впровадження, актуальності, затребуваності використання мобільних технологій у бібліотечній діяльності. А проведення власного анкетування/опитування дає змогу з'ясувати перспективні напрями, готовність бібліотечних фахівців та користувачів до запровадження, їх запити. Вирішенню цих же завдань сприятиме осмислення статистичних даних

провідних маркетингових компаній щодо розвитку мобільних технологій. Так, з огляду на існуючі статистичні дані, що характеризують сучасне медіа-споживання, можна констатувати зростаючу роль мобільних пристроїв та прогнозувати активізацію їх застосування у споживанні наукової та культурної інформації, що надається різними інформаційними центрами, зокрема і бібліотеками. Інтенсифікація «мобілізації» бібліотек відбуватиметься у двох напрямках: як розширення кількості користувачів, готових споживати бібліотечний мобільний контент, так і ускладнення номенклатури бібліотечних послуг, що надаватимуться за допомогою мобільних технологій. Ці процеси впливатимуть на різні аспекти бібліотечної діяльності: створення спеціального контенту, комунікацію з користувачами, підготовку кадрів тощо.

Отже, актуальність даної теми спонукає до визначення кола джерел цього дослідження, серед яких пропонується визначити такі їх групи:

- вітчизняна та зарубіжна законодавча база, що регламентує розвиток інформаційної сфери та бібліотечної діяльності (постанови, укази, розпорядження);

- документи, що визначають стратегії розвитку інформаційної сфери та бібліотек;

- внутрішньобібліотечні документи нормативно-правового характеру, що визначають структуру, напрями діяльності, функції та завдання бібліотек;

- статuti, стратегічні плани, звіти;

- фахові наукові праці та інформаційно-аналітичні видання бібліотек;

- інтернет-ресурси провідних бібліотек України та світу;

- міжнародні та вітчизняні бази даних;

- дані соціологічних опитувань та статистичні звіти з проблематики;

- власне мобільні застосунки.

Визначені групи джерел можуть бути схарактеризовані як достатня, але не вичерпна, емпірична база для дослідження впровадження мобільних технологій у практику бібліотечного обслуговування.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : веб-сайт. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80>. – Назва з екрана.

2. Digital 2019: Global Internet use accelerates [Electronic resource] // We Are Social: Web-site. – Mode of access: <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates>. – Title from the screen.

3. Кількість інтернет-користувачів в Україні збільшилась (інфографіка) [Електронний ресурс] // Finance.ua: веб-сайт. – 2019. – 17.02. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/443742/kilkist-internet-korystuvachiv-v-ukrayini-zbilshylas-infografika>. – Назва з екрана.

4. Аналитический обзор по материалам Отчета ИФЛА о тенденциях развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rba.ru/cms_rba/news/upload-files/news/2014/10_04/ifla.pdf. – Загл. с экрана.

5. Дубова О. Мобільні сервіси сучасних бібліотек: від парадигми «було б добре мати» до «конче потрібні» / Ольга Дубова // Бібл. форум України. – 2013. – № 4. – С. 9–10.

6. Лесюк О. В. Мобільні технології і сучасні інформаційні послуги у бібліотеках ВНЗ України / О. В. Лесюк, А. О. Дворецька // Вісн. Книжк. палати. – 2017. – № 12. – С.43–48

7. Безсмертна О. В. Мобільні технології на сайтах зарубіжних медичних бібліотек / О. В. Безсмертна // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 верес. 2015 р., Львів. – Львів, 2015. – С. 96–99.

8. Терещенко І. Бібліотека і мобільні технології: тенденції та можливості [Електронний ресурс] / І. Терещенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2015. – Вип. 41. – С. 560–572. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nrnbuimviv_2015_41_43. – Назва з екрана.

9. Волохін О. М. Мобільні технології сучасної бібліотеки: новий сервіс, практичний досвід, перспективи [Електронний ресурс] / О. М. Волохін // Асоціація Інформатіо-Консорціум : сайт. – Режим доступу: <http://www.informatio.org.ua/DOCUMENTS/i2005/reports/Volokhin.pdf> (27.09.17). – Назва з екрана.

10. Воронкін О. С. Можливості використання системи QR-кодів у вищій школі / О. С. Воронкін // FOSS Lviv 2014 : зб. наук. пр. четвертої міжнар. наук.-практ. конф., 24–27 квіт. 2014 р., Львів. – Львів, 2014. – С. 145–149.

11. Бондаренко В. Мобільні додатки в бібліотечній практиці: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / В. Бондаренко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2016. – Вип. 43. – С. 382–407.

12. Canuel R. Mobile Technology and Academic Libraries: Innovative Services for Research and Learning [Electronic resource] / Robin Canuel,

Chad Crichton. Chicago, IL: Association of College and Libraries. – 2017. – 248 p. – Mode of access: <https://doi.org/10.1080/15367967.2018.1441717>. – Title from the screen.

13. *Gleason A. W.* Mobile Technologies for Every Library [Electronic resource] / A. W. Gleason. – New York : Rowman & Littlefield Publishers, 2015. – p. 177. – Mode of access: <https://doi.org/10.1080/15424065.2016.1146108>. – Title from the screen.

14. *Kumar K.* Application of mobile technology among Engineering College Library Users: A Study Journal of community of knowledge [Electronic resource] / K. Kumar // Community of knowledge. – 2013. – Dezember. – Mode of access: http://www.community-of-knowledge.de/fileadmin/user_upload/attachments/Application_of_Mobile_Technology_among_Engineering_College_Library_Users_A_Study.pdf (27.09.10). – Title from the screen.

15. *Seeler K.* Moving Forward: Opportunities for Mobile Technology in the Academic Library [Electronic resource] / Katie Seeler // Mobile Technology and the Academic Library : Seminar in the Academic Library. – University of Maryland, 2011. – May 04. – Mode of access: <https://www.slideshare.net/KatieSeeler/mobile-technology-and-the-academic-library> (27.09.10). – Title from the screen.

16. *Shrivastav S.* Use of mobile technology in library and information services [Electronic resource] / Shail Shrivastav // American research thoughts. – Vol. 1, Is. 7. – May 2015. – Mode of access: <https://www.slideshare.net/EmilConstantin/147-48837815> (27.09.10). – Title from the screen.

17. *M-libraries 5: From devices to people* / Edited by Mohamed Ally, Gil Needham. – London, UK : Facet Publishing. 2015. – 224 p.

18. Мобильные приложения (мировой рынок) [Электронный ресурс] // Tadviser.ru : веб-сайт. – 2018. – 21.12. – Режим доступа: <http://www.tadviser.ru/index.php/> Статья: Мобильные_приложения_(мировой рынок). – Загл. с экрана.

19. *Klaus Ceynowa*, Mobile Applications, Augmented Reality, Gesture-Based Computing and more – Innovative Information Services for the Internet of the Future: the Case of the Bavarian State Library [Electronic resource] // World Library and Information Congress : 77 th IFLA General Conference and Assembly (13–18 August 2011, San Juan, Puerto Rico). – Mode of access: <https://www.ifla.org/past-wlic/2011/122-ceynowa-en.pdf>. – Title from the screen.

20. Best Digital Tools for Teaching & Learning [Electronic resource] // American Library Association: Web-site. – Mode of access: <http://www.ala.org/aasl/standards/best/apps>. – Title from the screen.

21. Mobile Technologies, M–Learning & Social Networking: Mobile Apps & Devices [Electronic resource] // University of the Witwatersrand. LibGuides: Web-site. – Mode of access: <https://libguides.wits.ac.za/c.php?g=145368&p=951943>. – Title from the screen.

22. Закон «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: веб-сайт. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

23. Закон «Про інформацію» // Верховна Рада України: веб-сайт. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрана.

24. Закон «Про Національну програму інформатизації» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: веб-сайт. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

25. Закон «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» Верховна Рада України: веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана.

26. Указ Президента України «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» Верховна Рада України: веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244/96>. – Назва з екрана.

27. Указ Президента «Про Національну юридичну бібліотеку» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: веб-сайт. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921/99>. – Назва з екрана.

28. Постанова уряду «Про єдину систему міжвідомчої електронної взаємодії» [Електронний ресурс] // Урядовий портал: веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249309026>. – Назва з екрана.

29. The Freedom of Information Act, 5 U.S.C. § 552 [Electronic resource] // U. S. Department of Justice: Web-site. – Mode of access: <https://www.justice.gov/oip/freedom-information-act-5-usc-552>. – Title from the screen.

30. Paperwork Reduction Act of 1995 [Electronic resource] // Congress.gov. Web-site. – Mode of access: <https://www.congress.gov/bill/104 th-congress/senate-bill/244/text?overview=closed>. – Title from the screen.

31. The Information Technology Management Reform Act of 1996 (ITMRA) [Electronic resource] // Congress.gov. Web-site. – Mode of access: <https://www.congress.gov/104/bills/s946/BILLS-104 s946 is.pdf>. – Title from the screen.

32. Information for All Programme (IFAP) [Electronic resource] // UNESCO: Web-site. – Mode of access: <https://en.unesco.org/programme/ifap>. – Title from the screen.

33. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: веб-сайт. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163. – Назва з екрана.

34. Стратегічний план 2016–2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbook.net/IFLA.pdf>. – Назва з екрана.

References

1. Stratehiia rozvytku bibliotечноi spravy na period do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy» [Library Development Strategy for 2025 «Qualitative Changes to Libraries for Sustainable Development of Ukraine»]. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219–2016-%D1%80> [in Ukrainian].

2. Digital 2019: Global Internet use accelerates. We Are Social. Retrieved from <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> [in English].

3. Kilkist internet-korystuvachiv v Ukraini zbilshylas (infohrafika) [The number of Internet users in Ukraine has increased (infographic)]. Finance. ua. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/443742/kilkist-internet-korystuvachiv-v-ukrayini-zbilshylas-infografika> [in Ukrainian].

4. Analiticheskij obzor po materialam Otcheta IFLA o tendencyah razvitiya [Analytical review on the IFLA report on development trends]. Retrieved from http://www.rba.ru/cms_rba/news/upload-files/news/2014/10_04/ifla.pdf [in Russian].

5. Dubova, O. (2013). Mobilni servisy suchasnykh bibliotek: vid paradyhmy «bulo b dobre maty» do «konche potribni» [Mobile services of modern libraries: from paradigm «would be nice to have» to «absolutely necessary»]. *Bibl. Forum Ukrainy*, no 4, pp. 9–10 [in Ukrainian].

6. Lesiuk, O. V. (2017). Mobilni tekhnolohii i suchasni informatsiini posluhy u bibliotekakh VNZ Ukrainy [Mobile technologies and modern information services in libraries of Ukrainian universities]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*. no12, pp. 43–48 [in Ukrainian].

7. Bezsmertna, O. V. (2015, 10–11 veresnia) Mobilni tekhnolohii na saitakh zarubizhnykh medychnykh bibliotek [Mobile technologies on the sites of foreign medical libraries]. Suchasni problemy diialnosti biblioteky v umovakh informatsiinoho suspilstva : materialy shostoї mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii, Lviv, pp. 96–99 [in Ukrainian].

8. Tereshchenko, I. (2015). Biblioteka i mobilni tekhnolohii: tendentsii ta mozhlyvosti [Library and mobile technologies: trends and opportunities].

Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, issue 41, pp. 560–572. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_43 [in Ukrainian].

9. Volokhin, O. M. Mobilni tekhnolohii suchasnoi biblioteki: novyi servis, praktychnyi dosvid, perspektyvy [Mobile technologies of the modern library: new service, practical experience, perspectives]. Asotsiatsiia Informatio-Konsortsium. Retrieved from <http://www.informatio.org.ua/DOCUMENTS/i2005/reports/Volokhin.pdf> [in Ukrainian].

10. Voronkin, O. S. (2014, 24–27 kvit.) Mozhlyvosti vykorystannia systemy QR-kodiv u vyshchii shkoli [Possibilities of using the QR-code system in high school]. FOSS Lviv 2014: zb. nauk. pr. chetvertoi mizhnar. nauk.-prakt. konf., Lviv, pp. 145–149 [in Ukrainian].

11. Bondarenko, V. (2016). Mobilni dodatky v bibliotechnii praktytsi: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani realii [Mobile applications in library practice: foreign experience and domestic realities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 43, pp. 382–407. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.43.382> [in Ukrainian].

12. Canuel, R. (2017) *Mobile Technology and Academic Libraries: Innovative Services for Research and Learning*. Chicago, IL: Association of College and Libraries, 248 p. <https://doi.org/10.1080/15367967.2018.1441717>. DOI: <https://doi.org/10.1080/15367967.2018.1441717> [in English].

13. Gleason, A. W. (2015). *Mobile Technologies for Every Library [Electronic recourse]* New York: Rowman and Littlefield Publishers. p. 177. DOI: <https://doi.org/10.1080/15424065.2016.1146108> [in English].

14. Kumar, K. (2013). *Application of mobile technology among Engineering College Library Users: A Study* Journal of community of knowledge. Community of knowledge. Retrieved from: http://www.community-of-knowledge.de/fileadmin/user_upload/attachments/Application_of_Mobile_Technology_among_Engineering_College_Library_Users_A_Study.pdf [in English].

15. Seeler, K. (2011). *Moving Forward: Opportunities for Mobile Technology in the Academic Library*. Mobile Technology and the Academic Library: Seminar in the Academic Library. University of Maryland. Retrieved from <https://www.slideshare.net/KatieSeeler/mobile-technology-and-the-academic-library> [in English].

16. Shrivastav, S. (2015). Use of mobile technology in library and information services. *American research thoughts*, no. 1, p. 7. Retrieved from <https://www.slideshare.net/EmilConstantin/147-48837815> [in English].

17. M-libraries 5: From devices to people (2015) / Edited by Mohamed Ally, Gil Needham. London, UK : Facet Publishing, 224 p. [in English].

18. Mobilnye prilozheniya (mirovoj rynek) [Mobile applications (global market)]. Tadviser.ru. Retrieved from [http://www.tadviser.ru/index.php/Statya:Mobilnye_prilozheniya_\(mirovoj_rynek\)](http://www.tadviser.ru/index.php/Statya:Mobilnye_prilozheniya_(mirovoj_rynek)) [in Russian].

19. Klaus Ceynowa (2011, 13–18 August), Mobile Applications, Augmented Reality, Gesture-Based Computing and more – Innovative Information Services for the Internet of the Future: the Case of the Bavarian State Library. World Library and Information Congress : 77 th IFLA General Conference and Assembly, San Juan, Puerto Rico. Retrieved from <https://www.ifla.org/past-wlic/2011/122-ceynowa-en.pdf> [in English].

20. Best Digital Tools for Teaching and Learning. American Library Association. Retrieved from <http://www.ala.org/aasl/standards/best/apps> [in English].

21. Mobile Technologies, M–Learning and Social Networking: Mobile Apps and Devices. University of the Witwatersrand. LibGuides. Retrieved from <https://libguides.wits.ac.za/c.php?g=145368&p=951943> [in English].

22. Zakon «Pro biblioteky i bibliotechnu spravu» [Law «On Libraries and Librarianship»]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

23. Zakon «Pro informatsiiu» [Law «About information»]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].

24. Zakon «Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii» [Law «On the National Program of Informatization»]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

25. Zakon «Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky» [Law «On Basic Principles of Development of the Information Society in Ukraine for 2007–2015»]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16> [in Ukrainian].

26. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro nadannia Tsentralnii naukovii bibliotetsi imeni V. I. Vernadskoho statusu natsionalnoi» [Decree of the President of Ukraine «On granting the Vernadsky Central Scientific Library the status of national»]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/244/96> [in Ukrainian].

27. Ukaz Prezydenta «Pro Natsionalnu yurydychnu biblioteku» [Decree of the President of Ukraine «On the National Law Library»]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921/99> [in Ukrainian].

28. Postanova uriadu «Pro yedynu systemu mizhvidomchoi elektronnoi vzaiemodii» [Decree of the Government of Ukraine «On a Unified System of Interdepartmental Electronic Interaction»]. Uriadovyi portal. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249309026> [in Ukrainian].

29. The Freedom of Information Act, 5 U.S.C. § 552. U. S. Department of Justice. Retrieved from <https://www.justice.gov/oip/freedom-information-act-5-usc-552> [in English].

30. Paperwork Reduction Act of 1995. Congress.gov. Retrieved from <https://www.congress.gov/bill/104-th-congress/senate-bill/244/text?overview=closed> [in English].

31. The Information Technology Management Reform Act of 1996 (ITMRA). Congress.gov. Retrieved from <https://www.congress.gov/104/bills/s946/BILLS-104-s946-is.pdf> [in English].

32. Information for All Programme (IFAP). UNESCO. Retrieved from <https://en.unesco.org/programme/ifap> [in English].

33. Okinavska Khartiia hlobalnoho informatsiinoho suspilstva [Okinawa Charter of the Global Information Society]. Verkhovna Rada Ukrainyt. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163 [in Ukrainian].

34. Stratehichniy plan 2016–2021 [Strategic Plan 2016–2021]. Retrieved from <http://www.ukrbook.net/IFLA.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.10.2019.

Viktoriya Bondarenko,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>

Mobile Technologies in Library Socio-Communication Activity System: Source Base

The article deals with the issue of determining the source base for study of mobile technologies in library activity. The groups of sources that can serve as an empirical basis for research implementation of mobile technologies in the practice of library services are outlined. Each of the proposed source groups is analyzed.

Mobile applications are analyzed as a source for research of mobile technologies introduction in library practice. The article explores the systematization and service support of mobile applications (abstract, number of downloads and user reviews). The market for mobile applications and marketing data is analyzed to better understand the mood and needs of users in the process of creating and improving libraries applications.

The Internet resources of the leading libraries of the world and Ukraine are considered as a source for scientific research of mobile technologies in library activities, the

analysis of which allows you to collect rich factual material about thematic exhibitions, lectures, seminars, round tables and thematic conferences, the availability of mobile services.

The documents related to the development strategy of the information sphere and libraries as sources for scientific research are analyzed, which allows to obtain information on the tasks set by the world community in overcoming information inequality and realizing the right on free access to information, as well as ways to solve them. In this regard, a rethinking of the role of the library as an institution of social communication should take place. The general strategy and tactical tasks of library development, defined by the international library community, ways to increase their status and the expansion of information and communication participation in various spheres of public life are considered.

A number of sources that make it possible to conduct a comprehensive and multifaceted study of the prospects for revealing the organization of library information services through the use of mobile technologies, are considered.

Keywords: mobile technologies, information resources, information and communication technologies, Internet, communication, Ukraine.

Олександра Трохименко,

канд. іст. наук, мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ: НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД

У статті авторка здійснює огляд співпраці Баварської державної бібліотеки з корпорацією Google у проєкті з оцифрування книг. Представлено огляд наявних у Баварської бібліотеки сучасних електронних скануючих пристроїв, котрі дають змогу увіковічнити наукові знання та артефакти. Роз'яснюється завдання Мюнхенського центру оцифрування. Звертається увага на важливість перейняття українськими бібліотеками досвіду оцифрування та зберігання цифрових книг і документів у провідних бібліотеках світу, а також необхідність надання вільного доступу до наукових знань для пересічного українського читача та бажаючих з усього світу.

Ключові слова: Баварська державна бібліотека, Мюнхенський центр оцифрування, довгострокове архівування, оцифрування книг, Google, проєкт Бібліотека.

Сучасні технології глибоко інтегрувалися в наше життя: персональні комп'ютери, смартфони та інші «гаджети» стали незамінними помічниками в побуті та професійній діяльності. Можливості сучасної техніки дають змогу відкривати нові, значно ширші горизонти в науці. Так завдяки лазерному скануванню вагомі зрушення відбулися в археології. Сучасні технічні засоби зробили роботу археолога швидшою, детальнішою та дешевшою, а обмін інформацією між науковцями – доступнішим [16]. За допомогою спеціальних сканерів ґрунту сучасні археологи мають можливість просканувати наявну територію, щоб знайти необхідний матеріал, а також встановити місце, де конкретно необхідно здійснювати розкопки, не пошкодивши при цьому знахідку тощо [7]. Крім того, завдяки застосуванню сучасних технологій (3D-візуалізації, технікам комп'ютерних ігор) археологи створюють віртуальні реконструкції археологічних знахідок: споруд, вулиць, предметів і т. ін. [27]. Це, у свою чергу, сприяє поширенню зацікавлення археологічними дослідженнями та загалом науковою тематикою серед населення, а також

може приносити значні прибутки. Застосування новітніх технологій у науці є надважливим ще й тому, що завдяки ним можна досягти якісно нового рівня збереження накопичених людством знань та історичних пам'яток. Для прикладу, впродовж останніх років значна кількість історико-культурних пам'яток тисячолітньої давнини на Близькому Сході була знищена представниками терористичної організації «Ісламська держава». До числа цих пам'яток у 2015 р. потрапила і римська Тріумфальна арка у м. Пальміра (Сирія), котра з 1980 р. була внесена у список світової спадщини ЮНЕСКО [22]. На той час Інститут цифрової археології (англ. – Institute for Digital Archaeology) разом з регіональними експертами щойно розпочав проект із захисту культурної спадщини. Дослідники встигли відсканувати пам'ятку, створивши великоформатну цифрову копію цього монументу. Такі факти наочно ілюструють нагальну необхідність завчасно подбати про збереження культурної спадщини. Можна собі лише уявити скільки безцінного можна було б зберегти, якби людство мало всі ці технологічні можливості (і якби вони були масово поширені) хоча б, скажімо, ще до Другої світової війни.

Якщо ж говорити про бібліотечну справу, то, зважаючи на сумний історичний досвід (спалювання ідеологічно неугодних книг, катастрофи, війни та природне руйнування), провідні бібліотеки світу давно зрозуміли, що нам вже зараз конче необхідно забезпечити набуті знання від знищення, а також забезпечити до них широкий доступ. Насамперед мова йде про історичні документи, гравюри і тому подібне, а також книги, дослідження та інші важливі здобутки людства. Сучасні технічні можливості (спеціальні сканери та мережа Інтернет) надають нам змогу увіковічнити знання, набуті вченими та дослідниками цілого світу, а також вільно користуватися ними практично з будь-якої точки Землі. На заваді цьому стають лише технологічні та юридичні нюанси.

Проблемі впровадження цифрових технологій у бібліотечній справі приділяла увагу велика кількість дослідників. Про важливість надання вільного доступу до джерел інформації на сучасному етапі вказує І. Мамінова [3]. На перевагах комп'ютеризованої бібліотеки над звичайною наголошують І. Ніколаєв та Н. Криворучко [5]. Про необхідність постійної модернізації наших бібліотек зазначає О. Бабічева [1] та В. Медведєва [4]. Про розвиток інформаційно-комунікаційних мереж у бібліотеках на прикладі Баварської бібліотеки пише О. Макарова [2].

Безумовно, що впровадження цифрових технологій у бібліотеках потребує інвестування величезних коштів. Кошторис бібліотек, навіть

європейських, не справляється з цією задачею, тому на допомогу доводиться шукати інвесторів. Продуктивною та перспективною показує себе співпраця з великими компаніями, котрі пропонують проекти, спрямовані на збереження та поширення наукових знань, зокрема проектом «Бібліотека» від компанії Google.

Метою статті є аналіз змісту та ефективності співпраці Баварської державної бібліотеки з корпорацією Google в контексті оцифрування бібліотечних фондів з метою кращого їх збереження та забезпечення віддаленого доступу.

У 2004 р. корпорація Google, заснована в 1998 р., започаткувала оцифрування книг, на котрі не поширюється авторське право [6]. У статті зроблено спробу описати результати співпраці Баварської державної бібліотеки з компанією Google в контексті проекту «Бібліотека». Цей проект має на меті зробити легшим пошук інформації, що міститься в друкованих виданнях, а особливо – у рідкісних книгах, стародруках або таких, що були видані обмеженим накладом. Бібліотеки-партнери, що надають свої фонди для оцифровки корпорацією Google, безкоштовно отримують цифрові копії своїх книг, що дає їм змогу створювати власний цифровий фонд, з яким могли б працювати відвідувачі бібліотеки.

Баварська державна бібліотека була заснована ще в 1558 р. представниками баварської династії Віттельсбахів. Вона є центральною державною та архівною бібліотекою землі Баварія, Німеччина. Сьогодні вона має статус університетської бібліотеки Європи світового значення. Фонди бібліотеки налічують більше 10,5 млн томів книг, близько 59 тис. поточних періодичних видань (у друкованому та електронному форматі) та близько 130 тис. рукописів [13]. Щороку бібліотека поповнюється близько 130 тис. одиниць нових надходжень. У 2007 р. Баварська державна бібліотека та компанія Google підписали договір про співпрацю, за яким працюють і понині. Бібліотека отримує ідентичні копії, зроблених компанією Google сканів. Оцифровані версії роблять доступними через електронний каталог бібліотеки (нім. – OPACplus), тому вони часто залучаються до німецьких та європейських бібліотечних проектів [24]. Кожного дня, навіть у вихідні дні, читачі бібліотеки з усього світу повноцінно завантажують більше 2,5 тис. файлів [24], що в подальшому слугують джерельною базою для наукових досліджень. Оскільки відскановані файли також доступні в системі Google Books, німецька мова стала другою за популярністю мовою на цьому порталі.

Сучасна будівля бібліотеки, практично повністю зруйнована під час Другої світової війни, була повністю відреставрована. Вона постійно

оновлюється і розширюється, для потреб сучасності. У зв'язку з постійним поповненням книгами та іншим матеріалом, будуються нові корпуси (наразі останній корпус планують побудувати до 2023 р.) [9]. Водночас бібліотека постійно слідує викликам майбутнього, а саме, систематично оновлює свої цифрові пропозиції та інтернет-колекції. Завдяки своїй оцифрованій колекції у майже 2 млн творів бібліотека має найбільшу базу даних серед усіх німецьких бібліотек, надаючи широкий спектр інноваційних цифрових послуг.

В умовах сучасного глобалізованого світу, саме завдяки оцифруванню, книгами бібліотеки можуть користуватися люди практично з будь-якої точки земної кулі, що є основною перевагою для науковців та пересічних читачів. На сьогодні оцифрування колекцій забезпечує високу конкурентоспроможність сучасної бібліотеки.

Ще в 1997 р. було створено Мюнхенський центр оцифрування (МЦО) (нім. – Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ)). Він є центральним структурним інноваційним та виробничим підрозділом Баварської державної бібліотеки (БДБ) (нім. – Bayerische Staatsbibliothek (BSB)). З того часу у мережу Інтернет почали завантажувати безцінні колекції Баварської державної бібліотеки. Даний центр був створений для розробки, тестування та введення в експлуатацію нових продуктів у контексті амбітного проекту «Цифрова бібліотека» (нім. – Digitale Bibliothek). Наразі, у першу чергу, заради оцифрування (нім. – Digitalisierung) та довгострокового архівування (нім. – Langzeitarchivierung [LZA]) [29].

Окрім власне збереження, метою проекту також є надання вільного, безкоштовного доступу та можливості якісного наукового використання матеріалів (цитування, друку тощо). Традиційно поглянути на роботу Мюнхенського центру оцифрування зсередини цілком дозволяє відеогляд, котрий міститься на сайті центру [17]. Віртуальна екскурсія центром дає можливість досить детально ознайомитися з пристроями сканування, поглянути та оцінити сам процес сканування, а також збереження напрацьованого в належній якості. На відео ми бачимо, що спеціалізовані сканери високоточного сканування поділяються за призначенням:

- сканери для книг (нім. – Buchscanner) (для оцифрування рукописів [нім. – Handschriften] та стародруків [нім. – alte Drucken]);
- сканери великого формату (нім. – Großformat Scanner) (для карт, плакатів, газет форматів до A0);
- термографічні сканери (нім. – Thermographiescanner) (для сканування водяних знаків);
- сканери малого та середнього формату (нім. – Kleinbild- und

Mittelformat-Scanner) (для сканування з високою роздільною здатністю кіно- та фотоматеріалів всіх видів, тобто включаючи і ті носії, котрі вже вийшли з ужитку);

- сканер-робот (нім. – Scannroboter) (для повністю автоматичного сканування книг XVI–XXI ст.);

- цифрова дзеркально-рефлективна камера високої роздільної здатності (нім. – Digitale High-End Spiegelreflexkamera) (для високоякісного фотографування малюнків);

- лазерний сканер (нім. – Laserscanner) (робить можливим 3D-оцифрування великих об'єктів, архітектури та історичних приміщень) [17].

Як бачимо, Мюнхенський центр оцифрування спеціалізується на поведженні з найбільш дорогоцінними колекціями Баварської державної бібліотеки (рукописами, інкунабулами, стародруками, автографами, картами та водяними знаками). Окрім сканування двовимірних (пласких) предметів, центр також працює із тривимірними (об'ємними) об'єктами культурного надбання людства (художніми виробами, архітектурними об'єктами). Збереження та тривале архівування всього обсягу отриманого матеріалу забезпечується за допомогою Ляйбніц-Центру обробки даних Баварської академії наук у м. Гархінг-бай-Мюнхен (нім. – Leibniz-Rechenzentrum der Bayerischen Akademie der Wissenschaften (LRZ)) [14], котрий працює на базі новітніх ІТ-технологій. Станом на 2018 р. відскановано більше 2 млн об'єктів, котрі займають майже 1.000 терабайт пам'яті (1 млн гігабайт) [17]. Часи, коли архів Мюнхенського центру оцифрування складався із шафи з компакт-дисками, уже давно в минулому. На зміну їй прийшла значно ефективніша, більшою мірою автоматична, обробка та архівація даних, котра також значно полегшує та розширює можливості доступу для дослідників. Слід наголосити, що база даних Мюнхенського центру оцифрування постійно поповнюється новими матеріалами, що відображено в графіку на сайті. Упродовж 2008–2018 рр. вона зросла із 97 терабайт до 928 терабайт [18].

Серед колекцій Мюнхенського центру оцифрування Баварської державної бібліотеки виділяються такі категорії:

- рукописи (рукописи періоду Середньовіччя та Нового часу з усього світу, листи, автографи, вручну написані музичні твори);

- карти та картини (карти країн та міст, пейзажі, архітектурні креслення, картограми, водяні знаки);

- газети (щоденні та щотижневі газети, наукові журнали);

- періодичні видання (історичні та сучасні наукові журнали, серії публікацій);

- історичні дослідження (історичні та етнографічні дослідження);
- спадщина та автографи (спадщина та автографи відомих людей);
- друківані музичні твори (ноти, музичні рукописи, лібрето та література про музику);
- стародруки (інкунабули, ксилографічні книги, листівки, книги з емблемами, шрифти Нового часу, Альтзініка [нім. – Altsinica – китайські друківані видання та рукописи]);
- енциклопедії (довідкові видання та словники, лінгвістичні твори);
- джерела (джерела та збірки джерел для історичних досліджень);
- «Баварика» (Баварія в джерелах, довідниках, картах, міських пейзажах і газетах);
- фотографії (колекція портретів, фотоархіви Г. Гофмана, Ф. Тімпе, Б. Йоханнеса та Г. Фрусторфера, портретний архів міського музею Мюнхена);
- різне (оцифрування за запитом) [15].

За допомогою брошури [20], скачаної із сайту LRZ, ми дізнаємося, що Ляйбніц-Центр обробки даних Баварської академії наук (LRZ) – це ІТ-провайдер Мюнхенських університетів та коледжів, а також інших наукових установ Баварії, кількість яких постійно зростає. Він є національним та європейським високопродуктивним обчислювальним центром, котрий було засновано ще у 1962 р. З того часу, завдяки розвитку обчислювальних та інформаційних технологій, він переріс в один із найбільших центрів обробки даних у Європі у сфері науки. У 2006 р. він переїхав у дослідницький кампус Гархінга. LRZ безкоштовно забезпечує техпідтримку, консультації з будь-яких питань, професійне антивірусне програмне забезпечення, інформаційну безпеку та захист даних. Центр користується надпотужними енергоефективними суперкомп'ютерами вищого класу (зокрема нім. – Höchstleistungsrechner SuperMUC-NG – восьмий за швидкістю комп'ютер світу). У рамках різноманітних дослідницьких проектів на регіональному, національному та європейському рівні, за допомогою новітніх ІТ-послуг, LRZ разом з партнерами надає підтримку різним сферам науки (гуманітарним, природничим, технічним тощо).

Ще одним гарним сучасним способом посилення уваги читачів до бібліотеки є наочні презентації. У 2018 р. на сайті бібліотеки розміщено чудову електронну презентацію з промовистою назвою «Побудована 175 років тому – зруйнована 75 років. Будівля Баварської державної бібліотеки» (нім. – «Vor 175 Jahren errichtet – vor 75 Jahren zerstört. Das Gebäude der Bayerischen Staatsbibliothek») [28]. Вона наочно розповідає складну

історію будівлі бібліотеки. Презентація ілюстрована масою фотографій від заснування бібліотеки, її руйнації та відбудови до будівництва нових корпусів, котрі відповідають сучасним потребам та вимогам нових німецьких законів (видалення шкідливого азбесту, відновлення технології кондиціонування повітря, заміна конвеєрної системи та кабелів і та ін., заради ефективного та безпечного користування). Хронологію важливих для бібліотеки заходів, починаючи від 1558 р. до 2019 р., можна знайти за посиланням <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/portraet/chronik/>.

Однією з відмінних рис європейських бібліотек є відкритість звітності. На сайті бібліотеки можна знайти дуже детальний наочний річний звіт роботи бібліотеки (включаючи фінансові витрати, статистику відвідувань, запитів і т. п.) [8]. Щоправда, наразі доступним є повний звіт лише за 2017 р. (хоча PDF-файл надає деякі дані у порівнянні з 2016 р.), а за 2018 р. доступні лише самі основні дані [14]. Зі статистики бачимо, що у 2018 р. зали Баварської державної бібліотеки безпосередньо відвідали 1 084 000 читачів, було зроблено 883 тис. скачувань електронних файлів, а електронний каталог бібліотеки використали 8 510 000 разів [14].

Цікаво, що на сайті Баварської державної бібліотеки рубрику Східна Європа прикрашає фото саме Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві [21]. Спеціальний розділ Баварської державної бібліотеки «Україніка» нараховує 110 тис. друкованих томів, а також завдяки увазі до нашої держави щороку поповнюється близько на 1800 примірників на тему історії, політики, краєзнавства, філології і т. ін. Окрім монографій, щороку у доступ до читача надаються близько 500 примірників друкованих чи електронних періодичних видань. Серед колекції є також фото та карти періоду від XIX ст. до сучасності [25].

З 1992 р. у бібліотеці існує архів фотодокументів (нім. – Bildarchiv). Його формування почалося ще у 80-х роках, коли накопичені світлини почали систематизувати. Згодом, для поповнення колекції, були куплені фотоархіви Феліцітас Тімпе (1923–2006), Генріха Гофмана (1885–1957), Бернхарда Йоханнеса (1846–1899) та Георга Фрусторфера (1915–2003) [23]. У 2017 р. вийшла чудова віртуальна виставка, що ознайомлює читачів бібліотеки з частиною архіву фотодокументів бібліотеки [11]. Перлиною архіву є колекція портретів та ландшафтів, яка налічує понад 28 тис. екземплярів, виконаних у різних техніках (гравюри, ксилографії, мідьорити, літографії). Матеріали колекцій в основному присвячені Баварії, одначе є і історичні світлини Німеччини періоду Ваймарської республіки, Третього райху, Другої світової війни та повоєнного періоду [10]. Архів фотодокументів Баварської державної бібліотеки

є членом «Асоціації надавачів професійних зображень» (нім. – Verband professioneller Bildanbieter [BVPA]) [12] та «Профоб'єднання 7» (нім. – Fachgruppe 7 [Media Archives]) «Асоціації німецьких архівістів/бібліотекарів» (нім. – Verband deutscher Archivare [VdA]) [26].

Отже, на сучасному етапі оцифрування книг та документів розвиток електронних послуг, а також забезпечення постійного вільного доступу до оцифрованих знань читачам з усього світу є стратегічно важливою складовою для існування сучасної бібліотеки. Заради успішної комунікації з українським читачем наші бібліотеки мусять іти в ногу з часом. Лише це зробить їх конкурентоспроможними в боротьбі за сучасного читача. Оскільки вирішення цього питання потребує залучення колосальних коштів, наші бібліотеки, користуючись прикладом своїх європейських партнерів, мають теж шукати інвесторів чи меценатів.

Перспективним є також вивчення досвіду співпраці інших бібліотек з корпорацією Google в контексті проекту «Бібліотека» або аналогічних проєктів з оцифрування фондів.

Список використаних джерел

1. *Бабічева О.* Нові технології у бібліотечно-інформаційній практиці Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна / О. Бабічева // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 28. – С. 176–181.

2. *Макарова О.* Інформаційно-комунікаційні технології в діяльності сучасної бібліотеки (на прикладі Баварської державної бібліотеки) / О. Макарова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2018. – Вип. 49. – С. 196–203.

3. *Мамінова О.* Нові інформаційні технології збереження національної культурної спадщини Республіки Узбекистан / О. Мамінова // Бібл. вісн. – 2010. – № 2. – С. 31–33.

4. *Медведева В.* Особливості використання інформаційних технологій в інформаційно-аналітичній діяльності наукових бібліотек / В. Медведева // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. 36. – С. 482–488.

5. *Ніколаєв І. В.* Використання сучасних інформаційних технологій у роботі бібліотек / І. В. Ніколаєв, Н. В. Криворучко // Наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту. Економічні науки. – 2015. – Вип. 27. – С. 294–301.

6. О Библиотечном проекте Google [Online] / Справка Google. – Режим доступа: <http://bit.ly/2k4hCPk>. – Назва з екрана.

7. Archäologie 2.0–Mit Hightech auf Spurensuche [Online] / YouTube. – 2017. – Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=Iht8GZncIh0>.
8. Bewahren – entdecken – sammeln: Jahresbericht 2017 [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from https://www.bsb-muenchen.de/fileadmin/pdf/publikationen/jahresbericht/bsb_jb_2017.pdf.
9. Bibliotheksgebäude [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/portraet/bibliotheksgebaeude/>.
10. Bilder, Bilder, Bilder. Das Bildarchiv der Bayerischen Staatsbibliothek. [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/einblicke/bilder-bilder-bilder-das-bildarchiv-der-bayerischen-staatsbibliothek/>.
11. Bilder, Bilder, Bilder. Die Fotoarchive der Bayerischen Bibliothek. [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/veranstaltungen-und-ausstellungen/ausstellungen/virtuelle-ausstellungen/ausstellungen/bilder-bilder-bilder>.
12. Der BVPA: ein erfolgreicher Verband stellt sich vor. [Online] / Bundesverband professioneller Bildanbieter. – Retrieved from <https://bvpa.org/>.
13. Die Bayerische Staatsbibliothek – Information in erster Linie [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/portraet/>.
14. Die Bayerische Staatsbibliothek in Zahlen – 2018 [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/portraet/in-zahlen>.
15. Digitale Sammlungen – Kategorien [Online] / MDZ. Münchener Digitalisierungszentrum. Digitale Bibliothek. – Retrieved from https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=sammlungen_kategorien&l=de.
16. Digitalisierung – Neue theoretische Ansätze in der Archäologie [Online] / YouTube. – 2018. – Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=9eJd12dHo2o>.
17. Digitalisierung [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=digitalisierung&l=de>.
18. Langzeitarchivierung: Zahlen und Statistiken [Online] / MDZ. Münchener Digitalisierungszentrum. Digitale Bibliothek. – Retrieved from <https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=langzeitarchivierung&l=de>.
19. Leibniz-Rechenzentrum der Bayerischen Akademie der Wissenschaften [Online]. – Retrieved from <https://www.lrz.de/>.
20. LRZ Broschuere [Online] // Leibniz-Rechenzentrum der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. – Retrieved from https://www.lrz.de/wir/lrz-flyer/lrz_image_broschuere.pdf.

21. Sammlungen [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/>.

22. Triumphbogen von Palmyra (Syrien) [Online] / The Institute for Digital Archaeology. – Retrieved from <http://digitalarchaeology.org.uk/bern-deutsche>.

23. Über die Sammlungen [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/bilder/ueber-die-sammlungen/>.

24. Über uns. Google. [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/kooperationen/google/>.

25. Ukraine. Ukrainica. [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/osteuropa/laender/ukraine/>.

26. VdA–Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. [Online] / – Retrieved from <https://www.vda.archiv.net/aktuelles.html>.

27. Virtuelle Archäologie [Online] / YouTube. – 2013. – Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=ds7_v6_Q6_uzg.

28. Vor 175 Jahren errichtet – vor 75 Jahren zerstört. Das Gebäude der Bayerischen Staatsbibliothek [Online] / Bayerische Staatsbibliothek. – Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/veranstaltungen-und-ausstellungen/ausstellungen/virtuelle-ausstellungen/ausstellungen/vor-175-jahren-errichtet-vor-75-jahren-zerstoert/>.

29. Willkommen im Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ) [Online] / MDZ. Münchener Digitalisierungszentrum. Digitale Bibliothek. – Retrieved from <https://www.digitale-sammlungen.de/>.

References

1. Babicheva, O. (2010). New technologies in the librarian and informational practices of Central Scientific Library of V. Karazin Kharkiv National University. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 28, pp. 176–181 [in Ukrainian].

2. Makarova, O. (2018). Information and communication technologies in the functioning of modern library (the example of Bavarian State Library). *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 49, pp. 196–203. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.49.196> [in Ukrainian].

3. Maminova, O. (2010). New digital technologies and the preservation of national cultural heritage of Republic of Uzbekistan. *Library Herald*, no. 2, pp. 31–33 [in Ukrainian].

4. Medvedieva, V. (2013). Peculiarities of the digital technologies' appliance in the informational and analytical activity of scientific libraries. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 36, pp. 482–488 [in Ukrainian].

5. Nikolaiev, I. and Kryvoruchko, N. (2015). Modern digital technologies in the library functioning. Proceedings of Kirovohrad national technical university. Economics, issue 27, pp. 294–301 [in Ukrainian].

6. *Google Library Project*. (n.d.). Retrieved September 29, 2019, from <http://bit.ly/2k4hCPk>.

7. G.L. (2017, June 17). Archäologie 20–Mit Hightech auf Spurensuche. Retrieved September 29, 2019, from <https://www.youtube.com/watch?v=Iht8GZncIh0>.

8. Bewahren – entdecken – sammeln: Jahresbericht 2017. (2017). *Bayerische Staatsbibliothek*. Retrieved from https://www.bsb-muenchen.de/fileadmin/pdf/publikationen/jahresbericht/bsb_jb_2017.pdf

9. Bibliotheksgebäude. (n.d.). Retrieved September 29, 2019, from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/portraet/bibliotheksgaeubede>.

10. Bilder, Bilder, Bilder. Das Bildarchiv der Bayerischen Staatsbibliothek. (n.d.). Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/einblicke/bilder-bilder-bilder-das-bildarchiv-der-bayerischen-staatsbibliothek/>.

11. Bilder, Bilder, Bilder. Die Fotoarchive der Bayerischen Bibliothek. (n.d.). Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/veranstaltungen-und-ausstellungen/ausstellungen/virtuelle-ausstellungen/ausstellungen/bilder-bilder-bilder/>.

12. Home – BVPA–Bundesverband professioneller Bildanbieter. (n. d.). Retrieved from <https://bvpa.org/>.

13. Porträt. (n. d.). Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/portraet/>.

14. Die Bayerische Staatsbibliothek in Zahlen – 2018. (n. d.). Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/portraet/in-zahlen/>.

15. Digitale Sammlungen – Kategorien. (n. d.). *Münchener Digitalisierungs Zentrum. Digitale Bibliothek*. Retrieved from https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=sammlungen_kategorien&l=de.

16. Anarchäologie. (2018, October 16). Digitalisierung- Neue theoretische Ansätze in der Archäologie. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=9eJd12dHo2o>.

17. Bayerische Staatsbibliothek. (n. d.). Retrieved from <https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=digitalisierung&l=de>.

18. Langzeitarchivierung: Zahlen und Statistiken. (n. d.). *Digitale Bibliothek. Münchener Digitalisierungs Zentrum*. Retrieved from <https://www.digitale-sammlungen.de/index.html?c=langzeitarchivierung&l=de>.

19. Leibniz-Rechenzentrum der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. (n. d.). Retrieved from <https://www.lrz.de/>.

20. Leibniz-Rechenzentrum Broschuere. (n.d.). *Leibniz-Rechenzentrum der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*. Retrieved from https://www.lrz.de/wir/lrz-flyer/lrz_Image_broschuere.pdf.

21. Sammlungen. (n. d.). *Bayerische Staatsbibliothek*. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/>.

22. Triumphbogen von Palmyra (Syrien). (2019, June 12–24). *The Institute for Digital Archaeology*. Retrieved from: <http://digitalarchaeology.org.uk/bern-deutsche>.

23. Über die Sammlungen. (n. d.). *Bayerische Staatsbibliothek*. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/bilder/ueber-die-sammlungen/>.

24. Über uns. Google. (n. d.). *Bayerische Staatsbibliothek*. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/ueber-uns/kooperationen/google/>.

25. Ukraine. Ukrainica. (n. d.). *Bayerische Staatsbibliothek*. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/osteuropa/laender/ukraine/>.

26. VdA–Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V. (n. d.). Retrieved from <https://www.vda.archiv.net/aktuelles.html>.

27. Virtuelle Archäologie. (2013, February 7). Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=ds7v6Q6_uzg.

28. Vor 175 Jahren errichtet – vor 75 Jahren zerstört. Das Gebäude der Bayerischen Staatsbibliothek. (n. d.). *Bayerische Staatsbibliothek*. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/veranstaltungen-und-ausstellungen/ausstellungen/virtuelle-ausstellungen/ausstellungen/vor-175-jahren-errichtet-vor-75-jahren-zerstoert/>.

29. Willkommen im Münchener DigitalisierungsZentrum (MDZ). (n. d.). *MDZ. Münchener DigitalisierungsZentrum. Digitale Bibliothek*. Retrieved from <https://www.digitale-sammlungen.de/>.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2019.

Oleksandra Trokhymenko,

PhD (Historical), Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9723-4991>

Digital Technology and the Librarianship: German Experience

The article deals with the different ways of modern digital technology application to science and librarianship. The author gives an example of a geophysical survey in archeology, which became possible due to soil scanners of various types. Such archaeological research methods make it easier to identify a place for excavation. Another way to apply digital technology is 3 D modeling. This technology is very useful for the restoration of historical monuments. For example, researchers from the Institute for Digital Archaeology managed to create a digital copy of the Monumental Arch of Palmyra just before its destruction in 2015.

Digital technology makes it possible to preserve books, research papers and manuscripts better. Digital copy of book does not tear and can't be burned, and many users can read it at once. A great success in that direction is the Library Project of Google Corporation, started in 2004. The basic concern of this project is collaboration with libraries in order to digitize their books collections to make them accessible for any user. In this article the author considered the partnership of Google Corporation with the State Bavarian Library.

A special department of the State Bavarian Library is the Munich Centre for Digitalization. It was founded for the digitization of books and long-term archiving. In addition, the Munich Center provides free access to its archival fund for scientists and researchers. The Munich Centre exploits scanners of various types for books, maps, manuscripts, newspapers, cinematic and photographic materials, antique books as well as for 3 d modeling. The functioning of digital archive of Munich Centre is provided by the Leibniz Data Centre of Bavarian Academy of science. As a Bavarian Library reports, in 2018 its digital archive received more than 8.5 million requests from users.

Keywords: Bavarian State Library, Munich Centre for Digitalization, long-term archiving, book digitizing, Google, Library Project.

Артур Федорчук,

наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ПРЕЗИДЕНТ США В ЗАКОРДОННИХ РЕСУРСАХ: АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПУБЛІКАЦІЙ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

У публікації представлено результати досліджень особливостей висвітлення діяльності президента США та образу самого Д. Трампа в іноземних інформаційних ресурсах. Дослідження було проведено на матеріалах моніторингу засобів масової інформації всесвітньої мережі. Розкриті загальні принципи та технології моніторингу. Розглянуто питання актуальності моніторингу інформації про інститут президентства в матеріалах закордонних інтернет-джерел.

Ключові слова: база даних, моніторинг Інтернету, ЗМІ, інститут президентства, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Визначення місця та розуміння суспільством ролі інституту президентства сьогодні є важливими, а іноді й визначальними питаннями державного будівництва в Україні. Використання досвіду різних країн світу, де інститут президентства має достатньо тривалу історію та різноманітні практики функціонування, може бути корисним при визначенні структури управління державою та створення системи противаг між гілками влади в нашій країні. Одним з дієвих методів дослідження означеної проблеми є моніторинг світових інформаційних потоків, як з метою дослідження впливу інформаційних комунікацій на характер, обсяги та особливості висвітлення інституту президентства в інформаційному просторі, так і для дослідження ролі цього важливого інституту в різних країнах, а також особливостей діяльності та іміджу конкретних президентів і їх ролі в суспільно-політичному житті їхньої держави [1].

Відображенням теоретичної цінності та актуальності вивчення окресленої проблеми є значний обсяг різнопланових досліджень і зростаючий інтерес до неї з боку вітчизняних і зарубіжних дослідників. Дослідженнями єдиного інформаційного простору та його впливу на суспільство займається досить велика кількість світових та вітчизняних науковців, у тому числі й науковців Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ), насамперед, це О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та ін. [2].

Інформаційні комунікації та засоби масової інформації, як найвидиміші їх складові, досліджувалися в працях як зарубіжних, так і українських учених, зокрема: Л. Брауна, Д. Вількокса та Л. Нольте, Б. Грушина, Ф. Джефкінса, Е. Доценка, Б. Зільберта, І. Ігнат'єва, У. Ліппмена, Дж. Марконі, В. Оссовського, Г. Почепцова, В. Тертичної, Н. Хамелінка та багатьох інших. Науковці по-різному оцінювали значення та характер впливу інформаційної комунікації, проте вони одностайні у висновках про значний вплив ЗМІ на настрої суспільства та тенденції зростання цього впливу з розвитком засобів комунікації. Більшість дослідників замислювалися над необхідністю досліджувати вплив інформаційних комунікацій на суспільство та формування соціально-політичної реальності.

Сьогоднішній стан розвитку інформаційного суспільства актуалізує як проблеми вивчення особливостей інформаційних комунікацій, так і проблеми аналізу механізмів впливу комунікацій на діяльність і умови функціонування сучасного суспільства, держав і їх інститутів та окремих персоналій. Найбільш поширеним методом дослідження інформаційних комунікацій та їх впливу на процеси, що відбуваються у світі, поступово став моніторинг інформаційного простору та інформаційних потоків, що породжують сучасні комунікації. Можливості виявлення суспільних настроїв через моніторинг ЗМІ ще в середині минулого століття почав вивчати Г. Алмонд, а у 80-х роках В. Ліпманн [5]. Системи моніторингу інформаційного простору дають змогу дослідити проблеми сучасного суспільства в конкретному ракурсі та в обмежений проміжок часу. Чим динамічніше змінюється інформація, тим швидше вона застаріває, стає менш актуальною з точки зору ухвалення управлінських рішень. Проте, з точки зору дослідження самих процесів, відібрана та структурована в процесі моніторингу інформація, навпаки, із часом навіть підвищує свою цінність, оскільки переважна більшість першоджерел, на базі яких проведено моніторинг, із часом просто зникає.

Слід зауважити, що це стосується лише тих систем моніторингу, які будуються на основі повноцінних інформаційно-аналітичних систем зі створенням та веденням баз даних протягом тривалого часу. Збереження значного масиву інформації у вигляді проблемно і тематично структурованих повних текстів публікацій, їх фрагментів або рефератів (анотацій) дає змогу робити ретроспективний аналіз інформації за будь-який конкретний відрізок часу [4]. Особливо це актуально для систем моніторингу соціально-політичної інформації. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена потребою наукового осмислення

ролі та світового досвіду становлення інституту президентства у світі та висвітлення цього феномену у потоках інформації, що породжують провідні зарубіжні засоби масової інформації в інформаційному просторі.

Мета статті – продемонструвати можливості моніторингу мережевих закордонних ЗМІ при організації наукових досліджень політичної діяльності та іміджу інституту президентства на прикладі аналізу змісту публікацій про президента США Д. Трампа.

Методами дослідження означеної проблеми був обраний моніторинг інформаційних повідомлень інтернет-ЗМІ, а також аналіз, класифікація, систематизація та кластеризація відібраних матеріалів згідно з обраною тематикою.

Об'єктом нашого дослідження стали випуски інформаційно-реферативного бюлетеня «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» за I–III квартали 2019 р. щодо висвітлення на їх сторінках діяльності президента США Д. Трампа. Означений інформаційний продукт та однойменну БД було сформовано у відділ організації та використання документального фонду Фонду Президентів України НБУВ, яка має значний досвід організації моніторингу вітчизняних та закордонних ЗМІ та формування на їх базі різноманітних оглядів, бюлетенів та аналітичних матеріалів. Цей досвід був використаний і при розробці інструментів та загальних принципів нашого дослідження.

Першим етапом моніторингу стало виявлення в публікаціях мережевих ЗМІ матеріалів тематично відповідних напряму дослідження діяльності президента США Д. Трампа.

Стратегія відбору публікацій була складним аспектом дослідження. У цілому, ми ставили завдання зафіксувати та порівняти особливості подачі інформації впливовими світовими ЗМІ. Попередньо моніторинг інформації було визнано доцільним проводити на матеріалах електронних варіантів найбільш авторитетних у світі періодичних видань, інформаційно-аналітичних порталів та провідних інформаційних агенцій. Відбираючи публікації з різних джерел, ми використовували послідовну систематичну вибірку, оскільки явища, пов'язані з інститутом президентства, можуть мати як епізодичний, так і постійний характер. Додатковим фактором, що впливав на вибірку, було те, що для якісного відбору та вилучення інформації з кожної статті потрібні кваліфіковані досвідчені фахівці. Ситуація ускладнюється також необхідністю достатньо вільного володіння різними іноземними мовами для оперативного визначення відповідності публікації меті моніторингу та значними витратами часу на переклад та складення реферату статті, у разі прийняття

рішення про включення матеріалу до моніторингу. Це означало, що ми не могли встановити остаточний розмір вибірки на самому початку дослідження, а мусили адаптувати свою роботу відповідно до обсягів, інформативності конкретних джерел інформації й характеру наповнення бази даних та інформаційно-реферативного бюлетеня «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ».

Технологія моніторингу, яка була розроблена у відділі, передбачає, що виявлені публікації, відповідні тематиці дослідження, копіюються та оформлюються згідно з внутрішніми вимогами дослідження, повністю перекладаються з мови оригіналу на українську з метою виявлення всіх аспектів та змістового навантаження конкретної публікації, доповнюються рефератом державною мовою, індексуються згідно з поточним тематичним класифікатором та вводяться в БД [3].

Було прийняте рішення розробляти робочий класифікатор моніторингу ієрархічним за трьома основними категоріями (загальними рубриками): внутрішня політика, міжнародна політика та імідж президентів. Перші дві категорії на другому рівні поділялися на відповідні тематичні рубрики. Для внутрішньої політики президентів це були окремі види політичної діяльності й взаємодії із суспільством та з іншими владними інститутами (законодавчими, виконавчими, судовими тощо). Для міжнародної політики президентів було прийнято рішення на другому рівні класифікатора виділяти географічний регіон (частину світу, материка), міжнародні організації (ООН, НАТО та ін.) або загальні питання міжнародної політики (міжнародне економічне співробітництво, торгівельні війни тощо). У загальній рубриці іміджу президентів було прийнято рішення не виділяти тематичних рубрик. Третім рівнем класифікації матеріалів є країна президента.

Наш робочий класифікатор був ретельно перевірений, скоригований і доповнений на пілотному етапі, й сам по собі є результатом дослідження та може бути корисним як основа для майбутніх емпіричних досліджень інституту президентства, інших політичних інститутів, політичних партій та окремих політиків. Найпоширенішою загальною рубрикою виявилася «Внутрішня політика президентів». Здебільшого тематичні рубрики стосувалися взаємовідносин президентів із законодавчою владою. Виявилось, що частота появи рубрик першого рівня в матеріалах, відібраних у різних джерелах, була схожою, хоча статистичні випробування показали, що джерело тексту в цілому суттєво впливає на частоту появи тематичних рубрик другого рівня класифікатора. Більш детальна перевірка даних за допомогою як графіків на рівні тематичних рубрик, так і графіків

на рівні окремих джерел показала, що тенденції висвітлення діяльності загалом зберігаються, хоча й мають суттєві розбіжності.

Розглянемо можливості розробленої нами технології моніторингу на прикладі дослідження особливостей висвітлення діяльності та іміджу президента США Д. Трампа протягом I–III кварталів 2019 р. у зарубіжних ЗМІ, залучаючи до процесу моніторингу дев'ять випусків інформаційно-реферативного бюлетеня «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ».

Як показав аналіз, за перші дев'ять місяців 2019 р. до БД було внесено 1522 записи, що містили повні тексти, реферати та бібліографію з публікацій мережі, що стосувалися інституту президентів та діяльності президентів усіх країн світу. З усього масиву матеріалів 255 публікацій висвітлювали діяльність Д. Трампа на посту президента США. Він передбачувано зайняв першу позицію у рейтингу президентів світу за кількістю публікацій (див. таблицю).

Таблиця

**Рейтинг президентів за кількістю
відібраних повідомлень у I–III кварталі 2019 р.
(перші 10 президентів)**

№ п/п	Президент	Країна президента	Кількість повідомлень
1.	Д. ТРАМП	США	255
2.	В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ	Україна	191
3.	Н. МАДУРО	Венесуела	70
4.	Е. МАКРОН	Франція	53
5.	П. ПОРОШЕНКО	Україна	53
6.	Ж. БОЛСОНАРУ	Бразилія	48
7.	В. ПУТІН	РФ	36
8.	Р. ЕРДОГАН	Туреччина	35
9.	А. ДУДА	Польща	32
10.	А. БУТЕФЛІКА	Алжир	30

Доля негативної тональності в публікаціях про Д. Трампа (12 %) виявилася достатньо низькою, порівняно з долею негативно забарвленої інформації про президентів світу загалом (близько 20 %) (рис. 1). 28 % матеріалів позитивно характеризували діяльність президента США (що є одним з найкращих результатів) при 60 % нейтрального характеру подання

інформації. На відміну від загальної картини, у публікаціях про Д. Трампа переважали матеріали про міжнародну політику президента (50 %).

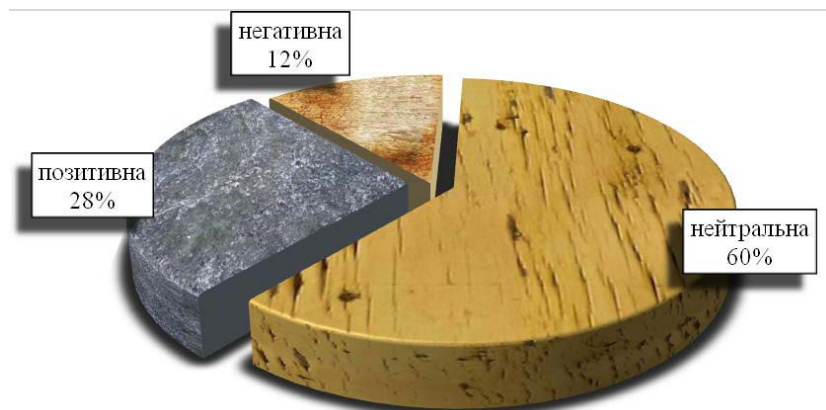

Рис. 1. Тональність повідомлень зарубіжних ЗМІ про президента США Д. Трампа (січень – вересень 2019 р.)

Рис. 2. Тональність повідомлень зарубіжних ЗМІ про президента США Д. Трампа в ракурсі загальних рубрик (січень – вересень 2019 р.)

Внутрішня політика становила 27 % усіх публікацій, а імідж президента

розглядався лише у 23 % відібраних матеріалів. Під іміджем президента ми розуміємо стійкий і емоційно забарвлений образ, сформований політиком особисто і його командою за допомогою різних інформаційних комунікацій. У свій політичний імідж, на думку журналістів провідних видань, Д. Трамп заклав ряд важливих ключових характеристик, у результаті чого імідж вийшов привабливим для великої частини американців. Він достатньо обізнаний у всіх питаннях внутрішньої і зовнішньої політики. Проте в період дослідження спостерігається тенденція втрати Д. Трампом прихильності журналістів, що зумовило 50 % негативної оцінки його образу (рис. 2).

Протягом усього періоду дослідження Д. Трамп висловлював різкі позиції, що не подобалося одній частині журналістів та оглядачів, але було позитивно сприйнято іншою частиною. Наприклад, дуже резонансними та дискусійними виявилися питання, пов'язані з національною безпекою – імміграцією, терористичною загрозою, випадками неадекватного використання вогнепальної зброї та масових вбивств. Зокрема, американці латиноамериканського походження були стривожені його заявами про будівництво стіни на кордоні з Мексикою. Але інша частина американців поставилася до таких заходів із розумінням, як складової національної безпеки (рис. 3).

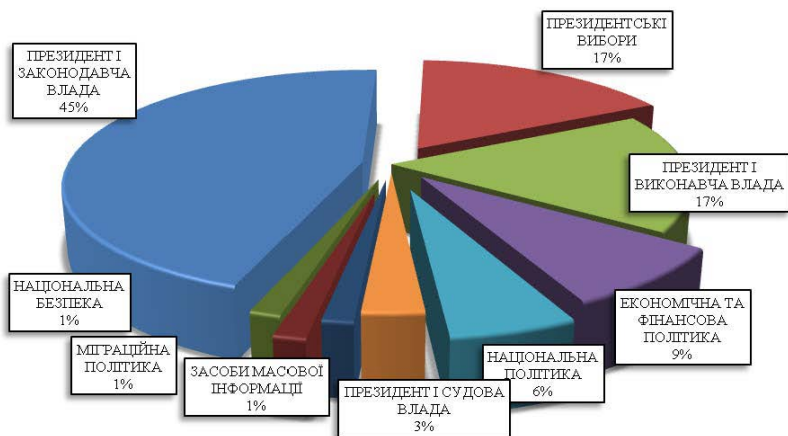

Рис. 3. Дольова вага тематики повідомлень зарубіжних ЗМІ про президента США Д. Трампа в категорії «внутрішня політика» (січень – вересень 2019 р.)
Д. Трамп висловлював нові погляди і за напрямками зовнішньої політики,

вважаючи за необхідне скоротити витрати на допомогу союзникам і на розширення американської присутності у світі, на що США витрачає величезні гроші. Виборці Д. Трампа повірили, що велич Америки не залежить від її усюдисущої присутності у світі, але багато політиків і журналістів нещадно критикували президента за втрату позицій та ініціативи в міжнародній політиці й зраду союзників і західних цінностей. Найбільше публікацій у загальній рубриці міжнародної політики присвячено політиці Д. Трампа та його адміністрації в Азії (рис. 4). У 2019 р. президент США прийняв далеко неоднозначно сприйняті у світі ініціативи щодо санкцій проти Ірану, виводу військ із Сирії, погроз Туреччині. Д. Трамп безрезультатно намагався домовитися з лідером Північної Кореї Кім Чен Ином про денуклеаризацію Корейського півострова та посварився з Китаєм, розв'язавши з цією азійською країною наймасштабнішу торговельну війну в історії. У результаті, міжнародну політику президента США лише в 15 % публікацій оцінювали позитивно, у 13 % інформація носила негативне забарвлення.

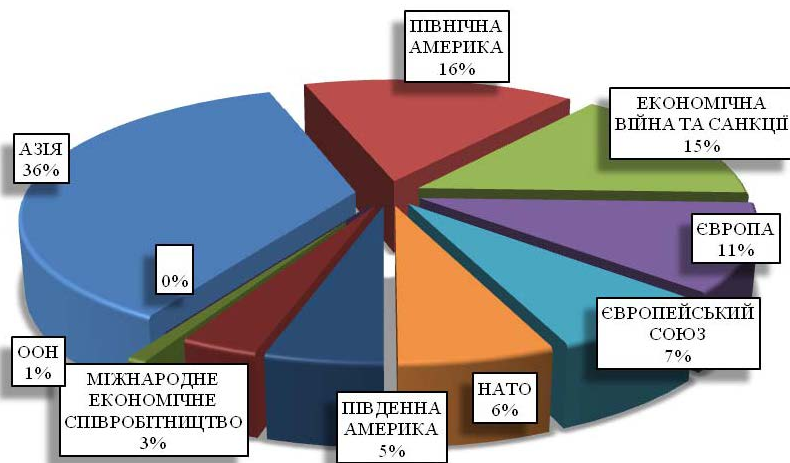

Рис. 4. Дольова вага тематики повідомлень зарубіжних ЗМІ про президента США Д. Трампа в категорії «міжнародна політика» (січень – вересень 2019 р.)

Особливу роль у формуванні іміджу Д. Трампа відіграла його манера поведінки, завдяки якій він, з одного боку, протиставляв себе системі, а з іншого – постійно створював інформаційні приводи, привертаючи увагу ЗМІ і громадськості. Він не соромився виразів, робив різкі висловлювання.

Особливо при цьому доставалося його політичним суперникам – конгресменам від демократичної партії. Саме з ними президент вів дискусії щодо фінансування стіни на кордоні з Мексикою, законів проти іммігрантів тощо. 45 % публікацій у мережі було присвячено саме взаємовідносинам із законодавцями США. Частині американців така поведінка не подобалася. Деякі ЗМІ «приклеїли» Д. Трампу ярлик «фріка», проте інша частина інформаційного простору побачила в ньому «свого парня», який здатний допомогти і Америці, і світу знайти нові шляхи й підходи для розвитку.

Моніторинг зарубіжних ЗМІ щодо висвітлення діяльності та іміджу президента США Д. Трампа на основі впливових інформаційних ресурсів мережі Інтернет у січні – вересні 2019 р. показав корисність таких досліджень для осмислення ролі інституту президентства у світі та значення світового досвіду в питаннях становлення цього інституту. Зокрема, проведене нами дослідження надало можливість якісно та кількісно оцінити характер висвітлення діяльності президента США Д. Трампа та відслідкувати світові тенденції функціонування інституту президентів на матеріалах зарубіжних засобів масової інформації. Крім того, статистичні таблиці, графіки, стислі реферативні матеріали, структуровані за тематикою або за іншими вимогами користувача, а також можливість оперативного доступу до першоджерел та/або повних текстів публікацій значно поліпшують якість роботи аналітичних служб. Ми вважаємо, що проведення досліджень на базі інформаційних продуктів, які формує Фонд Президентів України, створюють можливість організації дієвого моніторингу інформаційних потоків світової мережі щодо різноманітних аспектів функціонування інституту президентства. Цей інформаційний ресурс може слугувати основою для проведення досліджень як оперативного, так і глобального характеру, у тому числі в ретроспективному та історичному аспектах.

Список використаних джерел

1. Єдиний інформаційний простір [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Єдиний_інформаційний_простір. – Назва з екрана.
2. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 197 с.
3. *Федорчук А. Г.* Интеллектуальные поисково-аналитические системы

мониторинга СМИ / А. Г. Федорчук, Н. В. Танатар // Б-ки нац. акад. наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2008. – Вып. 6. – С. 205–219.

4. Федорчук А. Г. Теоретико-методичні засади аналізу інформаційного потоку соціально-політичного спрямування / А. Г. Федорчук, Н. В. Танатар // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2004. – № 2. – С. 33–38.

5. Что такое мониторинг СМИ [Электронный ресурс] // Zmonitoring: Центр мониторинга СМИ. – Режим доступа: <http://www.zmonitoring.ru/what-is-monitoring-smi>. – Загл. с экрана.

References

1. Yedynyi informatsiinyi prostir (2017) [Elektronnyi resurs] [Joint information space]. *Vikipediia – Wikipedia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Єдиний_інформаційний_простір [in Ukrainian].

2. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et al. (2013). Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in the Influence of the Global Information Environment on the Socio-Cultural Sphere of Ukraine]. *NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Fedorchuk, A. H. (2008). Intellekturnye poiskovo-analiticheskie sistemy monitoringa SMI [Intellectual search and analytical systems for media monitoring]. *Biblioteki nacionalnyh akademij nauk: problemy funkcionirovaniya, tendentsii razvitija – Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, issue. 6, pp. 205–219 [in Russian].

4. Fedorchuk, A. H. (2004) Teoretyko-metodychni zasady analizu informatsiinoho potoku sotsialno-politychnoho spriamuvannia [Theoretical and methodical approaches to analysis of information flow of socio-political direction]. *Bibliotekoznavstvo, dokumentoznavstvo, informolohiia – Library Science, Documentation, Informology*, no. 2, pp. 33–38 [in Ukrainian].

5. Chto takoe monitoring SMI (2013) [What is media monitoring]. *Zmonitoring: Centr monitoringa SMI–Zmonitoring: Media Monitoring Center*. Retrieved from <http://www.zmonitoring.ru/what-is-monitoring-smi> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 26.11.2019.

Arthur Fedorchuk,

Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1141-1812>**US President in Foreign Resources:****An Analysis of the Online Publications Content**

The publication presents the results of research of the features of coverage of the US president activities and Donald Trump's image in foreign information Internet resources. The research was conducted on the basis of media monitoring of a world-wide network. General principles and monitoring technologies are disclosed. The issues of the relevance of monitoring information about the institution of the presidency in the materials of foreign resources of the global network are considered. The technology and methodology of working with the database «Institute of the Presidency in Foreign Media» in the software environment «IRBIS64», which is created in V. I. Vernadsky National Library of Ukraine for storing and processing results of monitoring materials of foreign information resources related to the activities and image of the institution of the presidency in the world.

Monitoring has shown the usefulness of such research for understanding role of the institute of presidency in the world. It has been concluded that analysis based on monitoring materials could help to determine qualitatively and quantitatively and evaluate world trends of the institute of presidency functioning and peculiarities of presidency coverage in foreign mass media. To help analysts, statistical tables, graphs, brief abstracts, structured by topic or other analyst' requirements could be provided, as well as the possibility of quick access to primary sources or publications full texts on the network. The functioning of the database «Institute of the Presidency in Foreign Media» has created the possibility of organizing effective monitoring of the information flows of the world network on the problems and characteristics of presidency functioning. The materials provided by such a database could serve as the basis for various studies of both operational and global nature, including retrospective and historical analytical studies.

Keywords: database, internet monitoring, mass media, presidency institute, Internet information resources.

Наталія Онищенко

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГУ Й АНАЛІЗУ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУСПІЛЬСТВА НА БАЗІ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ, ФОНДІВ БІБЛОТЕКИ ДЛЯ ПОТРЕБ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У СФЕРІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті розглядаються особливості тематичного моніторингу та аналізу актуальних проблем суспільства у сфері стратегічних комунікацій на базі відкритих джерел інформації в мережі Інтернет, які дають змогу виявити та проаналізувати повідомлення, що висвітлюють гострі проблеми безпекового характеру та конфлікти в суспільстві, які спричиняють реальну громадську дію; повідомлення, що висвітлюють проблеми України в умовах російсько-українського збройного конфлікту.

Ключові слова: стратегічні комунікації, ЗМІ, соціальні мережі, моніторинг.

Найважливіша умова ефективного забезпечення державної політики у всіх сферах життя суспільства – отримання, аналіз й ефективне використання інформації. Інформаційно-аналітичні дослідження у багатьох країнах світу є основою для прийняття стратегічних рішень вищим політичним керівництвом, що визначають головні напрями розвитку держави та забезпечення її національної безпеки.

Інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади у сфері стратегічних комунікацій – це цілеспрямований, специфічний і безупинний процес моніторингу, аналізу, збереження і представлення суб'єктам національної безпеки інформації, здійснюваний спеціально створеними інститутами та службами. Це специфічна діяльність, за допомогою якої досягається і підтримується необхідний стан національної безпеки. Моніторинг та аналіз – це один з компонентів процесу інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері стратегічних комунікацій, який зводиться до того, щоб суб'єкти забезпечення національної безпеки вчасно отримували потрібну їм достовірну і повну інформацію про реалізацію національних інтересів і загрози їм у потрібній і достатній

кількості та зручній формі. Загальні проблеми формування поняття стратегічні комунікації систем глибоко проаналізовані багатьма закордонними дослідниками.

Серед вітчизняних дослідників у сфері стратегічних комунікацій у першу чергу можна відзначити Г. Почепцова. На його переконання, сьогодишні уряди, президенти і бізнес набагато більш залежні від громадської думки, ніж це було раніше. Це викликає до життя нові типи інструментарію, які спрямовані на роботу з громадською думкою, оскільки без опори на громадську думку не існує можливості руху вперед [1].

Проблеми розбудови системи стратегічних комунікацій в Україні досліджував Д. Дубов, який зазначає, що на інструментальному рівні ефективна система стратегічних комунікацій – це передусім однозначна формалізована модель взаємодії відомств, їх оперативна співкоординація для утвердження певного наративу. Останній формується не лише виключно силами самої держави, однак у тісному контексті із широким спектром представників суспільства: науковцями, експертами, громадськими активістами тощо [2].

Сьогодні в умовах розв'язаної Російською Федерацією інформаційної війни проти України розуміння поняття і використання стратегічні комунікації як ніколи актуальне в Україні.

Проблеми розуміння стратегічних комунікацій у європейських дослідженнях, труднощі їх використання в українській практиці для вироблення адекватної моделі протидії російській пропаганді, проблемні напрями розвитку системи стратегічних комунікацій України досліджено, зокрема, С. Соловйовим [3].

Мета статті – дослідити особливості моніторингу ЗМІ та соціальних мереж щодо актуальних проблем суспільства з метою забезпечення органів державної влади у сфері стратегічних комунікацій.

На сьогодні Україною вже отримано унікальний досвід протистояння інформаційній агресії, який якнайменш слід досліджувати і враховувати при підготовці фахівців.

Серед основних напрямків практичної діяльності, які охоплюються сферою стратегічних комунікацій, є публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, інформаційні та психологічні операції, зв'язки зі ЗМІ, діяльність у соціальних мережах тощо.

Очевидно, що це надзвичайно складна сфера, тому будь-яка робота на волонтерських засадах або у вигляді додаткового «громадського» навантаження на структури, що існують, чи органи управління має обмежену ефективність. Тому потрібні окремі організаційні структури,

які забезпечать набуття Збройними силами України, іншими складовими секторів безпеки та оборони необхідних оперативних спроможностей, у тому числі наукових та освітніх [4].

Важливим завданням, що стоїть перед сучасними державами, які розробляють стратегічну комунікацію, є вміння працювати з її каналами, які останнім часом розширилися завдяки розвитку інтернет-технологій.

Крім традиційних ЗМІ, аналітикам, які працюють в галузі стратегічних комунікацій, доводиться освоювати електронні комунікації, які надають нові можливості передачі повідомлення цільовим аудиторіям для розширення ефективної комунікаційної стратегії, яка відповідає за просування державних інтересів і цілей, як за кордоном, так і у своїх країнах.

Експерти, що працюють у розробках стратегічних комунікацій, виділяють такі електронні канали, з якими в першу чергу потрібно навчитися працювати:

1. Електронні ЗМІ (журнали, газети, інформаційні агентства тощо).

ЗМІ в Інтернеті мають серйозні переваги перед традиційними ЗМІ. Передусім це низька вартість інформаційного продукту; не фіксується обсяг, не обмежений газетними шпальтами чи ефірним часом; екстериторіальність, тобто матеріал доступний там, де є Інтернет; мультимедійність, що передбачає використання практично всіх видів передавання інформації (текст, фото, звук, відео, графіку).

Крім того, багато традиційних ЗМІ, які перенесли свої версії в електронний формат, мають таку блогерську функцію, як коментарі, яка дає змогу комунікатору відстежити ефект свого повідомлення у цільовій аудиторії.

2. Соціальні мережі (найбільш переважними є такі мережі, як Facebook, Twitter), блоги, мобільний зв'язок.

Головною перевагою соціальних мереж, на відміну від електронних ЗМІ, є загальнодоступність. Якщо електронне видання має свою цільову аудиторію, то соціальні мережі об'єднують всіх користуючись міжнародним статусом. Саме тому вони стали впливати не тільки на міжнародну цільову аудиторію, а й на самих стратегічних комунікаторів. Моніторинг соціальних мереж дозволяє комунікаторів направляти дискусії блогерів у потрібне русло і мобілізувати групи для тієї чи іншої мети. Перевага блогів перед традиційними ЗМІ є незаперечним фактом. Завдяки високій конкурентоспроможності блогів в їх середовищі «природний відбір» відбувається набагато швидше, ніж серед традиційних ЗМІ.

Соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, стали улюбленим інструментом політичних лідерів в їх публічних дискусіях з міжнародною

аудиторією. Провідні періодичні видання світу змушені використовувати спеціальну функцію, що дає змогу оцінити їх публікації в найбільших соціальних мережах світу Facebook, Twitter, що робить їх якоюсь мірою залежними від соціальних мереж, а останніх – ще більш популярними шляхом інформаційного обміну новинами з міжнародними виданнями.

Сьогодні тенденція використання соціальних мереж інформаційно-психологічного впливу на обрані цільові аудиторії стала реальністю. Напрями дуже різноманітні: від внутрішньополітичної боротьби і виборчих технологій до дестабілізації суспільно-політичної ситуації в державі або інформаційної підтримки збройного протипротива. У цьому сенсі показові протести проти дій влади.

Соціальні мережі відіграють важливу роль у координації людей навколо актуальних подій на певний період часу (культурних, громадських тощо). Яскравим прикладом є реакція користувачів на події 2014 р. під час Революції Гідності: створювалися спеціальні групи в соцмережах для координації дій людей, поширення інформації з метою швидкої реакції на зміну ситуації, волонтерського руху тощо (наприклад, створення Університету Майдану, де проходили лекції фахівців з різних сфер діяльності). Тобто в цей період соціальні мережі виступали платформою для обміну інформацією, координації дій та їх реалізації в офлайн-просторі. Зараз такі групи використовуються для поширення новин про АТО [5].

Під час президентських та парламентських виборів в Україні спостерігалось істотне збільшення числа повідомлень про протистояння під час агітаційних мітингів, а також про напади і погрози кандидатам у депутати чи їхнім представникам у різних регіонах.

Соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, стали улюбленим інструментом політичних лідерів в їх публічних дискусіях з міжнародною аудиторією. Сьогодні тенденція використання соціальних мереж для негативного інформаційно-психологічного впливу на обрані цільові аудиторії стала реальністю. Напрями дуже різноманітні: від внутрішньополітичної боротьби і виборчих технологій до дестабілізації суспільно-політичної обстановки в державі або інформаційної підтримки збройного протипротива. Для прикладу, фахівці мають підстави стверджувати, що орієнтовно 8–15 % акаунтів у Twitter та від 5 до 11% у Facebook є звичайними ботами [6].

Політики активно і стратегічно використовують соціальні медіа для публічної комунікації. Натомість тоталітарні режими вже навчилися застосовувати соціальні медіа для дезінформації або стеження за протестувальниками.

Інформація про протести, що поширюється в засобах масової інформації, зазвичай абстрактна. Ви можете її помітити та оцінити, а можете й оминати, не зауваживши. У Facebook чи Twitter ви маєте коло контактів, яке сформували самі, тому, спілкуючись на політичні теми, отримуйте думки людей, які для вас мають значення. Ця інформація не абстрактна, а оцінена наперед – під дописами з'являються вподобання, що дають змогу оцінити, скільки прихильників має певна думка та скільки людей вийде на протест, зазначає професор Нью-Йоркського університету, керівник дослідницької лабораторії SMaPP, який вивчає соціальні мережі, автор блогу на Washington Post Дж. Такер [7].

У сучасному інформаційному суспільстві проблема негативних соціальних комунікацій у мережі Інтернет стоїть особливо гостро. Глобальна мережа, що динамічно розвивається інформаційним простором, надає широкі можливості для діяльності різноманітних деструктивних сил. Найбільший інтерес до такого виду соціальної комунікації проявляють ідеологи тероризму і екстремізму. Вони використовують сучасні соціальні комунікації як один з основних інструментів з поширення своєї ідеології. Це ставить перед світовою спільнотою загальні завдання щодо підвищення ефективності методів моніторингу і виявлення радикального контенту в соціальних мережах, його нейтралізації.

Однією з головних особливостей соціальних мереж є повна свобода від владної вертикалі. Соціальні мережі стали стратегічним ресурсом будь-якої держави. Зникає елемент цензури з її боку. Висловити свою думку з приводу тієї чи іншої події, що сталася в країні чи світі, можуть тисячі людей. Можна «висмикнути» неймовірні деталі, яких не буде в жодному журналістському репортажі. Відповідно порушується диктатура офіційної інформації, до якої завжди прагне держава. Також соціальні мережі це ідеальний інструмент маніпулювання суспільною свідомістю. Інформація швидко запускається в мережу, де захоплює уми готові вийти на акції протестів.

Організація національної безпеки, інформаційної безпеки держави, нації обумовлює необхідність створення в структурі загальнодержавних інформаційних ресурсів інформаційних продуктів, орієнтованих на нейтралізацію таких негативних впливів, а також розробки ефективних методик боротьби з інформаційною агресією продуктивного апелювання в цій боротьбі до загальноцивілізаційних правових норм.

Стрімке збільшення виробництва нової інформації у світі у зв'язку з розвитком процесів глобальної інформатизації, проблему обробки зростаючих її масивів не знімає з порядку денного. І справа в цьому

випадку не лише в постійній необхідності вдосконалення пошукових інструментів і намагання з їх допомогою більшою мірою замінити трудомісткі операції в роботі інформаційних працівників, які працюють над відбором та обробкою потрібних замовникам інформаційних ресурсів [8].

Роль аналітичних підрозділів бібліотек у системі стратегічних комунікацій на базі досвіду інформаційно-аналітичних підрозділів дослідив Л. Чуприна, зазначивши, що активна участь наукової бібліотеки у соціокомунікативних процесах є однією з умов її успішного розвитку. У нинішніх реаліях важлива частина суспільних процесів пов'язана з організацією інформаційної протидії зовнішнім інформаційно-психологічним впливам, гібридним загрозам [9].

Моніторинг ЗМІ інтернет-ресурсів, соціальних мереж – інструмент актуальний і потрібний у наші дні. Запорукою успішної політики багатьох глав держав стала інформаційно-аналітична діяльність їхніх служб, результати якої враховувались у стратегічному плануванні. Сучасний моніторинг ЗМІ виконує ту ж функцію – він дає змогу оперативно реагувати на події, що освітлюються ЗМІ, і приймати рішення, засновані на повній інформованості.

Змістовий аналіз інформаційних потоків з метою отримання необхідних якісних і кількісних зрізів інформаційної картини різних регіонів за певний період часу дав можливість відтворити візуально та статистично розподіл конфліктів за регіональною ознакою, загальну динаміку кількості повідомлень за найбільш топовими темами, їх загальну оцінку, надати оціночний розподіл основних проблем (конфлікт, маніпуляція, інформаційна війна, негативно, нейтрально, позитивно, загально). Регіональний зріз дослідження дає змогу виявити райони областей, питання щодо яких висвітлювалися найактивніше [10].

Моніторинг інформаційного поля України дає змогу виявити та проаналізувати повідомлення, що висвітлюють у регіональному зрізі гострі проблеми та конфлікти, які спричиняють реальну громадську дію, а також події та проблеми безпекового характеру.

Аналітики в основному оцінюють якісні та кількісні характеристики інформаційних потоків. Звіти за такими показниками вони часто збирають вручну за допомогою агрегаторів новин (наприклад, Google News, ukr.net тощо). Новинні сайти, агрегатори новин та новини із соціальних мереж дають змогу отримати найоперативнішу інформацію.

Більш простий і зручний спосіб – використовувати спеціалізовані аналітичні системи, які дають змогу «витягти» із сайту необхідну кількість контенту, та допомагає порівнювати його і пришвидшити аналіз.

Але, як показала практика, ці системи мають недоліки, які не дозволяють в повній мірі їх використовувати.

Базуючись на основних принципах стратегічних комунікацій, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади України здійснює підготовку аналітичного ракурсу «Аналіз чинників суспільних збурень у відображенні електронних ЗМІ» з метою інформаційного забезпечення органів державної влади, а саме РНБО України.

Щотижневий моніторинг інформаційного поля України дає змогу виявляти та аналізувати по кілька сотень повідомлень, що висвітлюють у регіональному зрізі події та проблеми безпекового характеру, гострі проблеми та конфлікти, які спричиняють реальну громадську дію.

Готуючи цей аналітичний ракурс, аналітики виділяють основні напрями моніторингу інтернет-видань та соціальних мереж:

1. Повідомлення безпекового характеру стосуються терористичних загроз, пов'язаних із псевдомінуванням громадських об'єктів, застосуванням зброї у місцях скупчення людей, інформації про екологічні загрози, пов'язані, головним чином, із забрудненням навколишнього середовища внаслідок роботи підприємств і проблем з утилізацією ТПВ.

2. Повідомлення про політичні конфлікти в органах центральної та місцевих органів державної влади, правоохоронної системи. Також об'єктом моніторингу стає інформація ідеологічного характеру, а саме повідомлення про використання забороненої символіки окремими громадянами чи організаціями, акти вандалізму відносно історичних пам'яток, а також протистояння, пов'язані з процесами декомунізації.

3. Повідомлення про незадоволення населенням соціальним забезпеченням, рівнем життя, системою охорони здоров'я та освіти, просуванням реформ у цих галузях, роботою компаній, які обслуговують населення у сфері житлово-комунального господарства тощо, які у підсумку призводять до суспільних збурень.

4. Повідомлення про підвищення суспільного напруження у зв'язку з критичною ситуацією в економічній сфері, промисловості, сільському господарстві, у сфері малого та середнього бізнесу.

Завдання аналітиків виявити співвідношення кількості повідомлень за тематичним поділом, що відповідає динаміці підвищення суспільного напруження. Разом з розвитком інформаційних технологій рівень впливу медіа-потоків на формування міжнародного образу країн стрімко зростає. Створений ЗМІ позитивний образ держави в цілому, підкріплений реальною діяльністю, виступає ефективним інструментом для формування умов, сприятливих для успішного внутрішнього розвитку і збіль-

шення впливу на світовій арені. Негативний же образ може перешкоджати її розвитку, впливаючи не лише на масову свідомість, а й на діяльність політичних інститутів [11].

Проблеми російсько-української неоголошеної війни залишаються актуальними і часто обговорюваними як у західних, так і російських ЗМІ.

Зокрема моніторинг інформаційного поля за темою «Україна у фокусі іноземних ЗМІ» дає змогу виявляти та аналізувати повідомлення, що висвітлюють проблеми України. Аналіз інформаційного поля демонструє те, що найбільш актуальною та обговорюваною темою у просторі іноземних мас-медіа були та залишаються проблемні питання взаємовідносин нашої держави з іншими країнами світу (Україна в міжнародних відносинах). У російському інформаційному просторі здебільшого обговорюються російсько-українські відносини. Аналітики здійснюють моніторинг публікацій іноземних ЗМІ, які стосуються суспільно-правової ситуації в Україні, яку фактично в рівних пропорціях описують як російські, так і західні ЗМІ. Як показав аналіз, найбільш популярними темами обговорення є корупція та правосуддя.

Останнім часом найчастіше згадуваними в іноземних ЗМІ були повідомлення, що стосувалися останніх виборів в Україні, проблем міжнародних відносин з Україною, російсько-українського збройного конфлікту. Зокрема аналіз матеріалів показав, що повідомлення західних ЗМІ щодо новообраного Президента висловлювали невпевненість та вагання, тональність багатьох публікацій без чіткої однозначної позиції; для повідомлень, поданих російськими мас-медіа, характерна інформативність із нейтральною тональністю. Російсько-українські відносини здебільшого обговорювались у російському інформаційному просторі: аналізовані повідомлення в цій тематиці є інформативними і констатують лише факти.

Тож важливою умовою функціонування стратегічних комунікацій є інформаційно-аналітична робота, зокрема моніторинг й аналіз повідомлень з відкритих джерел інформації щодо актуальних проблем суспільства, які спричиняють реальну громадську дію та висвітлюють проблеми України. Результати моніторингу й аналізу дають змогу виявити і проаналізувати повідомлення, що висвітлюють гострі проблеми безпечного характеру та конфлікти в суспільстві, які спричиняють реальну громадську дію, що допомагає управлінським структурам аналізувати ситуації, виявити закономірності суспільного розвитку та виробити доцільні та обґрунтовані пропозиції для прийняття відповідних рішень у сферах державного управління.

Список використаних джерел

1. *Почепцов Г. Г.* Стратегические коммуникации: стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении / Г. Г. Почепцов. – Киев : Альтерпрес, 2008. – 216 с.
2. *Дубов Д. В.* Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації / Д. В. Дубов // Стратегічні пріоритети. Серія : Політика. – 2016. – № 4. – С. 9–23.
3. *Соловійов С. Г.* Основні характеристики стратегічних комунікацій / С. Г. Соловійов // Вісн. Нац. ун-ту цивільного захисту України. Серія: Державне управління. – 2016. – Вип. 1. – С. 165–170.
4. *Попова Т.* До питання підготовки фахівців зі стратегічних комунікацій [Електронний ресурс] / Т. Попова. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28538557.html>. – Назва з екрана.
5. *Кочкіна Н. Ю.* Особливості комунікаційних стратегій у соціальних мережах [Електронний ресурс] / Кочкіна Н. Ю., Коваленко Д. П. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/28.pdf>. – Назва з екрана.
6. *Попова Т.* Соціальні мережі, кібератаки та гібридні війни [Електронний ресурс] / Т. Попова. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28598299.html>. – Назва з екрана.
7. Соціальні медіа як інструмент вивчення політичної мобілізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://management.lviv.ua/aktualno/news/item/491-social-media>. – Назва з екрана.
8. *Горова С. В.* Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності : монографія / С. В. Горова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – С. 17–22.
9. *Чуприна Л.* Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій / Л. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 193–200.
10. *Пальчук В.* Сучасні особливості розвитку методів контент-моніторингу і контент-аналізу інформаційних потоків / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 364
11. *Польовик С.* Іміджеві характеристики України на шпальтах зарубіжних видань: контент-аналіз / С. Польовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2018. – Вип. 49. – С. 29.

References

1. Pochepcov, Gh. Gh. (2008). *Strateghycheskye kommunykacyy: strateghycheskye kommunykacyy v polytyke, byznese y ghosudarstvennom upravlenyy*. (216 p.). Kyiv : Aljterpres [in Russian].

2. Dubov, D. V. (2016). *Strateghichni komunikaciji: problemy konceptualizaciji ta praktychnoji realizaciji. Strateghichni priorytety. Serija : Polityka*, no. 4, pp. 9–23 [in Ukrainian].

3. Solovjov, S. Gh. (2016). *Osnovni kharakterystyky strateghichnykh komunikacij. Visn. Nac. un-tu cyviljnogho zakhystu Ukrajinyy. Serija : Derzhavne upravlinnja*, issue 1, pp. 165–170 [in Ukrainian].

4. Popova, T. *Do pyttannya pidghotovky fakhivciv zi strateghichnykh komunikacij*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28538557.html> [in Ukrainian].

5. Kochkina, N. Ju., Kovalenko D. P. *Osoblyvosti komunikacijnykh strateghij u socialjnykh merezhakh*. Retrieved from <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/25-1-2017/28.pdf> [in Ukrainian].

6. Popova, T. *Socialjni merezhi, kiberatomy ta ghibrydni vijny*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28598299.html> [in Ukrainian].

7. *Socialjni media jak instrument vyvchennja politychnoji mobilizaciji*. Retrieved from <http://management.lviv.ua/aktualno/news/item/491-social-media> [in Ukrainian].

8. Ghorova, S. V. (2013). *Internet-ZMI jak objekt bibliotechnoji informacijnoji dijajnosti*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Chupryna, L. (2017). *Analitychni pidrozdily biblioteky v systemi strateghichnykh komunikacij*, issue 48, pp. 193–200. Kyiv [in Ukrainian].

10. Paljchuk, V. (2017). *Suchasni osoblyvosti rozvytku metodiv kontent-montorynghu i kontent-analizu informacijnykh potokiv*, issue 48, pp. 364. Kyiv [in Ukrainian].

11. Poljovyk, S. (2018). *Imidzhevi kharakterystyky Ukrajinyy na shpajakh zaruizhnykh vydanj: Kontent-analiz*, issue 49, pp. 29. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.10.2019.

Nataliya Onishchenko,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1197-9632>

Features of Monitoring and Analysis of Actual Problems of the Society on the Basis of Open Sources of Information, Library Funds for the Needs of State Authorities in the Sphere of Strategic Communications

Features of Monitoring and Analysis of Society Actual Problems on the Basis of Information Open Sources, Library Funds for Needs of State Authorities in the Sphere of Strategic Communications

The article deals with the peculiarities of thematic monitoring and analysis of society actual problems in the sphere of strategic communications based on open sources of information on the Internet, which allow to identify and analyze messages that highlight acute security problems and conflicts in the society that cause real public action; reports highlighting problems which Ukraine experiences in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict.

The most important condition for the effective public policy pursue in all spheres of society is the receipt, analysis and efficient use of information. Information and analytical studies in many countries are the basis for strategic decision-making by senior political leadership, in defining the main directions of the country's development and ensuring its national security.

Information and analytical support of public authorities in the field of strategic communications is a purposeful, specific and continuous process of monitoring, analysis, preservation and presentation of information to national security entities by specially established institutions and services. It is a specific activity through which the necessary national security status is achieved and maintained. Monitoring and analysis are the components of strategic communications information and analytics process, which are called to ensure that national security offices receive information about the realization of national interests and threats to them in a timely and accurate manner.

Keywords: strategic communications, media, social networks, monitoring.

Наталія Гриценко,

мол. наук. співроб.,

Олена Ключнікова,

мол. наук. співроб.,

Оксана Сандул,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

РЕФЕРАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Визначено роль і місце реферативної інформації у формуванні дослідницької інфраструктури на національному рівні. Проаналізовано новітній інструментарій наукового дослідження із залученням мережевих технологій. Розглянуто інструментальний потенціал реферативних баз даних у сприянні науково-дослідній діяльності. З'ясовано функції реферативної інформації у глобальній науковій комунікації та методи інтеграції різномірних ресурсів в інтероперабельні системи. Запропоновано аналітичний інструментарій здійснення наукового дослідження у базах даних реферативної інформації.

Ключові слова: бібліотечні бази даних, вебресурси, дослідницька інфраструктура, інтегровані ресурси, інтелектуальний аналіз даних, пошукові інструменти, реферативна інформація, семантичні мережі.

Робота, спрямована на накопичення та надання сталого доступу до актуальної наукової інформації, завжди була одним із пріоритетів діяльності бібліотек. Тісна співпраця з науково-дослідними інститутами та інформаційними центрами створювала підґрунтя для розгортання масштабної наукової мережі, здатної завдяки наявному масиву даних, аналітичному інструментарію та оперативній взаємодії відповідати на виклики інформаційної доби й задовольняти інтелектуальні запити суспільства.

У контексті глобальної інформатизації науки та формування загальнонаціональних електронних ресурсів окреслена вище наукова мережа набуває характеру дослідницької інфраструктури. Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» термін

дослідницька інфраструктура визначено як «сукупність засобів, ресурсів та пов'язаних з ними послуг, які використовуються науковим співтовариством для проведення досліджень на найвищому рівні, що охоплює найважливіші об'єкти наукового устаткування та обладнання або набори приладів, ресурси, що базуються на знаннях (колекції, архіви, депозитарії або банки даних наукової інформації), інфраструктуру, засновану на технології комунікацій (грід, комп'ютери, програмне забезпечення і мережевий зв'язок), та інші структури унікального характеру» [9]. Дослідженням цих питань займалися такі вітчизняні науковці, як К. Лобузін, С. Гарагуля, Л. Коновал, С. Кириленко.

Метою статті є спроба визначити роль і місце реферативної інформації у формуванні дослідницької інфраструктури на національному рівні. При цьому важливо від початку підкреслити амбівалентний характер сучасної науково-дослідної діяльності: одночасно із формуванням масиву національних науково-інформаційних ресурсів, покликаних бути запорукою інформаційної незалежності держави та гарантом тяглості й неперервності наукових досліджень, відбуваються стрімкі інтеграційні процеси обміну й спільного використання набутих знань. Бібліотека як активний учасник наукової комунікації мусить, таким чином, знаходити золоту середину між формуванням інформаційних ресурсів національного рівня та вільною циркуляцією знань у глобальних мережевих базах даних. Створити власний сегмент наукової інфраструктури, інтегрований до загальносвітового, і при цьому не розчинитися у масиві транснаціональних інтернет-ресурсів – це та амбітна мета, яку мають переслідувати науково-дослідні установи сьогодні. Функціонування бібліотек і науково-дослідних установ набуло нового імпульсу з поширенням мережевих технологій. На зміну автономним спеціалізованим, галузевим чи навіть загальнодержавним дослідженням приходить нова наукова парадигма, що характеризується глобальністю та міждисциплінарністю. Пришвидшення наукової комунікації, з одного боку, сприяє комплексному розв'язанню наукових проблем та якіснішій апробації наукових результатів, з іншого ж – потребує принципово нових інструментів аналізу та верифікації першоджерел, інших пошукових можливостей тощо.

Дослідниця Л. Коновал, аналізуючи вітчизняний досвід комплексної інтеграції науково-інформаційних ресурсів, підкреслює, що «роль бібліотеки як наукової інституції є однією з визначальних, оскільки формування української дослідницької інфраструктури потребує коорди-

нації під час створення, систематизації та упорядкування інформаційних ресурсів, впровадження системи послуг для їхнього поширення» [7, с. 309–310].

Зарубіжний підхід до формування дослідницьких інфраструктур наріжним каменем визначає глобальний аутсорсинг знань. Зокрема, такий погляд знайшов свій відбиток у Рамковій програмі ЄС в галузі наукових досліджень та інновацій «Горизонт-2020», де метою дослідницької інфраструктури визначено:

- розробку скоординованих програм досліджень;
- спільне використання інструментів і платформ досліджень;
- спільний доступ до потенціалу науково-дослідних установ та відповідного обладнання;
- обмін персоналом та відкриття вакансій для інших членів мережі;
- перебазування персоналу, можливо, навіть цілих дослідницьких колективів разом з обладнанням;
- комплексне управління знаннями та інтелектуальною власністю [12].

Як бачимо, питання формування дослідницької інфраструктури, попри засадничу технологічність та увагу до матеріальної бази інтеграційних процесів, в решті решт спирається на комунікативний аспект глобальних наукових досліджень та можливості вільного обміну даними між установами та окремими віртуальними сервісами. Як зазначає К. Лобузїна, «у сучасній концепції сервіс-орієнтованої науки більшість наукових комунікацій здійснюється завдяки інформаційним інструментам, доступним як сервіси, до яких звертаються вчені» [8, с. 115]. Україй важливим здобутком поширення мережевих технологій стала глобальна доступність та «багатошаровість» цих сервісів: ідеться про можливість одночасно оперувати бібліографічними, реферативними, повнотекстовими базами даних, тематичними покажчиками, мультимедійними колекціями тощо. Принциповим аспектом при цьому виступає рівень інтегрованості цих сервісів: у вирашному становищі опиняються користувачі тих інформаційних продуктів, де він вищий, адже тоді дослідник отримує не тільки джерельну базу, надбудовану масивом аналітичної (вторинної) інформації, а й інтелектуальний інструментарій для виявлення неочевидних глибинних зв'язків між цими джерелами [1].

Ключовими властивостями реферативної інформації є відображення нею основної інформації публікації у сконденсованому вигляді, нівелювання пов'язаного з диференціацією наук розсіяння публікацій, встановлення дотичних досліджень у суміжних дисциплінах, інтеграція

наукових напрямів і досліджень [0, с. 345]. Цими характеристиками й умотивована теза про інструментальний потенціал реферативних баз даних для науково-дослідної діяльності.

Акцент саме на електронній формі організації реферативних ресурсів, втілений у технологічну модель бази даних, зроблено невипадково. Видавнича продукція вітчизняних та зарубіжних реферативних сервісів залишається важливим інструментом поточного інформування про публікаційну активність та тематику дослідницьких робіт. Проте, очевидно, що за самим своїм характером реферативні журнали не можуть стати частиною інтегрованої системи електронної бібліотеки, містити посилання на повнотекстові матеріали чи надавати аналітичний інструментарій, а отже втілитися в комплексний інформаційний продукт.

Розглянемо кілька ключових переваг електронної реферативної інформації при проведенні наукового дослідження:

- динамічність, постійна актуалізація ресурсу. Ідеальною для вчасного інформування користувачів була би ситуація нульової затримки оприлюднення реферативної інформації та уникнення проміжних технологічних ланок. У цьому контексті наразі у НБУВ тривають роботи з налагодження корпоративного алгоритму наповнення РБД «Україніка наукова» шляхом надання віддаленого доступу безпосередньо редакціям наукових фахових журналів;

- технологічна відкритість. Окрім власне надання відкритого доступу користувачам у глобальному інформаційному просторі, йдеться також про залучення партнерських установ у межах корпоративного проекту з національного, галузевого, тематичного реферування тощо. Ця технологія передбачає здійснення аналітичної обробки документів-першоджерел за єдиною методикою, відповідно до розроблених протоколів електронного обміну інформацією з учасниками інформаційної взаємодії та програмним забезпеченням для її інтегрованого розміщення в єдиній РБД [0, с. 180];

- гіпертекстовий характер інформації, завдяки якому досягається взаємодоповнення рефератів повнотекстовою та мультимедійною інформацією. Важливим є не тільки ресурсне наповнення та технологічний інструментарій цих бібліотечних продуктів, а й можливість безперешкодної інтеграції всіх ресурсів через єдину точку доступу завдяки уніфікації програмного забезпечення та форматів метаданих;

- наявність інтелектуальних аналітичних інструментів (пошукові засоби семантичної мережі, бібліотечні онтології, засоби інтелектуального аналізу даних (data mining), науко-, бібліо- та вебліометричні модулі тощо).

Останній пункт потребує детальнішого розгляду. Провідні міжнародні реферативні бази даних (EBSCO Academic Search, Scopus, Web of Science,

Google Scholar, Directory of Open Access Journals, Index Copernicus, CiteFactor, MathSci тощо) довели, що семантичні технології та засоби інтелектуального аналізу даних (data mining) спроможні якісно аналізувати та організовувати інтелектуальні ресурси величезного обсягу. Новітній аналітичний інструментарій більшості цих глобальних агрегаторів реферативних ресурсів дозволяє на підставі глибокого контент-аналізу публікацій з'ясувати неочевидні семантичні зв'язки наукових текстів, вибудовувати на підставі цитованості коефіцієнти впливовості та бібліометричні рейтинги науковців, встановлювати мережі співавторства тощо. Перспективи застосування семантичних технологій саме у реферативних базах даних є неспростовними, адже вся наведена у рефераті інформація, за винятком службових частин мови, є фактично набором ключових слів, що робить реферативний текст високосемантизованим та максимально інформаційно насиченим.

Виходячи з наведеного визначення дослідницької інфраструктури, можемо простежити органічну вписаність міжнародних реферативних та наукометричних баз даних у процеси її розбудови. Роль та місце реферативної інформації у глобальних процесах формування дослідницької інфраструктури варто сфокусувати навколо трьох груп чинників: ресурсного наповнення, технологічного інструментарію та розподіленого опрацювання.

Ресурсне наповнення реферативних баз даних є складним комплексом заходів із отримання великих за обсягом та гетерогенних за характером масивів даних від редакцій наукових журналів, репозитаріїв, дослідних установ, видавництв, інформаційних центрів тощо. Окрім технологічної уніфікації наданої інформації для представлення у БД у заздалегідь визначеному стилі та форматі, процес ресурсного наповнення передбачає також експертну модерацію інформації. Скажімо, у компанії Elsevier, що є куратором бази даних Scopus, відбір та оцінку матеріалів, що надходять від редакцій, здійснює міжнародна експертна рада з 17 науковців та бібліотекарів, які аналізують якість та доступність наукових фахових видань за низкою сталих критеріїв (репутація видавця, індексування в інших РБД, наявність англомовних рефератів, рецензування видання, відкритий доступ через власний вебсайт тощо) [0, с. 310]. Своя науково-методична рада діє й у відділі наукового формування національних реферативних ресурсів ІТ НБУВ – нею в оперативному режимі визначається коло видань для щоденного поповнення РБД «Україніка Наукова» та фільтруються надходження неналежного наукового рівня. Технологічний інструментарій реферативних баз даних, окрім вищезазначених семан-

тичних застосунків, предметних онтологій, засобів інтелектуального контент-аналізу тощо, включає також суто апаратні засоби збереження та надання сталого безперешкодного доступу до реферативних ресурсів. У контексті розуміння органічної конвергенції елементів дослідницької інфраструктури варто підкреслити розподіленість інформаційного масиву міжнародних реферативних баз даних за принципом ґрід-технологій між інформаційними і дата-центрами різних наукових і комерційних установ.

Важливо також підкреслити, що елементами дослідницької інфраструктури реферативні бази даних стають передусім завдяки нерозривному зв'язку із масивом бібліографічної та повнотекстової інформації. Саме інтегрований трикомпонентний ресурс (електронний каталог, реферативна інформація, повні тексти), пов'язаний фіксованими гіпертекстовими зв'язками, виступає конвенційним продуктом на ринку знань [0]. Цей принцип було використано в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського при розбудові комплексу власних електронних інформаційних ресурсів.

Реферативна база даних «Україніка Наукова» як складова інтегрованих електронних ресурсів НБУВ так само використовує засоби семантичного вебу у якості технологічної надбудови над масивом акумульованої реферативної інформації. Представлений на сайті бібліотеки науковий пошук публікацій web 3.0 індексує низку повнотекстових баз даних НБУВ і реалізує інтелектуальний доступ до зібраних у них джерел наукової інформації.

Застосовані у РБД «Україніка Наукова» технологічна уніфікація поліформатного вхідного інформаційного потоку (це втілюється в можливості консолідованого преставлення ресурсів в єдиному користувацькому інтерфейсі), оптимізація пошукових процесів, усунення розбіжностей у семантиці природної мови складання бібліографічних описів, структурування пошукових елементів за низкою логічних ідентифікаторів (рубрикатор, галузі знань, УДК тощо), таксономічна організація та структурна класифікація номенклатурних одиниць інформації роблять цю базу даних важливим елементом вітчизняної дослідницької інфраструктури [0]. Перспективним напрямом розвитку РБД «Україніка Наукова» є інтеграція корпусу національної реферативної інформації до світових науко-та бібліометричних агрегаторів.

Одним із ключових чинників успіху розбудови дослідницької інфраструктури є забезпечення вільного доступу користувачів до інформаційних ресурсів. На жаль, найбільші світові гравці на ринку реферативної інформації – компанії Clarivate Analytics та Elsevier – не повною мірою

дотримуються політики відкритого доступу (open access), розповсюджуючи свої інформаційні продукти – Web of Science та Scopus – виключно за передплатою. Важливим відтак стало забезпечення Міністерством освіти і науки України у 2019–2020 рр. такої передплати на загальнонаціональному рівні. Завдяки цьому доступ до цих баз даних отримали всі вітчизняні заклади вищої освіти, науково-дослідні установи, а через внутрішні мережі бібліотек – і зацікавлені користувачі, пошуковці, поза-інституційні дослідники.

Зasadничими принципами функціонування РБД «Україніка Наукова» були і залишаються відкритий доступ до повного масиву рефератів за 1999–2019 рр. та відсутність інституційних обмежень у користуванні інформаційними ресурсами.

Розглянуті функціональні можливості реферативних баз даних доводять їх інструментальний потенціал при проведенні наукового дослідження. Важливо також наголосити, що максимально корисними та зручними для науковців можуть бути тільки інтегровані в спільний комплекс, єдине вікно доступу електронні ресурси. У цьому контексті варто підкреслити успішний досвід НБУВ зі створення інтегрованого електронного середовища, де масив повнотекстових документів наукової періодики анотується і розтлумачується реферативною інформацією, база даних науковців допомагає встановити мережі співавторства та розкрити ступінь опрацювання проблематики, авторитетний контроль збирає до єдиної точки доступу різночитання імен дослідників та назв наукових установ, а семантичний інструментарій забезпечує параметризований пошук та багатоаспектне опрацювання електронних документів в єдиному користувацькому інтерфейсі. Такий інтегрований ресурс, на відміну від автономних, не залучених до системи наукових взаємозв'язків електронних книгозбірень, стає повноцінним чинником наукової комунікації та інструментом управління знаннями (knowledge management). У підсумку, реферативна інформація, технологічно втілена в бази даних відкритого доступу, посідає важливе місце в глобальній науковій комунікації та стає одним із ключових інструментів наукового дослідження. Організована описаним чином реферативна інформація стає повноцінним елементом національної дослідницької інфраструктури та сприяє розвитку вітчизняної науки в загальносвітовому контексті.

Список використаних джерел

1. *Гарагуля С. С.* Основні тенденції інтеграції наукових бібліографічно-інформаційних ресурсів: типологія і принципи організації / С. Гарагуля // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 373–383. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.48.373>

2. *Гарагуля С. С.* Семантичні технології організації реферативної інформації. Бібліотека. Наука. Комунікація : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 6–8. 11. 2018). – Київ, 2018. – (pp. 434–439).

3. *Гарагуля С. С.* Електронна бібліотека як інтегратор джерел наукової інформації: автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / С. С. Гарагуля ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2018. – 19 с.

4. *Гриценко Н. О.* Реферативні бази даних у системі інформаційного забезпечення освіти та науки / Н. О. Гриценко, О. В. Ключнікова, О. Г. Сандул // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2018. – Вип. 50. – С. 308–320. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.50.308>

5. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукових бібліотек в умовах розвитку суспільства знань: монографія / за ред. О. М. Василенко // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 410 с.

6. *Кириленко С. Е.* Консолідація наукової інформації засобами реферативної бази даних «Україніка Наукова» (корпоративний аспект) / С. Е. Кириленко, Н. В. Лахтаріна, Н. І. Чала // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2018. – Вип. 50. – С. 344–355. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.50.344>

7. *Коновал Л. В.* Інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» як відображення української дослідницької інфраструктури / Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : матеріали Міжнародної наукової конференції (8–10. 10. 2019). – Київ, 2019. – С. 308–311.

8. *Лобузін К. В.* Проблемно-орієнтовані бази знань бібліотек як джерельна база соціогуманітарних досліджень. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Київ, 2015. – Ч. 25. – С. 115–122.

9. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848–VIII. – Дата оновлення: 25.04.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>. – Назва з екрана.

10. *Регечі Д., Фьодінгер М.* Європейські дослідницькі мережі / Д. Регечі, М. Фьодінгер. – Київ : АДЕФ-Україна, 2011. – 114 с. – Режим доступу: <http://www.fp6-nip.kiev.ua/assets/JSO/ERN.pdf>. – Назва з екрана.

11. EBSCO Academic Search. – Режим доступу: <https://www.ebsco.com/products/research-databases/academic-search>
12. Horizon 2020. The EU Framework Programme for Research and Innovation. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>. – Назва з екрана.
13. Scopus. – Режим доступу: <https://www.scopus.com/home.uri>. – Назва з екрана.
14. Web of Science. – Режим доступу: <https://www.webofknowledge.com>. – Назва з екрана.

References

1. Harahulia, S. S. (2017). Osnovni tendentsii intehratsii naukovykh bibliografichno-informatsiinykh resursiv: typolohiia i pryntsypy orhanizatsii [The main trends of integration of scientific bibliographic information resources: typology and principles of organization]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 48, – pp. 373–383. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.48.373>
2. Harahulia, S. S. (2018). Semantychni tekhnolohii orhanizatsii referatyvnoi informatsii [Semantic technologies of abstract information organization]. *Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia (6–8. 11. 2018) – International Scientific and Practical Conference* (pp. 434–439). Kyiv [in Ukrainian].
3. Harahulia, S. S. (2018). Elektronna biblioteka yak intehrator dzherel naukovoi informatsii [The Electronic Library As Science Information Sources Integrator]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian]
4. Hrytsenko, N. O., Kliushnikova, O. V., Sandul, O. G. (2018). Referatyvni bazy danykh u systemi informatsiinoho zabezpechennia osvity ta nauky [Abstract databases in the information support system of education and science]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 50, – pp. 308–320. [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.50.308>
5. Informatsiino-komunikatsiina diialnist naukovykh bibliotek v umovakh rozvytku suspilstva znan [Information and communication activities of scientific libraries in the conditions of development of the knowledge society] (2017) : monograph. O. M. Vasylenko (Ed). Kyiv [in Ukrainian].
6. Kyrylenko, S., Lakhtarina, N., Chala, N. (2018). Konsolidatsiia naukovoi informatsii zasobamy referatyvnoi bazy danykh «Ukrainika naukova»

(korporatyvnyi aspekt) [Consolidation of Scientific Information through the Abstract Database «Ukrainika Scientific» (Corporate Aspect)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 50, – pp. 344–355 [in Ukrainian]. DOI: doi.org/10.15407/np.50.344

7. Konoval, L. V. (2019). Informatsiinyi portal «Nauka Ukrainy: dostup do znan» yak vidobrazhennia ukraïnskoi doslidnytskoi infrastruktury [Information portal «Science of Ukraine: access to knowledge» as a reflection of the Ukrainian research infrastructure]. *Library. Science. Communication: actual tendencies in a digital epoch : Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferentsiia* (Kyiv, 8–10.10.2019) – International Scientific and Practical Conference (Kyiv, 8–10.10.2019), pp. 308–311 [in Ukrainian].

8. Lobuzina, K. V. (2015). Problemno-oriïentovani bazy znan bibliotek yak dzherelna baza sotsiohumanitarnykh doslidzhen [*Problem-oriented knowledge base of libraries as a source base for socio-humanitarian research*]. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky – Special historical disciplines: questions of theory and methodology*, issue 25, – pp. 115–122 [In Ukrainian].

9. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diïalnist: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 r. № 848–VIII. [About scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine № 848–VIII, 26.11.2015]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> [In Ukrainian].

10. Regeczi, D., Foedinger, M. (2011). Yevropeïski doslidnytski merezhi [European Research Networks]. Kyiv : ADEF–Ukraine. – 114 p. Retrieved from <http://www.fp6-nip.kiev.ua/assets/JSO/ERN.pdf> [In Ukrainian].

11. EBSCO Academic Search. Retrieved from <https://www.ebsco.com/products/research-databases/academic-search>

12. Horizon 2020. The EU Framework Programme for Research and Innovation. Retrieved from <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>. –

13. Scopus. Retrieved from <https://www.scopus.com/home.uri>

14. Web of Science. Retrieved from <https://www.webofknowledge.com>

Nataliia Hrytsenko,

Junior Researcher

ORCID:0000-0002-8653-6345

Olena Kliushnikova,

Junior Researcher

ORCID:0000-0002-6827-955X

Oksana Sandul,

Junior Researcher

ORCID:0000-0003-3305-9319

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Abstract Information as an Element of the Research Infrastructure

The role and place of abstract information in the formation of research infrastructure at the national level is determined. The latest research tools with the involvement of network technologies are analyzed. The instrumental potential of abstract databases in promoting research activities is considered. The functions of abstract information in global scientific communication and methods of integration of heterogeneous resources in interoperable systems are explained. Analytical tools for scientific research in databases of abstract information are offered.

The considered functionalities of the reference databases prove their instrumental potential in scientific research. Most useful and convenient for scientists can only be integrated into a common complex, a single access window electronic resources. In this context, it is worth emphasizing the successful experience of the VNLU in creating an integrated electronic environment, where an array of full-text papers of scientific periodicals is annotated and interpreted by abstract information, the database of scientists helps to establish networks of co-authorship and to reveal the degree of elaboration of problems, authoritative research names of scientific institutions, and semantic tools provide parameterized search and multidimensional processing of electronic documents in a single user interface. This integrated resource, unlike standalone, non-scientific e-book interconnections, becomes a valuable factor in scientific communication and a knowledge management tool. As a result, abstract information, technologically incorporated into open access databases, has an important place in global scientific communication and becomes one of the key research tools. Organized in this way, summary information becomes a valuable element of the national research infrastructure and contributes to the development of national science in a global context.

Keywords: abstract information, data mining, integrated resources, library databases, research infrastructure, search tools, semantic networks, web resources.

Олена Вдовіна,

канд. наук із соц. комунікацій, доцент,

Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка

Полтава, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В РОБОТУ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ УЖГОРОДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ)

У статті проаналізовано сучасний вітчизняний досвід впровадження та використання систем електронного документообігу органами державної влади, стан організації керування електронними документаційними процесами в діяльності державних органів України як складової електронного урядування. Схарактеризовано основні ключові вузли (компоненти) системи електронного документообігу «АСКОД».

Описано практичний досвід використання програмного продукту «АСКОД» в Ужгородській міській раді. Встановлено, що ефективність управління у сучасних умовах значною мірою залежить від вирішення завдань оперативного створення електронних документів, контролю за їх виконанням, організації збереження їх, а також пошуку і використання. Окреслені головні переваги електронного документообігу в органах державної влади та управління, проаналізовано науковий доробок вітчизняних фахівців з аналогічної проблематики.

Ключові слова: електронний документообіг, СЕД «АСКОД» інформаційний обмін, міська рада, електронне урядування, документ, програмний продукт, діловодство, номенклатура справ, електронний цифровий підпис.

В Україні активно впроваджуються інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у сфері державного управління, спостерігається підвищення уваги до вивчення проблем документаційного забезпечення органів державної влади. Враховуючи, що найважливішим носієм інформації в системі державного управління є документ, найбільша увага концентрується на організації діловодства й документообігу. У сучасних умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій паперовий документообіг активно замінюється електронним, що сприяє оперативному опрацюванню документної інформації та прийняттю якісних управлінських рішень [1, с. 23].

Фахівці відзначають, що головними перевагами електронного документообігу (далі – ЕД) в органах державної влади і управління є: підвищення ефективності роботи працівників; скорочення часу на виконання завдань; пришвидшення процесів зовнішнього та внутрішнього документообігу; економія матеріальних ресурсів (папір для друкування, фарба для принтерів, електроенергія); швидкі та зручні пошук, обробка, корегування, систематизація, зберігання, відправлення до електронних архівів, можливість відтворення документів для презентацій та звітів шляхом демонстрації їх на електронних дошках та за допомогою медіа-проекторів тощо. З упевненістю можна стверджувати, що ЕД робить результати підготовки документів більш прогнозованими і керованими.

Метою статті є дослідження особливостей впровадження та використання систем електронного документообігу у роботу державних органів влади в Україні на прикладі Ужгородської міської ради.

З огляду на низку наукових публікацій, присвячених різним аспектам використання систем електронного документообігу [2–4, 6–8, 11], актуальним залишається питання специфіки використання зазначених систем конкретними органами виконавчої влади.

З метою формування ефективної інформаційної взаємодії з населенням міста представниками організацій громадянського суспільства та підприємцями було прийняте рішення про створення офіційного сайту Ужгородської міської ради [9]. Його використання сприяє системній, стійкій і послідовній взаємодії з цільовими групами, що відповідає пріоритетним напрямам діяльності міської ради та її стратегічним завданням щодо розвитку потенціалу міста, вирішенню нагальних економічних та соціальних питань місцевої громади. Важливою та інформаційно місткою частиною сайту є рубрикатор нормативних актів, що містить наступні розділи: «Бюджет міста», «Розпорядження міського голови», «Архів розпоряджень», «Регуляторна діяльність», «Протоколи виконкому», «Протоколи сесії», «Рішення», «Проекти», «Плани виконкому», «Місцеві податки і збори», «Закупівлі», «Протоколи конкурсних комітетів».

Для підвищення ефективності і прозорості роботи Ужгородської міської ради, її виконавчого комітету, а також для покращення надання адміністративних послуг для мешканців міста та на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» і відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV керівництвом Ужгородської міської ради в 2017 р. ухвалено рішення щодо переходу структурних

підрозділів, реєстраційних служб та Центру надання адміністративних послуг на електронний документообіг. За технічної підтримки київських фахівців – розробників програмного продукту Система електронного документообігу (далі – СЕД) «АСКОД» – була розбудована єдина мережа для всіх структурних підрозділів Ужгородської міської ради та встановлене відповідне серверне устаткування.

Розпорядженням міського голови Ужгорода була утворена робоча група для забезпечення впровадження електронного документообігу та проведені відповідні навчання з працівниками виконкому Ужгородської міської ради. Протягом місяця СЕД «АСКОД» працювала в тестовому режимі, посадові особи міської ради здобували необхідні практичні навички. Зокрема, для полегшення роботи в СЕД «АСКОД» потрібні навички вільного користування комп'ютерною та іншою оргтехнікою і засвоєння спеціальної термінології, що пов'язана з електронним документообігом (див. таблицю).

Таблиця

Термінологія електронного документообігу

Абревіатура, скорочення	Визначення терміна
СЕД	система електронного документообігу
БД	база даних
НДІ	нормативно-довідкова інформація
РК	реєстраційна картка
ЕРК	електронна реєстраційна картка – спеціалізована облікова форма, яка містить поля для реєстраційних, контрольних, пошукових та інших реквізитів документа
КК	картка контролю виконання доручення
МД	мої документи
ІС	інформаційна система
ЕКД	електронна копія документа

СЕДД	система електронного діловодства та документообігу
ЕЦП	електронний цифровий підпис
ЕП	електронна пошта
АРМ	автоматизоване робоче місце
ІКТ	інформаційно-комунікаційні технології
ЛКМ, ПКМ	ліва клавіша миші, права клавіша миші
Клік	натискання клавіші миші на певному елементі
Довідники	спеціалізовані масиви інформації, які містять допустимі для відповідних реквізитів документів значення
Код	аналог скороченої назви елемента кодифікатора
п/с	Підсистема
СКД	система контролю доступу
ОК	особистий ключ
ТЗІ	технічний захист інформації
СЗІ	служба захисту інформації
НСД	несанкціонований доступ

Крім того, працівники поступово опановували алгоритми роботи з певними документами та специфікою «АСКОД», порядок проходження електронного документа з моменту його створення, відправлення або одержання до моменту передавання до архівного відділу (див. рисунок).

На рисунку показано конфігурацію вкладок меню, панелей керування, інформаційних панелей тощо, що згруповані та впорядковані для виконання певних задач. Список компонент організований у вигляді дерева, вузлами якого є модулі, а кінцевими елементами – режими/підрежими (кількість модулів та режимів/підрежимів залежить від прав користувача і визначається адміністратором системи). Кожен вузол можна розгорнути для відображення підпунктів (якщо такі є), а також згорнути, щоб їх приховати. Знак «+» у вузлі гілки вказує, що цю гілку можна розгорнути, для чого треба натиснути ЛКМ на знак «+» (для перегляду відкриється наступний рівень, а знак «+» зміниться на «-»). Гілка

закривається натисканням ЛКМ на знак «—». Кожен режим (підрежим) може мати кілька рівнів.

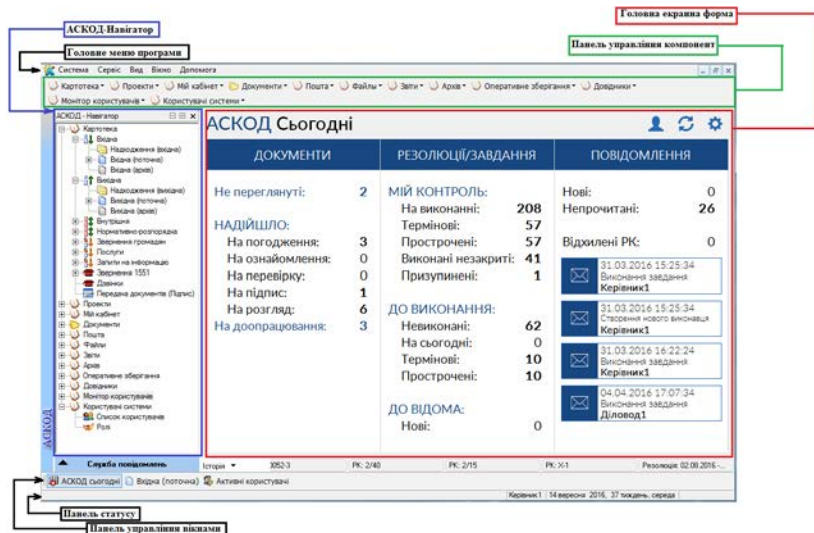

Рис. Інтерфейс СЕД «АСКОД»

Джерело: https://ueuzi.kyivcity.gov.ua/files/2014/12/23/User_manual_ASKOD_WEB.pdf

Блок «Документи»:

- «Не переглянуті» – нові документи не переглянуті користувачем;
- «Надійшло» – документи, що надійшли користувачу на погодження/візування (на погодження, на ознайомлення, на перевірку, на підпис, на розгляд);
- «На доопрацювання» – документи, які відправлені користувачу на доопрацювання;
- «Надходження» – документи відповідного типу кореспонденції (вхідні, вихідні, нормативно-розпорядчі, звернення громадян тощо), що надійшли в підрозділ/організацію користувача в електронному вигляді і потребують приймання/реєстрації.
- «Мої документи» – документи, що знаходяться на опрацюванні користувача

Блок «Резолюції/Завдання»:

- «На контролі» – резолюції/завдання, що перебувають на контролі

користувача (невиконані – всі невиконані резолюції та завдання; термінові – резолюції та завдання, термін виконання яких менше семи днів; прострочені; виконані, але на закриті – резолюції та завдання, виконання яких не підтверджене автором резолюції; призупинені);

– «До виконання» – резолюції/завдання виконавцем яких зазначено користувача (невиконані – всі невиконані резолюції та завдання; на сьогодні, термінові – резолюції та завдання, термін виконання яких менше семи днів; прострочені);

– «До відома» – нові резолюції/завдання, які передані користувачу до відома та не потребують повноцінного опрацювання (формування відповіді).

Блок «Повідомлення» (повідомлення системи СЕД про документи, дії з якими інших користувачів системи стосуються даного користувача: його прізвище додане у резолюцію «до відома», у резолюцію «до виконання» тощо):

– «Нові» – містить АСКОД-повідомлення, список яких ще жодного разу не переглядався поточним користувачем;

– «Непрочитані» – містить АСКОД-повідомлення, які не були прочитані поточним користувачем;

– «Відхилені» – містить АСКОД-повідомлення, про документи, які надсилалися поточним користувачем певним виконавцям/адресатам та були відхилені отримувачем [10].

Спочатку в системі електронного документообігу працювали керівники підрозділів, спеціалісти, відповідальні за діловодство, а потім, поступово, почали підключати до роботи й усіх інших спеціалістів міської ради.

Сьогодні основною формою провадження діловодства в Ужгородській міській раді є електронна. Діловодство міської ради, організація обміну електронними документами з іншими установами здійснюється виключно з використанням системи електронного документообігу «АСКОД» [13].

Усі користувачі зобов'язані систематично перевіряти надходження документів у системі електронного документообігу. Працювати в системі можна лише під своїм логіном та паролем.

Документування управлінської інформації в Ужгородській міській раді здійснюється в електронній формі із застосуванням кваліфікованого електронного підпису, електронної печатки та електронної позначки часу, крім випадків наявності обґрунтованих підстав для документування інформації у паперовій формі. Останнє стосується документів, що містять інформацію з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої

встановлена законом, та електронних документів, що не можуть бути застосовані як оригінал згідно з вимогами закону [5].

Запровадження в міській раді електронного документообігу зумовило потребу розроблення єдиного порядку роботи з документами незалежно від форми їх створення та нової номенклатури справ, забезпечення належної реєстрації та обліку документів і контролю за дотриманням встановленого порядку роботи з електронними документами у виконавчих органах міської ради. Працівникам було наголошено, що система електронного документообігу міської ради має відповідати вимогам законодавства до форматів даних, сервісу інтеграції до системи взаємодії та вимогам нормативно-правових актів у сфері захисту інформації. Технічний супровід системи електронного документообігу в міській раді, його програмно-апаратне забезпечення, відповідальність за збереженість документів та сформованих справ, формування структури електронних довідників у системі електронного документообігу, забезпечення захисту інформації, що обробляється в системі електронного документообігу, покладено на управління програмного та комп'ютерного забезпечення міської ради.

Обмін електронними документами через систему взаємодії здійснюється виключно з дотриманням вимог до встановлених форматів даних електронного документообігу в установах.

Інформаційний обмін між працівниками Ужгородської міської ради здійснюється з використанням службової електронної пошти та загального мережевого ресурсу.

Інформаційний обмін здійснюється з метою:

- попереднього погодження редакції проектів спільних електронних документів, зокрема розроблення проектів актів;
- доведення управлінської інформації до відома, зокрема про плани та роботу відповідних установ;
- інформування про прийняті управлінські рішення;
- з'ясування стану опрацювання виконавчими органами міської ради електронних документів, що надійшли на їхній розгляд.

Але слід зауважити, що інформаційний обмін службовою електронною поштою не має юридичної сили, крім того, інформаційний обмін службовою електронною поштою не допускається щодо інформації з обмеженим доступом.

Підготовлені в міській раді вхідні, внутрішні, вихідні, інші документи, незалежно від форми їх створення, реєструються в системі електронного документообігу.

На документ, що надійшов у паперовій формі, після реєстрації шляхом друку наноситься його штрих-код (QR – код), присвоєний системою електронного документообігу та створюється фотокопія, яку реєстратор вносить до реєстраційної картки.

Вхідний документ постійного та тривалого (понад 10 років) зберігання, що надійшов у паперовій формі, після реєстрації та створення фотокопії залишається у відповідному відділі міської ради з подальшим зберіганням та формуванням у справі згідно із затвердженою номенклатурою справ.

Для забезпечення реєстрації документів у електронній та паперовій формах в автоматизованому режимі заповнюється реєстраційна картка, до якої вносяться всі обов'язкові, додаткові та в разі потреби інші реквізити документа.

Реєстраційна картка електронного документа створюється системою документообігу в електронній формі. У системі електронного документообігу формується база реєстраційних даних в електронній формі, за допомогою якої працівники забезпечуються інформацією про всі документи міської ради і їх місцезнаходження.

Електронний документообіг здійснюється з використанням усіма його суб'єктами на договірних засадах послуг акредитованого центру сертифікації ключів.

Для забезпечення перевірки кваліфікованих електронних підписів (електронної печатки) в Ужгородській міській раді використовуються:

- встановлене на відповідному робочому місці програмне забезпечення для перевірки накладених кваліфікованих електронних підписів;
- завантажені з сайту акредитованого центру сертифікації ключів сертифікати відкритих ключів, які засвідчують чинність і належність відкритого ключа відповідному підписувачу, та списки відкликаних сертифікатів.

Перевірка кваліфікованого електронного підпису здійснюється відповідно до Порядку застосування кваліфікованого електронного підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 749 від 19 вересня 2018 р.

Окремим розпорядженням Ужгородського міського голови від 25.04.2019 р. за № 195 з метою впровадження чергового етапу системи електронного документообігу у виконавчих органах міської ради був затверджений Порядок використання кваліфікованого електронного підпису в Ужгородській міській раді [12].

При розробці зазначеного Порядку посадові особи Ужгородської міської ради керувалися законами України: «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2004 р. № 1452 «Про затвердження порядку застосування електронного цифрового підпису органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної форми власності» та наказом Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України від 13 січ. 2005 р. № 3 «Про затвердження Правил посиленої сертифікації».

Оскільки організація документообігу в умовах застосування автоматизації діловодства має забезпечувати сумісність традиційного та автоматизованого опрацювання документів, зазначеним вище Порядком обумовлено, що використання електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, встановленого законом для вчинення правочинів у письмовій формі.

Ужгородська міська рада не застосовує електронний цифровий підпис:

- для складання електронних документів, які не можуть бути оригіналами у випадках, передбачених законодавством (наприклад, номерні бланки тощо);

- для складання електронних документів, які згідно із законодавством можуть бути створені лише в одному оригінальному примірнику;

- при оформленні процесуальних документів у судових справах учасниками яких є Ужгородська міська рада/виконавчий комітет.

Для вчинення правочинів, надання адміністративних та інших послуг в електронній формі, здійснення інформаційного обміну з іншими юридичними особами міська рада Ужгорода використовує виключно захищені носії.

Оскільки основною формою роботи міської ради є розробка та прийняття рішень, окрема увага при організації електронного документообігу була приділена саме роботі із зазначеними документами (підготовка проекту рішення мала включати в себе розроблення (співрозроблення), погодження та правову експертизу проекту в електронній формі).

Відповідальність та контроль за проходженням документа в електронній системі документообігу покладена на безпосереднього автора проекту документа. У разі надходження проекту електронного документа на погодження, погоджувач повинен ознайомитися з його змістом, завізувати проект електронного документа (в разі згоди із запропонованою редакцією тексту проекту електронного документа) або внести зауваження

та пропозиції до нього. Зауваження і пропозиції до проекту електронного документа, які мають узагальнений (концептуальний) характер, можуть бути викладені в окремому листі, що вноситься до реєстраційної картки та підписується кваліфікованим електронним підписом особи, яка створила коментар. Інші зауваження для доопрацювання електронного документа викладаються у стислій формі у запропонованому системою електронного документообігу полі або також можуть бути викладені в окремому листі, який підписується кваліфікованим електронним підписом.

Факт доведення рішення до відома певної посадової особи здійснюється засобами системи електронного документообігу міської ради, факт ознайомлення посадової особи з рішенням здійснюється засобами системи електронного документообігу міської ради з використанням кваліфікованого підпису відповідної посадової особи.

Робота з проектами та рішеннями міської ради в системі електронного документообігу показала позитивні результати в оптимізації пошуку необхідних документів, запровадженні відкритого та спільного доступу до бази рішень міської ради Ужгорода. Для підвищення ефективності роботи пошукової системи електронного документообігу міської ради загальним відділом розробляються наступні класифікаційні довідники:

- класифікатор питань діяльності міської ради;
- класифікатор видів документів;
- класифікатор кореспондентів;
- класифікатор резолюцій;
- класифікатор виконавців;
- класифікатор результатів виконання документів;
- номенклатура справ.

Пошукова система електронного документообігу міської ради здійснює пошук за контекстом (ключовим словом або фразою) електронного документа, його видом, заголовком, датою прийняття, номером та датою реєстрації, його автором тощо.

Оскільки більшість документів Ужгородської міської ради мають довготривалий термін зберігання (понад 70 років), варто звернути увагу на архівування документів.

Строки зберігання документів міської ради визначаються під час реєстрації або створення проекту документа автором згідно із затвердженням Міністерством юстиції України переліком типових документів, що створюються під час діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, інших установ, підприємств та організацій.

Номенклатура справ виконавчого органу Ужгородської міської ради створюється в електронній формі, її візуалізація здійснюється за автоматично генерованою формою, визначеною відповідною Інструкцією.

Зведена номенклатура справ Ужгородської міської ради зберігається та використовується системою електронного документообігу для автоматизації процесів формування документів у виконавчих органах міської ради. В Ужгородській міській раді здійснюється централізоване зберігання електронних документів: документи зберігаються у відділах, які їх створили. Аудіовізуальні документи (аудіо- та відеозаписи) засідань колегіального органу в разі їх створення також зберігаються в системі електронного документообігу. Працівники Ужгородської міської ради мають доступ до електронних справ через систему електронного документообігу відповідно до прав, визначених Інструкцією.

Таким чином, важливою частиною ефективної роботи державних органів влади в Україні є цілеспрямоване впровадження систем електронного документообігу. На думку автора, використання останніх стане дієвим комунікаційним інструментом, що дасть змогу удосконалити як внутрішні так і зовнішні комунікаційні зв'язки, зробити роботу державних органів більш прозорою, відкритою, неупередженою та незаангажованою.

Наостанок варто зазначити, що попри технічні та психологічні труднощі, які періодично виникають у працівників під час роботи із системою електронного документообігу, покращення у функціонуванні Ужгородської міської ради є суттєвим, оскільки оптимізовано більшість процесів документообігу та підвищено ефективність контролю за належним проходженням управлінських документів. З огляду на зазначене, варто зауважити, що перспективним напрямом подальших досліджень вбачається вивчення прикладних аспектів поставленої проблеми.

Список використаних джерел

1. *Вдовіна О. О.* Електронне діловодство як комунікаційна складова судочинства в Україні: дис. ... канд. наук із соц. комунікац., спец.: 27.00.02: 18.05.18 / О. О. Вдовіна. – Київ, 2018. – 206 с.

2. *Греба Р.* Електронний документообіг як запорука прозорості держустанов [Електронний ресурс] / Р. Греба // Українська правда. – 2017. – 26 верес. – Режим доступу: <https://www.prawda.com.ua/columns/2017/09/26/7156308/>. – Назва з екрана.

3. *Демкова М.* Електронне урядування – запорука прозорості

та ефективності влади / М. Демкова // Юридичний журнал. – 2007. – № 3 (57). – С. 124–126.

4. *Джиги Т.* Вітчизняний та зарубіжний досвід запровадження в органах державної влади систем електронного документообігу: проблеми, переваги, рекомендації [Електронний ресурс] / Т. Джига – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul2009/13.htm>. – Назва з екрана.

5. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України 22.05.2003 р. № 851–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/851-15>. – Назва з екрана.

6. *Лопушинський І. П.* Електронне урядування в системі державної служби України / І. П. Лопушинський, В. І. Ключевський // Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи : Матеріали 1-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 7–9 жовт. 2010 р.). – Херсон : ХНТУ, 2010. – С. 108–110.

7. *Наконечна О. А.* Теоретичні засади побудови та функціонування систем документообігу в державних органах влади (на базі Миронівської районної державної адміністрації) [Електронний ресурс] / О. А. Наконечна. – Режим доступу: https://confcontact.com/2014-nauka-v-informatsionnom-prostranstve/sl4_nakonechna.htm. – Назва з екрана.

8. *Орлов О. В.* Огляд проблеми впровадження систем електронного документообігу в органах державної влади [Електронний ресурс] / О. В. Орлов, В. В. Поліщук // Теорія та практика державного управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 10–18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tp-du_2014_3_4. – Назва з екрана.

9. Офіційний сайт Ужгородської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rada-uzhgorod.gov.ua/>. – Назва з екрана.

10. Інструкція користувача АСКОД™ Система електронного документообігу (АСКОД WEB) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ueuzi.kyivcity.gov.ua/files/2014/12/23/User_manual_ASKOD_WEB.pdf. – Назва з екрана.

11. *Радченко С. В.* Особливості систем електронного документообігу у державних органах України [Електронний ресурс] / С. В. Радченко. – Режим доступу: <https://tsdea.archives.gov.ua/oldcdea/pdf/18.pdf>. – Назва з екрана.

12. Розпорядження міського голови «Про Порядок використання кваліфікованого електронного підпису в Ужгородській міській раді» від 25.04.2019 р. № 195 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D1%80%D0%BE%D0%B7_195.pdf. – Назва з екрана.

13. Розпорядження міського голови «Про Інструкцію з діловодства

в Ужгородській міській раді та її виконавчих органах» від 29.03.2019 р. № 150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D1%80%D0%BE%D0%B7_150.pdf. – Назва з екрана.

References

1. Vdovina, O. O. (2018). Elektronne dilovodstvo yak komunikatiivna skladova sudochynstva v Ukraini [Electronic Records Management as a Communicative Component of Legal Proceedings in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hreba, R. (2017). Elektronnyi dokumentoobih yak zaporuka prozorosti derzhustanov [Electronic document circulation as a guarantee of transparency of state institutions]. *Ukrainska Pravda – Ukrainian Pravda*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/09/26/7156308/> [in Ukrainian].
3. Demkova, M. (2007). Elektronne uriaduvannia – zaporuka prozorosti ta efektyvnosti vlady [E-government is the key to transparency and efficiency of power]. *Yurydychnyi zhurnal – Law Journal*, no. 3 (57), pp. 124–126 [in Ukrainian].
4. Dzhyha, T. (2009). Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid zaprovadzhennia v orhanakh derzhavnoi vlady system elektronnoho dokumentoobihu: problemy, perevahy, rekomendatsii [Domestic and foreign experience in introducing electronic document circulation systems in state authorities: problems, advantages, recommendations]. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juli2009/13.htm> [in Ukrainian].
5. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih: Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 r. no. 851–IV [On electronic documents and electronic document flow: Law of Ukraine from 22.05.2003 no. 851–IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/851-15> [in Ukrainian].
6. Lopushynskyi, I. P., Kliutsevskiy, V. I. (2010). Elektronne uriaduvannia v systemi derzhavnoi sluzhby Ukrainy [E-government in the public service of Ukraine]. Proceedings from *The State Policy on Local Government: Status, Challenges and Prospects. I-sha Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia (Kherson, 7–9 zhovt. 2010 r.) – 1 st All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 108–110). Kherson: KhNTU [in Ukrainian].
7. Nakonechna, O. A. (2014). Teoretychni zasady pobudovy ta funktsionuvannia system dokumentoobihu v derzhavnykh orhanakh vlady (na bazi Myronivskoi raionnoi derzhavnoi administratsii) [Theoretical bases for the construction and functioning of document circulation systems in state authorities (case of Myronovsky District State Administration)]. Retrieved

from https://confcontact.com/2014-nauka-v-informatsionnom-prostranstve/sl4_nakonechna.htm [in Ukrainian].

8. Orlov, O. V., Polishchuk, V. V. (2014). Ohliad problemy vprovadzhennia system elektronnoho dokumentoobihu v orhanakh derzhavnoi vlady [Review of the problem of implementation of electronic document circulation systems in public authorities]. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia – Public administration theory and practice*, issue 3, pp. 10–18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2014_3_4 [in Ukrainian].

9. Ofitsiynyi sait Uzhhorodskoi miskoi rady [Official site of Uzhgorod city council]. *rada-uzhgorod.gov.ua*. Retrieved from <https://rada-uzhgorod.gov.ua/> [in Ukrainian].

10. Instruksiiia korystuvacha A S K O D TM Systema elektronnoho dokumentoobihu (ASKOD WEB) [ASCOD TM User's Guide Electronic Document Management System (ASCOD WEB)]. (2014). Retrieved from https://ueuzi.kyivcity.gov.ua/files/2014/12/23/User_manual_ASKOD_WEB.pdf [in Ukrainian].

11. Radchenko, S. V. (2013). Osoblyvosti system elektronnoho dokumentoobihu u derzhavnykh orhanakh Ukrainy [Features of electronic document circulation systems in state bodies of Ukraine]. Retrieved from <https://tsdea.archives.gov.ua/oldcdea/pdf/18.pdf> [in Ukrainian].

12. Rozporiadzhennia «Pro Poriadok vykorystannia kvalifikovanoho elektronnoho pidpysu v Uzhhorodskii miskii radi» vid 25.04.2019 r. no. 195 [The order of the mayor «About the Procedure of use of the qualified electronic signature in the Uzhgorod city council» from April 25, 2019 no. 195]. (2019). Retrieved from https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D1%80%D0%BE%D0%B7_195.pdf [in Ukrainian].

13. Rozporiadzhennia miskoho holovy «Pro Instruksiiu z dilovodstva v Uzhhorodskii miskii radi ta yii vykonavchykh orhanakh» vid 29.03.2019 r. no. 150 [The order of the mayor «On the Instruction on the record keeping in the Uzhgorod city council and its executive bodies» from 29.03.2019 no. 150]. Retrieved from https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D1%80%D0%BE%D0%B7_150.pdf [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019.

Olena Vdovina,

PhD (Social Communications), Associate Professor,
Poltava National Technical Yurii Kondratyuk University
Poltava, Ukraine

ORCID: [https://orcid.org/0000-0003-3770-125 X](https://orcid.org/0000-0003-3770-125-X)

Implementation of Electronic Documents Systems in the Operation of State Authorities in Ukraine (Case of Uzhgorod City Council)

The article analyzes the modern domestic experience in implementation and use of electronic document public administration system by state authorities, the state of organization of electronic documentation process management in the activity of state bodies of Ukraine as a component of electronic governance. The main key nodes (components) of the ASCOD electronic document management system are described. Practical experience of using ASKOD software by staff of Uzhgorod city council is described. It is established that the efficiency of management in modern conditions depends to a large extent on solving the problems of prompt creation of electronic documents, control over their execution, organization of storage, as well as search and use. It has been researched that the main source of administrative decisions for the quality implementation of public policy is reliable and complete documented information on the activities of all state bodies. At present, such information can be obtained promptly only with the help of modern information and telecommunication technologies. The technical support of the electronic document circulation system in the city council, its software and hardware, responsibility for the preservation of documents and cases, the formation of the structure of electronic directories in the electronic document management system, the protection of information processed in the electronic document management system of the city council are considered. It was proved that the introduction of electronic document circulation necessitated the development in the city council of a single procedure for documenting management information with documents, regardless of the form of their creation, development of a new nomenclature of cases, ensuring proper registration and accounting of documents and monitoring compliance with the established procedure for working with city Council electronic documents. The main advantages of electronic document flow in state authorities and management are outlined, the scientific achievements of domestic specialists on similar issues are analyzed.

Keywords: electronic document circulation, SED «ASCODE» information exchange, city council, e-government, document, software, record keeping, nomenclature of cases, electronic digital signature.

Євгенія Глушук,

провід. бібліотекар Фонду Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна

Е-УРЯДУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ МАСШТАБУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано ключові аспекти інформатизації та мережевізації сучасного суспільно-політичного розвитку, а також місце й роль інформаційно-комунікативних засобів у побудові ефективних соціально спрямованих управлінських структур. Зазначається, що в умовах масштабування сучасного інформаційного поля публічної політики нові соціальні медіа та мережеві конструкції виконують роль механізмів громадянської участі в управлінському процесі шляхом редукування реальності й заповнення інформаційного вакууму необхідними образами та смислами. Електронне урядування та сучасні мережеві структури виступають ефективними засобами реалізації громадянської активності.

Ключові слова: управлінська діяльність, громадянська участь, електронне урядування, е-демократія, мережеві структури, інформаційне суспільство.

Якісні характеристики сучасного суспільства відповідають різнонаправленим змінам в усіх сферах суспільного буття, тобто породжуються загальним динамізмом соціальної системи. При цьому найбільш вагомим значення набувають зміни основ та принципів управлінської діяльності, зокрема в контексті поширення активістського типу політичної культури, яка на сьогодні найбільш повно виражається через масштабування інформаційного поля громадянського суспільства. Глобально створюється таке інформаційне середовище, де практично відсутні межі держави, обмеження на інформаційні впливи на поширення інформації, розміщення та отримання інформації, що змушує соціум і державу швидко орієнтуватися, адаптуватися в сучасному інформаційному середовищі. З метою відповідності сучасним вимогам громадянське суспільство активно генерує ефективні механізми громадянської участі в процесах підготовки та прийняття політичних рішень, а також максимального залучення широких верств населення у формування суспільно-політичної реальності. Однією

з базових передумов реалізації засад прямої демократії в контексті сучасних трансформацій глобального простору є застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), які стають дедалі більш доступними для широкого загалу та охоплюють дедалі більшу аудиторію на базі соціальних мереж, блогів, різнопланових мультимедійних платформ тощо. Усе це приводить до спрощення механізмів комунікації в сучасному інформаційному суспільстві та значно мобілізує громадськість до пошуку і вдосконалення ефективних механізмів безпосередньої участі в соціально-політичних процесах. У цьому контексті набуває важливості ідея впровадження електронного уряду, який виступає частиною цілісної концепції електронної держави. Остання передбачає розуміння держави не як механізму перерозподілу ліквідних цінностей та ресурсів, а як партнера суспільству, певною мірою аналог сервісної структури, до основних функцій якої разом із суспільним адмініструванням належить і надання послуг у сфері відповідної владної компетенції. Теоретичним фундаментом для концепції електронного уряду стали теорії інформаційного суспільства, у край популярні починаючи з другої пол. ХХ ст. Вони звернули увагу на високе значення інформації, інформаційних ресурсів для розвитку суспільства на сучасному етапі. На думку більшості теоретиків інформаційного суспільства, саме інформація визначатиме розвиток цивілізації в майбутньому, інформація стане основним джерелом нерівності та водночас ресурсом для прискореного розвитку деяких країн [1, р. 28].

Уперше про електронне урядування як механізм державного управління заговорили в США в 1991 р. Але це було не перше поняття, використане для відзеркалення ідей програм перебудови державного управління, що відбуваються в США та ряді інших країн із середини 1980-х років. Зокрема, дещо раніше поняття «електронне урядування» з'явилося поняття «теледемократія», виникнення якого було пов'язано з початком повсюдного використання наприкінці 60-х – поч. 70-х років ХХ ст. таких нових технологій, як кабельне телебачення. Розроблення й реалізація концепції «електронного урядування» почалися в США, коли уряд США створив в 1993 р. спеціальну робочу групу. Потім нові віяння було підхоплено в Західній Європі – у 1995 р. Європейська комісія заснувала Форум інформаційного суспільства, а в 1998 р. було прийнято програму «Електронна Європа» [2, с. 79].

У провідних газетах США термін «електронне урядування» почав регулярно зустрічатися з 1999 р. Аналіз доповідей, зроблених упродовж 10 років, показав, що з часом у міру реального впровадження концепцій

електронного урядування в життє це поняття постійно еволюцїонувало й заглиблювалося. Воно пройшло шлях вїд интернет-сайтїв до концепцїї глобального перетворення всїєї системи державного управлїння. «Електронне урядування» як сучасний механїзм державного управлїння, є загальноприйнятим термїном для позначення сфери застосування інформацїйних та комунїкацїйних технологїй у державному управлїннї. Тому в основї феномена електронного урядування розглядають, як правило, інформацїю та комп'ютернї технологїї, якї дають змогу максимально ефективно здїйснювати збір, зберїгання, оброблення необхідних даних. Аджє кардинальне збїльшення кїлькостї інформацїї, а також скорочення термїнїв ї витрат на її отримання та оброблення, їнтенсїфікацїя зв'язкїв з контрагентами, зниження значення просторових обмежень – усе це безпосередньо впливає на роботу окремих органїв державної влади та структуру держави в цїлому, її взаємозв'язок їз зовнїшнїми суб'єктами. Крім очевидного збїльшення кїлькїсних характеристик інформацїї, використуваної державними органами, внутрїшнїх ї зовнїшнїх зв'язкїв державних структур, відбувається якїсна змїна. Наприклад, на змїну односторонньої взаємодїї держави з громадянами приходить двостороння, для громадян з'являється технологїчна можливїсть не тїльки отримувати інформацїю про дїяльнїсть держави, а й через засоби електронного урядування реально брати учасць у процесї прийняття державних рїшень. Змїни, що відбуваються в управлїнській дїяльнїстї торкнулися не лише окремих сегментїв державної машини, не вїдомств, що забезпечують інформацїйний супровїд функцїонування держави, а всїєї держави в цїлому, починаючи вїд змїсту роботи кожного державного службовця й закїнчуючи трансформацїєю взаємозв'язкїв мїж органами державної влади рїзного рївня.

Виходячи з цього, зарубїжнї вченї Д. Тейлор та К. Беламї («Державне управлїння в інформацїйну еру») [3, с. 59] запропонували розглядати взаємозв'язок управлїнської дїяльнїстї та новїтнїх технологїй на трьох концептуальних рївнях:

1. Проникнення інформацїйних технологїй у структуру державного управлїння (наявнїсть ї якїсть репрезентативностї влади та громадян у свїтовїй мережї).

2. Рївень переосмислення основних цїлей, принципїв та завдань функцїонування соцїально-полїтичної системи (публїчне адмїнїстрування та інформацїйна доступнїсть влади для громадян).

3. Розумїння держави як специфїчного їнституту влади в інформацїйному суспїльствї (дифузїя ІКТ ї влади на рївнї соцїальної їнституцїоналїзацїї останньої).

При цьому участь людини в процесах, де ключову роль відіграє інформаційна складова, дає змогу говорити про систему е-урядування як про соціальну систему, у якій комунікація на основі інформаційних технологій потребує нових управлінських рішень щодо реорганізації основних процесів, які протікають в державному секторі. У спрощеному вигляді електронне урядування можна звести до створення певної комунікативної інфраструктури, що дає змогу громадянам активно взаємодіяти з владою, впливати на неї через використання ІКТ.

У найбільш загальному значенні електронне урядування визначається як «новий тип управління, складений під впливом інформаційних та комунікаційних технологій, використання державою різних інформаційних технологій, Інтернету та інших технологій з метою розширення доступу громадськості, інших державних структур до державної інформації та служб, а також для підвищення якості й ефективності в державному управлінні» [2, с. 81]. Таким чином, е-урядування покликано максимально враховувати думку громадянина, дати йому можливість висловитися «всіма можливими способами» через засоби доступу до віртуального інформаційного середовища (цифрове телебачення, мобільний зв'язок, телефонний, супутниковий зв'язок, Інтернет), а також допомогти державі в реалізації якісної дискусії з громадянами у віртуальному просторі. Під «якісними» необхідно розуміти дискусії, результати яких можуть бути реалізовані як нові проекти з партнерською участю всіх зацікавлених сторін або результати, що знижують соціальну напруженість і дають змогу прийти сторонам до консенсусу.

У контексті цього ефективними механізмами громадянської участі стають електронні форуми, чати з високим рівнем управління, системи підтримки аргументації, системи моделювання наслідків прийнятих рішень, які можна вважати допоміжними технологічними складовими при відпрацюванні технік зворотного зв'язку. Відповідно «електронну державу» здебільшого позиціонують як політичний інститут для громадян-користувачів електронних послуг. Громадяни як активні суб'єкти комунікативної взаємодії із владними установами можуть проявляти свою позицію з важливих соціально-політичних питань на кожній зі стадій реалізації е-урядування. Наприклад, коли держава впроваджує елементи присутності своїх органів та інституцій у світовій мережі, громадськість має в розпорядженні лише статичний контент, звертаючись до якого може бути лише поінформованою для подальших активних дій у традиційній формі (через персональні звернення). За умов поглибленої веб-присутності громадяни мають доступ до широкого спектра

постійно оновлюваної інформації, що дає реальну можливість отримати актуальну інформацію про діяльність великої кількості державних установ та організацій і зреагувати на неї в досить короткий термін через офіційні інтернет-представництва. На стадії інтерактивної присутності поглиблюються та інтенсифікуються можливості взаємодії громадян із державними органами, які надають ту чи іншу послугу. Принциповим є те, що на цьому етапі змінюється ставлення громадянина до держави як до сервісної служби, основним завданням якої є надання широкого спектра різноманітних послуг для громадян, тобто формування серед населення бачення в державі партнера на протипагу управлінню.

За активної взаємодії або транзакційної присутності громадяни мають можливість не лише отримувати інформацію від держави та оцінювати її, а і виступати суб'єктом економічних, соціальних та інших відносин, перенесених у віртуальний світ. Наприклад, існує можливість отримувати різноманітні бланки, форми здійснення господарсько-економічної діяльності (заклювати договори, вести взаємодію з державою як підприємець), отримувати документи онлайн. Єдиний портал державних служб являє собою централізовану можливість отримати доступ до всіх основних підрозділів, департаментів та установ у режимі «єдиного вікна». Акцент при розробленні порталу фокусується на пріоритетах і потребах громадян набагато більше, ніж на владних структурах та функціях [4]. Двостороння взаємодія зумовлює впровадження цифрового підпису й лише при повній інтегрованій інтернет-присутності громадянська участь реалізується через єдиний портал, де громадянин моментально отримує актуальну інформацію і виступає суб'єктом системи публічного адміністрування. На думку Д. Мун, «якщо попередні механізми... належать до мережевих публічних послуг в адміністративній сфері, то останній варіант підкреслює мережеву політичну активність громадян» [5, р. 376]. Саме за умов інтегрованої веб-присутності найбільш повно розкриваються можливості інтенсифікації інтерактивного політичного життя індивідів через засоби е-голосування, е-петицій, е-референдумів, е-консультацій тощо. Іншими проявами громадянської учасї може бути залучення в процеси бюджетування державних і неурядових проєктів шляхом формування онлайн-спільнот, просування громадських ініціатив засобами соціальних медіа, широкий громадський контроль через системи онлайн-управління як на державному рівні, так і в рамках муніципалітетів.

Отже, таким чином, незважаючи на деяку полемічність питань щодо ролі новітніх технологій у реалізації громадянської активності, спрощення механізмів взаємодії влади з громадянами поза сумнівом можна розглядати

як позитивне зрушення на шляху гуманізації інститутів суспільного управління. При цьому електронне урядування залишається незмінним механізмом розвитку та вдосконалення сучасних процесів демократизації. Широкомасштабне впровадження ІКТ у межах впровадження сучасного е-уряду тісно пов'язано з реалізацією інших проектів – трансформацією організаційних каналів і структур влади й суспільства, кардинальним переглядом та реінжинірингом адміністративних процесів, впровадженням електронної моделі управлінської діяльності, яка пов'язана не просто з інформатизацією державних структур, а розрахована на всебічну підтримку й розширення каналів участі громадськості в розбудові суспільно-політичної реальності.

Список використаних джерел

1. *Antiroikko A.-V.* Introduction to democratic E-governance / A.-V. Antiroikko // *E-transformation in Governance: new directions in government and politics.* Idea Group Publishing. – 2004.
2. *Іщенко В. М.* Електронне урядування як нова модель державного управління / В. М. Іщенко // *Менеджер : Вісн. Донец. держ. ун-ту упр.* – 2012. – № 3. – С. 78–82.
3. *Орлов О. В.* Інноваційні процеси в державному управлінні : [моногр.] / О. В. Орлов. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – 246 с.
4. *Дробишевська Т. В.* Принципи організації контенту міського порталу / Т. В. Дробишевська // *Наук.-техн. інформація : наук.-практ. інформ. журн.* – 2010. – № 2. – С. 35–37.
5. *Welch E. W.* Linking citizen satisfaction with e-government and trust in government / E. W. Welch, C. C. Hinnant, M. J. Moon // *Journal of Public Administration Research and Theory Advance.* – 2004. – Vol. 15. – P. 371–391.

References

1. Antiroik, A.-V. (2004). Introduction to Democratic E-governance. *E-transformation in Governance: New Directions in Government and Politics.* Idea Group Publishing. (p. 28) [in English].
2. Ishchenko, V. M. (2012). Elektronne uriaduvannia yak nova model derzhavnoho upravlinnia [The Electronic management as new state case frame]. *Menedzher: Visnyk Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia – A manager: is Announcer of the Donetsk state university of management,* no. 3, pp. 78–82 [in Ukrainian].

3. Orlov, O. V. (2012). Innovatsiini protsesy v derzhavnomu upravlinni [Innovative processes are in state administration]. Kharkiv : Vydavnytstvo KharRI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].

4. Drobyshevska, T. V. (2010). Pryntsypy orhanizatsii kontentu miskoho portalu [Principles of organization of content of municipal portal]. *Naukovo-tekhnichna informatsiia: naukovo-praktychnyi informatsiinyi zhurnal – Scientific and technical information: is a research and practice informative magazine*, no. 2, pp. 35–37 [in Ukrainian].

5. Welch, E. W., Hinnant, C. C., Moon, M. J. (2004). Linking citizen satisfaction with e-government and trust in government. *Journal of Public Administration Research in Theory Advance*, Vol. 15, pp. 371–391 [in English].

Стаття надїйшла до редакцїї 27.11.2019.

Yevheniia Hlushchuk,

Leading Librarian,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9137-7318>

E-governance as a Mechanism of Civic Participation Under the Conditions of Scaling of Infosphere of Management

The article analyzes the key aspects of informatization and networking of contemporary socio-political development, as well as the place and role of information and communication means in the construction of effective socially oriented management structures. It is noted that in the context of the scaling up of the contemporary public policy information field, new social media and network constructs play the role of mechanisms of civic participation in the administrative process by reducing the reality and filling the information vacuum with necessary images and meanings. E-governance and modern network structures are effective means of civic engagement.

The article describes the concept of "e-government" and its history. The essence, features and advantages of functioning of e-government technologies are analyzed. It is determined that in connection with the implementation of e-government technology, information and analytical systems of public authorities should be considered as open systems that provide conditions for interactive public participation in the decision-making process.

It is established that the implementation of e-government will allow ordinary citizens access to information on the activities of state and local governments, will provide an opportunity for citizens and public organizations to directly participate in the process of drafting decisions taken at all levels of government. It will also reduce the level of corruption and shadow the economy, as well as achieve a new level of governance of

the state and society as a whole, and will strengthen citizens' confidence in the institutions of the state. At the same time, e-governance remains an unchanged mechanism for the development and improvement of modern democratization processes.

Keywords: management, civic participation, e-governance, e-democracy, network structures, information society.

Андрій Берегельський,

мол. наук. співроб.,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

ІНФОГРАФІЧНІ ПРОДУКТИ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПРОПАГАНДИ ТА МАНІПУЛЯЦІЙ У МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ

У статті досліджено проблему пропаганди та маніпуляцій у сучасному інформаційному просторі, наведені ознаки та приклади технологій. Розглянуто основні напрями маніпуляцій, зокрема використання зображень і чисел. Досліджено дієвість інфографіки як засобу демонстрації статистичних даних, зокрема деякі види статистики й особливості реалізації та сприйняття графічних об'єктів. Розглянуто основні рівні маніпуляцій, зокрема в статистиці, реалізованої засобами інфографіки. Досліджено залежність ефективності впливу на аудиторію від рівня складності маніпулятивних технік.

Сформовано тези щодо культури критичного мислення громадян на актуальні політичні та інші події. Досліджено явища зони інформаційного комфорту, кліпового та серійного мислення, авторитетності цифр і візуалізації даних. Розглянуто роль цензури й самоцензури у формуванні медіа-простору, нові тенденції та технології (дію алгоритмів, пошукових фільтрів). Виявлено основні проблеми від застосування таких технік у ЗМІ, труднощі в боротьбі з наслідками такого впливу.

Ключові слова: пропаганда, маніпуляції, самоцензура, інфографіка, статистика, візуалізація даних, медіа-простір.

Розвиток сучасного медіа-середовища та інформаційно-комунікаційних технологій, стрімке збільшення потоків інформації, які циркулюють в інформаційному просторі, сприяє розширенню використання інфографіки у сфері соціальних комунікацій. Інфографіка надала широкі можливості щодо графічного представлення різних питань на порталах, створення візуалізації інформації користувачем за допомогою інтерактивних порталів, представлення інфографічних продуктів для певних проєктів і репрезентація автономних проєктів як на порталах, так і у виданнях, які пропонують користувачу інфографічну продукцію.

Незважаючи на ряд наукових публікацій, присвячених різним питанням використання інфографіки [2, 5, 6, 7], досі за межами наукового

інтересу залишається специфіка представлення інфографічних продуктів у контексті проблеми маніпуляцій і пропаганди. Актуальним залишається з'ясування питання, як саме відбувається викривлення інформації в інфографічних продуктах на різних етапах. Дослідження окресленої проблеми є метою цієї праці.

На основі дослідження явища компресії інформації, моніторингової журналістики та інших актуальних тенденцій сучасної медіа-сфери стало очевидно, що основні еволюційні напрями її розвитку не відбулися б без адаптації під особливості сприйняття інформації споживачем. Ідучи шляхом створення найбільш комфортних умов для користувача, медіа-ресурси певною мірою виховують/викривають у ньому нові якості, що притаманні типології сприйняття. Постійно перебуваючи в такій «теплій ванні», кінцевий споживач стає залежним від інформаційного простору, у якому йому зручно перебувати і, як наслідок, стає більш вразливим до маніпуляцій, що застосовуються на його улюблених публіках та медіа-ресурсах. Особливості ЗМІ та сприйняття інформації створюють сприятливі умови для пропагандистської діяльності.

Пропаганда – це інформація, що має за мету вплинути на ставлення суспільства до певної проблеми, явища або групи людей. Пропаганда можлива завдяки застосуванню маніпулятивних технік. Тобто, коли йдеться про пропаганду, ми маємо справу не з випадковою помилкою або неточністю, а саме із цілеспрямованою тактикою. Це інструмент, що здатний змінити настрої цілих суспільств. Варто зазначити, що негативного забарвлення пропаганді надали політичні практики, у тому числі авторитарні й тоталітарні, а також непрофесійна діяльність журналістів. Важливо, що пропаганда може ґрунтуватися навіть на правдивій інформації, але певні маніпуляції з нею або змішування її з брехнею призводять до фактичного обману. Із чого можна зробити логічний висновок, що маніпуляція в медіа тісно пов'язана з пропагандою.

Треба зазначити, що пропаганда може мати різні форми і використовувати різні засоби. Пропагандистськими можуть бути як листівки, що роздають на вулиці, так і матеріали в мас-медіа, які аудиторія сприймає як незалежну журналістику. Серед усіх інших інформаційних продуктів, що можуть служити інструментом пропаганди та маніпуляцій, особливо вирізняється візуалізація даних, або інфографіка. Оскільки саме інфографіка в сучасних реаліях є дієвим засобом для подібних речей як досконалий продукт, що здатен у силу нових технологій увібрати в себе всі наслідки маніпуляцій з текстами й цифрами.

Варто зазначити, що викривлення інформації в інфографічних продуктах можливе на різних етапах. Наприклад, головним чином на етапі добору даних з існуючих маркерів інфографіки. Для закріплення ефекту фрази «цифри не брешуть» інфографіка, як ніщо інше, є найкращим інструментом донесення статистичних, схематичних та інших даних, де текст і цифри набувають значно більшої ваги та зрозумілості у графіках чи асоціативних зображеннях. Отже, можна стверджувати, що джерела інформації (вихідні дані) виступають основною причиною небезпек, без яких інфографіка не могла б існувати.

Таким чином, можна виділити кілька важливих маркерів в інформаційних матеріалах, які можуть свідчити про те, що інформація є маніпулятивною або використовується з пропагандистською метою:

Використання неідентифікованих або сумнівних джерел, чуток, які неможливо перевірити. Штучне об'єднання в один матеріал непов'язаних між собою подій. Емоційно забарвлені слова стосовно людей і явищ, категоричні судження. Заклики до дій [1].

Важливим є те, що якщо навіть не всі критерії мають пряме відношення до інфографіки як до кінцевого інформаційного продукту, то обов'язково мають своє відображення в джерелах інформації (головним чином цифр), на основі яких і створюють інфографіку (до цієї тези можна застосувати перший маркер).

Водночас ознаки другого маркера в інфографіці чудово представляє така ситуація: телекомунікаційна компанія стверджувала, що зменшення регулювання в галузі привело до збільшення інвестицій у чотири рази. Однак, переглянувши інформацію першоджерела, з'ясувалося, що інвестиції однаково зростали до, під час і після дії посиленого регулювання ринку. Отже, збільшення їх обсягу пояснюється банальним зростанням попиту на Інтернет [2].

Як інший яскравий приклад, до якого можна застосувати третій і четвертий критерії (емоційні слова, заклики до дій), варто згадати й сумнівні тези про розкол України та три сорти українців, які було поширено в інформаційному просторі у 2004 р. виборчим штабом В. Януковича (див. рис. 1).

Зокрема, ці маркери стали фундаментом основних кластерів маніпулятивного впливу в Україні та світі, які активно використовуються в політичному просторі протягом останніх 25 років.

Як зазначається в статті С. Телешуна «Управління людьми у нестабільному світі. Світовий досвід та українські реалії», найбільша боротьба за вплив і маніпуляції суспільною думкою розгортається під час

виборчих кампаній, зміни політичної системи, інституційних криз, війн, громадянського протистояння тощо. Визначальним є прихований смисл пропагандистських повідомлень, де найвищий ефект, як і для будь-якої маніпуляції, досягається в умовах «чистого навіювання» [3, 4].

Рис. 1. Приклад маніпулятивної політичної пропаганди, виконаної за допомогою інфографіки.

Джерело: https://blogs.pravda.com.ua/authors/leschenko/53722-f577-a5-cc/page_2

З вищесказаного можна повернутися до ще однієї простої істини: заголовок у ЗМІ, як свого роду гасло, є дуже вагомим елементом не лише статті, а й будь-якої пропагандистської чи маніпулятивної публікації, у тому числі інфографіки. Одна з функцій заголовку – уразити читача та змусити його прочитати матеріал. Саме тому журналісти, особливо бульварних видань, часто додають у заголовки елементи драматичності та сенсаційності. Справа в тому, що значна кількість людей не читає статтю повністю – переглядає лише назви. Цю особливість читання використовує пропаганда. Особливо актуальна ця маніпуляція в Інтернеті, оскільки мільйони людей щодня відвідують пошукові системи або перевіряють свою пошту, а також популярні нині меседжери (Viber,

Telegram), на сторінках яких вони з великою вірогідністю прочитають лише назви новин, у кращому випадку – короткі анонси.

Сьогодні відбувається своєрідна «інфляція контенту», тобто трансформація підходів до подання публікацій – стають актуальними компактні форми повідомлень/висвітлення подій у системі анонс – реліз – постреліз. Кліпове мислення прийшло на зміну системному, про що неодноразово згадувалося в багатьох дослідженнях [5].

С. Телешун розглядає явище кластера маніпулятивного впливу як «інформаційний калейдоскоп» – тенденційне телевізійне мовлення побудовано таким чином, що короткі сюжети перемежуються анонсами, рекламою, ток-шоу тощо. При цьому важлива інформація розбавляється чутками та скандалами, що призводить до деконцентрації уваги споживача [3, 4].

Не менш цікавою для дослідження причиною появи маніпулятивних матеріалів є цензура – контроль над змістом і поширенням інформації в мас-медіа. Джерелом цензури можуть бути як державні органи влади, що мають вплив на медіа-ресурс, так і власники останніх. В умовах цензури ЗМІ стають інструментами пропаганди.

Крім того, іншою формою цензури виступає самоцензура, коли журналісти й редактори вдаються до усвідомленого самообмежування, замовчуючи деякі факти або не критикуючи владу чи певні політичні сили [1]. Більше того, на сьогодні формується принципово нове явище – самоцензура власне читача.

У результаті дослідження визначено, що приватність є не найбільшою проблемою. Наразі більшість громадян не підозрюють, що живуть в інформаційних фільтрах, які за допомогою певних алгоритмів фактично керують життям. Наприклад, Facebook визначає, які новини показувати користувачам; Twitter вирішує, які додаткові твіти з'являться у стрічці читача; Google видає користувачеві ті пошукові результати, під які заточено його профайл. «Звісно, це зручно для користувача, але суть у тому, що користувач не контролює тієї інформації, на основі якої приймає рішення, тому стає залежним від алгоритмів, на які не можете вплинути» [6].

Резюмуючи вищесказане, доречно було б назвати ще й серійне мислення – як можливо одночасні причину та наслідок особливостей упередженого сприйняття інформації читачем. Користувачі намагаються дізнатися продовження цікавої для них події, а так звані серіали дають їм цю можливість. Таким чином, користувачі формують необхідну системну картину світу, а пошукові алгоритми та фільтри лише сприяють цьому.

Водночас кліпове та серійне мислення мають спільну рису – «їх матриця вибудовується не на раціональній, а на емоційній основі» [5].

Звісно, на шляху до розуміння природи походження значної небезпеки від інфографіки як найбільш пропагандистського інструмента не можна забувати про ще один надзвичайно поширений тип маніпуляції – фотофейки. Отже, світлина, що супроводжує текст статті, зазвичай сприймається як беззастережний факт і є засобом пробудження емоцій, які, за твердженням психологів, гальмують роботу логічного мислення. Наприклад, якщо користувач прочитає в новинах про те, що бойовики «Ісламської держави» вбили кількох дітей-християн у Сирії, то може не повірити написаному. Але варто йому побачити в статті світлини роздертих дітей – сумнівів у черговому теракті не залишається. І користувач уже, свідомо чи ні, має негативні емоції стосовно згаданих бойовиків. Саме через це фотофейки користуються попитом у медіа-ресурсів, що поширюють неправдиву інформацію [1].

З упевненістю можна сказати, що естафету популярності та авторитетності у світлини може прийняти інфографіка.

Щодо ризиків, які несе в собі інфографіка в ролі потужного інструмента маніпуляції, то «інфографіка може бути використана різними способами. Нещодавно з'явилось дослідження: якщо громадянину розповісти неправдиву інформацію, але проілюструвати її звичайними графіками, це набагато більше переконує, ніж текст». Таким чином, компресія інформації є її перетворенням, нехай навіть з поважними причинами. Тобто відбувається домислювання читача, що призводить до виникнення ризику – викривлення сприйняття інформації.

Досліджено, що інфографіка може бути потужним засобом маніпуляції, і єдиний спосіб цього уникнути – формування медіа- та інформаційної грамотності читача, тобто певної системи знань та навичок, необхідних для того, щоб об'єктивно оцінити інформацію в текстах і графіці. Як і у випадку соціології важливим є те, що будь-яка публікація журналіста чи іншого фахівця, яка містить інфографіку, повинна завжди супроводжуватися роз'ясненням щодо даних, які представлено в повідомленні та методів їх оброблення. За можливості можна надавати вихідний код програми (за принципом open source) для найбільш прискіпливих.

Водночас фотофейк (поширення повідомлення користувачем, використовуючи неправдиву інформацію у вигляді світлин) найпростіше спростувати – визначити правдивість світлини в Інтернеті можна за кілька секунд, щоправда, значна кількість користувачів повинна завжди перевіряти світлини, особливо ті, які привертають їхню увагу. Наприклад,

якщо використовувати браузер Google Chrome, досить лише натиснути на підозрілу світлину, використавши функцію «Знайти це зображення в Google», і дізнатися багато супутньої інформації [1]. Зокрема, представленим методом можливо перевірити такі визначальні аспекти, як оригінальність світлини, зазначення оброблення її в редакторі; публікацію світлини та її ексклюзивність; дату публікації світлини, тим самим зіставити її з описуваними подіями, наприклад чи не вирішили вкотре видати події в Чечні 20-річної давнини за сучасний Донбас.

Однак подібна практика може виявитися безпорадною у випадку з інфографікою, оскільки це принципово інший продукт. Вона може бути навіть ексклюзивним чи виконаним на замовлення матеріалом, тобто інфографіка може бути власністю недобросовісного видавництва. У такому випадку залишається лише перевіряти джерела даних, якщо вони будуть вказані; шукати певні маніпуляції в самій інфографіці, які перекручують вихідні дані. Водночас метод може бути використаний для перевірки достовірності зображень в інфографіці типу тайм лайн³, що, як правило, часто можуть містити фотоілюстрації у своїй стрічці подій.

Варто відмітити, що маніпуляційні інформаційні продукти далеко не завжди тотожні пропагандистським (чи іншим продуктам, що мають прихований мотив з метою отримання певної вигоди), особливо коли йдеться про візуалізацію даних. Як стверджує А. Каїро, достовірність є другим вагомим критерієм якісної інфографіки після зрозумілості та читабельності. Привабливий вигляд візуалізації програє представленим критеріям у пріоритетності. Як зазначає А. Каїро, перед тим як почати графіку, необхідно спочатку зробити список складових, які читач має побачити на ній. При цьому автор говорить, що візуалізація чудово виглядає, однак привабливий вигляд не має шкодити функціональності [2]. Тому виникає проблема, коли, женучись за привабливістю, часто навіть у комбінації із читабельністю та зрозумілістю, ідуть шляхом спрощення (урізання, масштабування, образності зображення тощо). На цьому етапі необхідно чітко усвідомлювати межі таких дій, бо надмірне/невдале спрощення може призвести до викривлення інформації та, як наслідок, маніпуляцій. Тобто, свідомо ввести в оману читача, нівелюючи таким чином достовірність даних.

³ Таймлайн (з англ. Timeline – шкала часу, подорож у часі) – це інструмент, який допомагає проілюструвати розвиток певної події в часі та просторі. Це можуть бути біографічні довідки, хронологія подій, історія певних заходів чи процесів. На таймлайні може бути вбудовано зображення, фотоматеріали, аудіо- і відеофайли, місце на карті.

Американським автором Д. Хаффа в книзі «Як брехати за допомогою статистики» виділено два розділи, присвячені розгляду способів маніпулювання за допомогою графічної інформації.

У першому розділі «Графік – краще не буває» розглядаються способи спотворення сприйняття графіків: вирізання частини координатної сітки нібито з метою економії місця, що в реальності призводить до ускладнень у сприйнятті масштабу (рис. 2, 3).

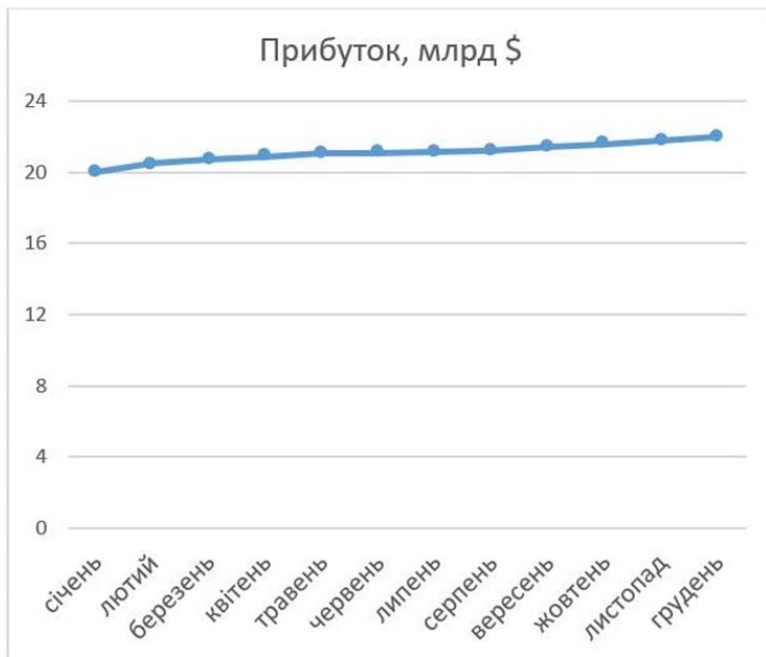

Рис. 2. Оригінальний графік до застосування маніпулятивних прийомів

Щодо другого прийому: стиснення або розтягнення частини координатної сітки – зміна масштабу по осях абсцис та ординат, то цей метод дає змогу візуально «перетворити» зростання, близьке до нуля, у яскраво виражене стійке. Зростання становить лише 10%, але візуально виглядає майже як 500% – за рахунок збільшення масштабу по осі ординат (рис. 4).

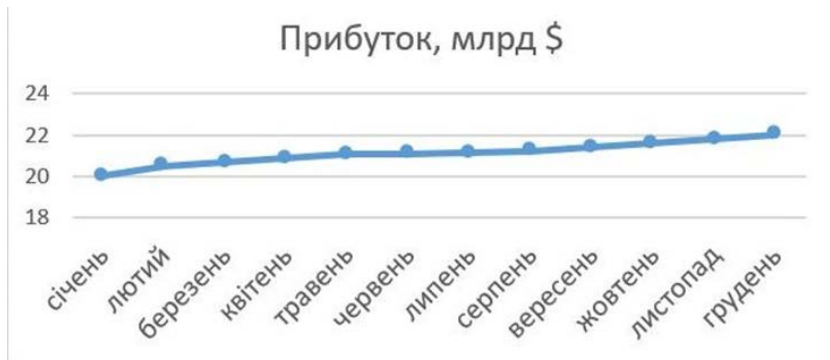

Рис. 3. Графік з обрізаною частиною координатної сітки

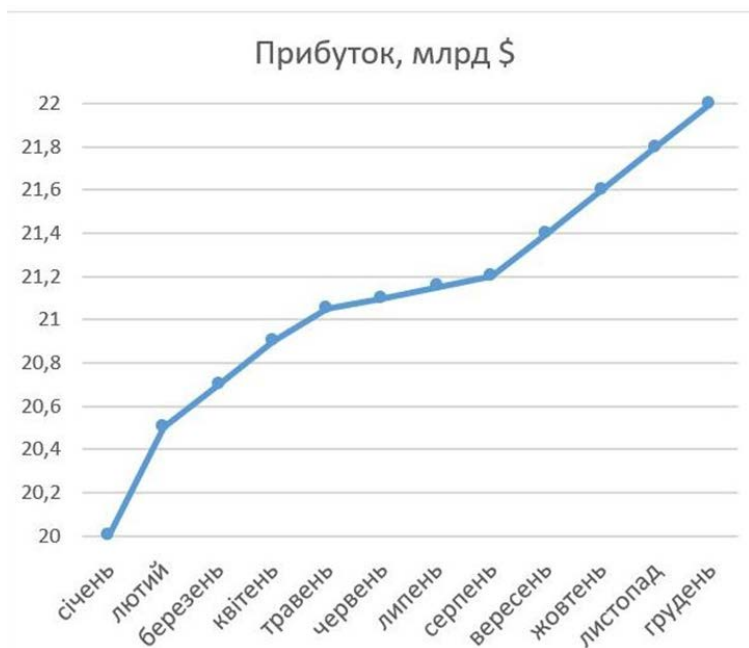

Рис. 4. Графік з витягнутою (масштабованою) віссю ординат

Варто зазначати, що такі ж маніпуляції можна застосовувати й до стовпчикових діаграм.

Другий розділ книги «Схематична картинка» представляє способи обману аудиторії саме за допомогою інфографіки. Використання графічних об'єктів, асоціативно пов'язаних з представленими даними, відкриває широкі можливості для зловживань.

Для порівняння двох заробітних плат можна використати інфографіку та намалювати два горщика з грошима. Якщо друга заробітна плата вища першої у два рази, то другий горщик буде не тільки вищим, а й ширшим у два рази (що необхідно для збереження пропорції). Оскільки горщик – це тривимірний об'єкт, то і товщина другого горщика буде в два рази більшою. Тобто ми маємо справу з об'ємом фігури, що має три параметри: довжину, ширину і висоту. Це потрібно врахувати, бо якщо помножити всі ці параметри вдвічі, то на виході ми матимемо об'єкт фактично у 8 разів ($2^3=8$) більший за оригінал (рис. 5) [8].

Рис. 5. Приклад зловживання інфографікою – другий об'єкт візуально більший у 8 разів

Саме із цієї причини фахівці у сфері візуалізації даних та інфографіки наполегливо рекомендують триматися осторонь тривимірних об'єктів, аби не виникало зайвих непорозумінь і маніпуляцій. Тому правильніше було б зобразити ці горщики схематично, двовимірними об'єктами, що мають лише довжину і ширину (радіус/діаметр у випадку з колом). Тоді в розрахунках необхідно буде відштовхуватися від розміру площі цих фігур. Тобто якщо площа першого горщика становить умовні $4*4=16$ см², тоді розміри другого горщика, що символізує вдвічі більшу зарплату,

займатиме вдвічі більшу площу та буде рівною $16*2=32$ см², а не ті ж помилкові $8*8=64$ см² (більше в 4 рази – $2^2=4$) (рис. 6).

Рис. 6. Правильне схематичне збільшення другого двовимірного об'єкта, що ілюструє зростання/перевантаження вдвічі

Отже, найкращим рішенням є зображення двох однакових горщиків у протиवाгу одному або ж зовсім відмовитися від асоціативних зображень на користь діаграм. Проте ще більш «вишукану» маніпуляцію в медіа-сфері можна зустріти в інфографіці, виконаній на основі даних статистики.

Варто зазначити, що середні величини, залежності, тенденції та графіки не завжди є тим, чим здаються. Таємничу мову статистики, настільки привабливу в умовах масової культури, використовують для того, щоб творити сенсації, перебільшувати, збивати з пантелику, спрощувати. Статистичні методи необхідні, коли справа стосується даних про соціальні та економічні тенденції, бізнес, опитування, перепис населення, але за відсутності фахівців, які б апелювали статистичною термінологією зі знанням справи, так і читачів, що розуміли б значення термінів, результат може бути не зовсім вдалий.

Чудовою ілюстрацією такої «магії чисел» може виступати серія прикладів з матеріалу Аналітичного центру «Обсерваторія демократії», підготовленого в рамках проекту, що реалізується за фінансової підтримки Європейського фонду демократії (EED) та уряду Канади «Маніпуляції в публічній українській політиці».

Найчастіше громадяни використовують числа для порівнянь. Для того щоб числа «заговорили», необхідні категорії «багато/мало» та супутні «більше/менше». Розуміючи ключове значення динаміки для масового сприйняття, зацікавлені суб'єкти використовують це у своїх маніпуляціях.

Наприклад, діаграма демонструє зростання ВВП та експорту в Україні з 2005 по 2016 р. (URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/eximp>). Такий ефект досягається дуже просто – усі дані наводяться в гривні, яка за оглядовий період девальвувала більше ніж на 500%. Громадяни можуть побачити недоречність виміру експорту за значної інфляції.

Зростає ВВП, поживається економіка – будь-що з мінімальною позитивною динамікою вже задає потрібний ефект сприйняття.

Формула таких новин (URL: <https://korrespondent.net/business/economics/3856865-eksport-ukrayny-v-es-vyros-na-chetvert-hroisman>) українська проста, однак якщо порівняти обсяги експорту з I кварталом не 2016 р., а, наприклад, 2012 р., то виявиться, що не «виріс на 24,5%» (рис. 7), а «обвалився вдвічі», певна річ, через об'єктивні причини (військову агресію РФ, перехідні економічні та соціально-політичні процеси).

Рис. 7. Інфографіка, подібна до лозунгу, яка демонструє «ефект низької бази порівняння»

Водночас коли порівняння однотипних одиниць дає небажані результати, можна застосувати «узагальнення». Актуальний приклад з державної статистики – представлена географічна структура зовнішньої

торгівлі України за I квартал 2017 р. У список включено 142 країни, у які експортуються товари й послуги або, навпаки, з яких вони імпортуються в Україну. Владі невідгодно підкреслювати, що, незважаючи на всі події 2014–2017 рр., основним торговим партнером України залишається країна-агресор, з якої в цьому кварталі товарообіг зріс на 46%. Для цього 28 країн об'єднуються в одну категорію «ЄС» і виходить патріотичний висновок: головний економічний партнер України – Європейський Союз.

Одна з улюблених маніпуляцій опозиції – апелювати до рейтингів, де в доларах або євро порівнюються доходи громадян різних країн. Теза «Українці – найбідніші у Європі» ілюструється розміром мінімальних або середніх зарплат і пенсій. Маніпуляція досить незграбна, проте часто знаходить благодатний ґрунт [9]. Так, у 2017 р. на порталі Texty.org.ua було опубліковано матеріал з використанням інфографіки: карта про середній рівень зарплати у Європі. При цьому в тексті було вказано як джерело інформації «Вікіпедію». Це стало хорошим приводом для російських ЗМІ масово передрукувати новину про те, що в Україні найнижчий рівень зарплати у Європі. Однак те, що джерелом є «Вікіпедія», вказано не було.

Пізніше в анонсі до прес-конференції в Києві на порталі «РІА Новини» напишуть, що, «згідно з дослідженням українського аналітичного центру Texty.org.ua, Україна стала найбільш бідною країною у Європі: тут найнижча зарплата після сплати податків – 190 євро. Зросла різниця між мінімальними й максимальними зарплатами в бюджетних установах». Однак це не було дослідженням порталу Texty.org.ua, а тільки їхня інфографіка, зроблена на основі матеріалів «Вікіпедії», що стосувалися лише зарплат розміром 190 євро. Також на порталі «Тексти» нічого не писали про рівні зарплат бюджетних установ.

Автор матеріалу Н. Романенко на питання «Чому портал Texty.org.ua використовував «Вікіпедію»?» зазначила, що вони роблять як значні дослідження, так і прості графіки на основі даних та взяли інформацію з «Вікіпедії» тому, що дані були заздалегідь оброблені й у них були посилання на джерела. До речі, за основу було взято дані з англійської версії статті на «Вікіпедії», що робить безпідставними звинувачення в будь-якій заангажованості фахівців медіа-ресурсу.

На порталі «Тексти» також наголошують, що згідно з їхньою статтею, Україна є третьою з кінця серед європейських країн за купівельною спроможністю громадян. Навіть за непрості економічної ситуації, Україна – не найбідніша країна Європи [10]. Зрештою на порталі Texty.org.ua довелося прибрати інфографіку зі статті, аби лишити кремлі-

вську пропаганду можливості для спекуляцій та поширення фейків. Іншою популярною маніпуляцією можна назвати «наведення тіні» через сусідство в рейтингу з екзотичними країнами. Актуальний приклад – назва «Гірше тільки в Гондурасі», де складено рейтинг найбезпечніших країн світу (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/05432-girshe-tilki-v-gondurasi-ukraina-potrapila-v-top-najnebezpechnishih-krain-svitu.htm?obozrevatellang=uk>). Очевидно, що в умовах збройного конфлікту Україна на сьогодні не може розраховувати на високі показники «індексу світу». І недарма в назву винесено саме Гондурас, а не, скажімо, Сирію, яка в рейтингу нижче України [9].

Отже, проблема пропаганди та маніпуляцій у медіа-просторі є досить гострою. Варто зазначити, що предметом маніпуляцій можуть бути не лише слова, а й числа. У свою чергу, інфографіка є найефективнішим засобом демонстрації статистичних даних, де, враховуючи всі можливі шпаринки та слабкі місця статистики, разом з особливостями реалізації та сприйняття графічних об'єктів, відкриваються широкі можливості для зловживань, що робить інфографіку надто небезпечним інструментом у руках недобросовісних суб'єктів.

Уже на сьогодні можна говорити про оцінку градації маніпуляції від незначної до більш інтенсивної, у якій складніше розібратися, особливо тоді, коли демонструють статистику за допомогою інфографіки. Проте такі технології зустрічаються всюди, не лише в Україні та політиці загалом, тим паче в умовах можливої цензури й самоцензури, де запорукою успішного маніпулювання в будь-яких ЗМІ є не лише багатий арсенал різних технік, а й нові тенденції та технології в сучасній медіа-сфері (алгоритми, пошукові фільтри).

Крім того, сьогодні в Україні відсутня культура критичного мислення, тому більшість громадян не в змозі раціонально й системно реагувати на потік новин, зокрема щодо політики. Перебуванню в зоні інформаційного комфорту, зокрема, сприяє особливість кліпового та серійного мислення сучасного споживача новин.

Таким чином, маніпуляції, пропаганда, цензура та самоцензура є жорстокою реальністю медіа-простору. Із цими явищами можна намагатися боротися розумною контрпропагандою, формуванням у громадян критичного мислення. Проте, як правило, «звільнити розум» дорослої, а тим паче похилого віку людини вкрай важко, тому подібні заходи треба впроваджувати, як мінімум, уже у вищих навчальних закладах, виховуючи свідоме молоде покоління, разом з яким приходитимуть і нові політичні еліти. Однак, беручи до уваги вади людської природи та мінли-

вості соціальних настроїв, завжди знайдеться той, хто захоче обманути, і той, хто радий бути обманути, кого влаштовує така «правда».

Список використаних джерел

1. Не потони в інформаційному дощі [Електронний ресурс] // Акад. укр. преси. – 2016. – Режим доступу: http://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Citizen-Media-Literacy_Trainers-Manual_ua.pdf. – Назва з екрана.

2. *Kaïpo A.* «В інфографіці ви берете читача за руку й ведете від початку історії до висновку» [Електронний ресурс] / A. Kaïpo // MediaSapiens. – 2015. – Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/how_to/alberto_kaïro_v_infografitsi_vi_berete_chitacha_za_ruku_y_vedete_vid_pochatku_istorii_do_visnovku. – Назва з екрана.

3. Штучні авторитети та «корисні ідіоти»: науковці розповіли про засоби маніпуляції [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2018. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2587928-stucni-avtoriteti-ta-korisni-idioti-naukovci-rozkazali-pro-zasobi-manipulacii.html>. – Назва з екрана.

4. Управління людьми у нестабільному світі. Види маніпуляцій [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2018. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2590376-upravlinna-ludmi-u-nestabilnomu-sviti-vidi-manipulacij.html>. – Назва з екрана.

5. *Бергелський А.* Реалізація інфографіки як продукту компресії інформації аналізованих новинних потоків (обробка масиву новин для виробництва інфографіки) [Електронний ресурс] / А. Бергелський // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2018. – Вип. 50. – С. 400–410.

6. *Бондаренко А.* (Texty.org.ua) «Люди не підозрюють, що живуть в інформаційних фільтрах, які керують їхнім життям» [Електронний ресурс] // Platfor.ma. – 2014. – Режим доступу: <https://platfor.ma/ukr/magazine/text-sq/media-innovations-lab/anatolii-bondarenko>. – Назва з екрана.

7. Telegram: інструмент комунікації з громадськістю чи засіб передвборчих маніпуляцій? [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2019. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2724926-telegram-instrument-komunikacii-z-gromadskistu-ci-zasib-peredviborcih-manipulacij.html>. – Назва з екрана.

8. Как лгать при помощи статистики [Электронный ресурс] // Википедия. – 2019. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D>

0%B0%D0%BA_%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%82%D1%8 C_%D0%BF%D1%80%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%89%D0%B8_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8. – Загл. с екрана.

9. Манипуляції в публічній українській політиці: топ-10 технік [Електронний ресурс] // Politeka. – 2017. – Режим доступу: <https://politeka.net/ua/reading/468026-manipulyatsii-v-publichnoj-ukrainskoj-politike-top-10-tehnik>. – Назва з екрана.

10. Манипуляция: Украина самая бедная страна Европы [Электронный ресурс] // StopFake.org. – 2017. – Режим доступа: <https://www.stopfake.org/ru/manipulyatsiya-ukraina-samaya-bednaya-strana-evropy>. – Загл. с экрана.

References

1. Ne potony v informatsiinomu doshchi [Not drowning in the information rain]. (2016). *Akademiia ukrainskoi presy – Academy of the Ukrainian press*. Retrieved from http://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Citizen-Media-Literacy_Trainers-Manual_ua.pdf [in Ukrainian].

2. Kairo, A. (2015). «V infografitsi vy berete chytacha za ruku y vedete vid pochatku istorii do vysnovku» [«In infographics you take the reader by the hand and conduct from the beginning of the story to the conclusion»]. *Media Sapiens*. Retrieved from https://ms.detector.media/mediaprosvita/how_to/alberto_kairo_v_infografitsi_vi_berete_chitacha_za_ruku_y_vedete_vid_pochatku_istorii_do_visnovku [in Ukrainian].

3. Shtuchni avtorytety ta «korysni idioty»: naukovtsi rozpovyli pro zasoby manipulyatsii [Artificial authorities and «useful idiots»: Scientists told about the means of manipulation]. (2018). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2587928-stuchni-avtoriteti-ta-korysni-idioti-naukovci-rozkazali-pro-zasobi-manipulacii.html> [in Ukrainian].

4. Upravlinnia liudmy u nestabilnomu sviti. Vydy manipulyatsii [Managing people in an unstable world. Types of manipulation]. (2018). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2590376-upravlinna-ludmi-u-destabilnomu-sviti-vidi-manipulacij.html> [in Ukrainian].

5. Berehelskyi, A. (2018). Realizatsiia infografiky yak produktu kompresii informatsii analizovanykh novynnykh potokiv (obrobka masyvu novyn dlia vyrobnytstva infografiky) [Implementing infographic as an information compression product analyzable news streams (processing an array of news for the production of infographic)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Ver-*

dsko – *Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, issue 50, pp. 400–410. <https://doi.org/10.15407/np.50.400>. Kyiv [in Ukrainian].

6. Bondarenko, A. (2014). (Texty.org.ua). «Liudy ne pidozriuiut, shcho zhyvut v informatsiinykh filtrakh, yaki keruiut yikhnim zhyttiam» [(Texty.org.ua). «People do not suspect that they live in information filters that govern their lives»]. *Platfor.ma*. Retrieved from <https://platfor.ma/ukr/magazine/text-sq/media-innovations-lab/anatolii-bondarenko> [in Ukrainian].

7. Telegram: instrument komunikatsii z hromadskistiu chy zasib peredvyborchkykh manipuliatsii? [Telegram: A public communication tool or a means of pre-election manipulation?]. *Ukrinform*. (2019). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2724926-telegram-instrument-komunikacii-z-gromadskistu-ci-zasib-peredviborcih-manipulacij.html> [in Ukrainian].

8. Kak lgat pri pomoshchi statistiki [How to lie with statistics]. (2019). *Wikipedia*. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BA_%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%82%D1%8C_%D0%BF%D1%80%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%89%D0%B8_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8 [in Russian].

9. Manipuliatsii v publichnii ukrainskii politytsi: top-10 tekhnik [Manipulation in public Ukrainian politics: Top 10 techniques]. (2017). *Politeka*. Retrieved from <https://politeka.net/ua/reading/468026-manipulyatsii-v-publichnoj-ukrainskoj-politike-top-10-tehnik> [in Ukrainian].

10. Manipuliatciia: Ukraina samaia bednaia strana Evropy [Manipulation: Ukraine is the poorest country in Europe]. (2017). *StopFake.org*. Retrieved from <https://www.stopfake.org/ru/manipulyatsiya-ukraina-samaya-bednaya-strana-evropy>. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 09.12.2019.

Andrii Berehelskyi,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2119-2067>

Infographic Products in the Context of the Problem of Propaganda and Manipulation in Media Space

The specifics of presentation of infographic products in the context of the problem of manipulation and propaganda are considered. The problem of propaganda and manipulation in the modern information space is investigated, the signs and examples of technologies are given. The main directions of manipulation are considered, the use of images and numbers in such materials. The effectiveness of infographics as a means

of demonstrating statistics has been investigated some defects in statistics and features of implementation and perception of graphic objects. On the basis of the conducted study, the reasons for the appearance of manipulative materials have been identified. The basic levels of manipulation, in the statistics realized by means of infographics, are considered. The dependence of the effectiveness of influence on the audience on the level of complexity of manipulative techniques is investigated.

The theses in relation to the culture of critical thinking of citizens on current political and other events have been formed. Phenomena of information comfort zones, clip and serial thinking, authority of figures and data visualization are investigated. The role of censorship and self-censorship in the formation of media space, new trends and technologies (the effect of algorithms, search filters) are considered. The main dangers from the use of such techniques in the media are identified, as well as the difficulties in dealing with the consequences of such influence. The process of information distortion in infographic products at different stages has been studied. It has been proven that infographics can be a powerful means of manipulation, and the only way to avoid this is to form the media and information literacy of the reader, that is, a certain system of knowledge and skills necessary to objectively assess information in texts and graphics.

Keywords: propaganda, manipulation, self-censorship, infographics, statistics, data visualization, media space.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Випуск 55

Наукова бібліотека: трансформаційні виклики
в умовах цифровізації

Редактори: *А. Березельська, Т. Дубас, Є. Кабаренкова,
Я. Маленко, Ю. Шлапак*
Технічний редактор *Т. Дубас*
Комп'ютерне верстання: *Г. Булахова*

Підп. до друку 03.12.2019. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 19,53. Обл.-вид. арк. 18,69
Наклад 300 пр. Зам. № 33.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, Голосіївський просп., 3

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.